

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'DE İŞLEM GÖREN DÖVİZ
KURU, TAHVİL, HİSSE SENEDİ VE ALTIN FİYATLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

Doktora Tezi

İSMAİL ALTAY

İstanbul, 2022

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'DE İŞLEM GÖREN DÖVİZ
KURU, TAHVİL, HİSSE SENEDİ VE ALTIN FİYATLARI ÜZERİNDEKİ
ETKİSİ**

Doktora Tezi

İSMAİL ALTAY

İstanbul, 2022

ÖZET

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NIN TÜRKİYE'DE İŞLEM GÖREN DÖVİZ KURU, TAHVİL, HİSSE SENEDİ VE ALTIN FİYATLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Savaş, çatışma ve diplomatik gerginlikler ekonomi üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır. Ekonomik değişkenlerde meydana gelen değişimler zaman zaman ekonomik faktörlerden ziyade politik faktörlerden kaynaklanmaktadır. Benzer bir biçimde, savaş ile ilgili olaylar finansal piyasalarda işlem gören varlık fiyatları üzerinde de etkilere neden olmaktadır. Savaşın finansal varlıklar üzerindeki etkisini araştıran çalışmalar genellikle savaşa taraf olan ülkelere odaklanmıştır. Savaşa katılmayarak tarafsız konumlarını koruyan ülkeler üzerine yapılan çalışmalar sınırlı sayıdadır. Bu doğrultuda bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı nedeniyle ortaya çıkan çatışma ve politik krizlerin tarafsız ülke konumundaki Türkiye'de işlem gören finansal varlıklar üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Bu amaçla, 1938 ile 1946 yılları arasında borsada işlem gören döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senetlerine ait günlük fiyat verileri *Akşam* ve *Borsa (La Bourse)* gazetelerinden elde edilmiştir. Bu kapsamda elde edilen verilere içsel kırılma testlerinden olan Bai- Perron (1998, 2003) çoklu yapısal kırılma testi ve Inclan ve Tiao (1994) yinelemeli kümülatif kareler toplamına dayanan çoklu varyans kırılma testi uygulanarak varlık fiyatlarında meydana gelen büyük ölçekli ani değişimleri gösteren kırılma tarihleri tespit edilmiştir. Bu tarihlere denk gelen ekonomik ve politik gelişmeleri saptamak amacıyla Akşam Gazetesi aracılığıyla başlık yoğunlukları hesaplanmış, bu başlıklar üzerinden içerik analizi yapılarak ilgili olaylar belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Türkiye'nin savaş boyunca tarafsız olmasına ve finansal piyasalara müdahale ederek belirli dönemlerde altın ve döviz kuru fiyatlarını sabitlemesine rağmen savaş ile ilgili olayların döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Özellikle savaşın başlangıcı, Südet krizi, Almanya'nın Yunanistan'ı işgali, ABD'nin savaşa girmesi, Türkiye'nin müttefikler ile olan ilişkilerinin gerilmesi gibi olayların varlık fiyatlarını etkilediği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Yapısal Kırılma Testi, İçerik Analizi, Varlık Fiyatları, Türk Dış Politikası

ABSTRACT

THE EFFECT OF SECOND WORLD WAR ON THE PRICE OF EXCHANGE RATES, BONDS, STOCKS AND GOLD TRADED IN TURKEY

War, conflict, and diplomatic tensions would severely impact economies. The large-scale changes in economic variables may stem from political factors rather than economic factors to some extent. The war-related events affect the prices of assets traded in financial markets in a similar way. In the literature, studies generally focus on the effect of war on financial assets in belligerent countries. There is a limited number of studies about neutral countries. Therefore, this study aims to analyse the effect of the conflicts and political crises on the financial assets traded in the Turkey during World War II. To this end, daily price data of exchange rates, gold, bonds, and stocks traded in the stock exchange between 1938 and 1946 were collected from the *Akşam* and *Borsa (La Bourse)* newspapers. To detect break dates, Bai-Perron multiple structural break test (1998, 2003) and iterated cumulative sums of squares (ICSS) algorithm proposed by Inclan and Tiao (1994) are employed. In order to determine the economic and political events that coincide with the obtained break dates, the headline densities were calculated within the scope of the content analysis thanks to the *Akşam* Newspaper. The findings show that, although Turkey was neutral throughout the war and the government intervened in the financial markets and applied fixed gold and exchange rate prices in certain periods, the war-related events had affected the exchange rates, gold, bond and stock prices to a large extent. In particular, the war-related events such as the beginning of the war, the Sudeten crisis, the occupation of Greece by Germany, the entry of the United States into the war and diplomatic tensions between Turkey and the allies had influenced asset prices.

Key Words: Second World War, Structural Break Test, Content Analysis, Asset Prices, Turkish Foreign Policy

ÖNSÖZ

Doktora programının başlangıcından itibaren ders aldığım ve doktora sürecinde sürekli olarak bana önemli katkılar sunan ve tezimi titizlikle okuyarak değerli geri bildirimlerde bulunan sevgili danışmanım Prof. Dr. Emel Parlar Dal'a ve yüksek lisanstan itibaren çalışmalarına katkı sağlayan ve çalışmalarından ilham alarak seçtiğim doktora tez konusunda bana sürekli olarak katkı sağlayan Doç. Dr. Avni Önder Hanedar'a sonsuz teşekkür ederim. Bu süreçte hiçbir konuda yardımını esirgemeyen öğrencilerine verdiği desteği ve yardımı her daim gösteren Doç. Dr. Hakan Mehmetçik'e ve Doç. Dr. Hatice Gaye Gencer'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Görüşleriyle tezin son halini geliştiren değerli jüri üyelerimden Doç. Dr. Elmas Yıldız Hanedar ve Doç. Dr. Gonca Oğuz Gök'e tezime yaptıkları katkıdan dolayı teşekkür ederim.

Tez yazım sürecinde yapmış olduğu önemli ve değerli katkılar için Dr. Öğr. Üyesi Özgül Bilici'ye ayrıca teşekkür ederim. Bu süreçte gerek yaptıkları gerek de verdikleri geri bildirimlerle bana sürekli destek olan çalışma arkadaşlarım Arş. Gör. Nasuh Sofuoğlu, Arş. Gör. Dr. Muharrem Doğan, Arş. Gör. İlker Yasin Durmaz, Arş. Gör. İsmail Büyükkaradoğan, Öğr. Gör. Gökhan Sırmalı ve Arş. Gör. Dr. Mehmet Fatih Sert'e teşekkürü borç bilirim. Araştırma görevlisi olarak çalıştığım bölümün öğretim elemanları olan Doç. Dr. Seven Erdoğan ve Doç. Dr. Hüsrev Tabak'a bu süreç içerisinde bana sağladıkları destek için teşekkür ederim.

Bu süreçte her zaman yanımda olan ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen arkadaşım Ceren Sezer'e teşekkür ederim. Eğitim hayatım boyunca emeklerini ve desteğini benden hiçbir zaman esirgemeyen sevgili anneme, babama ve kardeşlerime sabırları, ilgileri ve güvenleri için teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	viii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
KISALTMALAR.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Motivasyon.....	1
1.2. Araştırma Sorusu.....	2
1.3. Hedefler.....	2
1.4. Örneklem Seçimi.....	3
1.5. Yöntem.....	4
1.6. Veri Toplama ve Kısıtlar.....	5
1.7. Tezin Literatüre Katkısı.....	7
1.8. Tezin Planı.....	9
2.LİTERATÜR TARAMASI	13
2.1. Savaşların Döviz Kuru ve Altın Fiyatları üzerindeki Etkisi.....	13
2.2. Savaşın Tahvil Fiyatları üzerindeki Etkisi	18
2.3. Savaşın Hisse Senedi Fiyatları üzerindeki Etkisi	29
3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE TARİHSEL ARKA PLAN.....	35
3.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası.....	36
3.1.1. Savaş Öncesi Durum	38
3.1.2. 1939-1941 Yıllarında Türk Dış Politikası	42
3.1.3. 1941-1943 Yıllarında Türk Dış Politikası	51
3.1.4. 1943-1945 Yıllarında Türk Dış Politikası	55
3.1.5. Savaş Sonrasında Türkiye	62
3.2. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi.....	64
3.2.1. Milli Gelir.....	65

3.2.1.1. Tarım	67
3.2.1.2. Sanayi	69
3.2.1.3. Hizmet	71
3.2.2. Enflasyon.....	72
3.2.3. Dış Ticaret	79
3.2.4. Bütçe ve Vergi.....	84
3.2.4.1. Savunma Harcamaları	84
3.2.4.2. İç Borçlanma	86
3.2.4.3. Varlık Vergisi	88
3.2.4.4. Toprak Mahsulleri Vergisi	90
3.3. Borsa.....	91
3.3.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Borsa.....	93
4.YÖNTEM VE VERİ	98
4.1.Ekonometrik Analiz	98
4.1.1. Yapısal Kırılma Testleri	99
4.1.1.1. Bai-Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi	100
4.1.1.2.Yinelemeli Kümülatif Kareler Toplamına Dayanan Çoklu Varyans Kırılma Testi	104
4.2. İçerik Analizi.....	105
4.2.1. Kodlama Sisteminin Oluşturulması.....	107
4.2.2. Gazete Manşetlerin Sınıflandırılması	108
4.3. Veri.....	111
4.3.1. Döviz Kurları ve Altın.....	113
4.3.1.1. İngiliz Sterlini.....	114
4.3.1.2 Amerikan Doları.....	116
4.3.1.3. İsviçre Frangı.....	118
4.3.1.4. İsveç Kronu	118
4.3.1.5. Altın.....	119

4.3.2. Tahvil ve Hisse Senetleri.....	120
4.3.2.1. Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili	121
4.3.2.2. Milli Müdafaa Tahvilleri	121
4.3.2.3. Anadolu Demiryolu Tahvili	123
4.3.2.4 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi.....	124
5. ANALİZ VE BULGULAR	126
5.1. Ekonometrik Analiz Sonuçları	126
5.1.1. Döviz Kuru ve Altın	126
5.1.1.1. İngiliz Sterlini.....	127
5.1.1.2. Amerikan Doları.....	130
5.1.1.3. İsviçre Frangı.....	133
5.1.1.4. İsveç Kronu	135
5.1.1.5. Altın Fiyatları	137
5.1.2. Tahvil ve Hisse Senetleri.....	142
5.1.2.1. Anadolu Demiryolu Tahvili	143
5.1.2.2. Merkez Bankası Hisse Senedi	145
5.1.2.3. Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili	146
5.1.2.4. Milli Müdafaa Tahvilleri	147
5.2. İçerik Analizi.....	148
5.2.1. Başlık Analizi.....	148
5.2.2. Kırılma Noktaları ve Başlık Yoğunluğu.....	150
5.3. Genel Değerlendirme ve Tartışma.....	156
6. SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA	170

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Fiyatı (Ankara)	76
Tablo 2: Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Fiyatı (İstanbul)	76
Tablo 3: Merkez Bankası Bilançosu Pasifinde Gösterilen Tedavüldeki Banknotlar Dökümü.....	77
Tablo 4: Toptan Eşya Fiyat İndekslerinin Farklı Ülkelerle Karşılaştırması	78
Tablo 5: Sterlin ve Dolar için Primli Kurlar.....	81
Tablo 6: Seçilmiş Yıllara göre Banker, Kulisiye ve Sarraf sayıları.....	96
Tablo 7: Menkul Kıymetler Müşterilerden Peşin veya Muamelelerde Alınacak Kurtaj	97
Tablo 8: 1939-1945 Yılları Arasında Ulusal Çapta Yayın Yapan Gazeteler ve Tirajları.....	109
Tablo 9: Verilere İlişkin Zaman Aralığı, Gözlem Sayıları ve Uygulanan Yöntem	112
Tablo 10: Sterlin İçin Takaslı Prim Fiyatı ve Karaborsa Fiyatı (1938-1945).....	116
Tablo 11: Dolar için Takaslı Prim Fiyatı Ve Karaborsa Fiyatı (1938-1945).....	117
Tablo 12: Milli Müdafaa Tahvilleri İhraç Miktarı.....	122
Tablo 13: Sterlin için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları	127
Tablo 14: Sterlin için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları.....	128
Tablo 15: Dolar için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Testi Sonuçları.....	131
Tablo 16: Dolar için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları	131
Tablo 17: Frank için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları.....	133
Tablo 18: Frank için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları	134
Tablo 19: Kron için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları.....	136
Tablo 20: Kron için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları	136
Tablo 21: Altın (Haftalık) için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları	138
Tablo 22: Altın (Haftalık) için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları	138
Tablo 23: Altın (Günlük) için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları	139
Tablo 24: Altın (Günlük) için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları.....	140
Tablo 25: Anadolu Demiryolu Tahvili için Kırılma Noktaları.....	143

Tablo 26: Merkez Bankası Hisse Senedi için Kırılma Noktaları.....	145
Tablo 27: Akşam Gazetesi'ndeki Manşetlerin Dağılımı (1938-1946)	149
Tablo 28: Akşam Gazetesi'nden Seçilmiş bazı Haber Türlerinin Yoğunluk Dağılımı (1938-1946) .	150
Tablo 29: Sterlin için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi	151
Tablo 30: Dolar için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi.....	152
Tablo 31: Frank için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi	152
Tablo 32: Kron için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi	152
Tablo 33: Altın (Haftalık) için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi.....	153
Tablo 34: Altın (Günlük) için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi.....	154
Tablo 35: Anadolu Demiryolu Tahvili için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi	155
Tablo 36: Merkez Bankası Hisse Senedi için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi	155
Tablo 37: Değişkenlere Ait Kırılma Noktalarına Denk Gelen Olaylar, Değişim Oranları ve Başlık Yoğunlukları.....	156

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla).....	66
Şekil 2: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)	66
Şekil 3: Milli Gelirin Sektörel Dağılımı (Yüzdesel)	67
Şekil 4: Sabit Fiyatlarla Tarımdaki Hasıla (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)	68
Şekil 5: Sabit Fiyatlarla Tarımdaki Hasılanın Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)	68
Şekil 6: Sabit Fiyatlarla Sanayi Hasılası (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)	70
Şekil 7: Sabit Fiyatlarla Sanayi Hasılasının Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)	70
Şekil 8: Sabit Fiyatlarla Hizmet Hasılası (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla).....	71
Şekil 9: Sabit Fiyatlarla Hizmet Hasılasının Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)	72
Şekil 10: Tüketici Fiyat İndeksleri 1938-1946 (1938=100).....	74
Şekil 11: Üretici Fiyat İndeksleri 1938-1946 (1938=100).....	75
Şekil 12: İstanbul ve Ankara Geçinme İndeksi (1938-1946).....	75
Şekil 13: Türkiye'nin İhracat ve İthalatı 1938-1946 (Bin Dolar)	80
Şekil 14: Seçilmiş Ülkelerin Toplam İhracat içindeki Yüzdesel Payı (1938-1946)	83
Şekil 15: Seçilmiş Ülkelerin Toplam İthalat içindeki Yüzdesel Payı (1938-1946)	84
Şekil 16: Fonksiyonel Tasnife Tabi Tutulmuş Kamu Harcamalarının Toplam İndeks Değerleri (1927=100).....	85
Şekil 17: Fonksiyonel Tasnife Tabi Tutulmuş Kamu Harcamalarının Toplam içindeki Payı (1938- 1946).....	85
Şekil 18: Dalgalı Borçlar 1938-1946 (Bin Lira)	87
Şekil 19: İstikraz 1938-1946 (Bin Lira).....	87
Şekil 20: Türk Lirasının İngiliz Sterlini Karşısındaki Değeri (1938-1947)	115
Şekil 21: Türk Lirasının Amerikan Doları Karşısındaki Değeri (1938-1947)	117
Şekil 22: Türk Lirasının İsviçre Frangı Karşısındaki Değeri (1938-1947)	118
Şekil 23: Türk Lirasının İsveç Kronu Karşısındaki Değeri (1938-1947).....	119

Şekil 24: Türk Lirasının Altın (Haftalık) Karşısındaki Değeri (1938-1939)	120
Şekil 25: Türk Lirasının Altın (Günlük) Karşısındaki Değeri (1940-1946).....	120
Şekil 26: Sivas-Erzurum 1.Tertip Tahvil Fiyatı (1938-1946).....	121
Şekil 27: Milli Müdafaa Tahvil Fiyatı (1942-1946).....	122
Şekil 28 : Anadolu Demiryolu Tahvil Fiyatı (1938-1946).....	123
Şekil 29: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi Fiyatı (1938-1946).....	124
Şekil 30: Türk Lirasının İngiliz Sterlini Karşısındaki Değeri (1938-1947)	130
Şekil 31: Türk Lirasının Amerikan Doları Karşısındaki Değeri (1938-1947)	133
Şekil 32: Türk Lirasının İsviçre Frangı Karşısındaki Değeri (1938-1947)	135
Şekil 33: Türk Lirasının İsveç Kronu Karşısındaki Değeri (1938-1947).....	137
Şekil 34: Türk Lirasının Altın (Haftalık) Karşısındaki Değeri (1938-1939)	139
Şekil 35: Altının (Günlük) Lira Karşısındaki Değeri (1940-1946).....	141
Şekil 36: Anadolu Demiryolu Tahvili (1938-1946).....	145
Şekil 37: Merkez Bankası Hisse Senedi (1938-1946).....	146
Şekil 38: Sivas Erzurum Demiryolu Tahvili (1938-1946).....	147
Şekil 39: %7 Faizli Milli Müdafaa Tahvili (1942-1946)	148

KISALTMALAR

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BENELÜKS: Belçika, Hollanda ve Lüksemburg

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GSMH: Gayri Safi Milli Hasıla

FOB: Free on Board

ICSS: Iterative Cumulative Sum of Squares

EKK: En Küçük Kareler

HAC: Heteroskedasticity and Autocorrelation Consistent Covariance

AR: Auto-regressive

S&P 500: Standard and Poor's 500

CAC 40: Cotation Assistée en Continu

FTSE: Financial Times Stock Exchange

1. GİRİŞ

1.1. Motivasyon

Çalışma İkinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen politik olayların Türkiye'deki işlem gören varlık fiyatları üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Bu amaç çerçevesinde İstanbul ve Ankara Borsası'nda işlem gören sterlin, dolar, frank, kron, Anadolu Demiryolu Tahvili, Milli Müdafaa Tahvili, Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi ve borsa dışında işlem gören altına ait günlük fiyat verileri toplanmıştır. Toplanan veriler 1938 ile 1946 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu veriler Akşam ve Borsa Gazetesinden elde edilmiştir. Varlık fiyatları ile elde edilen veri setlerine yapısal kırılma testleri uygulanarak kırılma tarihleri tespit edilmiştir. Sonrasında ise elde edilen kırılma tarihlerine denk gelen olaylar içerik analizi yardımıyla belirlenmiştir. Bu çerçevede çalışmanın arkasındaki temel motif İkinci Dünya Savaşı ile ilgili olarak meydana gelen olayların savaşa taraf olmayan bir ülkenin finansal piyasası üzerindeki yansımalarını incelemektir.

İktisadi değişkenlerde meydana gelen ani ve büyük oranlı değişimlerin temel nedeninin genel olarak ekonomik faktörlerden kaynaklandığı belirtilmektedir. Ancak bununla birlikte ekonomik değişkenlerde oluşan hareketliliklerin politik alanda ortaya çıkan gelişmeler ile ilgili olduğuna dair literatürde çalışmalar mevcuttur. Özellikle ülkeler arasında ortaya çıkan savaş ve çatışma haberlerinin ülkelerin reel ekonomisi yanında finansal piyasaları da etkilediği görülmektedir. Örneğin Mitchell (1903) savaş ile ilgili haberlerin ekonomi üzerinde finansal olaylardan daha fazla etkili olduğunu vurgulamıştır. Smith ve Smith (1997) finansal ve askeri haberlerin altın dolar fiyatı üzerinde etkisi olduğunu tespit etmiştir. Bu bağlamda tarihsel alanda ortaya çıkan ekonomik krizlerin yanında politik krizlerinde ekonomi üzerinden önemli düzeyde etkileri olduğu söylenebilir. Savaş ve çatışma haberlerinin finansal piyasalar üzerindeki etkisini araştıran çalışmaların yoğunlukla savaşa taraf olan ülkelerin finansal piyasaları üzerine eğildiği bilinmektedir. Savaşa aktif olarak katılım sağlamayan ülkelere yönelik literatür çalışmaları bulunmakla birlikte sınırlı sayıdadır. Schaltegger ve Schmid'in (2019) Birinci Dünya Savaşı, Frey ve Kucher (2000, 2001) ve Waldenström ve Frey'in (2004, 2008) çalışmaları İkinci Dünya Savaşı döneminde İskandinav ülkeleri ve İsviçre borsası üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmalar genel olarak tarihçiler açısından önemli olarak değerlendirilen olaylar ile tahvil piyasası açısından önemli olarak değerlendirilen olayların örtüşmediği vurgusunu yapmaktadır.

Temel olarak çalışmada savaş döneminde aktif bir tarafsızlık politikası izleyen Türkiye, ekonomik bağlamda özellikle finansal piyasalarda işlem gören varlık fiyatlarının hangi ölçüde etkilendiği sorusuna

cevap aranılmıştır. Bu amaçla borsada işlem gören tahvil, hisse senedi, döviz kuru ve borsa dışında işlem gören altın fiyatlarında meydana gelen ani ve büyük oranlı değişimlerin savaşta meydana gelen politik ve diplomatik olaylar ile olan ilişkisi üzerine odaklanılmıştır.

1.2. Araştırma Sorusu

Çalışma İkinci Dünya Savaşı sırasında meydana gelen politik olayların Türkiye'deki finans piyasalarında işlem gören varlık fiyatları üzerindeki yansımalarını incelemektedir.

Bu kapsamda tezin ana sorusu **“İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'deki varlık fiyatlarının savaş ile ilgili politik haberlere tepki verip vermediğidir”**

Ortaya konulan bu ana soru çerçevesinde cevap aranacak diğer alt sorular ise aşağıdaki gibidir;

- 1-) Savaş döneminde Türkiye'de işlem gören finansal varlıkların fiyatlarında meydana gelen ani ve büyük oranlı değişimlerin nedeni ekonomik faktörler midir?
- 2-) Savaş döneminde Türkiye'de işlem gören finansal varlıkların fiyatlarında meydana gelen ani ve büyük oranlı değişimlerin nedeni politik (savaş ile ilgili haberler) faktörler midir?
- 3-) Türkiye savaşta aktif bir tarafsızlık politikası uygulayarak savaş dışı kalmasına rağmen varlık fiyatlarında bir değişim olmuş mudur?
- 4-) Türkiye'deki finans piyasasının derinleşmemiş olması ve Türkiye'nin geliştirmekte olan bir ülke olması finansal piyasaların savaştan etkilenme şiddetinde bir farklılık meydana getirmiş midir?
- 5-) Türkiye'nin savaş döneminde ve öncesinde uyguladığı müdahaleci ekonomi politikaları borsada işlem gören varlık fiyatlarındaki dalgalanmayı azaltma da hangi ölçüde başarılı olmuştur?

1.3. Hedefler

Çalışmanın temel hedefi varlık fiyatlarına ilişkin verilerin gazetelerden toplanması ve yapısal kırılma testleri uygulanarak kırılma tarihlerinin tespit edilmesi ve bu tarihlerin hangi olaylar ile örtüştüğünü tespit etmektedir.

Bu çerçevede, tez çalışması kapsamında hedefler şu biçimde sıralanabilir;

- 1-) 1938 ile 1946 yılları arasında borsada işlem gören finansal varlıklara ait günlük fiyat verilerinin toplanması

- 2-) İlgili dönemde toplanan günlük fiyat verileri ile oluşturulan zaman serileri karşılaştırılarak dokuz yıllık dönemde sürekli olarak ve önemli bir kesintiye uğramayan varlık fiyatları ile ilgili serilerin ayrıştırılması
- 3-) Süreklilik arz eden değişkenlerden oluşturulan serilerin yapısal kırılma testlerine tabi tutulması ve kısa-uzun dönem eğişimin oranının hesaplanması
- 4-) Yapısal kırılma testleri sonrasında elde edilen tarihlerin hangi ilgili olaya denk geldiğinin gazetelerden tespit edilmesi,
- 5-) Belirlenen olayların gazetede hangi oranda manşete geldiğine dair yoğunluk hesaplamasının yapılması ve aradaki ilişkin varlığının belirlenmesi
- 6-) Varlık fiyatlarında meydana gelen değışimin nedeninin ekonomik faktörlerden mi yoksa savaş ile ilgili gelişmelerden mi kaynaklandığının tespit edilmesi
- 7-) 1938 ile 1946 yılları arasında Türkiye'deki dış politika ve ekonomi yazını hakkındaki değıerlendirmelerin incelenmesi
- 8-) İkinci Dünya Savaşı döneminde borsaya dair işleyiş mekanizmasının incelenmesi
- 9-) Ortaya çıkan sonuçların ilgili literatürdeki çalışmalarla karşılaştırılması

1.4. Örneklem Seçimi

Savaş ve çatışma ile ilgili haberlerin finansal varlıklar üzerindeki etkilerini inceleyen literatür incelendiğinde genel olarak çalışmaların savaşın tarafı olan ülkeler üzerinden incelenmeye tabi tutulduğu görülmektedir. Fakat çalışma savaşın bir tarafı olmayan ve savaşa aktif olarak katılmayan bir ülke olarak Türkiye'deki finans piyasalarında işlem gören varlık fiyatları incelenmiştir. Bu çerçevede zaman aralığı bağlamında savaşın gerçekleştiği 1939-1945 dönemi yerine, 1938-1946 dönemi seçilmiştir. Bunun temel nedeni savaş öncesi ve savaş sonrası dönem ile savaş dönemindeki fiyat hareketliğinin karşılaştırma olanağına ulaşmaktadır. Bu döneme ait döviz kuru, tahvil, hisse senedi ve altın fiyatlarına ilişkin veriler Akşam ve Borsa gazetesinden elde edilmiştir. Bu noktada varlıklara ilişkin seçim yapılırken verilerin sürekli olduğu ve piyasalarda yoğun işlem gören varlıklar baz alınmıştır. Bu çerçevede İstanbul ve Ankara Borsası'nda işlem gören sterlin, dolar, frank, kron, Anadolu Demiryolu Tahvili, Milli Müdafaa Tahvili, Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi ve borsa dışında işlem gören altın seçilmiştir.

Literatürde, savaşın finansal piyasalarda işlem gören varlık fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar genel olarak tahvil, hisse senedi, döviz kuru ve altın fiyatlarını ayrı ayrı ele alıp

değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda çalışma bir ülkeye ait bu dört farklı kategoriye ait verilerin tümü üzerinden bir analiz yapmıştır. Bu analiz literatürdeki çalışmalara göre daha kapsamlı ve geniş bir inceleme imkânı sunmakla birlikte, bu yönüyle de literatüre katkı sağlamaktadır.

1.5. Yöntem

Çalışmanın temel araştırma sorusu çerçevesinde savaş ile ilgili politik olayların ve risklerin, döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatları üzerindeki yansımalarını tespit edebilmek için yöntemsel olarak yapısal kırılma testleri ve içerik analizi kullanılmıştır. Bu çerçevede kırılmaları içsel olarak belirleyen kırılma testleri kullanılmıştır. Bunun temel nedeni dışarıdan olaylar belirleyerek bunun seride bir kırılma yaratıp yaratmadığını dışsal kırılma testleri ile test etmek yerine, veride meydana gelen kırılmalar içsel olarak belirlenmiştir. Belirlenen kırılma noktasına denk gelen olay ise içerik analizi çerçevesinde başlık yoğunluğu hesaplanmıştır.

Bu kapsamda değişkenlerin türüne göre iki farklı yapısal kırılma testi tercih edilmiştir. Altın ve döviz kuruna ait fiyat verileri ile oluşturulmuş seriler için Bai-Perron (1998,2003) yapısal kırılma testi kullanılmıştır. Düzeyde meydana gelen değişimleri belirlemek amacıyla bu yapısal kırılma testi kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin bir nedeni de serilerde bulunan kırılma noktalarını dışsal olarak belirlemek yerine bu yöntemin içsel olarak belirlemesidir. Bai-Perron (1998,2003) yapısal kırılma testin dışarıdan önemli olarak tanımlanan olayları modele ekleyip test etmek yerine verinin kendisi kırılma noktalarını tespit etmektedir. Böylece veri setinde oluşan büyük oranlı değişimler belirlenerek bu değişimin neden olduğu olaylar elde edilmiştir. Analiz çerçevesinde uygulanan bir diğer yapısal kırılma testi ise Inclan-Tiao (1994) iteratif kareler toplamı (Iterative Cumulative Sums of Squares) 'dır. Bu yöntemin temel amacı ise varyansda meydana gelen yüksek dereceli oynaklıkları belirlemektir. Bu yapısal kırılma testinin tercih edilmesinin nedeni ise tahvil ve hisse senetlerinde meydana gelen oynaklığın ölçülmesidir. Burada Bai-Perron (1998,2003) yapısal kırılma testinden farklı olarak, düzeydeki değişimler yerine varyanstaki değişimlerin gözlemlenmesine olanak sağlamaktadır.

İki farklı yapısal kırılma testi ile altın, döviz kuru, tahvil ve hisse senetlerine ait kırılma tarihleri belirlendikten sonra bu tarihlerde meydana gelen olayları belirlemek amacıyla içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu yöntem ile, yapısal kırılma testleri sonucu elde edilen kırılma tarihlerine denk olayların gazetede manşet olarak yer alma yoğunluğu ölçülmüştür. Bu bağlamda Yu ve Li (2014)'nin çalışmasına benzer olarak veride kırılmaya neden olayın gazete başlığında hangi yoğunlukta yer aldığı hesaplanmıştır. Fakat Yu ve Li (2014) gazete başlıkları üzerinden yaptığı yoğunluk ölçümünde olayın başlangıç ve bitiş tarihleri arasındaki periyot içerisinde ilgili olayın manşet olma sıklığına odaklanırken, çalışmamızda ilgili kırılma tarihinin 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası için

bir periyot belirleme stratejisi izlenmiştir. Bunun temel nedeni topyekün bir savaş olan ve dünyanın coğrafik olarak büyük bir bölümde çatışmalara neden olan büyük bir savaş içerisinde sürekli olarak yeni olayların meydana gelmesi ile başlıkların konu bakımından değişim hızının oldukça yüksek olmasıdır. Bu çerçevede kırılmanın gerçekleştiği tarihin 10 gün öncesi, 10 gün sonrası ve olayın gerçekleştiği gün dahil olmak üzere belirlenen 21 günlük süre içinde kırılmaya neden olan olayın manşete çıktığı gün sayısı belirlenmiştir. Sonrasında ise manşete çıkılan gün sayısı 21'e bölünerek olayın manşete bulunma yoğunluğu hesaplanmıştır.

1.6. Veri Toplama ve Kısıtlar

1938-1946 arasındaki dönem için İstanbul ve Ankara ve Borsası olmak üzere iki farklı şehirde faaliyet gösteren borsada işlem gören varlık fiyatlarına ait günlük veriler toplanmıştır. Bu döneme ait veriler Akşam ve Borsa gazetelerinden elde edilmiş ve seriler oluşturulmuştur. Bu dönemde borsada işlem gören çok sayıda döviz kuru, tahvil ve hisse senedi bulunmaktadır. Ancak çalışma kapsamında bütünsel bir analiz yapılabilmesi açısından, toplanan verilerden sürekli olarak veri sağlayan değişkenler tercih edilmiştir.

Bu çerçevede sterlin, dolar, frank ve kron gibi yabancı paraların Türk lirası karşısındaki değerine ait veriler gazetelerden toplanarak zaman serileri oluşturulmuştur. Savaş öncesi ve sonrası etkileri belli bir gözlemlenmek amacıyla 1938 yılından başlanarak 1947 yılının ilk dört ayı da dahil edilerek döviz kurlarına ait günlük veriler toplanmıştır. 1938 yılının da dahil edilmesi ile savaş öncesi durumdan savaşın aktif olarak devam ettiği sürecin karşılaştırılması imkânı doğmuştur. Benzer bir biçimde 1946 yılının dahil edilmesiyle de savaşın sona ermesi ile ortaya çıkan kurlar ile savaş dönemi arasındaki fark gözlemlenebilmiştir. 1947 yılının ilk dört ayına ait verilerin toplanılmasının nedeni 1946 yılının Eylül ayında yapılan devalüasyonun etkisinin görülebilmesi için serinin uzatılması gerekliliğinden kaynaklanmıştır.

Altına ait fiyat verilerini içeren seriler ise iki farklı veri seti üzerinden incelenmiştir. Bunun temel nedeni 1938 yılının ocak ayından 1939 yılının haziran ayına kadar olan dönemde altın alım ve satımına dair işlemlerin yalnızca belli bankalar tarafından yapılacağına dair düzenlemedir. Bu düzenlemeden sonra altın fiyatlarına ait veriler gazetelerde ancak haftalık periyotlarla yayınlanmıştır. Ayrıca bu verilerin oldukça yatay bir seyir izlediği gözlemlenmiştir. Bu sebepler dolayısıyla 1938 ve 1939 yılında külçe gram altın fiyat verileri haftalık düzeyde elde edilebilmiştir. Bununla birlikte 1940-1946 yılları arasındaki döneme ait külçe gram altın fiyat verileri ile seri oluşturma imkânı meydana gelmiştir. Külçe gram altına ait verinin kullanılmasının nedeni ise sürekliliği en yüksek olan altın verisi olmasıdır. Bunun

dışında Reşat altını gibi veriler mevcut olmasına rağmen süreklilik arz etmedikleri için kullanılması mümkün olmamıştır.

Tahvillere ait veri seti oluşturulurken de temel hedeflerden birisi ilgili tahvilin sürekliliği olmuştur. Bu çerçevede üç farklı tahvile ait günlük veriler toplanmıştır. Bunlar sırasıyla Anadolu Demiryolu Tahvili, Sivas-Erzurum demiryolu Tahvili ve %7 Faizli Milli Müdafaa Tahvilidir. Bu dönemde ülkede demiryolu ağlarının inşasına ciddi bir önem verildiği için, burada ortaya çıkan finansmanı sağlamak amacıyla demiryolu tahvilleri çıkarılmıştır. Bu durum da ilgili dönemde demiryolu tahvillerinin seçilmesinin önemli bir nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki tahvile ait günlük veriler 1938 yılının ocak ayı ile 1946 yılının aralık ayını kapsayan dönem için elde edilmiştir.

%7 Faizli Milli Müdafaa Tahvili ise İkinci Dünya Savaşı nedeniyle artan savunma harcamalarını finanse etmek amacıyla 1942 yılında çıkarılmıştır. Bu tahvile aiti veriler ile 1942-1946 arasındaki dönem için mevcuttur. Görüldüğü gibi bu tahvil süreklilik arz etmemesine rağmen yapısal kırılma testlerine tabi tutulmuştur. Buradaki temel motif savaş ile ilgili gelişmelerin savunma tahvilleri üzerindeki etkisini ve nedenselliği belirlemek amaçlıdır.

Hisse senedi kapsamında veri seti oluşturulan tek varlık Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse senedir. Bu değışkene ait günlük veriler 1938-1946 yılları arasındaki dönem için mevcuttur. İlgili dönemde sürekliliği en fazla olan ve hükümet tarafından hisse senetlerinin satılması için reklam yapılan bir varlık olması nedeniyle analiz kapsamına dahil edilmiştir.

Akşam ve Borsa gazetelerinden elde edilen veriler ile oluşturulan data seti özgün bir niteliğe sahip olup, ilk defa sistematik bir biçimde fiyat verilerini içeren seriler şeklinde oluşturulmuştur. Bu veri seti toplu olarak herhangi bir veri tabanında mevcut değildir. Bu durum da veri bağlamında çalışmanın özgünlüğünü ve literatüre olan katkısını göstermektedir.

Bununla birlikte varlık fiyatlarının savaşta gelişen olaylara verdiği tepkileri ölçme konusunda birtakım sınırlılıklar da mevcuttur. Öncelikle döviz kurlarının 1938, 1939 ve 1940 yılının ortalarına kadar dalgalı bir seyir izlerken, 1940 yılında İngiltere ile imzalanan tediye anlaşması ile sterlinin lira karşısındaki değerinin sabitlenmesi ile savaş ile ilgili haberlerin etkisini gözlemek mümkün olmamıştır. Benzer bir biçimde takaslı prim kurları uygulaması ile de ilan edilen resmi kurlar ve piyasadaki kurlar arasında bir farkın olduğu görülmektedir. Bu durum da 1940 yılının ikinci yarısından itibaren döviz kurlarındaki tepkiyi ölçmenin sınırlılığını ortaya çıkarmaktadır.

Benzer bir biçimde külçe gram altına ait fiyat verilerinde de dönemsel olarak farklılıklar ortaya çıkmaktadır. 1938 ve 1939 yılları arasında hükümetin altın fiyatlarına müdahale etmesi ile birlikte altın fiyatlarının politik gelişmelere verdiği tepki gözlemlenememektedir. Fakat 1940 yılından itibaren alım

ve satımın serbest bırakılması ile birlikte altın lira karşısındaki değerinin savaştaki gelişmelere tepki verdiği görülmektedir.

Altın ve döviz kurunun Türk lirası karşısındaki değerinin savaş ile ilgili olaylara verdiği tepkiler yukarıdaki sınırlandırmalara rağmen iki farklı dönem için etkilenme biçimini ve şiddetini görme fırsatı sunmaktadır. 1938, 1939 ve 1940 yılının ilk yarısına ait dönemde Türk lirasının değeri döviz kurları üzerinden analiz edilebilirken, 1940 yılının ikinci yarısından 1946 yılına kadar olan dönemdeki değişimler ise altına ait fiyat verisi üzerinden değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Tahvil ve hisse senetleri açısından ise veri setlerinin oluşturulması ve gelişmelere verilen tepkiler açısından müdahale bağlamında bir sabitleme olmamasına rağmen, sermaye piyasalarının derinleşmemiş olması nedeniyle savaştaki gelişmelere sınırlı ölçüde tepki verdikleri gözlemlenmiştir. Örneğin Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili ve %7 Faizli Milli Müdafaa Tahvili'ne ait seriler için yapılan yapısal kırılma testleri sonucunda herhangi bir kırılma noktası elde edilememiştir. Bu tahvillerin dışında Anadolu Demiryolu Tahvili'nde ise ilgili dönem içinde farklı kırılma noktaları tespit edilebilmiştir.

Hisse senedi olarak da Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi'nin dönem içerisinde verilerine ulaşılabilmiş ve yapılan analizler sonucunda sınırlı olsa kırılma noktası belirlenebilmiştir. Genel olarak hisse senedi ve tahvillerine ait dönem içerisinde sürekli veri elde edilebilmesi mümkün olan varlık sayısı dört olmuştur. Yukarıda da belirtildiği gibi hem sermaye piyasalarının yeterince gelişmemiş olması hem de borsa ile ilgili düzenleme ve müdahalelerin büyük oranda olması ve savaş koşullarının mevcut olması gibi nedenlerde bu sınırlılıkların ortaya çıktığı söylenebilir.

1.7. Tezin Literatüre Katkısı

Literatürde savaş ve çatışma ile ilgili olayların varlık fiyatları üzerindeki etkisi genel olarak savaşın veya çatışmanın aktif olarak bir tarafı olan ülkeler üzerinden değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Savaşın ulusal paranın altın ve yabancı paralar karşısındaki değerini, tahvil, hisse senedi fiyatları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. İlk olarak savaş ile ilgili gelişmelerin ulusal paranın diğer paralar veya altın karşısındaki değeri üzerinden inceleyen çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Bu alanda ortaya çıkan çalışmalar yoğunlukla Amerikan İç Savaşı ile ilgilidir. Genel olarak çalışmalardan elde edilen bulgular savaş ile ilgilili haberlerin Kuzey ve Güneyin para birimlerinin değerini etkilediğini göstermektedir (Pollard, 1886; Mitchell, 1903; Willard, Guinnane ve Rosen, 1996; Smith ve Smith, 1997; Weidenmier, 2002; McCandless, 1996; Calomiris 1988). Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'nda taraf olan ülkeler üzerinden yapılan çalışmalarda da benzer bir biçimde savaş ile ilgili ortaya çıkan politik olayların ülkelerin para birimlerinin değerleri üzerinde yansımalarının olduğunu göstermektedir (Hall, 2004; Duarte, Freidinger ve Hoffmann, 2018; Hanedar, Gencer, Demiralay ve Altay, 2019; Kanago ve

McCormick , 2013). Vietnam ve Irak'ta ortaya çıkan savaş ve çatışmalarında paranın değerini etkilediğine dair bulgulara ulaşılmıştır (Philips, 1988; Warburton, 2009).

Benzer bir biçimde savaş ve çatışmaların savaşa taraf ülkelerin tahvil fiyatları ve getirileri üzerinde etkilerinin bulunduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur. Bu bağlamda bu çalışmaların da genel olarak Amerikan İç Savaşı, Birinci ve İkinci Dünya Savaşı ve farklı bölge ve zamanlarda ortaya çıkan çatışma ve savaşlar çerçevesinde ele alındığı görülmektedir (Brown ve Burdekin, 2000, 2002; Weidenmier, 2000; Elmendorf, Hirschfeld ve Weil, 1996; Adams, 2015; Jopp, 2014, 2016; Ferguson, 2006; Chadeaux, 2017; Oosterlinck, 2003; Oosterlinck ve Landon-lane, 2006; Hanedar, Torun ve Hanedar, 2015; Hanedar, Hanedar, Torun ve Ertuğrul, 2016, 2016; Ho ve Li, 2014; Howell ve Zhao, 2019; Mitchener, Oosterlinck, Weidenmier ve Haber, 2015; Burdekin ve Laney, 2007; Oosterlinck ve Ureche-Rangau, 2012; Mauro, Sussman ve Yafeh, 2006). Savaş ve çatışmaların hisse senedi piyasası üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda da tahvil piyasasına benzer bir biçimde politik haberlerin hisse senedi indeksi ve fiyatlarını etkilediğine dair bulguların mevcut olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan çalışmaların İkinci Dünya Savaşı, Irak Savaşı ve farklı bölge ve zamanlarda ortaya çıkan çatışmalar üzerinden incelendiği söylenebilir (Hudson ve Urquhart, 2015; Choudry, 2010; Brune, Hens, Rieger ve Wang , 2015; Verdickt ,2020; Schneider ve Troeger , 2006; Zussman, Zussman ve Nielsen ,2008; Guidolin ve Ferrara, 2010; Charles ve Darne, 2014; Le Bris, 2012; Rigobon ve Sacak , 2005; Wolfers ve Zitzewitz , 2009; Amihud ve Wohl , 2004).

Literatürdeki çalışmalar daha çok savaşın veya çatışmanın aktif bir tarafı olan ülkelerin finans piyasaları ve borsaları üzerinden değerlendirilmiştir. Savaşa taraf olmayan ülke örnekleri üzerinden yapılan çalışmalar ise sınırlı bir alan kapsamaktadır. Bu çerçevede Schaltegger ve Scmhid'in (2019) Birinci Dünya Savaşı ve Frey ve Kucher (2000, 2001) ve Waldenström ve Frey'in (2004, 2008) çalışmaları İkinci Dünya Savaşı döneminde İskandinav ülkeleri ve İsviçre borsası üzerinden yaptıkları çalışmalara tarafsız ülke örnekleri bağlamında ön plana çıkmaktadır.

Bu anlamda çalışma, savaş döneminde gerçekleşen politik olayların varlık fiyatları üzerindeki etkisini tarafsız bir ülkede işlem gören varlık fiyatları üzerinden analiz etmesi ile literatüre katkı sağlamaktadır. Tarafsız ülkeler üzerinden yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olması nedeniyle çalışmanın bu alandaki boşluğu belirli ölçüde doldurduğu söylenebilir. Bunun yanında savaşa taraf olan ve olmayan ülkeler ile ilgili çalışmaların tahvil, döviz kuru, altın, hisse senedi gibi değişken kategorilerden sadece bir tanesini üzerinde analiz yaptığı görülmektedir. Bu çerçevede çalışma yukarıda belirtilen dört kategoriden de varlık fiyatlarına ait veri setleri oluşturularak bunlar üzerinden bir değerlendirme yapmıştır. Farklı kategorilerdeki değişkenler üzerinden oluşturulan bu veri setleri ile değerlendirme yapılması bütüncül bir analiz yapma olanağı sunmuştur. Böylece savaşın etkileri tarafsız bir ülke örneği üzerinden

incelenmesinin yanında ile birlikte döviz kuru, tahvil, hisse senedi ve altın gibi değişkenlerin bulunduğu geniş bir seti ile analiz geniş bir yelpaze içinde değerlendirme imkânı sunmaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli katkısı ise Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı dönemine ait borsa verileri üzerinden yapılan ilk çalışma olmasıdır. Bu anlamda gazeteler üzerinde toplanarak elde edilen veri seti özgün olmakla birlikte ilk defa kullanılmıştır. Türkiye’nin savaş dönemi iktisadi durumuna yönelik çalışmaların genel olarak milli korunma kanunu, varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi ve çiftçiyi topraklandırma kanunu üzerinden değerlendirmeye tabi tutan bir tarih anlatısı mevcuttur. Bunun dışında savaş döneminde paranın değer, para arzı ve dış ticarete dair bilgileri içeren çalışmalara bulunmakla birlikte borsada işlem gören varlıklar ve altın fiyatındaki değişimlere neden olan politik gelişmelere yönelik çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda çalışma Türkiye örneği üzerinden de literatüre katkı sunmaktadır. Çalışma, savaş ile ilgili hem uluslararası düzeyde meydana gelen politik olaylar hem de Türkiye’nin bir aktör olarak içinde bulunduğu diplomatik ve politik olayların varlık fiyatları üzerinden etkisi olduğunu bulgular göstermektedir. Sonuçları yönünden çalışma İkinci Dünya Savaşı döneminde hükümetin piyasaya yaptığı müdahale ve fiyat sabitlemelerine rağmen politik ve diplomatik olayların varlık fiyatları gibi iktisadi değişkenler üzerinde etkisi olduğunu göstermektedir. İktisadi değişkenlerde meydana gelen önemli kırılma ve dönüm noktaları spesifik olarak tespit edilmesi, Türkiye ile ilgili İkinci Dünya Savaşı ile ilgili çalışmalardan farklı olarak daha detaylı bir analiz yaparak literatüre katkı sağlamaktadır.

Çalışma kapsamında kullanılan veri seti ve yöntemine benzer yaklaşımlar benimsenerek uluslararası politik ekonomi bağlamında piyasalarda dalgalanmaya neden olan diğer politik olaylar araştırılarak belirlenebilir. Bu bağlamda devletler arasında gerçekleşen ilişkilerin piyasalara yansımaları kırılma testleri ve günlük veriler ile araştırılabilir. Bu bağlamda son dönemde Türkiye’de döviz kurları ve enflasyonda meydana gelen yüksek oranlı artışların iç ve dış politik risklerle olan ilişkisi incelenebilir. Ayrıca Rusya’nın Ukrayna’ya saldırması sonucunda enerji ve emtia piyasasında önemli oranda fiyat artışlarının çıkması, Rus borsası ve rublesinin değer kaybetmesi vb. olayların uluslararası politik olaylarla olan ilişkisi analiz edilebilir.

1.8. Tezin Planı

Çalışma giriş, literatür taraması, tarihsel arka plan, yöntem ve veri, analiz ve bulgular ve sonuç olmak üzere toplam altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde teze dair genel bilgiler bulunmaktadır. Bu kapsamda bu kısımda ilk olarak tezin yazılmasında etkili olan motivasyona dair bilgiler verilmiştir. İkinci olarak tezin temel araştırma sorusu ile birlikte diğer alt sorular sıralanmıştır. Sonrasında tezdeki temel hedefler belirlenerek verilmiştir. Devam eden alt bölümde örneklem seçimi yapılırken baz alınan

kriterler ve seçilen örnekleme dair bilgiler verilmiştir. Sonraki kısımda ise tezde kullanılan yöntem ele alınmış ve takip eden bölümde verilerin nasıl toplandığı ile ortaya çıkan temel sınırlılıklar incelenmiştir. Bir sonraki bölüm ise kısaca literatüre dair çalışmalara yönelik kısa bir özet ve bu çerçevede tezin literatüre katkısını içermektedir. Son olarak bu kısımda tezin planına dair bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın ikinci ana bölümünde ise savaşların varlık fiyatları üzerindeki etkisine dair literatür taraması yapılmıştır. Bu ana bölüm üç alt ana bölüm halinde tasarlanmıştır. İlk olarak savaşın döviz kurları ve altın fiyatı karşısındaki değeri bir başka söylemle ulusal paranın değeri üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar hakkında bilgiler verilmiştir. Savaş içerisinde ulusal paranın değeri bütçe açıkları, enflasyon ve para arzında meydana gelen ekonomik nedenler ile değişim göstermekle birlikte savaş ile ilgili ortaya çıkan politik risklerde ulusal paranın değerinde dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu bölümde savaşlara göre yapılan sınıflandırma çerçevesinde savaşın döviz kuru ve altın üzerinde yarattığı etki ele alınmıştır. Amerikan İç Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, iki ülkenin dahil olduğu daha küçük ölçekli savaşlar üzerinden yapılan tematize ile literatür taranmıştır. İkinci olarak savaş ve çatışmaların tahvil fiyatları üzerindeki etkilerine yönelik yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu alandaki çalışmalara yönelik literatür taraması yapılırken Amerikan İç Savaşı, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, iki ülke arasında ortaya çıkan savaşlar, geniş zaman aralığını ve farklı bölgeleri kapsayan geniş kapsamlı çalışmalar olmak üzere yapılan beş sınıflandırma üzerinden savaşın tahvil fiyatları üzerindeki etkisine dair literatürdeki çalışmalar ile ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bölümde son olarak ise savaş ve çatışmaların hisse senedi piyasası üzerindeki yansımalarına ait çalışmalar ele alınmıştır. Bu alandaki literatür ise İkinci Dünya Savaşı, Irak ve İsrail-Filistin savaşı ve uzun dönemli, farklı bölgeleri kapsayan çatışmalar üzerinden üç farklı tema üzerinden ele alınmıştır.

Tezin üçüncü bölümü ise tarihsel arka plana dair yazını içermektedir. Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'nin izlemiş olduğu dış politika ve makroekonomik yapıya ait genel çerçeve sunulmuştur. Türkiye'nin savaş dönemindeki dış politikası ve savaşın genel gidişatı beş döneme ele alınarak incelenmiştir. İlk olarak savaş öncesi durum ve savaşa giden süreç hakkında önemli dönüm noktalarını temsil eden olaylar üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Savaşın aktif olarak devam ettiği 1939-1945 yılları arasındaki dönem için ise Türkiye baz alınarak belirlenen dönüm noktaları çerçevesinde literatürdeki çalışmalara benzer olarak üç alt dönem oluşturulmuştur. Bu dönemler oluşturulurken Türkiye'nin risk algısı temel alınarak bir anlatı sunulmaya çalışılmıştır. Bu dönemlerden ilki 1939 ile 1941 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde Türkiye hem Rusya hem de Almanya tarafından saldırıya uğrama tehdidi ile karşı karşıya kalmıştır. İkinci dönem ise 1941-1943 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemi önceki dönemden ayıran temel olay ise Almanya'nın 1941 yılında Sovyetler Birliği'ne saldırmasıdır. Bu gelişme ile Türkiye açısından risk algısı büyük ölçüde azalmıştır. Fakat 1943-1945 arasındaki dönemde ise Sovyetler Birliği'nin ilerleyişe başlaması ile birlikte Türkiye

açısından Sovyet tehdidi baş göstermiştir. Dış politika ve savaşın genel durumuna dair son alt bölüm ise savaş sonrası oluşan durum ve Türkiye'nin konumu üzerine değinilmiştir. Tarihsel arka planın ikinci bölümü ise Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki genel ekonomik durumu makroekonomik göstergeler üzerinden değerlendirilmiştir. Buna ek olarak bu bölümde Türkiye Cumhuriyeti'nde borsanın tarihsel gelişimi ve işleyiş mekanizmasına dair bilgiler verilmiştir. Temel makroekonomik göstergeler bağlamında milli gelir, enflasyon, dış ticaret ve bütçe, vergi başlıkları altında savaşın ekonomi üzerinde yarattığı durum analiz edilmiştir. İlk olarak milli gelir başlığı altında gelirin savaş içindeki değişimi tarım, sanayi ve hizmetler sektörü üzerinden ele alınmıştır. Özellikle üretken iş gücünün güvenlik nedeniyle silah altına alınması ile tarım, hizmet ve sanayi sektöründe ortaya çıkan üretim ve gelir azalışları irdelenmiştir. İkinci ekonomik gösterge bağlamında enflasyon incelenmiştir. Bu alt başlıkta üretken nüfusun silah altına alınması ile üretimin düşmesi, büyüyen ordu ve kentlerin gıda talebinin artması, ithalatın güvenlik nedeniyle azalması ve bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla para basımı ve ek vergiler nedeniyle ortaya çıkan fiyat artışları ve karaborsacılık faaliyetleri üzerinden genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bir sonraki bölümde savaş döneminde Türkiye'nin seçili ülkelerle yapmış olduğu ihracat ve ithalat oranlarına değinilerek savaştaki gelişmeler ile dış politikanın ticaret hacminde meydana getirdiği değişimler analiz edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Türkiye'nin kliring üzerinden yaptığı ticaret ve döviz kurlarına ait genel değerlendirme yapılmıştır. Türkiye'nin savaş döneminde krom satışı ve bunun dış politika çerçevesinde dönüşümüne dair de bilgiler verilmiştir. Takip eden bölümde savaşın bütçe ve vergiler üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bu dönemde Türkiye oluşabilecek bir saldırı durumu karşısında savunma harcamalarını önemli bir ölçüde arttırmıştır. Bu bağlamda savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payı ve yıllara göre değişimi veriler çerçevesinde analiz edilmiş ve ortaya çıkan açığı finanse etmek amacıyla yapılan iç borçlanma, varlık vergisi, toprak mahsulleri vergisi ile ilgili temel bilgiler sunulmuştur.

Çalışma çerçevesinde incelenen altın dışında döviz kuru, tahvil ve hisse senedi gibi varlıkların borsada işlem görmesi nedeniyle borsanın tarihsel gelişimi ve işleyiş mekanizması hakkında temel bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda ilk olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra borsaya yönelik yasal düzenlemeler, borsanın üç yıllığına İstanbul'dan Ankara'ya taşınması, savaşın borsa üzerinde yaratmış olduğu etkiler, borsada işlem yapan aktörler gibi konular hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Dördüncü ana bölümde ise çalışma kapsamında kullanılan yöntemler ve verilere yönelik temel bilgiler verilmiştir. Bu kapsamda kırılma noktalarını içsel olarak belirleyen yapısal kırılma testleri kullanılmıştır. Bunun temel nedeni dışarıdan önemli olan bir olayın varlık fiyatları üzerinden etki yaratıp yaratmadığını test etmek yerine, veride meydana gelen kırılmaların hangi olay ile örtüştüğünün tespit edilmesidir. Yöntem bölümünde ilk olarak döviz kuru ve altın verilerinde savaş döneminde meydana

gelen kırılma noktalarını tespit etmek amacıyla kullanılan yapısal kırılma testlerinde biri olan Bai-Perron (1998, 2003) yönteminin işleyiş mekanizmasına ilişkin bilgiler ile bu yöntemin neden seçildiği ve metodun çalışma kapsamında hangi biçimde kullanıldığına dair gene bilgilere yer verilmiştir. Takip eden bölüm varyanstaki yüksek oranlı değişimleri belirleyen varyans kırılma testlerinden bir olan Inclan-Tiao (1994) iteratif kareler toplamı (Iterative Cumulative Sums of Squares) yönteminin işleyiş mekanizması ve çalışma kapsamında neden tercih edildiğine dair bilgileri içermektedir. Yöntem çerçevesinde tezde kullanılan nicel yöntemlerden sonra destekleyici nitelikte olan içerik analizinin genel olarak ne anlama geldiği ve çalışma kapsamında nasıl kullanıldığı ele alınmıştır. Veriler başlığı altında öncelikle olarak verilerin hangi kaynaktan elde edildiği, toplanan veriler içinde hangi verilerin kullanılıp hangilerinin kullanılmadığı savaş döneminde çalışma kapsamında kullanılan varlık fiyatları üzerinde bir müdahale olup olmadığına dair temel konular çerçevesinde bilgiler verilmiştir.

Beşinci ana bölümde elde edilen veriler ile oluşturulan zaman serilerinin nicel ve nitel yöntemler ile analiz edilmeleri sonucunda ortaya çıkan kırılma noktaları ve bu kırılma noktalarına denk gelen olaylar belirlenerek savaş ile ilgili gelişmelerin varlık fiyatları üzerindeki etkisi belirlenmiştir. Bu çerçevede öncelikli olarak döviz kuru ve altın verileri ile oluşturulan seriler Bai-Perron (1998, 2003) yapısal kırılma testleri ile analiz edilerek kırılma noktaları saptanmıştır. Sonrasında ortaya çıkan kırılma noktalarının hangi olaya denk geldiği gazetelerdeki başlıklar üzerinden belirlenerek ilgili olayın gazetede manşet olarak yer alma yoğunluğu tespit edilerek içerik analizi destekleyici bağlamda kullanılmıştır. Ayrıca ilgili olay ile gazetenin diğer sayfalarında çıkan haberlerde taranarak nedensellik ilişkisi güçlendirilmiştir. Tahvil ve hisse senetleri için ise varyans kırılma testlerinden olan Inclan-Tiao (1994) iteratif kareler toplamı (Iterative Cumulative Sums of Squares) yöntemi kullanılarak kırılma tarihleri tespit edilmiş ve döviz kuru ve altına benzer olarak kırılma noktasında denk gelen olay gazete haberlerinde ve başlık yoğunluğu üzerinden belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar ise literatürdeki çalışmalar ile karşılaştırılmıştır.

Altıncı ana bölümde ise genel olarak elde edilen sonuçların bir değerlendirilmesi yapılarak, literatüre hangi bağlamda katkı yaptığı ve geleceğe yönelik politika önerilerine dair temel değerlendirmeler yapılmıştır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Savaş ile ilgili haberlerin finansal piyasalar üzerindeki yansımaları ile ilgili yapılmış olan çalışmalar genellikle savaşa aktif katılım sağlayan ülkelerin piyasalarına odaklanmıştır. Bu noktada, çalışmada savaşa aktif olarak katılmayan, bu süreçte izlediği temel politika savaş-dışılık (non-belligerent) olan Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı politik risklerin finans piyasasında yaratmış olduğu etki analiz edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veri seti döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatlarını içermektedir. Bu bağlamda bu bölümde tahvil, hisse senedi, altın ve döviz kuruna ilişkin yapılan çalışmaların literatür incelemesi yapılmıştır.

Söz konusu literatür üç farklı ana başlık altında değerlendirilecektir. Bunun temel nedeni değişkenlerin temel özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Döviz kuru ve altına ilişkin çalışmaların aynı başlıkta incelenmesinin ana nedeni ulusal paranın yabancı paralara ve altına karşı olan değerindeki değişimlere odaklanılmasıdır. Dolayısıyla bu iki değişken taşıdıkları benzer özellikler nedeniyle aynı kategori altında incelenmiştir. Bu çerçevede, ilk olarak literatürde savaş, politik kriz vb. durumların döviz kuru ve altın fiyatları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalara değinilecektir.

İkinci bölümde savaşın tahvil fiyatı üzerindeki etkilerini ele alan çalışmalara yer verilecektir. Son bölümde ise savaş ve krizlerin hisse senedi piyasalarında meydana getirdiği değişimlere odaklanan çalışmalar belli bir sistematik içinde sunulacaktır. Tahvil ve hisse senetlerine ait literatürdeki çalışmaların farklı başlıklarda incelenmesinin temel nedeni ise iki varlığın farklı özellikler taşımasıdır. Bu bağlamda tahvil faiz getirisi sağlayan uzun vadeli bir borçlanma senedi iken hisse senedi ise vadesi olmayan bir ortaklık belgesi olarak değerlendirilebilir. Ayrıca risk açısından tahvil daha az risk barındırırken hisse senedi daha yüksek oranlı bir risk içerir. Varlıklara ilişkin bu temel farklılıklar dolayısıyla tahvil ve hisse senedi piyasası iki farklı bölüme ayrılarak incelenmiştir.

Genel olarak literatürde yapılan çalışmalar savaş, çatışma ve diplomatik olayların varlık fiyatları üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, tahvil, döviz kuru, altın ve hisse senedi fiyatlarında yaşanan dalgalanmaların nedeninin ekonomik faktörlerin yanında politik faktörlerinde olduğunu göstermektedir.

2.1. Savaşların Döviz Kuru ve Altın Fiyatları üzerindeki Etkisi

Savaş durumunda ülkeler genellikle artan savunma harcamalarının finansmanı, tarım ve sanayi alanında üretken olan nüfusun büyük bir bölümünün silah altına alınması neticesinde meydana gelen üretim

azalışı, ithalatın daralması ve bunlara bağlı olarak ortaya çıkan enflasyonist baskı ve ordu ve kentlerin iâşe sorunları ile karşı karşıya kalırlar (Pamuk, 2018). Bu bağlamda, savaşlar para arzı, bütçe açıkları ve enflasyonda meydana gelen değişiklikler üzerinden ekonomik nedenler ile ulusal paranın değerini etkileyebildiği gibi savaştan gelen haberler gibi politik sebeplerden dolayı da paranın değerinde değişimlere neden olabilirler.

Savaş genel olarak döviz kurunu veya ülkelerin ulusal paralarının değerini dört farklı yoldan etkileyebilir. İlk olarak, savaş ile ortaya çıkan riskler çerçevesinde sermayenin ülke dışına çıkmasına bağlı olarak ülkenin parası değer kaybedebilir. İkinci olarak, eğer ülke savaş malzemelerini ithal ediyorsa, artan ithalat dolayısıyla yükselen döviz kuru sonucu yerli para değer kaybedebilir. Üçüncü olarak savaşı finanse ederken ortaya çıkan bütçe açıklarının faiz oranlarını arttırması ile birlikte net sermaye girişi artar ve yerli para değerlenebilir. Son olarak savaşın bitişine ve kurların savaş öncesi seviyesine döneceğine dair beklentiler sonucu döviz kuru değişebilir. (Kanago ve McCormick, 2013:387)

Bu bölümde savaş ve çatışmaların döviz kuru ve altın fiyatları üzerindeki etkisine dair literatür incelenirken belli bir ölçüde kronolojik bir sıralama baz alınsa da genel olarak dört farklı sınıflama temel alınacaktır. İlk olarak Amerikan İç Savaşı ile ilgili çalışmalara incelenecek, sonrasında Birinci Dünya Savaşı ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilecek, bunu İkinci Dünya Savaşı ile ilgili çalışmalar takip ederken son kategoride ölçek olarak dünya savaşına göre daha küçük ve iki ülkenin dahil olduğu çatışma ve savaşlara yer verilecektir.

Savaş ve çatışma dönemlerinde meydana gelen olayların ve bu olaylara ilişkin haberlerin döviz kuru üzerindeki etkisini araştıran ilk çalışmaların Amerikan İç Savaşı ile ilgili olduğu söylenebilir. Amerikan İç Savaşı'nın dolar üzerindeki etkisini inceleyen Pollard (1886), Güney'in savaşta yenilmesi ile ilgili gelen olumsuz haberler sebebiyle Güney'in para biriminde değer kayıpları yaşadığını ifade etmiştir. Mitchell (1903) çalışmasında genel olarak Amerikan İç Savaşı'nın ekonomik etkilerine odaklanmaktadır. Çalışmada, savaşın ücretler, fiyatlar, rant, üretim, tüketim, kar, faiz ve kredi sermayesi üzerindeki etkilerine dair analizler bulunmaktadır. Bununla birlikte savaş ile ilgili haberlerin ekonomi üzerinde finansal olaylardan daha fazla etkili olduğu vurgulanmaktadır. Savaştan gelen yenilgi haberleri paranın değerini azaltırken, zafer haberlerinin paranın değerinin arttırdığı gözlemlenmiştir.

Willard, Guinnane ve Rosen (1996) ise Mitchell'in (1903) veri setinden yararlanarak, Amerikan İç Savaşı sırasında meydana gelen olayların, doların(greenback) altın karşısındaki değeri üzerindeki etkisini yapısal kırılma testi ile analiz etmiştir. Bu doğrultuda tarihçilerin genel olarak kullanmış olduğu materyallerden (mektup, günlük, konuşma vb.) ziyade varlık fiyatlarına dayalı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çerçevede çalışmanın temel amacı doların altın karşısındaki değerini barındıran verileri

kullanarak, finansal piyasadaki yatırımcıların tepki verdiği olaylar ile geleneksel tarihçilerin Amerikan İç Savaşı için önemli olarak tanımlandığı olayları karşılaştırmaktır. Doların altın cinsinden değerini içeren seride meydana gelen kırılma noktaları ile tarihçilerin vurguladığı olaylar karşılaştırılmıştır. Çalışma çerçevesinde elde edilen bulgular, finansal piyasadaki katılımcılar açısından önemli olarak algılanan bazı kırılma noktalarının, tarihçilerin önemli olarak nitelediği olaylara denk geldiğini göstermiştir. Örneğin Gettysburg savaşı hem tarihçiler hem de finansal piyasadaki katılımcılar için oldukça önemli olduğu belirtilmiştir. Fakat bunun yanında tarihçiler için önemli olarak vurgulanan bazı dönüm noktalarının, finansal piyasalarda beklendiği ölçüde bir etki yaratmadığı belirtilmiştir. Ayrıca finansal piyasalarda ortaya çıkan bazı kırılma noktalarının tarihçiler açısından herhangi bir önemli olaya denk gelmediğini tespit etmiştir. Örneğin Jubal Early'nin Washington'dan çekilmesi tarihçiler tarafından fazla önem verilmemesine rağmen doların altın karşısındaki değeri üzerinde etki yaratmıştır.

Weidenmier (2002) ise yaptığı çalışmada kırılma noktalarını Willard, Guinnane ve Rosen (1996) çalışması ile karşılaştırmıştır. Bu amaçla içeren 27 Mayıs 1861 ile 15 Şubat 1865 arasındaki dönem için, konfederasyon doları(grayback) altın-dolar(gold dollar) karşısındaki haftalık değerlerini Richmond gazetesinden elde etmiştir. Çalışma sonucunda elde edilen bulgulardan bazıları Willard, Guinnane ve Rosen (1996)'un çalışmasından elde ettiği sonuçlar örtüşmektedir. Bunlar Gettysburg ve Antietam savaşıdır. Bu iki olay konfederasyon doları (grayback) ve dolar (greenback) yatırımcıları için dönüm noktası olduğu vurgulanmıştır. Antietam savaşı ile Amerikan İç savaşını kısa bir savaş olmayacağı anlaşılırken, Gettysburg savaşı ile Kuzey'in zafere ulaşılacağı anlaşılmıştır. Bu iki dönüm noktasının dışındaki diğer kırılma noktalarına ise Kuzeyli ve Güneyli yatırımcıların farklı bir biçimde tepki verdiği belirtilmiştir. Elde edilen sonuçlar, Konfederasyon doları piyasası için, Early'in 1864'te Washington'a saldırması, barış konferansına dair söylentiler ve Ocak 1864'te 150 milyon dolarlık (greenback) para arzı artışı önerisinin dönüm noktaları olarak ortaya çıkmadığını göstermiştir. Bu olayların yerine konfederasyon doları yatırımcıları Birleşik Devletleri'n üç milyon erkeği silah altına alınması ve üç milyon dolar basılmasına ilişkin yasanın çıkarılmasına olumsuz tepki vermiştir. Bunun Konfederasyonun hayatta kalma şansını azalttığını düşünmüşlerdir. Konfederasyon Para Birimi Reformu Yasası ve Wilderness ve Spottsylvania savaşları Güney finans piyasaları açısından daha az ölçüde önemli olaylar olarak görülmektedir. Yaptığı analiz sonucu bazı ortak kırılma tarihleri tespit etmekle birlikte kuzeyli ve güneyli yatırımcıların olaylara karşı farklı tepkiler verdiğini ve iç savaş ile ilgili haberlerin paranın değeri üzerinde her zaman simetrik bir etkisinin olmadığını vurgulamıştır

McCandless (1996) çalışmasında Wesley Mitchell'in (1903) askeri olayların Kuzey'in parasının fiyatı üzerindeki etkilerine ilişkin analizini, askeri olayların hem Kuzey'in hem de Güney'in paralarının altın karşısındaki değerlerinde meydana gelen dalgalanmaları tanımlamada önemli bir faktör olduğu gösteren bir model (a common war index) ile genişletmiştir. Sonuçlar Kuzey tarafı için savaş ile ilgili olumlu

(olumsuz) haberin, Güney tarafı için ise olumsuz (olumlu) olarak değerlendirildiğini ve bir tarafın para birimi değer kaybederken diğer tarafın para biriminin değer kazandığını ve iki ülke paraları üzerinde simetrik olarak işlediğini göstermektedir. Bu nedenle, döviz fiyatlarını şiddetli bir biçimde hareket ettiren parasal olaylar ve harcamalardan ziyade savaş haberleri ve bunun insanların beklentileri üzerindeki etkileri olduğu vurgulanmaktadır. Calomiris (1988) benzer bir biçimde Mitchell (1903) doların(greenback) altın karşısındaki değerindeki hareketliliğin nedeninin parasal olgular ile birlikte mali ve politik olgular tarafından da belirlenebileceği hipotezini teorik ve ampirik bir biçimde değerlendirmiştir. Sonuç olarak doların, politik, mali ve savaş ile ilgili gelişmelere de tepki verdiğini belirtmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nın döviz kuru ve altın fiyatları üzerine etkisini ele alan çalışmalardan ilki Hall'un (2004) araştırmasıdır. Öldürülen ve teslim alınan asker sayıları ve haberleri üzerinden yapmış olduğu analizde Birinci Dünya Savaşı'na katılan 5 ülkeden İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya-Macaristan'ın para birimlerinin İsviçre frangı karşısındaki değerinin savaştan gelen haberlere tepki verdiğine dair bulgulara ulaşmıştır. Birinci Dünya Savaşı ile ilgili güncel bir çalışmada Duarte, Freidinger ve Hoffmann (2018)'dir. Hall (2004)'a benzer biçimde öldürülen, yaralanan ve teslim alınan askerler üzerinden incelemede bulunmuştur. Yine Hall (2004)'a benzer biçimde Almanya, Avusturya, İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın para birimlerinin İsviçre frangı karşısındaki değeri analiz edilmiştir. İsviçre'nin savaşta tarafsız olması ve ülkelerle olan ticaret hacminin ciddi bir değişim göstermemesi bu para biriminin kullanılmasındaki temel etkidir. Genellikle Batı tarafına yoğunlaşırken Doğu kanadının unutulduğu söyleminden hareketle, yatırımcıların her iki taraftan gelen haberleri dikkate alarak tepki verdiğini analiz etmişlerdir. Analiz sonuçları, savaşın ilk yıllarında her iki cepheden gelen haberlerin döviz kuru etkilediğini, 1916 sonbaharının başlangıcından itibaren ise döviz kurlarının sadece batı cephesinden gelen haberlerden etkilendiğini göstermiştir.

Hanedar, Gencer, Demiralay ve Altay (2019) ise Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüş sürecini Osmanlı lirasının savaşa katılmayan üç ülke olan İsviçre, Hollanda ve İsveç'in para birimleri karşısındaki değerleri üzerindeki yansımaları üzerinden ele almışlardır. Bu doğrultuda Mayıs 1918 ile Haziran 1919 tarihleri arasındaki zaman dilimi için Takvim-i Vekayi'den döviz kuru verileri toplanarak Bai-Perron testi ile analiz edilmiştir. Analizde tespit edilen kırılma noktaları, savaşın bitişine dair haberler ile liradaki değer kaybının azaldığını, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ve İtilaf devletleri tarafından işgaline dair haberler ile liradaki değer kaybının arttığını göstermiştir.

Savaşın kurlar ve altın üzerinde etkilerini İkinci Dünya Savaşı ekseninde ele alan bir çalışmada Kanago ve McCormick (2013), dolar-sterlin kurunun savaşın ilk 9 ayındaki değişimini incelemiştir. New York Borsası'nda işlem gören sterlinin 31 Mayıs 1939 ve 25 Temmuz 1940 arasındaki günlük verileri

kullanılarak yapılan analiz sonucunda, piyasanın savaş ile ilgili haberlere ve politika değişimlerine karşı nasıl tepki verdiğini gözlemlenmiştir. Bai-Perron yapısal kırılma testi sonucunda 17 kırılma noktası bulunmuştur. Bunların 14 tanesi askeri olaylarla ilgili iken 3 tanesi politika değişimleri ile ilgilidir. Almanya ve Sovyetler Birliği arasında saldırmazlık paktının imzalanması, Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi, Alman Birliklerinin Varşova'yı çevrelemesi, Almanya ve Sovyetler Birliği'nin Polonya'yı paylaşması, Almanya'nın Norveç ve Danimarka'yı işgal etmesi ve Almanların Paris'e girmesi vb. savaş ile ilgili olayların sterlinin dolar karşısındaki değerinde değişime neden olduğu belirtilmiştir. Savaş ile ilgili politik gelişmelerin dışında ise Amerika Birleşik Devletleri'nin silah ambargosunu kaldırması ve sterlin 'in serbest piyasada alınıp satılmasına sınırlama getirmesi gibi ekonomik olaylarında sterlinin dolar karşısındaki değeri üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Literatürde, Amerika İç Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı gibi savaşların dışında büyük ölçekli olmasa da Vietnam ve Irak Savaşları gibi etki alanı küçük savaşlara dair de çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Philip'sin (1988) Güney Vietnam'da savaş ile ilgili haberlerin reel döviz kuru üzerindeki etkisini araştırmıştır. Bu doğrultuda Güney Vietnam para birimi olan piasterin dolar karşısındaki değeri baz alınarak döviz kuru incelenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, fiyatlar genel düzeyinin Vietnam'da Amerika'ya kıyasla artması piasterde değer kaybına neden olurken, Amerikan operasyonlarının artışı Piaster'de değer artışına neden. Savaşta önemli bir kırılma noktası olan Tet saldırısı Güney Vietnam Hükümeti'nin yenilgisi olarak algılanmış ve para birimi değer kaybetmiştir. Benzer bir çalışmayı Warburton (2009) Irak Savaşı için yapmıştır. Çalışma bir ons altının dolar değerinin aylık ortalamasını Ocak 2000-Mart 2008 dönemi için incelemiş ve dolardaki kısa dönemli değer kaybının Irak Savaşı ile aynı döneme geldiğini tespit etmiştir. Savaş ile ilgili haberlerin döviz kuru üzerinde yarattığı etkiler üzerine yoğunlaşan çalışmaların yanında, altın standardına dönüşün ulusal para birimlerinin değerleri üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmalarda mevcuttur. Smith ve Smith (1997) yapmış oldukları çalışmada Amerika'daki dolar-altın fiyatının, altın-dolar konvertibilitesinin askıya alındığı 1862-1879 dönemindeki seyrini ele almışlardır. Bu amaçla Kasım 1861 ve Ocak 1869 arasında günlük altın fiyatları Mitchell (1903)'in oluşturduğu veri setinden alınmış ve zaman serileri analizi çerçevesinde modelleme yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar, finansal ve askeri haberlerin altın dolar fiyatı üzerindeki etkisinin varlığını, daha önceki çalışmalarda bulunan sonuçlara benzer olarak doğrulamaktadır. Bununla birlikte bu etkinin abartılmaması gerektiğini ve bu etkinin altın fiyatlarındaki değişimin küçük bir kısmı açıkladığını ve savaş döneminde ortaya çıkan dolardaki değer kaybını ise tam olarak açıklamadığını vurgulamaktadır. Ayrıca konvertibiliteye dönüş beklentilerinin doların değerini etkilediği gözlemlenmiştir.

2.2. Savaşın Tahvil Fiyatları üzerindeki Etkisi

Bu bölümde savaş haberlerinin tahvil fiyatları üzerindeki etkisi inceleyen çalışmalar değerlendirilirken döviz kuruna etkilerini dikkate alan çalışmalar için yapılan sınıflandırmanın benzeri kullanılacaktır. Bu doğrultuda çalışmalar, Birinci Dünya Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, İç savaşlar, iki ülke arasında ortaya çıkan savaş ve çatışmalar ve geniş zaman aralığını ve farklı bölgeleri kapsayan geniş kapsamlı çalışmalar olmak üzere beş ana kategoride ele alınacaktır.

Savaş ile ilgili haberlerin döviz kuru üzerinde yarattığı etkilere benzer olarak tahviller üzerinde de çeşitli etkilerinin olduğu söylenebilir. Hükümetler savaş harcamalarını karşılayabilmek için tahvil çıkarma yoluna gidebilirler. Ayrıca savaş nedeniyle artan savunma harcamaları ve ortaya çıkan bütçe açıkları, borçların geri ödenmemesi riskini arttırmaktadır. Bu durum da tahvil fiyatlarını düşürebilmektedir. Bu etkileme biçimi aksi yönde de meydana gelebilir. Savaşların sona ererek barış haberlerinin gelmesi, savaş harcamalarının ve bütçe açığının azalacağı yönünde bir beklenti doğurabilmektedir. Bu bağlamda, savaşların sona ermesi, devlet borçlarının geri ödenmesini daha mümkün kılabilen ve yatırımcıların üstlendikleri borçların geri ödenememe riskini azaltmaktadır. Bu sebeple, tahvillere olan talep artmakta ve tahvil fiyatlarında yüksek artışlar görülebilmektedir. Dolayısıyla savaştan gelen olumlu haberlerin tahvil fiyatlarında bir artışa, olumsuz haberlerin ise tahvillerin fiyatlarında bir düşüşe neden olduğu söylenebilir. Fakat ilgili ülkenin savaş içindeki durumu ve haberlerin neden olacağı risk algısı her ülke için farklı olacaktır. Bu yüzden yapılan değerlendirmelerin ilgilenilen ülke özelinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Waldenström ve Frey, 2008:107-126; Frey and Kucher 2000:317).

Birinci Dünya Savaşı çerçevesinde ele alınan çalışmalar, genellikle savaşın tarafı olan ülkelerin tahvil piyasalarına yöneliktir. Bu bağlamda, Elmendorf, Hirschfeld ve Weil (1996) geleneksel ekonomi modellerinde varlık fiyatlarının ekonomik değişkenlerdeki beklentiler tarafından belirlendiğine ve dolayısıyla varlık fiyatlarındaki değişimlerin, bu beklentileri değiştiren haberlerin gelmesinden kaynaklandığına vurgu yapmaktadır. Çalışmanın temel amacı haberler ile varlık fiyatları arasındaki ilişkiyi sistematik bir biçimde açıklamaktır. Bu çerçevede tarihçiler için önemli olarak değerlendirilen haberlerden oluşturulan set ile bu haberlere karşılık gelen tahvil fiyatındaki değişimle incelenmiştir. Bu amaç doğrultusunda 1900 ile 1920 yılları arasındaki dönem için haftalık İngiliz konsolu ile ilgili veriler üzerinden analiz yapılmıştır. Analizler neticesinde, önceki çalışmaların baz alınmasına ve farklı varlık fiyatı, zaman aralığı ve gözlem sayısı kullanılmasına rağmen haberlerin fiyat değişimlerinin küçük bir kısmını açıklayabildiği görülmüştür. Bunun iki nedeni olduğu belirtilmektedir. İlki belirlenen önemli tarihin haberlerden ziyade olaylara dayanmasıdır. İkincisi ise, kullanılan metodolojinin diğer haftalara kıyasla bazı haftalardaki daha önemli olayları muhtemelen yakalayamamasıdır.

Adams (2015) çalışmasında, Birinci Dünya Savaşı'nın aktörleri tarafından dönüm noktası olarak değerlendirilen olayları çağdaş bir perspektiften üzerinden analiz etmişlerdir. Temel olarak çalışma Birinci Dünya Savaşı esnasında İngiliz yatırımcılar için önemli dönüm noktalarını belirlemeyi hedeflemiştir. Bu çerçevede Londra Borsası'nda işlem Fransız savaş borcu tahvillerinin 3 Ocak 1916 ile 14 Mart 1919 tarihleri arasında günlük fiyat verileri kullanılarak oluşan yeni veri setine yapısal kırılma testleri uygulanmıştır. Yapılan analiz sonucunda sekiz farklı kırılma noktası elde edilmiştir. Bunlardan altı tanesi savaş ile ilgili olaylar olarak ortaya çıkmıştır. Bu olaylar; Fransızların Verdun savunması, Jutland ve Caporetto Savaşları, Rusların borçlarını ödemeyi reddetmesi, İttifakların ve Doğudaki barış görüşmelerinin çökmesi, Yüz gün taarruzu ve Amiens muharebesi, Hindenburg hattının kırılmasıdır (Bulgaristan'ın şartlı olarak teslim olması ile birlikte). Bir kırılma noktası belirsiz olmakla birlikte olumlu bir savaş haberi iken, bir diğeri de ek borçlanma duyurusu ile ilgilidir. Bu altı kırılma noktası çağdaşlar ile tarihçilerin savaşa bakışı arasındaki farklılığı göstermiştir. Yatırımcılar Jutland savaşında İngilizlerin zaferine önemli ölçüde tepki verirken, aksine sınırsız deniz altı savaşının yeniden başlamasına görece olarak sınırlı bir tepki göstermişlerdir. Bu sonuç tarihçilerin geleneksel olarak denizaltı savaşlarına vurgu yaptığını ve yüzey savaşına verilen önemin tekrar dikkate alınmasının gerekliliği ile İngilizlerin yeni donanma tekniklerine uymadaki çekingenliği ile açıklanabilmektedir. Ayrıca sonuçlar, Caporetto Muharebesi'nin, özellikle sadece altı ay sonraki 1918 yılındaki Bahar Taarruzları ile karşılaştırıldığında çatışmada bir dip noktası olarak daha fazla önem kazanması gerektiğini göstermiştir. Yatırımcıların 1918 yılındaki Bahar Taarruzlara sınırlı tepki verdiğini ve bu olayın inanıldığından daha az önemli olduğunu göstermiştir. Buna bağlı olarak yatırımcıların savaşın fiili bitiş tarihinden önce, savaşın bitişine tepki verdiğini gözlemlenmiştir. Veriler çağdaş aktörlerin önemli olarak değerlendirdiği olayların, tarihçiler tarafından daha az önemli olarak değerlendirildiğini göstermiştir. Örneğin Jutland ve Caporetto Savaşları tarihçiler açısından savaşın önemli bir dönüm noktası olarak değerlendirilmediğini göstermiştir. Bununla birlikte tarihçiler için dönüm noktası olarak değerlendirilen Alman Michael Taarruzu, 1917 Rus Devrimi ve sınırsız denizaltı savaşının yeniden başlaması gibi olayların çağdaşlar tarafından önemli bir tepki gösterilmemiştir. Analiz savaştaki dönüm noktalarına ilişkin çağdaş görüşler ile tarihçilerin görüşleri farklılaştığını göstermektedir. Günümüzdeki politik ve finansal aktörlerin tarihteki olaylara verdikleri önem ile tarihçilerin verdikleri önem farkı düzeylerde olduğu görülmüştür.

Jopp (2016) çalışmasında çağdaş yatırımcıların Birinci Dünya Savaşı'ndaki hangi olayları önemli olarak gördükleri sorusundan hareketle, Ağustos 1915 ile Kasım 1918 tarihleri arasında Amsterdam'da işlem gören altı savaşın tarafı olan büyük devlet tahvillerinin günlük getirileri ile oluşturulan serideki kırılma noktalarını elde etmişlerdir. Belirlenen kırılma noktaları piyasa likiditesi, portföy etkileri, döviz kurları, kısa vadeli faiz oranları ve enflasyon dikkate alınarak modelin sağlamlılığı açısından kontrol edilmiştir.

Bu kontrol sonrasında yirmi iki kırılma noktası elde edilmiştir. 1918 yılının mart ayı sonlarında İttifak kuvvetlerinin bahar taarruzunun başlaması ve aynı yılın yaz aylarının sonunda İtilaf devletlerinin cevabı önemli dönüm noktaları olmuştur. Ayrıca Tahvil getirilerindeki değişimi döviz kurlarından sonra en iyi açıklayan değişken piyasa likitidesi olmuştur. Yatırımcılar, 1918 yılının yaz sonunda gerçekleşen İtilaf Devletleri'nin karşı taarruzlarına tutarlı ve güçlü şekilde tepki göstermişlerdir. Bu durum yatırımcıların savaşın sona ereceğine dair algılarını göstermektedir. Yatırımcılar 19 Eylül tarihinde savaşın sona ereceğini fikrindeyken bu tarih Compiègne Ateşkesi'nden yedi hafta öncesine denk gelmektedir. Ayrıca İttifak Devletleri'nin bahar taarruzu da önemli bir dönüm noktası olarak ortaya çıkmıştır. Ancak, altı serinin tamamında ortak bir dönüm noktası yoktur. Büyük dönüm noktaları olduğu varsayılan olaylardan, Romanya'nın savaşa girmesi ve Birinci Verdun Savaşı, serideki kırılmalarla ilgilidir. Özellikle, ABD'nin 1917'de resmen savaşa girmesinin kırılmalara neden olduğuna dair hiçbir kanıt bulunamamıştır. Bu durum, ABD'nin savaşa girişinin Amsterdam sermaye piyasası için sürpriz olmadığını göstermiştir. Analiz, önemli olarak tanımlanan olayların çoğu, kırılma noktaları için beklenen olaylar olmamakla birlikte, diğer olayların kamuoyu üzerindeki etkisinin önemi hafife alınmıştır. Örneğin, Bulgaristan'ın 1918 yazında Avusturya için verdiği mücadele gibi, İngiltere'de zorunlu askerlik hizmetinin getirilmesi Almanya açısından önemli olarak algılanmıştır. Sonuç olarak tahvil getirilerinde meydana gelen kırılma noktalarının genel olarak diplomatik ve askeri haberler ile ilgili olduğudur. Jopp (2014) bir diğer çalışmasında 1890 yılından Birinci Dünya Savaşı'na kadar birkaç tertip halinde çıkartılan %3 faizli Alman İmparatorluğu borç tahvili fiyatlarını kullanarak, sermaye piyasası katılımcılarının savaş içerisinde Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kazanma veya kaybetmesine yönelik beklenti ve algılarını ölçmeyi hedeflemiştir. Tahvil verileri Hollanda savaş boyunca tarafsız olduğu için Amsterdam tahvil piyasasından elde edilmiştir. 24 Ağustos 1915 ile 11 Ağustos 1918 tarihleri arasındaki dönem için temel modelde 10, genişletilmiş modelde ise 12 dönüm noktası bulunmuştur. Her bir kırılma noktası, Almanya'nın gelecekte borçlarını ödeyebileceğine veya ödemeye istekli olduğuna dair borç verenlerin güveninde önemli bir düzeltme olduğu anlamına gelmektedir. 1916 Yılı'nın ocak ayının başlarında, büyük olasılıkla İngiliz parlamentosunda tartışılan Askerlik Yasası nedeniyle ayın biri ile on biri arasında tahvil fiyatı yüzde 14,3 oranında düşmüştür. 19 Eylül 1918'de tahvil fiyatı, temmuz ayı sonundaki son fiyata göre yüzde 17,5 oranında düşüş göstermiştir. Bu nokta, İtilaf Devletleri'nin yazdan itibaren tüm cephelerde güçlenmesi ve Alman hatlarının nihai çöküşüne yol açmasıyla aynı zamana denk gelmektedir. Temel olarak Çağdaş gözlemcilerin belirli bir olaya yüklediği anlam ile tarihçilerin ya da kamuoyunun geriye dönük olarak yüklediği anlamdan çok farklı olabilir.

Schaltegger ve Scmhid (2019) Birinci Dünya Savaşı'nda İsviçre'nin tarafsızlık politikasını tahvil piyasası üzerinden, yapısal kırılma testleri ile analiz etmişlerdir. Bu amaçla Basel Borsası'nda işlem

gören 12 İsviçre Devlet tahvilinin günlük fiyat verilerini 1 Ocak 1914 ile 31 Mart 1919 tarihleri arası dönem için toplanmıştır. Oluşturulan zaman serisine yapısal kırılma testi uygulamışlardır. Savaşın ilk birkaç ayı, düşmanlıkların patlak vermesinden sonra sermaye piyasalarının askıya alınması nedeniyle ihmal edilmiş ve değerlendirme yapılamamıştır. Analiz üç önemli dönüm noktası tespit etmiştir. İlk olarak, tahvil sahipleri Kasım 1918 genel grevine yol açan iki olayı önemli olarak değerlendirmişlerdir. Bunlar Zürih'teki banka personelinin greve gitmesi ve Ekim 1918'de federal düzeyde nispi temsil sistemi uygulamasının kabul edilmesidir. Bunun sonucunda tahvil getirileri artmıştır. İkincisi, Aralık 1917'de Rusya ile İttifak Devletleri arasındaki ateşkes müzakereleri de yatırımcıların İsviçre tarafsızlığına ilişkin algılarını olumsuz etkilemiştir. İki cepheli savaşın sona ermesi, Batı Cephesi'nin İsviçre toprakları üzerinden aşılması riskinin daha yüksek olduğunu göstermiştir. Üçüncü kırılma ise 1917 yılının Eylül ayında meydana gelen yaşam koşullarının bozulmasına karşı ilk koordine protestolara karşılık gelmektedir. Büyük yapısal kırılmalar, Kasım 1918'deki genel grev gibi tarihçilerin önemli olarak vurguladığı kritik olaylara yakın olsa da tahvil piyasası verileri Kasım 1917'de Zürih'te çıkan isyanlar ve yaşam koşullarının bozulmasına karşı protestoların en yüksek seviyede çıkması gibi, olaylara dikkat çekmiştir. Ayrıca, tahvil sahipleri "Oberstenaffäre" (iç siyasi kriz) gibi krizler veya Federal Meclis Üyesi Hoffmann'ın barışa aracılık girişimi gibi durumlarda tarafsızlık durumuna ilişkin görüşlerini değiştirmemişlerdir. Diğer yandan, tahvil piyasası üzerinden yapılan değerlendirmeye göre, yaşam standartlarının bozulmasından kaynaklanan iç sınıf mücadelesine ilişkin riskler yeterince dikkate alınmamıştır. Çalışma, devlet tahvili getirilerinden derlenen verileri analiz ederek, Birinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız bir ülkenin temerrüt riskini değerlendiren ilk çalışma niteliğini taşımaktadır.

Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'na ait tahvillerin savaştan nasıl etkilendiklerine dair yapılan çalışmalarda şöyle sıralanabilir. Hanedar, Torun ve Hanedar (2015), çalışmasında savaş ile ilgili beklentilerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tahvil piyasası üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Bu amaçla 1910-1914 yılları arasındaki Hazine Bonosu ve Rumeli Demiryolu tahvillerine ilişkin günlük kapanış fiyatlarına dair veriler Tercüman-ı Hakikat ve Tanin gazetelerinden elde edilmiştir. Tahvillerin varyansında meydana gelen ani değişimleri tespit edebilmek için yinelemeli kümülatif kareler toplamı (Iterative Cumulative Sums of Squares) yöntemi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda kırılma noktalarının Trablusgarp Savaşı ve Birinci Balkan Savaşı ile ilgili olaylara denk geldiği ve savaş ile ilgili oluşan riskler çerçevesinde tahvil fiyatlarının düştüğü görülmüştür.

Hanedar, Hanedar, Torun ve Ertuğrul (2016) diğer bir çalışmasında Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesi ve sonrasında Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlaması gibi olayların tahvil piyasasına nasıl yansıdığı analiz etmişlerdir. Bu çerçevede Hanedar, Torun ve Hanedar (2015) çalışmasına benzer bir biçimde 1918-1925 yılları arasında İstanbul Borsası'nda işlem gören hazine bonosu ve Rumeli Demiryolu tahvillerinin günlük kapanış fiyatları

Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, Tanin ve Takvim-i Vekây-i gazetelerinden toplanarak aynı yöntem ile incelenmiş ve tahvillerin varyansında meydana gelen ani değişimler veya kırılma noktaları tespit edilmiştir. Yapılan analizler, her iki tahvilin farklı olaylara karşı tepki verdiğini tespit etmiştir. Genel olarak savaş ile ilgili birkaç olayın yatırımcılara barış ile ilgili bir mesaj verdiğini ve Birinci Dünya Savaşı'nın resmi olarak sona ermesi ve İşgalci kuvvetler ile Türk Ulusal Hareketi arasındaki çatışmalar öncesinde meydana gelen ani değişimleri açıkladığı görülmektedir. Barış mesajı getiren olayların tahvillerin geri ödenme riskini azaltarak tahvil fiyatlarını arttırdığı gözlemlenmiştir.

Hanedar, Hanedar, Torun ve Ertuğrul (2016) Birinci Dünya Savaşı ve düşmanlıkların Osmanlı savaş borcuna ilişkin risk değerlendirmeleri üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Bu amaç doğrultusunda 1918-1925 arasında İstanbul Borsası'nda işlem gören Osmanlı Savaş Tahvilleri'ne ilişkin kapanış verileri Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, Tanin ve Takvim-i Vekây-i gazetelerinden toplanmış ve yinelemeli kümülatif kareler toplamı (Iterative Cumulative Sums of Squares) metodu kullanılarak kırılma noktaları bulunmuştur. Buna göre, Bulgaristan Ordusu'nun yenilgisi ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun barış teklif etmesi ile savaştan çıkması neticesinde tahvil fiyatlarında düşüş gözlemlenmiştir. Türk Ulusal Kurtuluş Mücadelesi'nin zaferi ve İttifak Kuvvetleri'nin barış teklifi ve 1922'de düşmanlığın sona ermesi borcun geri ödeme ihtimalini olumlu bir biçimde etkilemiş ve tahvil fiyatlarını arttırmıştır.

Oosterlinck ve Landon-lane (2006) Paris borsasında işlem gören ve ödenmesi reddedilen Çarlık tahvillerinin fiyatlarının hangi olaylara tepki verdiğini incelemişlerdir. Bu amaçla Çarlık tahviline ait haftalık fiyat verileri 1 Ocak 1915 ile 31 Aralık 1919 tarihleri arasındaki dönem için *Bulletin de la Cote de la Compagnie des Agents de Change de Paris*'den elde edilmiştir. Analiz sonuçları 1919 yılının Ocak ayına kadar Fransız mali yardımı beklentisi ve Sovyetlerin geri borç ödemesine yönelik açıklamaların tahvil fiyatlarındaki büyük değişimlerin temel belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Ocak 1919'dan sonra ise, Rusya ile ilgili askeri haberlerin tahvil fiyatlarında temel belirleyici olduğu fakat küçük oranlarda değişimlere neden olduğu vurgulanmıştır. Çalışma temelde kredibilite (güvenilirlik) ile ilgili açıklamaların önemine dikkat çekmiştir. Tahvil fiyatları Sovyetlerin borcu tanınmasına yönelik tekliflerine tepki vermiştir. Fakat bu açıklamalara yönelik somut adımlar olmadığı için yatırımcılar Sovyetlerin açıklamalarına inanmayı bırakmışlardır. Genel olarak makale önceki çalışmalara paralel olarak savaşa ilişkin olayların ulusal tahvil fiyatlarını etkilediğini göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşı ile ilgili çalışmaların diğer savaşları dikkate alan çalışmalara göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Frey ve Kucher (2000), 1928 ile 1945 yılları arasında İsviçre Borsası'nda işlem gören 5 farklı Avrupalı hükümet tahvilleri üzerine yaptıkları çalışmada, savaş ile ilgili olayların bu tahvillerin fiyatları üzerinde etkisinin olduğunu tespit etmiştir. Fransa, Almanya, Belçika,

Avusturya ve İsviçre tahvillerine ait veriler İsviçre Ulusal Bankası'nın raporlarından aylık olarak toplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda savaşın başlaması ve ulusal egemenlikteki değişimler gibi savaş ile ilgili olarak önemli olarak kabul edilen olayların tahvil fiyatları üzerinde etkisi olduğu görülmüştür. Fakat bununla birlikte tarihçilerin önemli olarak tanımladıkları olayların, örneğin Almanya'nın teslim olmasının tahvil fiyatları üzerinde bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmalardan biri de Frey ve Kucher'in (2001), tarihsel olayların varlık fiyatlarını etkilediğini vurguladığı çalışmasıdır. Bu çerçevede özgün bir veri setine dayalı olarak İkinci Dünya Savaşı sırasında İsviçre Borsası'nda işlem gören Alman ve Avusturya tahvillerini analiz etmişlerdir. Frey ve Kucher (2000) çalışmasındaki sonuçlara benzer olarak, savaşın başlaması ve egemenliğin kazanılması veya kaybedilmesi gibi genel olarak önemli olarak kabul edilen savaş ile ilgili olayların tahvil fiyatlarına açıkça yansıdığını tespit etmişlerdir. Bununla birlikte tarihçilerin önemli olarak değerlendirdikleri olayların, örneğin Almanya'nın 1945'te teslim olmasının ise tahvil fiyatları üzerinde bir etkisi olmadığı görülmüştür.

Brown ve Burdekin (2002), 1924 ve 1930 yıllarında çıkarılan ve Londra Borsası'nda işlem gören Dawes ve Young adlı iki Alman tahvilini 1933-1945 dönemi Hitler rejimi dönemi için incelemişlerdir. Yapılan analiz bulgularına göre, Hitler'in 1933 yılında kontrolü ele geçirmesinden sonra tahvillerde ani bir düşüş meydana gelmemiştir. Fakat 1935 yılında Hitler'in zorunlu askerlik uygulamasına geçmesi ile tahvillerde düşüş ortaya çıkmış ve 1939 yılında savaşın patlak vermesiyle tahvil fiyatlarındaki düşüş hızlanmıştır. 1940 yılında Almanya'nın Avrupa kıtasında ilerlemesi ile tahvil fiyatlarındaki düşüş devam etmiştir. Bu kalıcı düşüş 1941 yılında sona ermiştir. Fakat müttefik kuvvetleri ile ilgili olumlu haberlere yanıt olarak tahvil fiyatları toparlanmaya başlamıştır. 1944 yılının haziran ayında Müttefiklerin Normandiya'daki D-day işgali ile tahvil fiyatında önemli artışlar meydana geldiği ve olumlu gelişmelerin yıl sonuna kadar devam ettiği gözlemlenmiştir. Londra'daki Alman tahvili sahiplerinin Hitler'in savaş öncesi politikaları ile artan riske tepki verdikleri görülmüştür. Genel olarak tahvil fiyatları Hitler'in düşüşünü öngörmüştür ve Müttefik kuvvetleri ile ilgili olumlu haberlere de tepki vermiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerini dikkate alan bir diğer çalışma da Zürih ve Stockholm Borsalarına yansımaları ele alan Waldenström ve Frey'in (2004) çalışmasıdır. Bu aralık 1933 yılı ile aralık 1948 yılı arasındaki dönem için İsveç ve İsviçre Borsası'nda işlem gören Almanya ve Belçika devlet borcu tahvillerinin Zurich Borsası'na ait aylık fiyat verileri *Monthly Reports of the Swiss National Bank*'den, Stockholm Borsası'na ait aylık verileri ise *Stockholms Fondbörs kurslista* ve *Affärsvärlden*'den elde edilmiştir. Analiz sonucunda, tahvil fiyatları üzerinde önemli ve büyük değişimlere neden olan üç önemli olayın 1939 yılının Eylül ayında Almanya'nın Polonya'yı işgal ederek savaşı başlatması, Mayıs 1940'ta BENELÜKS ülkeleri ve Fransa'nın işgali ve 1943 yılında Almanya'nın Stalingrad'daki yenilgisi olduğu İsveç ve İsviçre'deki yatırımcılar bu olayları benzer biçimde algılamışlardır. Bununla

birlikte savaşın patlak vermesi her iki tahvilde düşüşe neden olurken, BENELÜKS ülkelerinin işgali Alman tahvil fiyatlarında artışa, Belçika tahvil fiyatlarında da düşüşe neden olmuştur. Almanya'nın Stalingrad yenilgisi ise Alman tahvil fiyatlarında düşüşe neden olurken, Belçika devlet borcu tahvillerinde artışa neden olmuştur. Bu durum, yatırımcıların mekanik ve gelişigüzel tepkilerden ziyade rasyonel davrandığını göstermektedir.

Waldenström ve Frey'in (2008) bir diğer çalışmasının temel amacı, İskandinav tarihçilerin İkinci Dünya Savaşı'ndaki olaylara yaklaşımı ve çalışmasında baz aldığı yeni veriler çerçevesinde elde ettiği sonuçları karşılaştırmak ve açıklamaktır. Söz konusu tarihçiler, İkinci Dünya savaşı sırasında Nordik ülkelerde yaşayan insanlardan çok az bir kısmının işgale uğramak gibi bir risk algısının olduğunu söylemektedir. Fakat Danimarka, Finlandiya, Norveç ve İsveç olmak üzere dört Nordik ülkesinin sırasıyla Kopenhag, Helsinki, Oslo ve Stockholm piyasalarında işlem gören hükümet tahvillerinin günlük ve haftalık alış fiyatlarının Ocak 1938-Aralık 1940 dönemi için analiz edildiği çalışmada, İskandinav devlet tahvillerinin getirilerindeki önemli değişimlerin savaş ile ilgili önemli olaylara denk geldiği gözlemlenmektedir. Ayrıca çalışma, tarihçilerin 1939 yılının sonbaharına (Finlandiya örneği (Sovyetlerin Finlandiya'ya saldırması)) ve 1940 yılının kışına (İsveç örneği) ve 1940 yılının Nisan ayına (Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgali) kadar İskandinav halkının kendini güvende hissettiği iddiasına karşın, söz konusu tarihlerden birkaç ay öncesinde devlet tahvillerinin fiyatlarının önemli ölçüde düştüğünü göstermektedir. Birçok durumda tahvil getirilerindeki değişimin önemli olaylara denk geldiği görülmektedir. Örneğin Molotov-Ribbentrop Paketi ve Sovyetlerin Finlandiya'ya saldırması gibi olaylara tahvil fiyatları tepki vermiştir. Bununla birlikte tarihçilerle ortak olarak uyuşan sonuçlar mevcuttur. Örneğin Sovyet Rusya ile Finlandiya arasındaki ateşkes sonrası, Norveç tahvillerinin Oslo'da düştüğü görülmektedir. Savaşın ortaya çıktığı dönemde Nordik hükümet tahvillerinin zirve yapması da yatırımcıların savaşı tam olarak beklemediklerini göstermektedir.

Oosterlinck (2003), İkinci Dünya Savaşı esnasında Paris Borsası'nda işlem gören, iki Fransız tahvili (%3 Rentes ve Vichy hükümet tahvili) arasındaki fiyat farkının, Fransız yatırımcıların, savaşın değişen kaderi ve savaş sonrası hükümetin işbirlikçi hükümetin borçlarını ödeme algısını yansıttığını vurgulamaktadır. Çalışmada, 27 Mayıs 1942 ile 31 Aralık 1944 yılları arasında Paris Borsası'nda işlem gören yukarıda belirtilen tahvillere ilişkin fiyat verileri *Bulletin de la Cote la Compagnie des Agents de Change de Paris*'den alınmıştır. Fiyat farkındaki dalgalanmalar göreceli kredi riskini ölçen saf bir araç olmakla birlikte politik ve askeri olayları yansıtmaktadır. Kırılma noktaları yatırımcıların beklenmeyen önemli olaylara tepki verdiğini göstermektedir. Ampirik sonuçlar, iki önemli kırılma noktasının Gaulle'yi güçlendiren ve meşru bir Fransız Hükümeti olduğunu destekleyen olaylara denk geldiğini göstermektedir. Diğer bir önemli kırılma noktası ise 30 Haziran 1944'te Müttefiklerin bir işgal hükümeti kurmayacağı haberiyle ilgilidir.

İç savaşların tahvil piyasalarındaki yansımalarını inceleyen literatürdeki çalışmalar ise şu içimde sıralanabilir. Brown ve Burdekin (2000) Mart 1863 ile Haziran 1865 tarihleri arasında Londra Borsası'nda işlem gören pamuk tahvillerinin Amerikan İç Savaşı ile ilgili haberlerden nasıl etkilendiğini incelemiştir. Çalışmada, savaş ile ilgili haberlerin pamuk tahvillerinin fiyatları üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanında savaştaki dönüm noktalarının önem düzeylerinin Kuzey ve Güney için farklılaştığı vurgulanmıştır. Buna göre savaş haberleri Kuzey ve Güney'i simetrik bir biçimde etkilememektedir. Weidenmier (2000) ise çalışmasında Amerikan İç Savaşı sırasında Konfederasyon pamuk tahvillerinin fiyatlarının belirleyicilerini ve yatırımcıların Londra'daki Konfederasyon pamuk tahvillerini nasıl fiyatlandıklarını incelemiştir. Özellikle, 1863 yazında Gettysburg ve Vicksburg'daki Güney ordularının kritik yenilgilerinden sonra, bile Aralık 1863 ile Eylül 1864 arasında pamuk tahvil fiyatlarının iki katından fazla artışının nedenlerine odaklanmıştır. Önde gelen İngiliz gazetelerinden alınan tarihsel kanıtlarla desteklenen ampirik analiz, 1864'teki Konfederasyon pamuk tahvillerindeki büyük artışın pamuk fiyatlarındaki artışla açıklanabileceğini göstermiştir. Ayrıca Savaş tahvillerinin pamuk tahvillerine dönüştürülebilmesi, yatırımcılara savaş riskinden korunma sağlayan bir güvence sağlamıştır. Bu riskten korunma aynı zamanda Avrupa'nın Amerika Birleşik Devletleri hükümetinin veya tek tek devletlerin İç Savaş'ın sona ermesinin ardından pamuk tahvillerine ait borçların ödeneceğine dair inancıyla da desteklenmiştir. Özetle, savaş haberleri pamuk tahvil fiyatlarının belirleyicisi olmasına rağmen, Avrupalılar öncelikle Erlanger tahvillerini değerlemek için pamuk fiyatlarındaki hareketlere odaklanmışlardır.

Howell ve Zhao (2019) Çin'de ortaya çıkan iç savaşın finansal piyasalar perspektifinden incelemiştir. Çin'de 1946 ile 1949 yılları arasında ortaya çıkan iç savaşın sonucunu etkileyen dönüm noktaları olarak çağdaşlar tarafından değerlendirilen inanışların nicel bir değerlendirmesini içermektedir. Bu amaç için Londra Borsası'nda işlem gören Çin Devlet tahvilinin günlük fiyatları ile oluşturulan seri, içsel yapısal kırılma testleri ile analiz etmişlerdir. 1 Kasım 1945 -22 Nisan 1949 dönemini kapsayan Reorg, Crisp ve %4,5 faizli İngiliz-Alman tahvillerinin günlük fiyatlarına ait veriler *Times* 'ın menkul kıymetler sütunundan elde edilmiştir. Analiz sonuçları finans piyasaları için elde edilen kırılma noktalarına denk gelen olaylar ile tarihçiler ve medya tarafından önemli değerlendirilen olayların genel olarak örtüşüğünü göstermiştir. Pek çok araştırmacının Çin İç Savaşı'nı siyasi, ekonomik veya ideolojik terimler üzerinden ele almasına rağmen çalışma kapsamında çağdaş finansal piyasa perspektifinden elde edilen sonuçlar askeri olaylara daha çok vurgu yapıldığını göstermektedir. 1947 yılının baharının sonlarında Londra piyasası, Çin Milliyetçi Partisi'nin savaşı kazanacağına dair makul bir şansının olduğunu veya alternatif olarak Çin'in dış borçlarını geri ödemesi ile sonuçlanacak bir barış anlaşmasının imzalanmasına açık bir biçimde inanmıştır. Bu durum tahvil fiyatlarının yükselmesine neden olmuştur. Meng-liang-gu'daki Çin Milliyetçi Partisi'nin seçkin birimlerinden birinin imhası

açıkça Çin Milliyetçi Partisi için geri çevrilemez bir geri dönüş olarak görülmüştür. Daha sonra tüm gözlemlenen kırılma noktaları Mançurya'da meydana gelen askeri olaylara karşılık gelmektedir. Bu durum Mançurya'nın savaşın ana muharebe alanı olduğunu göstermiştir. Çalışma çerçevesinde elde edilen bulgularda Mançurya'da meydana gelen savaşın sonuçlarının Çin Milliyetçi Partisi için çöküşün başlangıcını temsil ederken, iç savaşın Çin Komünist Partisi'nin lehine döndüğü ve komünistler için nihai zaferin olduğu bir durum olduğunu göstermektedir. Bunun yanında tarihçiler ile çağdaşların olayların önemli olarak algılanması bakımından farklılıklar da mevcuttur. Özellikle tarihçiler tarafından önemli olarak nitelendirilen olayların o dönemdeki insanlar tarafından için çok az ilgi görüldüğü belirtilmiştir. Bunun belirgin bir örneği Liu-deng seferidir. Tarihçiler açısından oldukça önemli olarak değerlendirilen bu gelişmenin gerçekleştiği dönemde tahvil fiyatları stabil bir düzeyde seyretmiştir. Bu noktada bulgular ile ilgili ortaya çıkan önemli bir soru finansal piyasa katılımcılarının ve çağdaş gözlemcilerin neden bazı olaylara daha büyük stratejik önem atfetmediğidir. Araştırmacılar bu soruya üç farklı açıklama getirmektedir. İlk açıklama, bugünden geçmişe bakıldığında önemli olarak görülebilecek bir olayın, tarihin o anında önemli olarak algılanmamasıdır. Bu yüzden mükemmel öngöründen yoksun yatırımcılar yanlış kararlar verebilir. İkinci açıklama ise tarihsel araştırmanın kalitesine bağlı olarak, olayın tarihçilerin inandığı kadar önemli olmayabileceğidir. Son açıklama ise verinin yüksek frekanslı olmasıdır. Kısa bir zaman aralığında varlık fiyatındaki günlük dalgalanmalar hakkında sınırlı açıklama sunabilir.

Mitchener, Oosterlinck, Weidenmier ve Haber (2015) uluslararası finans piyasaları verilerini kullanarak iç savaşı kimin kazanacağını tahminlemeye çalışmışlardır. Bu çerçevede devlet borç tahvillerinin geri ödeme olasılığını iç savaşın kazanma olasılığına eşitleyen temel bir anlayış benimsemişlerdir. Bu bağlamda üç farklı mekân ve zamanda gerçekleşen, Çin, Amerika ve İspanya'da meydana gelen iç savaş örnekleri üzerinden değerlendirme yapmışlardır. 1863yılıının ilk dönemlerinde Gettysburg savaşından önce Avrupalı yatırımcılar Güneye %42 oranında şans verildiği görülmektedir. Analiz, çağdaş finansal piyasaların Güney'in siyasi hedefine ulaşma konusunda makul bir şansa sahip olduğuna inandığını gösteriyor. Gettysburg / Vicksburg'daki Konfederasyon yenilgilerinin ciddiyeti ve ardından Chattanooga'daki bir askeri yenilginin haberi Konfederasyon tahvillerinde bir satışa yol açmış ve 1863'in sonunda Güney zaferi olasılığı yaklaşık yüzde 15'e düşmüştür. Çin için yapılan analizde ise İkinci Dünya Savaşı sonunda Milliyetçilerin savaşı kazanma olasılığının %45 olduğunu göstermiştir. Milliyetçiler ve komünistler arasındaki barış görüşmeleri başladığında bu oran %60'a ulaşmış, fakat görüşmeler başarısızlıkla sonuçlanınca oran %50'ye düşmüştür. Bu noktadan itibaren piyasa Milliyetçilerin kazanma olasılığını daha düşük olarak görmüştür. Komünistlerin savaş alanında kazandığı zaferlerle birlikte Milliyetçilerin kazanma olasılığı %10'a düşmüştür. İspanya için ise yeni rejimin ilk aylarında piyasalar anayasal monarşinin hayatta kalacağına inanmışlardır. Fransa'nın

İspanya'yı işgali ise piyasalar tarafından Cortes hükümetinin hayatta kalma olasılığına ilişkin algılarını değiştirirken, aynı zamanda Ferdinand'ın mutlak bir hükümdar olarak tahta çıkma olasılığını arttırmıştır. Genel olarak Verona kongresi ve Trocadero savaşının Cortes hükümeti'nin savaşı kazanma ihtimalini azalttığı görülmektedir. Bu özellikle Trocadero'daki Fransız zaferinden sonra doğrulanmış ve bu da Cortes hükümetinin savaşı kazanma olasılığını önemli ölçüde azaltmıştır.

İki ülke arasındaki çatışmalar sonucu tahvil fiyatları etkilenmektedir. Bu bağlamda, Burdekin ve Laney (2007) çalışmalarında finansal piyasa katılımcılarının 1898 yılında ABD'nin Hawaii'yi işgali, 1893 yılında Monarşi'nin düşmesi ve ABD'nin Hawaii'nin şeker endüstrisini etkileyen tarife politikalarına nasıl tepki verdiğini araştırmışlardır. Çalışma kapsamında Londra ve Honolulu borsasında işlem gören 1886 borç tahvilleri ve New York Borsası'nda işlem gören şeker şirketi hisse senedi fiyatları incelenmiştir. ABD tarife politikasının ekonomik etkileri ve ilhak karşılığında ABD tarafından vaat edilen ABD pazarına sınırsız erişim, monarşi devrildikten sonraki borç tahvilindeki fiyat artışını açıklayabilir. Temel beklenti, ABD'nin ilhakı ile birlikte daha gelişmiş ve büyük bir ekonomi ile birlikte kredibilite ve itibarın artacağı varsayımıydı. Ancak Hawaii örneğinde borç tahvili sahiplerinin kazançları şeker şirketi hisse senedi sahiplerinin kazançlarının gölgesinde kalmıştır. Özellikle 1898 ilhakından sonra Hawaii'nin en büyük şeker şirketi hisse senetleri büyük bir yükseliş yaşamıştır. Önceleri iniş ve çıkışlar yaşayan Hawaii borç tahvilleri ABD'nin tarife politikalarından önemi düzeyde etkilenmiştir. Bu sonuçlar tarihçilerin önemli olarak vurguladıkları tüm olayların dönüm ve kırılma noktaları ile tamamiyle uyumlu olduğunu göstermemektedir. Örneğin Amerikan -İspanyol savaşının çıkışına ciddi bir tepki verilmemiştir. Ayrıca ilhak ile birlikte en önemli politik olaylardan biri de monarşinin düşmesidir. Monarşi'nin düşmesinden önceki dönem olumsuz bir dönüm noktası iken olumlu kırılma noktaları rejim değişiminin gerçekleştiği haberler ile örtüşmektedir. Fakat bu rejim değişikliğinin ekonomik kazanımlar ile bağıntılı olan 1894 Wilson-Gorman Tariff Anlaşması ve ilhak olmadan sürdürülüp sürdürülemeyeceği açık değildir. Yine de monarşinin düşüşünden itibaren borç tahvillerinin fiyatlarının yükseliş trendine girdiği kadar, ilhak ile Hawaii Ticaret ve Şeker Şirketi ortaklarının kazançlarının arttığı da görülmektedir.

Ho ve Li (2014) ise çalışmasında tarihsel olaylara yönelik çağdaş inançları 1921 ile 1942 arasında Çin'de işlem gören tahvillerdeki kırılma noktalarını nicel değerlendirme üzerinden değerlendirmeye tabi tutmuştur. Bu amaç çerçevesinde 1921-1942 yılları arasında Çin'deki borsada işlem gören on bir tahvile ait aylık fiyat verileri *Banker's Magazine*'den toplanarak Qu and Perron testi ile kırılma noktaları tespit edilmiştir. Bu analize ek olarak Shanghai gazetesinden ilgili döneme ilişkin manşetler sınıflandırılarak kırılma tarihlerine denk gelen olayların yoğunluğu hesaplanmıştır. Elde edilen bulgularda, tarihte önemli olarak değerlendirilen ve gazetede yoğun bir biçimde yer alan diplomatik-askeri olayların sermaye piyasasını etkilediği vurgulanmıştır. Japonya'nın Mançurya'yı işgali ve İkinci Çin-Japon savaşı buna

örnek olarak verilmiştir. Fakat tarihçilerin önemli olarak değerlendirdiği Milliyetçiler ve Komünistler arasındaki çatışmaların ise medyada çok ilgi çekmediği ve tahvil piyasasına önemli bir etki yaratmadığı görülmüştür. Bununla birlikte, 1933'te Tanggu'daki Çin-Japon ateşkesi çağdaşlar tarafından önemli olarak değerlendirilmiş, medyada önemli bir biçimde yer bulmuş ve ciddi finansal sonuçlar yaratmasına rağmen sonraki gözlemciler tarafından önemi küçümsendiği bulgusuna ulaşmışlardır.

Herhangi bir çatışma ve savaştan ziyade geniş bir zaman aralığı ve geniş coğrafi bölgelerdeki gelişmelerin tahvil piyasalarını inceleyen çalışmalarda mevcuttur. Oosterlinck ve Ureche-Rangau (2012) çalışmalarında, ekonomik, politik ve diplomatik haberlerin devlet tahvili fiyatları üzerindeki önemini değerlendirmişlerdir. Analiz, iki savaş arası dönemde Fransız ve Rumen tahvillerindeki yapısal kırılmalara odaklanmıştır. Bu amaçla Paris Borsası'nda işlem gören Rumen ve Fransız tahvillerinin aylık fiyat verileri 31 Aralık 1920 ile 31 Aralık 1939 tarihleri arası dönem için *Cours Authentiques des Agents de Change*'den toplanmıştır. İki savaş arasında diplomasi ve politikanın önemli rol oynadığı bir ülke olarak Romanya örneğini seçmişlerdir. Analiz sonucunda dört farklı kırılma noktası tespit edilmiştir. Bunlardan iki tanesi ekonomik haberlerle ilgilidir. Daha doğrusu, tahvil fiyatları, devlet borç servisi ve geri ödeme ile ilgili yeniden yapılan müzakerelere tepki göstermiştir. Ancak diğer kırılmalar, uluslararası ilişkiler ve diplomasi ile ilgili olan olaylar ile bağlantılıdır. Bunlardan ilki için iki farklı olayın etkisinin olabileceği vurgulanmıştır. İlk olarak Locarno Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle savaş riskinde azalmanın etkili olduğudur. Fakat bununla birlikte eski Avusturya-Macaristan borcunun dağıtılması ve geri ödenmesine ilişkin ikili anlaşmaların artışı ile bağlantılı olma olasılığı daha yüksektir. İkinci kırılma noktası ise, başarılı Fransız diplomasisinin olumlu katkıları ile açıklanabilir. Aslında bu tarih, Fransızların Romanya Ulusal Bankası ile olan iş birliğinin başlangıcına denk gelmektedir. Fransız misyonunun Romanya kamu maliyesi üzerinde uyguladığı sıkı kontrol, Fransız ve Rumen tahvil sahipleri için güven verici bir unsur olmuştur. Diğer yandan, Fransız diplomasisinin bir başka başarısı olan Briand-Kellogg Paktı'nın imzalanması, yatırımcıların Romanya'nın bir çatışmaya sürüklenebileceği yönündeki beklentilerini aşağı yönlü gözden geçirmelerine yol açmış olabilir. Sonuç olarak, makale devlet borcu tahvillerinin fiyatının, diplomatik ilişkilerden ve politikalardan da etkilendiğini doğrulamaktadır. Borçları veren ülke ile borçların işlem gördüğü ülke arasında daha yakın bir iş birliği olduğunu gösteren haberler, yatırımcılar tarafından algılanan geri ödeme olasılığındaki değişimi yansıtacak şekilde tahvil fiyatlarını etkilediği görülmüştür. Mauro, Sussman ve Yafeh (2006) devlet tahvili getiri marjının belirleyicilerini 1870-1918 ve 1994-2002 dönemlerini karşılaştırmalı analiz yaparak incelemiştir. Gelişmekte olan piyasalar için tahvil getirisi, makroekonomik değişkenler ve çeşitli kategorilerdeki haberler çerçevesinde oluşturulan yeni bir veri setinden yararlanılarak, savaşlar veya siyasi güdümlü şiddet olayları hakkındaki haberlerin, getiri marjının önemli ve sağlam belirleyicileri olduğu gösterilmiştir. Ayrıca mali değişkenler de bu süreçte rol oynamaktadır.

Ferguson (2006) ise yaptığı çalışmada 18. yüzyılın ortalarından Birinci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar olan dönemde politik haberlerin yatırımcıların beklentileri üzerinde yarattığı etkiyi fiyat verileri ve finans dergilerindeki editoryal yorumları kullanarak ölçmeye çalışmıştır. Çalışma kapsamında ‘‘Büyük Güçler’’ olarak tanımlanan İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ait tahvillerin haftalık olarak kapanış fiyatları Londra merkezli *The Economist* dergisinden elde edilmiştir. Bu bağlamda odaklanılan temel soru siyasi olayların neden dünyanın en büyük finans piyasası olan Londra tahvil piyasasında 1843-1880 yılları arasında 1881-1914 yılları arasında olduğundan çok daha fazla ortaya çıktığıdır. Bu çerçevede geleneksel olarak birçok uluslararası krizin öncüsü olarak görülen Birinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışının yatırımcılar tarafından öngörülememesinin nedeni sorgulanmaktadır. Makale, tahvil piyasasının siyasi olaylara duyarlılığının azalmasının ne ölçüde altın standardının yaygınlaşması, artan uluslararası finansal entegrasyon veya büyük güçlerin maliye politikalarındaki değişikliklerin bir sonucu olduğunu ele almıştır. Tahvil piyasalarının ulusal bazda çeşitlenmesi daha iyi bir açıklama sunduğunu öne sürmüştür. Ancak, bu yapısal değişiklik bile, Londra piyasasının 1914'te savaş riskini anlamakta neden bu kadar yavaş olduğunu açıklayamamıştır. Chadeaux (2017), 1816 ile 2007 yılları arasında ülkeler arasında ve ülkelerin içinde ortaya çıkan savaş riskinin çağdaşlar tarafından nasıl algılandığını incelemiştir. Bu bağlamda, Devlet tahvilleri getirilerinin üzerinden bir analiz yapılmıştır. 1816 ile 2007 arasındaki devlet tahvillerinin getirilerine ait veriler Global Financial Data dan elde edilmiştir. Ülkeye ve zaman aralığına bağlı olarak aylık ve haftalık veriler kullanılmış, 45 ülke için 3788 gözlem elde edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre piyasa katılımcıları savaş başlamadan önce savaş riskini hafife alma eğilimindeyken savaşın başlamasının hemen sonrasında sürpriz bir biçimde ani tepkiler vermekte olduklarını gözlemlemişlerdir. Bu sonuç çatışma tahminlerinin nasıl kendi kendini gerçekleştirebileceğini veya kendi kendini akamete uğratabileceğini göstermektedir. Mevcut tahminler gelecekteki davranışları etkileyebilir, öyle ki, savaşların meydana gelme olasılığının çok yüksek olduğu durumlarda savaş fiili olarak gerçekleşmeyebilir, ancak savaşın ortaya çıkacağına dair tahminlerin yoğun olmadığı bir ortamda savaş çıkabilir. Ayrıca çalışma 200 yılda bu tahminlerin değişmediğini ve demokratik ülkelerin dahil olduğu savaşların daha büyük krizlere neden olduğunu göstermektedir.

2.3. Savaşın Hisse Senedi Fiyatları üzerindeki Etkisi

Savaşın hisse senetleri üzerindeki etkisi genel olarak tahvil fiyatlarındaki mekanizma ile benzer bir şekilde işlemektedir. Bu bağlamda savaş ile ilgili olarak meydana gelen olayların ve olumlu haberlerin hisse senedi fiyatlarında bir artışa, tersi durumun ise hisse senedi fiyatlarında bir düşüşe neden olması beklenmektedir. Literatürde yapılan çalışmalarda da etkinin her zaman simetrik bir biçimde işlemediğini gösteren örnekler mevcuttur. Bu çerçevede savaş ve çatışmaların hisse senedi piyasası üzerindeki

etkisine dair literatür incelenirken üç sınıflandırma üzerinden tarama yapılmıştır. İkinci Dünya Savaşı, Irak ile İsrail-Filistin savaşı ve uzun dönemleri ve farklı bölgelerdeki çatışmaları kapsayan üç farklı kategori üzerinden çalışmalara dair bilgiler verilmiştir.

İlk olarak İkinci Dünya Savaşı'nın Hisse Senedi Fiyatları üzerindeki etkilerine dair olan çalışmalar ele alınmıştır. Hudson ve Urquhart (2015) İkinci Dünya Savaşı'ndaki tarihsel olarak önem taşıyan olayların İngiltere Borsası üzerindeki etkisini ampirik bir biçimde analiz etmişlerdir. Bu amaçla 3 Ocak 1939 ile 31 Aralık 1945 tarihleri arasından FT30 indeksine ait günlük kapanış fiyatları için veri seti oluşturulmuştur. Büyük oranlı fiyat değişimlerinin olası nedenleri, önceden seçilen tarihsel olarak önem arz eden olaylar ile içsel yapısal kırılma testlerinden faydalanılarak analiz edilmiştir. Sonuç olarak savaş ile ilgili olaylar ile getiriler arasındaki güçlü ilişkiye dair sınırlı biçimde bulgular elde etmişlerdir. Fakat bununla birlikte, hisse senedi getirilerinin negatif haberlere pozitif haberlerden daha çok tepki verdiği görülmüştür.

Choudry (2010) çalışmasında ABD'li yatırımcıların, İkinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen olayları dönüm noktası olarak dikkate aldığını araştırmıştır. Ampirik çalışma için 1 Ocak 1939 ile 31 Aralık 1945 tarihleri için Dow Jones Borsası Endüstri İndeksi'nin günlük kapanış fiyatları ve volatilité ile veri seti elde edilmiştir. Değişimleri görebilmek için kırılma noktalarını içsel olarak tespit eden yapısal kırılma testi uygulanmıştır. Testler tarihçiler tarafından savaş zamanında önemli olarak nitelendirilen olayların çoğunun hem fiyat hareketlerinde hem de hisse senedi getirilerindeki oynaklık üzerinde etkilerinin olduğunu saptamıştır. Varşova'nın düşüşü, Midway Muharebesi, Pearl Harbour Saldırısı, Guam Savaşı, Hitlere yapılan suikastın başarısızlığa uğraması, Roosevelt'in ölümü, Nagazaki'ye nükleer saldırı gibi olayların hem tarihçiler tarafından önemli olarak değerlendirildiği hem de hisse senedi piyasası üzerinde etkisi olduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte Almanya'nın Polonya'yı işgali ve Leningrad kuşatması ise piyasalarda kısa vadeli ve anlık tepkilere neden olmuştur. Tarihçilerin dönüm noktası olarak değerlendirdiği Fransa'nın işgali, Britanya, Normandiya ve Guadalcanal Muharebesi ve Market Garden Harekatı'nın hisse senedi fiyatlarında hareketlilik yaratan bir dönüm noktası olmadığını göstermektedir.

Brune, Hens, Rieger ve Wang (2015) İkinci Dünya Savaşı'ndan beri büyük çaptaki uluslararası askeri çatışmaların borsadaki tepkilerini ölçmeye çalışmışlardır. Çatışmaların savaşa neden olma ihtimaline dair yeni bir haber vekili (proxy) kullanılarak yapılan analizlerin bulgularına göre, savaş olasılığının artması hisse senedi fiyatlarında düşüş eğilimine neden olmakta, savaşın patlak vermesi ise hisse senedi fiyatlarını arttırmaktadır. Fakat savaşın sürpriz bir biçimde ortaya çıkışında ise hisse senedi fiyatları düşmektedir. Çalışma bu ikilemin risk veya belirsizlikten kaçınma ve savaşın hızlı bir şekilde sona ereceği beklentileri ile açıklanamayacağını göstermektedir.

İkinci sınıflandırmada ise uzun dönemleri ele alan ve bu dönemler içinde birden fazla çatışma ve savaşın yanında farklı coğrafyaları baz alan çalışmaları incelenmiştir.

Brüksel Borsası üzerine yaptığı çalışmada Verdickt (2020) 1885-1914 yılları arasında şirketlerin ve yatırımcıların savaş riskinden nasıl kaçındığını ve savaş riskinin borsada nasıl fiyatladığını incelemiştir. Bu amaçla Ocak 1885'ten Temmuz 1914'e kadar *The Economist*'den elde ettiği 68064 makale ile metinsel analiz yapmıştır. Tüm ilgili makaleler "askeri" ve "savaş" arama kelimelerinin bir kombinasyonundan ve savaşın başlaması (threat) ve potansiyel çatışmalar (the start of war) hakkında 12 kelimedenden en az bir tanesinden bahseden metinler incelenmiştir. Tehditi (threat) yakalamak için risk (risk), korku (fear), endişe (concern), belirsiz (uncertain), tehdit (threat), gerilim (tension) kelimeleri aranmıştır. Eylemi (act) yakalamak için ise işgal (invasion), ordu (army), başlama (start), başlangıç (beginning), muharebe (battle)ve ortaya çıkma (outbreak) kelimeleri aranmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, yöneticiler savaş riskini kar dağıtım politikası üzerinden azaltmışlardır. Eylem (act) haberleri arttığında kâr payı ödemeleri azalmış, bununla birlikte tehdit (threat) haberlerinin artışı kar payı üzerinde önemli bir etki yaratmamıştır. Tehdit ve eylemlerdeki artış yerli ve yabancı şirketlerin halka arzında ciddi bir düşüşe neden olmuştur. Eylem ve tehditlerdeki artış eşzamanlı olarak hisse senedi fiyatlarındaki düşüşe yol açmıştır. Bununla birlikte eylem sayısındaki artışta kalıcı bir etki mevcutken, tehdit sayısındaki artıştaki etkinin geçici olduğu saptanmıştır.

1990-2000 yılları arasında üç savaş bölgesindeki siyasi gelişmelerin küresel finans piyasaları üzerindeki etkisini inceleyen Schneider ve Troeger (2006), rasyonel beklentiler çerçevesi ile ticari liberalizm ile oluşturulan bu teorik kol ile savaş ve ekonomik değişimler arasındaki karşılıklı ilişkiyi ele almıştır. İsrail ve Filistin arasındaki çatışmanın, ABD önderliğindeki ittifakın Irak ile ilk çatışmasının ve Eski Yugoslavya'da yapılan savaşların etkisini zaman serileri analizi ile araştırmıştır. Bu amaç için Fransız Borsa İndeksi (CAC 40, Paris), FTSE (Londra) ve Dow Jones (New York) ait günlük veriler kullanılmıştır. Bulgularda borsanın çoğunlukla uluslararası krizlere negatif tepki verdiği görülmüştür. Dikkate değer bir istisna Wall Street'in Körfez Savaşı'na verdiği tepkidir. Çatışmaların yoğunlaştığı bir dönemde Dow Jones indeksi artış göstermiştir. Bu, giderek bütünleşen bir dünya ekonomisinde bile, tüm uluslararası krizlerin hisse senedi piyasalarını aynı şekilde etkilemediğini göstermiştir. Çalışmaya göre bu farklılıklar, piyasaların aynı siyasi olaya karşı değişen duyarlılığını yansıtır. Çatışma haberlerinin hisse senedi piyasasındaki oynaklığı, iş birliğine yönelik olaylara göre daha güçlü bir şekilde etkilediği görülmüştür.

Olay çalışması metodolojisini uygulayarak çatışma başlangıcının varlık piyasaları üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla Guidolin ve Ferrara (2010) 1974-2004 dönemindeki 101 ülke-içi ve ülkeler-arası çatışma örneğini incelemiş ve bunların büyük bir bölümünün borsa indeksleri, döviz kurları, petrol ve

emtia fiyatları üzerinde önemli bir etkisi olduğunu tespit etmiştir. Sonuçlar, ortalama olarak, ulusal borsaların çatışma başlangıcına olumsuz tepkilerden ziyade olumlu tepkiler gösterme ihtimalinin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Analizlerde ülke-içi ve ülkeler-arası çatışmalar için ayırım yapıldığında, uluslararası çatışmalar için anlamlı sonuç oranının daha yüksek olduğu görülmüştür. Yazarlar, olayları meydana geldikleri bölgeye göre sınıflandırdıklarında ise, Asya ve Ortadoğu'daki çatışmaların en güçlü etkilere sahip olma eğiliminde olduğunu bulmuşlardır. Son olarak, makale, çatışmaya dayalı stratejiler uygulamak için çatışma başlangıcından sistematik olarak yararlanan yatırımcıların anormal getiriler elde edeceğine dair kanıtlar bildirmektedir.

Charles ve Darne (2014), 1928-2003 yılları arasında Dow Jones Borsası Endüstri İndeksi oynaklığında meydana gelen değişimlere neden olan olayları, koşullu varyans modeline dayanan yarı-parametrik testler ile belirlemeye çalışmışlardır. Analizler, 2 Ekim 1928 ile 30 Ağustos 2013 dönemleri arasında Dow Jones Borsası Endüstri İndeksi'nin günlük kapanış fiyatlarına dair 21409 gözlem sayılı veri üzerinden yapılmıştır. Çalışma sonucunda, şok olarak ortaya çıkan büyük oynaklıkların büyük finansal krizler, ABD seçimleri, savaşlar, durgunluk dönemindeki para politikaları, makroekonomik haberler ve ekonomik durum üzerine açıklamalar, terör saldırıları, iflaslar ve düzenlemelerden kaynaklandığı bulunmuştur. 1929-1934, 1937-1938 ve 2007-2011 gibi yüksek volatilité dönemlerinde ortaya çıkan bazı olayların yatırımcılar tarafından olağanüstü hareketler olarak tanımlanmadığı görülmüştür. Savaşlar ile ilgili olarak da İspanya İç Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Körfez Savaşı ve Kore Savaşı'nın indeks üzerinde etki yarattığı görülmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı olan 1 Eylül 1939 tarihinde yatırımcılar savaşın ortaya çıkması nedeniyle yüksek alımlar yaptıkları için indekste artış olmuştur. Sovyetlerin Polonya'yı işgal etmesi, Almanya'nın Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'a saldırması vb. olaylar indekste düşüşe neden olmuştur. Ayrıca Roosevelt'in müttefiklere yardım edeceğini açıklaması da indekste yükselişe neden olmuştur.

Le Bris (2012) Fransız-Prusya Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı'nın Fransız Borsası üzerindeki etkilerini 1870-1945 dönemi için incelemiştir. Hisse senedi fiyat davranışı savaşın finanse ediliş biçiminden etkilenmiştir. Sadece uzun vadeli borçla finanse edilen Fransa-Prusya Savaşı'nda hisse senetleri fiyatları gerçek aktiviteyi yansıtmıştır. Diğer yandan her iki Dünya Savaşı kısmi olarak para basma yolu ile finanse edilmiş fakat mali baskı boyutuyla farklılık göstermiştir. İlginç bir biçimde İkinci Dünya Savaşı'nda kapalı ve bastırılmış bir ekonomide parasal genişleme hisse senedi fiyatlarında bir artışa neden olmuştur. Ayrıca çalışma, savaşların piyasaların özelliklerini nasıl etkilediği sorusuna da cevap aramıştır. Fransa-Prusya Savaşı kalıcı yüksek oranlı bir faize neden olurken, Birinci Dünya Savaşı hisse senedi fiyat oynaklığında büyük artışlara neden olmuş, İkinci Dünya Savaşı ise borsanın bileşenlerini etkilemiştir. Genel olarak Dünya Savaşları dolayısıyla piyasa değerlerinin tahrip olması nedeniyle borsanın ekonomideki rolü azalmıştır.

Irak Savaşı ile İsrail-Filistin çatışması ilgili olan çalışmalar ise şu biçimde sıralanabilir; Rigobon ve Sacak (2005) savaş riskinin ABD piyasasındaki finansal değişkenler üzerindeki etkisini değişen varyans temelli bir tahmin tekniği ile incelemek için 6 Ocak 2003 ile 7 Nisan 2003 tarihleri arasındaki günlük verileri kullanmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, savaş riskinin artması ile birlikte petrol fiyatları yükselmiş, dolar değer kaybetmiş, tahvil getirisi ve hisse senedi fiyatlarında düşüş gerçekleşmiştir. Altında ve 10 yıllık tahvilin likitide primi üzerinde ise anlamlı bir etki tespit edilmemiştir. Çalışma genel olarak 2003 yılının ilk aylarında savaş ile ilgili risklerin ABD'deki finansal değişkenler üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Wolfers ve Zitzewitz (2009) 2003 yılı Irak Savaşı sırasında getirileri Irak Lideri'nin görevden alınmasına bağlı olan ve online bahis borsasında işlem gören varlığın verilerinden yararlanarak finansal piyasa katılımcılarının beklentilerini incelemektedir. Bu çerçevede yapılan ex-ante analiz sonucunda, savaş olasılığındaki %10'luk bir artışın spot petrol fiyatını 1 dolar attığı, aynı şokun S&P500'de ise %1,5'luk bir düşüşe neden olduğu görülmüştür. İncelenen örneklem çerçevesinde savaş ile ilgili haberlerin günlük petrol ve hisse senedi fiyatlarındaki değişimin büyük bir kısmını açıkladığı tespit edilmiştir.

Amihud ve Wohl (2004) çalışmalarında piyasa beklentileri ile Saddam Hüseyin'in gücünün düşüşü arasındaki ilişkiyi "Saddam contract" (Saddam'ın gücüne bağlı olan varlık) fiyatı ile hisse senedi fiyatları, petrol fiyatları ve döviz kurları üzerinden incelemektedir. Savaş sırasında Saddam'ın düşme olasılığının artması aynı zamanda savaşın hızlı biteceğini temsil ediyordu. Çalışmaya göre hisse senedi fiyatları artmış, dolar euroya göre değer kazanmış ve petrol fiyatlarında düşüş yaşanmıştır. Savaştan önce ise Saddam'ın düşüş olasılığının artışı, maliyetli bir savaş olacağı beklentisi ile hisse sentleri fiyatları kademeli olarak düşmüş (ancak bu etki istatistiksel olarak her zaman anlamlı değil), dolar euro'ya karşı zayıflamış (bu etki de istatistiksel olarak her zaman anlamlı değil) ve petrol fiyatları artmıştır. Bulgulara göre, savaş öncesi ve savaş sırasında etkiler farklılaşmaktadır.

1988 ile 2005 yılları arasında İsrail ve Filistin'e ait varlık fiyatları verilerini kullanarak Zussman, Zussman ve Nielsen (2008), İsrail ve Filistin arasındaki çatışmalardaki dönüm noktalarını belirlemeye çalışmıştır. Yapılan çalışma sonucunda şiddet olaylarındaki artışın, örneğin 2000 yılında Infada'nın patlak vermesinin hem İsrail hem de Filistin varlık fiyatlarında önemli düşüşler meydana getirdiği belirlenmiştir. Tersine, 1993'teki Oslo anlaşmaları ve 2003'teki Yol Haritası planı gibi büyük barış girişimleri, çatışmanın her iki tarafında da varlık fiyatlarında önemli artışlara yol açmıştır. Bir diğer bulgu ise, varlık piyasalarının, çatışma için yapılan müzakerelerde çözümü tercih eden politikacıların başarısına olumlu tepki vermesidir.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE TARİHSEL ARKA PLAN

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin uyguladığı dış politika ve Türkiye ekonomisine ilişkin genel bilgiler verilmiştir. Özellikle bu iki ana tema altında Türkiye'nin savaş dönemi boyunca karşılaşmış olduğu politik ve ekonomik riskler tarihsel bir anlatım içinde ele alınmıştır. İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye'sinde ortaya çıkan bu risklerin hem dış politika yazınında hem de ekonomi yazınında önemli veya dönüm noktası olarak değerlendirilebilecek olaylar çerçevesinde ele alınmıştır. Bu çerçevede politik ve ekonomik tarihsel anlatıda ön plana çıkan dönüm noktaları ile çalışma sonucunda elde edilen kırılma tarihlerine denk gelen politik ve ekonomik olayların döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi üzerindeki yansımaları karşılaştırmalı bir biçimde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır.

Bu çerçevede bu bölümde, ilk olarak Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sırasında izlemiş olduğu dış politika, literatürdeki sınıflandırmaya benzer bir biçimde tarihsel olarak beş alt başlık altında incelenmiştir. İlk olarak savaş öncesi dönem hakkındaki politik süreçler ele alınmıştır. İkinci bölümde ise 1939-1941 dönemi Almanlar ile Sovyetler arasında dostluğun mevcut olduğu ve Almanların savaşta üstün olduğu 1939-1941 yılları arasında dönemde Türk Dış Politikası ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Almanya ile Sovyetler arasındaki Savaşı ile savaşın değişen seyri 1941-1943 yılları arasındaki dönem için incelenmiştir. Almanya'nın savunmaya, müttefiklerin ilerleyişe geçtiği 1943-195 arasındaki döneme ait dış politikaya dair temel bilgiler dördüncü bölümde verilmiştir. Son olarak beşinci kısımda ise savaş sonrası politik gelişmelere yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise Türkiye ekonomisinin savaş dönemindeki durumuna ilişkin genel makroekonomik göstergeler çerçevesinde değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak bu dönemde milli gelirden meydana gelen değişimler savaşın getirdiği koşullar altında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise fiyat değişimlerini analiz edebilmek için enflasyondaki artış incelenmiştir. Bu çerçevede Milli Korunma Kanunu ve kara borsaya ilişkin değerlendirmelerde bu kapsamda analiz edilmiştir. Bir sonraki bölümde ise dış ticaret konusuna değinilmiştir. Özellikle dış ticarete uygulanan kliring sistemi, primli kur sistemi ve savaşın koşullarında değişen ikili ilişkilerin dış ticaret üzerindeki etkisi ele alınmıştır. Bir sonraki başlıkta ise bütçe ve vergi konuları üzerine genel değerlendirmelere yer verilmiş ve bu çerçevede savunma harcamalarındaki değişim, varlık vergisi, içi ve dış borçlanma durumları savaşta izlenen ekonomi politikaları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Son olarak tarihsel arka plan başlığı altında

finansal varlıkların işlem gördüğü borsanın tarihsel olarak gelişimi, işleyiş biçim ve bu alanda kanunlarla yapılan düzenlemelere yer verilmiştir.

3.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Türk Dış Politikası

Bu bölümde Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde izlemiş olduğu dış politika ve savaş sırasında meydana gelen dönüm noktaları üzerine değinilerek bu alandaki dış politika yazını çerçevesinde genel bilgiler verilmiştir. İlk olarak literatürde yapılan çalışmalara dair bilgiler verilerek, yapılan çalışmaların İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk Dış politikasını hangi dönemlendirme üzerinden incelendiğine değinilmiştir.

Aydın (2018, 2021) savaş dönemini Türkiye açısından (1939-1941), (1941-1943), (1943-1945) olmak üzere üç dönem üzerinden incelemektedir. 1939 ve 1941 yılları arasındaki dönemi Almanya ve Sovyetler Birliği arasında bir dostluğun mevcut olduğu ve Almanların savaşta üstün bir konumda olduğu zaman birimi olarak tanımlamıştır. İkinci dönemi ise yine Almanya ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişki üzerinden tasnif etmekte fakat bu dönem önceki dönemden farklı olarak Almanya ile Sovyetler Birliği arasında bir savaşın olduğu durumu ifade etmektedir. Üçüncü dönemde ise Almanya'nın savunmaya ve Müttefiklerin ilerleyişe geçtiği bir dönem olarak tanımlamıştır. Sönmezoğlu (2015) ise belli bir ölçüde Aydın (2018)'in sınıflandırmasına benzemekle birlikte bazı farklılıkları da içinde barındırmaktadır. Dört dönemlendirme üzerinden yapılan anlatının ilk dönemi daha çok zamansal olarak nitelendirilebilecek 1939 ve 1940 yıllarını kapsayan savaşın ilk yılları olarak kategorize edilmiştir. 1941-1942 dönemi Alman üstünlüğü üzerinden adlandırılmış, 1943-1944 dönemi ise Müttefiklerin ağır bastığı bir dönem olarak ifade edilmiştir. Son dönemde de savaşın sona ermesi ve Türk-Sovyet ilişkilerindeki kopuş üzerinden inşa edilmiştir.

Korkmazcan (2018) ise "İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Diplomasisi" adlı çalışmasında dört farklı bölüm üzerinden değerlendirme yapmıştır. İlk bölümde savaş başlangıcına giden yolda Türkiye ve Dünyadaki diplomasiye değinmiş, ikinci bölümde Alman üstünlüğü döneminde dış ilişkilere dair değerlendirmeler yapmıştır. Üçüncü bölümde ise Savaşta dengeden müttefik üstünlüğüne geçen dönemde diplomasi üzerinden, dördüncü bölümde ise Türkiye'nin savaş hazırlıkları ve diplomatik baskılar üzerinden bir sınıflandırmaya gitmiştir.

Deringil (2007) "Denge Oyunu" adlı eserinde savaş dönemindeki dış politika ve uluslararası olaylar bağlamında zamansal olarak 1939 ve 1945 yılları arasındaki dönemi yıl bazında incelemiştir. Sırasıyla geçen altı yıllık dönemi birer yıllık alt dönemlerde gerçekleşen önemli olaylar üzerinden değerlendirmiştir. Ayrıca Deringil (1982) diğer bir çalışmasında 1940 yılının Türkiye için kritik bir yıl olduğunu belirten ve bu dönemdeki gelişmeleri aktif tarafsızlığın korunması çerçevesinde incelemiştir.

Goloğlu (2017) ise “Milli Şef Dönemi” adlı çalışmasında 1939 ile 1945 yılları arasındaki dönemi benzer bir biçimde altı yıllık dönemi her bir yıl üzerinden değerlendirmiştir. Fakat bu çalışma sadece dış politika yazınını değil buna ek olarak iç politika ve ekonomi üzerinden de bir inceleme yapmıştır. Esmer ve Sander (1996) ise belli bir dönemlendirmeden ziyade kronolojik bir biçimde olaylardan üzerinden anlatım takip etmişler.

Koçak (2017, 2018) “Türkiye’de Milli Şef Dönemi” adlı çalışmasında 1938 ile 1945 dönemi arasındaki siyasi gelişmeleri, İkinci Dünya Savaşı’nda izlenen dış politika ve iktisadi politika geniş bir biçimde ele almıştır. Dış politikayı üç alt dönem çerçevesinde sınıflandırmıştır. İlk dönemde Savaşın başından Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne saldırısına kadar olan kısmı (1939-1941), ikinci dönemde Almanya’nın Sovyetler Birliği’ne saldırıdan müttefiklerin zaferine kadar olan zaman dilimini (1941-1943), (1943- 1945) arasındaki dönemde savaşın son dönemi olarak nitelendirmiştir.

Önder (2010) alışmasında altı farklı başlık altında savaş dönemi Türk Dış Politikasını analiz etmiştir. Öncelikle Türkiye’nin müttefiklerle yaptığı anlaşma ve Akdeniz ittifakı konusuna eğilmiş, sonrasında Türkiye’nin Balkan politikasına dair sürece dair bilgi vermiştir. Üçüncü bölümde Türkiye’nin Almanya olan ilişkisi ve çembere alınma tehlikesi üzerinde durmuştur. Dördüncü kısımda ise Hitler’in Sovyetler Birliği’ne girmesinden sonra Türk dış politikasını değerlendirmiştir. Son iki bölümde sırasıyla, Almanya’nın Türkiye’yi Sovyetler Birliği’ne karşı savaşa sokma çabalarından bahsettikten sonra, Müttefiklerin Türkiye’yi kazanma girişimlerinden söz etmiştir.

Weisband (1974) alışmasında ise “İkinci Dünya Savaşı’nda İnönü’nün Dış Politikası” adlı çalışmasında dönemi üç bölüm üzerinden değerlendirmiştir. İlk bölümde Türkiye’nin dış politikası, basın ve kamuoyu ile ekonomik yapıya ilişkin bilgi vermiştir. İkinci bölümde ise müttefiklerle olan ilişkileri ve baskıları ele almış, son bölümde ise Türk-İngiliz İlişkilerinin bozulması, baskılar sonucu ile Almanya’ya olan ilişkilerin ve krom satışının kesilmesi ve savaş sonrası güvenlikten bahsetmiştir.

Tekeli ve İlkin (2018) “Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si” adlı çalışmasında üç bölüm üzerinden değerlendirme yapmışlardır. İlk bölümde Türkiye’nin savaşa öngörüsü ve hazırlığını, ikinci bölüm Türkiye’nin dış politikası ve silahlı kuvvetlerinin gelişimini, son bölüm ise cephelerin dışında süren çok yönlü savaşı içermektedir. Son bölümde de kendi içerisinde savaşın başlangıcı, mihver ilerlemesi ve mihver gerilemesinde Türkiye’nin tutumuna dair olmak üzere üç alt bölüm şeklinde sınıflandırma yapılmıştır.

Hale (2003) 1774 ile 200 yılları arasında Türk Dış Politikasına dair yaptığı çalışmasında İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikasını üç alt döneme ayırarak incelemiştir. İlk bölümde tarihsel olarak 1939 yılının Ekim ayından, 1941 yılının haziran ayına kadar olan dönemi değişen kader ve siyaset bağlamında değerlendirmiştir. 1941 yılının haziran ayından 1942 yılının aralık ayına kadar olan dönemi

ise ilginç bir söylemle ip cambazlığı olarak adlandırmıştır. Burada Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş açması sonucu oluşan durumu nitelenmek amacıyla böyle bir başlık seçtiği söylenebilir. Son bölümde ise 1942 yılının Kasım ayından 1945 yılının Mayıs ayına kadar olan dönemi literatürdeki çoğu dönemlendirmelere benzer olarak müttefik üstünlüğü dönemi olarak sınıflandırmıştır. Edwards (1946) ise zaman bağlamında bir dönemlendirmeden daha çok, İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye üzerindeki etkisini ekonomi, iç politika ve dış politika boyutları üzerinden değerlendirmiştir.

Genel olarak literatürde yapılan çalışmalarda çeşitli farklılıklar olmakla birlikte ortak noktalarında yoğun bir biçimde mevcut olduğu görülmektedir. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı'ndaki Türk Dış Politikasını çalışma kapsamında savaş öncesi dönem, 1939-1941 Alman Sovyet İlişkilerindeki dostluğun bulunduğu ve Almanların üstün olduğu dönem, yine Alman ve Sovyet İlişkilerine eksene alan fakat bu sefere iki ülke arasında savaşın başladığı dönemi kapsayan 1941- 1943 yılları arası, 1943-1945 Müttefiklerin ilerlediği dönem ve son olarak savaş sonrası dönem olmak üzere beş alt başlık bağlamında dış politikanın değişimi incelenmiştir.

3.1.1. Savaş Öncesi Durum

Heywood (2016) İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkış nedenlerini dört temel unsur ile ilişkilendirmiştir. İlki Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış anlaşmaları, ikincisi 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik buhran, üçüncü unsur Nazi yayılcılığı ve son unsurun da Asya'daki Japon yayılcılığı olduğunu belirtmiştir. Temel olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkmasına neden olan sürecin, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Versay Anlaşması olduğu genel anlamda kabul gören bir değerlendirmedir. Bu çerçevede bu anlaşma Avrupa'da sorunları çözmekten çok ertelemek ve sonrasında yeni sorunlara yol açan bir sürece verilmesine neden olmuştur. Savaş sonrası galip devletlerin mağlup devletlerden talep ettikleri savaş tazminatları bu durumu daha da sorunlu bir hale getirmiştir (Ayдын, 2018:400; Sönmezoğlu, 2015:395).

Savaş sonrası ödenmesi gereken tazminat ve kredi geri ödemeleri Almanya'yı oldukça zor bir duruma sokmuştur. Uluslararası Savaş Tazminatları Komitesi Versay Anlaşması çerçevesinde Almanya'nın müttefiklere, özellikle de Fransa'ya 56 milyar dolar gibi bir miktarı altın ya da mal olarak ödemesini kararlaştırmıştır. Almanya bu borçları ödemek için ABD'den borç alarak ve Fransa'ya ödeme yapmıştır. Fransa ise aldığı bu parayı İngiltere'ye, İngiltere'de ABD'ye ödüyordu. Oluşan bu kısır döngü içinde Almanya 1923 yılında borç ödemelerini gerçekleştirmeyi reddetmiştir. Oluşan bu durum sonucunda ABD borç vermeyi durdurmuş, Fransa ise Ruhr'u işgal edip fabrika ve madenleri kendi adına işleterek tahsil yoluna gitmiştir. Bu çerçevede karşılıksız para basan Almanya hiperenflasyon sürecine girmiştir. İki ülke arasında gerginleşen durum sonrasında 1924 yılındaki Dawes Planı ile müttefikler savaş

tazminatlarının ödenmesi için yeni bir plana ikna olmuş ve ABD kredileriyle Alman ekonomisi iyileşmeye başlamıştır. Bunun sonucunda kredilerini ödemeye başlayan Almanya ile Fransa arasındaki ilişkiler düzelmeye başlamıştır. 1925 yılında imzalanan Locarno antlaşmaları ile Almanya Ren bölgesini silahsızlandıracağını beyan etmiş ve batı sınırı ile ilgili olarak Fransa ve Belçika'ya güvence vermiştir. Bu güvence karşısında İngiltere, Belçika ve Fransa'ya Alman saldırısı olması durumunda yardım yapacağına dair taahhüt de bulunurken, Polonya ve Çekoslovakya için aynı güvencede bulunmamıştır. Fransa ise Polonya ve Çekoslovakya'ya Alman saldırısı olma durumunda yardım edeceğini belirtmiştir. Ilımlı bir havanın devam ettiği bu atmosferde Almanya 1929 yılında Milletler Cemiyetine kabul edilmiştir (Kennedy, 2017:338; Korkmazcan, 2018:33-34; Aydın, 2018:401-402; Tekeli ve İlkin, 2018:43; Sander, 2011:113).

Bir diğer önemli kırılma noktası ise 1929 yılında ortaya çıkan ekonomik krizdir. Bu bağlamda ortaya çıkan sorunları çözmek için izlenen içe dönük politikalar siyasal anlamda da bazı dönüşümlere neden olmuştur. Büyük buhran olarak adlandırılan ekonomik krize yönelik ortaya çıkan çözüm politikalarına dair iki temel hatanın yapıldığı vurgulanmaktadır. İlki Hoover yönetimi kamu harcamaları düşük tutarak, dengeli bir bütçe oluşturma politikasına gitmiştir. Fakat bu durum mevcut olan durgunluğun, piyasalardan paradan çekilmesi ile krizi daha da derinleştirmiştir. İkinci politika ise literatürde "komşuyu fakirleştir" adlı eylemdir. Bu eylemin kapsamı şöyle ifade edilebilir. Öncelikle ithalata olan talebi azaltmak için kamu harcamaları azaltılarak vergiler arttırılmıştır. Diğer bir politika ise devalüasyon uygulamaları olmuştur. Bu durumda deflasyonist bir ortam yaratmıştır. Son olarak ise ithalat vergilerinde artış yoluna gidilmesidir. Bu politikaların hepsi durgun olan ekonomiyi daha durgun hale getirdi. Oysa Keynes'in vurguladığı gibi hükümetler durgunluk anlarında kamu harcamalarına arttırarak, vergileri azaltarak toplam talebi arttırma eğilimine girerek ekonomiyi canlandırabilirlerdi. (Heywood, 2016:140-141). Bu durum genel olarak 1929 yılında meydana gelen büyük buhran sonucu ortaya çıkan sorunlara çözüm bulamaması nedeniyle totaliter ve faşist rejimlerin yükseldiği görülmektedir. Özellikle Almanya krizden etkilenmiş ve işsizlik artmıştır. Buna yönelik olarak yukarıdaki politikalara benzer olarak uygulanan vergi oranlarını yükseltmeye yönelik politikalar Nazi Partisi ve lideri Adolf Hitler'in yükselişine neden olmuştur (Korkmazcan, 2018:35; Aydın, 2018:401; Tekeli ve İlkin, 2018:43).

Nazi Partisi Almanya'da 1933 yılında iktidara geçince diktatörlük kurmuş ve Versay düzenini yönelik ilk adımı atmıştır. Bu çerçevede Adolf Hitler'in amacı Versay Anlaşması'nın getirdiği sınırlamaları sona erdirerek Almanya dışında yaşayan Almanları bir araya getirerek "Tek Devlet-Tek millet" (Ein Volk, Ein Reich) ilkesini gerçekleştirmek ve "Hayat Sahası" oluşturmak olmuştur. Avrupa'da ortaya çıkan bu gelişmeler ile birlikte Uzakdoğu'da benzer gerginliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu çerçevede Japonya'nın saldırgan durumu gösteren ilk eylem 1931 yılında kendini göstermiştir. Bu yılda

Mançurya'yı işgal eden Japonya yayılcı politikasını hayata geçirmiştir. Bu işgal karşısında Çin Milletler Cemiyeti'ne başvurmuştur fakat buradan bir sonuç alamadığı için işgali tanımak zorunda kalmıştır. Japonya ise 1933 yılında Milletler Cemiyeti'nden çekilerek revizyonist tutumunu pekiştirmiştir (Korkmazcan, 2018:35-36; Aydın, 2018:404-405).

Versay anlaşmasına göre Alman-Fransız sınırındaki Saar bölgesi 15 yıllık bir süre için Milletler Cemiyeti tarafından Fransa'nın kullanımına verilmişti. 1935 yılında bu süresinin dolması le birlikte yapılan plebisit sonucu Almanya ile birleşme kararı çıkmıştır. Kömür bakımından zengin olan bu bölge Alman silah sanayi için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Yine aynı yılın mart ayında Versay anlaşması ihlal edilerek zorunlu askerlik uygulaması getirilmiştir. Bu süreç Almanya'nın silahlanmasını hızlandırmıştır. Giderek savaş ortamına yaklaşılacak dönemde bir diğer önemli olay ise İtalya'nın 5 Ekim 1935 yılında Habeşistan'a saldırmasıdır. Mançurya'nın işgalinde olduğu gibi Habeşistan'ında işgalinde de Milletler Cemiyeti çözüm üretmeyerek başarısız olmuştur. Bir diğer gelişme ise 1936 yılında yaşanmış, Hitler Versay Anlaşması'na göre askerden arındırılan Ren bölgesine girmiştir. Yine aynı yılda İspanya'da iç savaş çıkmıştır. Almanya ve İtalya Franco'ya silah desteği verirken, Cumhuriyetçiler Sovyetler Birliği'nden sınırlı yardım almış, İngiltere ve Fransa Cumhuriyetçilere silah vermeyi reddetmiştir. (Korkmazcan, 2018:35-39; Aydın, 2018:405-406). Almanya, İtalya ve Japonya izledikleri yayılcı politikalar ile doğal müttefik olma yolunda ilerlediklerini göstermişlerdir. 1936 yılında Almanya ve İtalya imzaladıkları anlaşma ile Roma -Berlin Ekseni'ni oluşturmuşlardır. Sonrasında ise Almanya ve Japonya Anti-Komitern paktı imzalamış ve 1937 yılında İtalya'da bu ülkelere katılarak Mihver Devletleri denen grubu oluşturmuştur (Sönmezoğlu, 2015:395).

1938 yılına gelindiğinde iki önemli olay yaşanmıştır. Bunların ilki Avusturya ikincisi ise Çekoslovakya ile ilgili olarak gelişmiştir. Bu iki gelişmeden sonra yaşanan Polonya meselesi ise savaşın başlatan olay olarak tarihe geçmiştir. Hitler Almanya'nın sınırları dışında yaşayan Almanları "Reich" sınırları içine almak istiyordu. Bu bağlamda ilk olarak Avusturya ile ilgili duruma bakıldığında, Versay Anlaşması çerçevesinde Almanya'nın Avusturya ile birleşmesi yasaklanmıştı. Fakat bu yasak self determinasyon ilkesi ile uyuşmamaktaydı. Almanya ile anchluss (birleşme) hem Almanya hem de Avusturya sınırındaki çoğu sayıdaki insanın amacı olsa da bu birleşme 1930 yılında İtilaf Devletleri tarafından engellenmiştir. Diğer bir girişim ise 1934 yılında Nazilerin Viyana'da darbe teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ancak İtalya, olası bir Alman müdahalesine karşı Brenner sınırlarına askeri kuvvet yığmıştı. Ancak İtalya'nın Anti-komitern Pakta katılması ile bu endişe hafiflemiştir. Bunun yanında İtalya'nın Almanya'nın desteği ile korunması gereken Afrika sömürgesi Habeşistan vardı. Bununla birlikte Japonya'nın Mançurya'yı işgali başlayan Çin-Japon savaşı ve İspanya'da çıkan iç savaş ile Almanya'ya karşı çıkabilecek olan devletlerin dikkatleri bu alanlara kaymıştır. Fakat Hitler yine de birleşmeyi gerçekleştirebilmek için 1934 yılında Naziler tarafından gerçekleştirilen darbe teşebbüsüne

benzer bir hamle ile bunu gerçekleştirmeyi denemiştir. Bu deneme de hükümet darbesine hazırlanan Naziler 25 Ocak 1938 günü polis baskını ile yakalandılar. Hitler tekrardan kuvvet kullanımına gitmeden, Avusturya Başbakanı Schuschnigg'i şatosuna davet ederek ultimatoma vermiştir. Bunlar, Avusturya'da Nazi Partisi'nin faaliyetlerine izin verilmesi, tutuklu olan Nazilerin serbest bırakılması, Nazilerin şefi Dr. Seyss-Inquart İçişleri Bakanlığına, Savunma ve Maliye Bakanlığı'na da Nazilerin atanması, Avusturya maliye ve ordusunun, Alman maliye ve ordusu ile entegre edilmesi olmuştur. Avusturya başbakanı bu isteklerin birçoğunu kabul etti. Ancak Avusturya halkının bağımsızlığını korumak isteyip istemediğine dair 13 Mart'ta plebisit yapılacağını duyurmuştur. Bunun üzerine 12 Mart 1938 yılında Almanlar Avusturya'yı ilhak etmiştir. Roma-Berlin eksenini oluşmadan önce Hitler Mussolini'den çekinmiştir. Ancak oluşan bu duruma karşı Batılı devletler ciddi bir tepki göstermemiştir. Bu sırada Fransa'da siyasi bir buhran varken, İngiltere 1935'ten beri takip ettiği yatıştırma politikasına devam etmiştir. ABD hükümeti de "yalnızcılık" politikası izlemeye devam ederken, sadece Sovyetler Birliği 1935 yılında imzalanan Sovyet-Fransız ittifakının bu olayda kullanılmasını talep etmiş ama Fransa olumlu karşılık vermemiştir (Kissinger, 2014:304; Sander, 2011: 56-58; Armaoğlu, 2010:343-348).

Avusturya'nın ilhaki ile ortaya çıkan bu durumun Çekoslovakya açısından da öncü bir gelişme olduğu görülmektedir. Hitler "Südetler" üzerinden benzer bir denemeyi Çekoslovakya toprakları için yapacaktı. Çekoslovakya Birinci Dünya Savaşı'nda sonra kurulan yeni bir devlet olma niteliğini taşımakta ve ağır sanayisi olan gelişmiş bir ülke olarak tanımlanıyordu. Ayrıca Çekoslovakya'nın Südetler bölgesinde 3,5 milyon Alman yaşamakta ve bunlar sürekli Prag Hükümeti ile bir çatışma halindeydiler. Hitler Avusturya'da Naziler üzerinden izlediği benzer nitelikteki politikaları Südetler üzerinden Çekoslovakya Hükümeti'nden çeşitli taleplerde bulunmuş ve çeşitli karışıklıklar çıkartılmıştır. Almanya'da Nazilerin yükselişi ile birlikte bu bölgede de Südet Almanları teşkilatlanmaya gitmiş ve Konrad Henlein liderliğinde "Vatan Cephesini" kurmuşlardır. Henlein 1938 yılının Nisan ayında yaptığı konuşmada Südet bölgesine otonomi verilmesi ve istedikleri siyasal doktrini seçebilme gibi isteklerde bulunmuştur. Bu söylemler Almanya'da Nazi basını tarafından desteklenmiş ve ilki ülke arasında gerginlik üst bir noktaya taşınmıştır. Hitler bu bölgedeki azınlıklarla da ilgilenmediğini söylevinde belirtmiştir. Ortaya çıkan karışıklıkları bahane eden Hitler Çekoslovak sınırına asker yığmıştır. Bunun neticesinde Çekoslovak Hükümeti kısmi seferberlik ilan etmiştir. Çekoslovakya ile Fransa'nın 1924 yılında yaptığı ittifak çerçevesinde Fransa'nın bir işgal durumunda yardıma gitmesi gerekiyordu. Ancak Fransa İngiltere ile hareket etmek istediği ve İngiltere'nin böyle bir amacının olmaması nedeniyle yardım edemeyeceğini bildirdi. 1935 yılında Çekoslovakya Sovyetler Birliği ile ittifak yapmıştı ve bu kapsamda Sovyetler ittifakın gereklerini yerine getirmeye hazır olduklarını bildirdiler. Ancak İngiltere ve Fransa buna sıcak bakmadı. İngiltere olayı barışçıl yollarla çözmek için aracılık için uğraşırken Almanya ve Çekoslovakya arasındaki gerginlik arttı ve bunun sonucunda Almanya bir milyon nüfusu askere çağırdı

ve Ren nehrini korunaklı hale getirme işlemlerini hızlandırdı. Aynı zamanda Südet Almanları ve polis arasında çatışmalar arttı. Bu gelişmeler üzerine Chamberlin-Hitler görüşmesinde Hitler bölgenin Alman askerleri tarafından işgalini istedi. Fakat Fransa ittifaka bağlı kalacağını ilan edince Chamberlin ortaya çıkan savaş tehlikesinin atlatılabilmesi için İngiltere, Almanya, Fransa ve İtalya'nın bir konferansta toplanmasını önerdi. 29 Eylül 1938'de toplanan Münih Konferansı sonucunda Südetler dört aşamada Almanya'ya teslim edilecek, Polonya'ya Teschen bölgesi ve Macaristan'a da Slovakya'dan sınır boyunca bir toprak şeridini vermiştir. Bu gelişmeler sonucu 14 Mart 1939 yılında Slovakya bağımsızlığını ilan etmiştir. 1939 yılın mart ayında ise Almanya Çekoslovakya'yı işgal etmiştir (Akşin, 2017:166-168; Sander, 2011: 59-63; Armaoğlu, 2010:349-353).

Genel olarak bu bölümde İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte yaşanan gelişmeler genel hatlarıyla belirtilmiştir. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalan anlaşmalarla galip ve mağlup devlet arasında belli dönemlerde barış ortamı tahsis edilse de genel anlamda bir gerginlik varlığını göstermektedir. Bir diğer unsur olan ekonomik buhran da demokratik devletleri zayıflamasına neden olan faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmakta ve faşist rejimlerin yükselişine neden olmuştur. İdeolojik bağlamda ise Alman, İtalyan ve Japon yayılcılığının getirdiği çatışmalı ortamlar ve bu durum karşısından İtilaf Devletleri'nin yatıştırıcı politikaları İkinci Dünya Savaşına giden yolda temel dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.1.2. 1939-1941 Yıllarında Türk Dış Politikası

Savaşın ortaya çıkmasına neden olan dinamiklerine dair bilgiler önceki bölümde temel olarak verilmiştir. Önceki bölümde daha çok Dünya'daki gelişmeleri baz alınarak değerlendirme yapılmıştır. Bu bölümde ise Türkiye'nin savaş sırasında temel olarak izlemiş olduğu dış politikanın ana hatları üzerinde durulacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi savaş dönemi Türk Dış Politikası üç at bölüm halinde incelenmiştir. Genel olarak bu dönemlendirmenin literatürdeki çalışmalara benzer yönlerinin bulunması ile birlikte daha çok Aydın (2018), Korkmazcan (2018), Koçak (2017, 2018) çalışmalarına benzer bir yapı içinde ele alınmıştır. Bu çerçevede ilk bölümde özellikle Almanya ve Sovyetler arasındaki dostluk ilişkisi ve savaşta Alman üstünlüğünün mevcut olduğu bir süreç olarak değerlendirmeler yapılmıştır. Bu sürecin bitiş noktası ise Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasıdır. Bu çerçevede bu bölümün kapsamı 1939 yılından başlayarak Alman-Sovyet dostluğundan Alman-Sovyet savaşına kadar olan süreci kapsamaktadır.

Türkiye'nin İkinci Dünya savaşında aktif tarafsızlık politikası uygulamıştır. Benzer bir biçimde Sander (2011) Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda savaş dışı kaldığını belirtmekle beraber tarafsız kalmadığını vurgulamıştır. Aydın (2018)'nın da belirttiği gibi İngiltere ve Fransa ile imzaladığı

anlaşmaya atıf yapmaktadır. Ancak Alman-Sovyet ittifakının gerçekleşmesi ve 1941 yılında batıda Almanya doğuda ise Sovyetler Birliği arasında kalan Türkiye çift yönlü işgale uğramamayı amaç edinmiştir. 1941 yılında Almanya'nın Sovyetler'e saldırması ile bu tehlikeden belirli bir ölçüde kurtulan Türkiye, 1943 yılında Stalingrad ile başlayan Sovyet ilerlemesinden dolayı bu ülke tarafından "kurtarılmak" endişesi içinde kalmıştır (Aydın, 2018: 394).

Bu çerçevede 1939 yılının Mart ayında Almanya'nın Çekoslovakya'yı işgal etmesi ve "hayat sahası" politikasını uygulamaya koyması ile birlikte Almanya ile Türkiye arasındaki ilişkiler olumsuz bir biçimde ilerlemeye başlamıştır. Bu durumda Türkiye'yi Batı ile ittifaka götüren unsurlardan biri olmuştur (Esmer ve Sander, 1996:137; Sönmezoglu, 2015:413)

Bu bağlamda Türkiye için savaşın başladığı 1 Eylül 1939 tarihinden önceki durumu değerlendirildiğinde ilk olarak İtalya'nın yayılmacı politikalarının bir risk faktörü olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Öncelikle 7 Nisan 1939 tarihinde İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi ile birlikte Türkiye için bir güvenlik sorunsalının meydana geldiği anlaşılmaktadır. On iki adalar sebebiyle komşu olduğu İtalya'nın Balkanlardaki yayılmacı politikaları Türkiye'yi ciddi bir biçimde endişeye sevk etmiştir. Bu çerçevede Türkiye İtalya'yı Akdeniz'de ciddi bir tehdit unsuru olarak görmüştür. Buradaki temel endişe kaynaklarını Aydın (2018) üç temel dayanak noktası üzerinden açıklamaktadır. İlk olarak 1934 yılında Mussolini kongrede yaptığı bir konuşmada tarihsel olarak amaçlarının Asya ve Afrika olduğunu söylemiştir. Her ne kadar konuşmada Türkiye'yi bir Avrupa ülkesi olarak gördüğünü söylese de bu topraklarının büyük bir bölümü Asya'da olan Türkiye için pek tatmin edici bir açıklama olmamıştır. İkinci olarak ise yine Mussolini konuşmalarında "Mare Nostrum" (bizim deniz) olarak tanımladığı bizi Akdeniz kavramını oldukça sık kullanması ile birlikte On iki adalara yaptığı askeri yığınak Türkiye açısından endişe verici bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca 1937 yılında Akdeniz'de Türkiye'nin egemen olduğu yakın bölgelerde ticaret gemilerinin belirsiz korsan denizaltılar tarafından da batırılması İtalya'nın bunu gerçekleştirdiğine dair şüphe doğurmuştur. Son olarak ise Birinci Cihan Harbi sonrasında Anadolu'da hedeflediği toprakları elde edemeyen İtalya'nın ilk fırsatta tekrar girişimde bulunacağı ihtimalidir. Önder (2010) benzer bir biçimde tarihsel olarak İtalya'nın Trablusgarp'ı sebepsiz bir biçimde işgal etmesi ve Mussolini'nin Mara Nostrum planları nedeniyle, Türkiye'nin İtalya'yı Akdeniz'de ciddi bir tehdit unsuru olarak gördüğünü belirtmektedir. Bununla birlikte Arnavutluk'un işgali ile İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'nin güvenlik bölgesine ulaştığını vurgulamaktadır. Bu oluşan tehdiye karşı Türkiye Müttefik Kuvvetleri ve Sovyetler Birliği ile bir savunma paktı imzalamaya çalışmıştır.

13 Nisan 1939 tarihinde İngiltere ve Fransa, Arnavutluk'un işgalinden sonra Romanya ve Yunanistan'a olası bir işgal durumuna karşı garanti verilmiştir. Aynı teklifin Türkiye'ye de verilebileceği bildirilmiştir. Türkiye teklifi olumlu karşılamakla birlikte anlaşmanın iki taraflı olmasını talep etmiştir.

Bunun temel nedeni olası bir risk durumunda taahhütlere sahip olma amacı olmuştur. Böylece 15 Nisan'da başlayan müzakereler 12 Mayıs 1939'da Türk-İngiliz ortak bildirisini yayınlamıştır. Bu bildiriye göre Türkiye ile İngiltere arasında bir anlaşma imzalanacaktı. *“Bu kesin anlaşmanın yapılmasına değin, Türkiye Hükümeti ve Büyük Britanya Hükümeti, ortaya çıkacak bir saldırı eyleminin Akdeniz bölgesinde bir savaşa neden olması durumunda birbirleriyle edimsel biçimde işbirliği yapmaya ve ellerinden gelen tüm yardım ve desteği birbirlerine göstermeye hazır bulduklarını açıklarlar.”* (Soysal, 1982:383)

Bildiri'nin ikinci maddesinden de anlaşılacağı gibi kesin anlaşma gerçekleşene karşı Akdeniz'de olası bir saldırıya karşı karşılıklı yardım yapılacağı vurgulanmaktadır. Fransa ile Türkiye arasındaki Hatay Meselesinin durumundan dolayı benzer bir deklarasyon ancak 23 Haziran 1939'da yayınlanabilmiştir. Sovyet Rusya başlangıçta bu deklarasyonu iyi karşılamıştır. Mihver devletleri ise tepki göstermiştir. (Esmer ve Sander, 1996:138; Aydın, 2018:417).

23 Ağustos 1939 yılında Alman-Sovyet Paktı'nın imzalanması, Türkiye üzerinde şaşırtıcı bir etki yaratmıştır. Bunun temel nedeni Türkiye'nin “barış cephesi” çerçevesinde İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin birlikte hareket edeceği inancıdır. Fakat bu paktın imzalanması ile Türkiye, İngiltere ve Fransa ile kalmıştır. Yine de Türkiye bu bağlamda Türkiye İngiliz ve Sovyet dostluğunu bağdaştırma amacı doğrultusunda politika geliştirmeye çaba göstermiştir. Saraçoğlu iki devleti ilgilendiren meseleler hakkında Moskova'ya davet edilmiştir. Bu meselelerden kastedilen Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile imzalayacağı ittifak ve Almanya ile Sovyetler Birliği arasında imzalan saldırmazlık paktıdır. Çünkü 1925 yılında imzalan Türk-Sovyet Anlaşmasına göre taraflar birbirine danışmadan ittifak yapamayacaklardı. Sovyetler Birliği'nin buradaki temel amacı ise Türkiye'yi “barış cephesinden” ayırmaktır. Genellikle görüşmelerde boğazlar ile ilgili bulunulan istekler, Montreux sözleşmesinde değişiklik talepleri, Türkiye ile imzalanacak anlaşmanın Sovyetleri hiçbir şekilde Almanya'yla silahlı çatışmaya sürüklemeyeceği gibi talepler Saraçoğlu tarafından reddedilmiş ve 17 Ekim tarihinde Moskova'dan ayrılmıştır (Esmer ve Sander, 1996:140-143).

Bu süreç içerisinde Türkiye “barış cephesi” kapsamında İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği'nin beraber hareket edeceği varsayımı üzerinden hareket etmiştir. Ancak Alman-Sovyet Paktı ile bu durumun mümkün olmadığı görülmüştür. Bununla birlikte 22 Mayıs 1939'da İtalya ve Almanya arasında yapılan ittifak ile artan Mihver Devletleri tehdidinden dolayı Türkiye müttefiklerle ilişkilerini geliştirmek istemiştir. (Önder, 2012:26). Bu çerçevede Türkiye İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939 tarihinde karşılıklı yardım anlaşması imzalanmıştır.

İmzalanan metin 9 madde, bir özel anlaşma, bir gizli askeri sözleşme biri gizli olmak üzere 3 protokolden oluşmaktadır. Genel olarak maddeler ve anlamları değerlendirildiğinde şu çıkarımlar yapılabilir.

“Türkiye'ye karşı bir Avrupa Devletince girişilecek bir saldırı sonucunda, Türkiye bu devletle savaş durumuna girdiğinde. Fransa ve Birleşik Krallık, edimsel olarak, Türkiye ile işbirliği yapacaklar ve ona ellerinden gelen tüm yardım ve desteği (aide el assistance) göstereceklerdir.” (Soysal, 1982:410). İlk madde savaş boyunca Türkiye saldırıya uğramadığı için işlerlik kazanmamıştır. Burada Türkiye'nin olası bir Avrupa devleti tarafından saldırıya uğraması ile kastedilen Almanya ve İtalya'dır. Saldırı olduğu durumda da Fransa ve İngiltere Türkiye'ye yardım edecekti.

İkinci madde ise iki alt maddeden oluşmaktadır. İlk alt madde şu biçimdedir; *“Bir Avrupa devletince girişilip Akdeniz bölgesinde Fransa ve Birleşik Krallığın karışacakları bir savaşa sürükleyen bir saldırı durumunda, Türkiye, edimsel olarak, Fransa ve Birleşik Krallık ile işbirliği yapacak ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği gösterecektir.”* Diğer alt madde ise şöyledir; *“Bir Avrupa devletince girişilip Akdeniz bölgesinde Türkiye'nin karışacağı bir savaşa sürükleyen bir saldırı eylemi durumunda. Fransa ve Birleşik Krallık, edimsel olarak, Türkiye ile işbirliğinde bulunacaklar ve ona ellerinden gelen tüm yardım ve desteği göstereceklerdir.”* (Soysal, 1982:410). Bu madde de ise bir Avrupa Devleti'nin saldırısı sonucunda başlayan ve İngiltere, Fransa ve Türkiye'nin katılacağı savaş Akdeniz'e yayıldığında bu üç devlet birbirlerine karşılıklı yardım etme yükümlülüğü yüklemiştir. Burada savaşa sebebiyet verilebilecek ülke olarak İtalya ima edilmektedir. Bu madde çerçevesinde Türkiye'nin ilk kez savaşa girmesini gündeme getiren olay İtalya'nın 1940 yılında İngiltere ve Fransa'ya savaş açmasıdır.

Bir diğer madde ise şu biçimdedir. *“Fransa ve Birleşik Krallık tarafından, 13 Nisan 1939 günlü demeçlerle Yunanistan ve Romanya'ya verilen güvenceler (garanties) yürürlükte kaldığı sürece, bu iki güvenceden biri ya da öteki nedeniyle Fransa ve Birleşik Krallık savaşa giriştikleri durumda, Türkiye, edimli olarak, Fransa ve Birleşik Krallık ile işbirliği yapacak ve onlara elinden gelen tüm yardım ve desteği gösterecektir”* (Soysal, 1982:411). Üçüncü madde de ise İngiltere ve Fransa, Romanya ve Yunanistan'a verdiği güvence gerekçesiyle savaşa girmesi durumunda Türkiye iş birliği yapacak ve elinden geldiği yardımı yapacaktı. Yunanistan'ın saldırıya uğraması ile bu madde gündeme gelmiş ancak Türkiye savaş dışı durumunu korumak suretiyle Yunanistan'a çeşitli yöntemlerle yardım etmiştir. Romanya'nın 1940 yıllarında Mihver Devletlerine katılması ile tarafların bu yükümlülüğü ortadan kalkmıştır (Korkmazcan, 2018:87-92, Aydın, 2018:422-424).

“Fransa ve Birleşik Krallık, birine ya da ötekine karşı, 2. ve 3. Maddeler hükümlerinin uygulanması gerekmeksizin, bir Avrupa devletince yapılan bir saldırı sonucunda, bu devletle savaşa girişirse, Bağlı Yüksek Taraflar hemen danışmalarda bulunacaktır. Ancak, şurası da kararlaştırılmıştır ki, Türkiye

böyle bir durumda Fransa ve Birleşik Krallık karşısında, hiç değilse, anlayışlı (bienveillant) bir tarafsızlık güdecektir.” (Soysal, 1982:411). Dördüncü madde iki ve üçüncü madde uygulanmasa da İngiltere ve Fransa bir Avrupa devleti ile savaşa girerse tarafların danışmada bulunması ve Türkiye'nin tarafsızlık politikası izleme gerekliliğini vurgulamaktadır. Türkiye bunun 1945 yılında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edene kadar muhafaza etmiştir. *“Yukarıdaki 3 maddenin hükümlerine zarar verilmeksizin: Gerek bir Avrupa devletince, Bağlı Yüksek Taraflardan biri hükümetinin, saldırıya karşı, kendi onamı ile, bağımsızlık ve tarafsızlığını korumaya yardımı yükümlendiği bir başka Avrupa devletine karşı girişilen bir saldırı durumunda, Gerek bir Avrupa devletince girişilip öteki bir Avrupa devletine karşı yöneltilmiş olmakla birlikte, Bağlı Yüksek Taraflardan biri hükümetinin görüşüne göre kendi güvenliği için bir tehdit sayılan bir saldırı durumunda Bağlı Yüksek Taraflar etkin görülecek her ortak eyleme girişmek üzere hemen danışmalarda bulunacaklardır.”* (Soysal, 1982:410). Beşinci madde önceki maddelerin hükümlerine zarar verilmeksizin taraflardan herhangi birinin tehdit saydığı bir saldırıda ortak eylem için danışma yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum Almanların Balkanlara inmesi ile yoğunlaşmış, müttefikler üstün hale geçince en üst düzeye ulaşmıştır. *“Bu anlaşma hiçbir devlete karşı yöneltilmiş değildir. Onun amacı, saldırıya karşı koymak için, Türkiye'ye Fransa'ya ve Birleşik Krallığa, gerektiğinde, karşılıklı bir yardım ve destek sağlamaktır.”* (Soysal, 1982:411). Altıncı madde de anlaşmanın herhangi bir devlete yönelik olmaktan ziyade İngiltere, Fransa ve Almanya arasındaki karşılıklı yardım amacıyla yapıldığını belirtmektedir. Fakat burada Almanya ve İtalya için bu durumun geçerli olduğu bilinmektedir. *“Bu anlaşmanın hükümleri Türkiye ile öbür iki Bağlı Yüksek Taraftan her biri arasında iki taraflı yükümlülük olarak da geçerlidir.”* (Soysal, 1982:411). Yedinci madde anlaşmanın ikili olarak da geçerliliğini vurgulamaktadır. Fransa'nın ateşkes ile savaştan ayrılması ile anlaşma geçersiz hale gelmeyip Türkiye'nin yükümlülüklerini devam ettirmesi bu madde kapsamındadır. *“Bağlı Yüksek Taraflar bu anlaşmanın uygulanması sonucu olarak savaşa girişmiş bulunurlarsa, silâh bırakıstım ya da barış için birlikte karar vereceklerdir.”* (Soysal, 1982:412). Sekizinci madde anlaşma için savaşa başlanırsa, sonlandırmak için de birlikte karar alınacağı yönündedir (Korkmazcan, 2018:87-92, Aydın, 2018:422-424).

Ek protokoldeki 2. Madde ise Sovyetler Birliği ile ilgilidir. *“Yukarıda adı geçen anlaşma uyarınca Türkiye tarafından üstlenilmiş olan yükümlülükler, bu ülkenin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği ile silâhlı bir uyuşmazlığa sürüklenmesine neden olacak ya da böyle bir sonucu verecek bir eylem onu zorlayamayacaktır.”* (Soysal, 1982:412-413). Bu madde ile Türkiye Sovyetler Birliği olan dostluğunun olumsuz bir biçimde etkilenmesini önlemek için bir hamle de bulduysa da bu olay Sovyet Birliği tarafından olumlu karşılanmamıştır. Sovyetler bunu Türkiye'nin Almanya ile Sovyetler Birliği'nin arasını bozarak, savaşı Balkanlara yayma ve Almanya'ya kaşı cephe açma amacı içinde bulunan İngiltere ve Fransa'nın eylemlerine ortak olmakla suçlamıştır (Aydın, 2018:422-424). Anlaşmanın

ekonomik temalı protokolü ise İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye savaş malzemesi kredisi olarak 25 milyon sterlin, 16 milyon sterlin değerinde külçe altın ve 3,5 milyon sterlinlik bir kredi transferi sağlamaktır (Deringil, 2007:95).

Bu yapılan anlaşma genel olarak iki aktör açısından değerlendirildiğinde farklı motiflerin mevcut olduğu görülmektedir. Türkiye için bu anlaşma en son aşamada başvurulabilecek bir sigorta niteliği taşıırken, İngiltere için ise Balkanlar'da ve Yakındoğu'da Türkiye' aktif olarak savaşa katılmasını sağlayacak olan unsur olarak görülmektedir. "Türk-İngiliz" çelişkisi olarak nitelendirilen bu durumda Türkiye askeri yetersizliği savını öne sürecek, İngiltere ise savaşın ilk yıllarında aldığı mağlubiyetler üzerinden istemeseler de bu durumu benimsemek zorunda kalacaklardı. Fakat 1940 yılında ortaya çıkan gelişmeler sonucunda İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. İtalya'nın savaşa girmesi ile beraber Türk-İngiliz- Fransız karşılıklı yardım anlaşmasının ikinci maddesine göre savaşın Akdeniz Bölgesi'ne gelmesi Türkiye için yükümlülük doğurmuştur. Ancak bu noktada Türkiye yapılan üçlü anlaşmanın 2. protokolünü uygulayarak savaşa girmemiştir. Bu kapsamda protokol Türkiye'ye Sovyetler Birliği ile savaşa sürükleyebilecek eylemlere katılmama imkânı sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye Sovyetler Birliği ile iletişim halinde olduğunu ve Sovyetlerin Türkiye'nin savaşa katılmasını kesin bir biçimde istemediklerini belirterek durumu İngiltere'ye iletmiştir. İngiltere ve Fransa ise bunu geçerli bir durum olarak nitelendirmemiş ve Türkiye'yi kınamışlardır. Fakat savaşın ilerleyen dönemlerinde üst üste gelen müttefik yenilgileri ve Fransa'nın düşüşü Türkiye'nin savaş dışı kalma hamlesinin doğruluğunu göstermiştir. Çünkü Türkiye, Fransız ordularının oldukça güçlü olduğu ve Maginot hattındaki çatışmaların 4-5 yıl süreceği inancı içerisinde olmuştur. Ancak Fransa'nın birkaç hafta içerisinde yenilgiye uğraması ve 22 Haziran'da Fransa'nın Almanya ile ateşkes imzalaması beklentilerin dışında yaşanan gelişmeler olarak ortaya çıkmıştır. Bu ateşkes ile Fransa'nın ittifak kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getiremeyeceği anlaşılmıştır. Buna ek olarak Türkiye kendisine verilmesi gereken silah ve malzemenin verilmemesini de gerekçe olarak göstermiştir. Türkiye'ye yardıma gelecek ülkelerden biri teslim olmuş ve Alman işgali tehdidi altında olan İngiltere'nin de Türkiye'ye yardım ihtimali oldukça azalmıştır. Fransa'nın yenilgisi Akdeniz'deki güç dengelerini önemli bir ölçüde değiştirmiş ve bu bölgede Mihver güçleri egemen hale gelmiştir. Bu durumda Türkiye için ciddi bir tehdit unsuru olarak meydana gelmiştir (VanderLippe, 2001:66; Deringil, 2007:106-122; Aydın, 2018:425-428).

İtalya'nın 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan'a saldırması ile Türkiye açısından ciddi bir diğer önemli risk unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak Balkan Antantı çerçevesinde Türkiye'nin bu konuda bir yükümlülüğü bulunmamaktaydı. Çünkü antant Balkan sınırlarını bir başka Balkan Devleti'nin olası saldırısına karşı korumayı içeriyordu. Fakat diğer taraftan üçlü ittifakın üçüncü maddesi çerçevesinde Türkiye için bir yükümlülük doğuyordu. Fakat benzer biçimde Türkiye hem Fransa'nın yenilgisini hem

de 2 numaralı protokol bağlamında Sovyet tehdidi üzerinden savaş dışı durumunu koruma eğilimini sürdürmüştür. Yine de Türkiye Bulgaristan'ın Yunanistan'a saldırması halinde Balkan Antantı'na dayanarak Bulgaristan'a savaş ilan edeceğini belirterek, Yunanistan sınırındaki askeri varlığını zaman zaman yükselterek Bulgaristan'a İtalyan saldırısını fırsat bilerek Yunanistan'a saldırmasına müsaade etmeyeceği mesajını vermiştir. Böylece olası bir Bulgaristan müdahalesine izin vermeyerek Yunanistan'ın Bulgarlara karşı savunma gerekliliğini azaltarak, Yunan ordusunun bütün kuvvetiyle İtalya ile mücadelesine dolaylı yoldan imkân sağlamıştır (Sönmezoğlu, 2015:429-431; Esmer ve Sander, 1996: 148-149).

Savaşın başlarında Balkanları İtalya'nın denetim alanı olarak gören Almanya gün ilerledikçe, İtalya'nın bölgede egemenlik kurmasının mümkün olmadığını görmüş ve bu alan ile daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Bu düşünce hem Türkiye'yi hem de Sovyetler Birliği için riskli bir durum ortaya çıkarmıştır. 1940 yılının ortalarından itibaren Sovyetler ile Almanlar arasındaki rekabet ortaya çıkmıştır. 20 Kasım'da Macaristan, 24 Kasım'da ise Slovakya Mihver Devletleri'ne katılmışlardır. 23 kasımda Romanya'nın da Mihver Devletleri'ne katılmasıyla Almanya Balkanlara inmiştir (Sönmezoğlu, 2015:429; Aydın, 2018:433). 1941 yılına gelindiğinde ise Alman ilerleyişi artmış ve Almanlar Balkanlarda daha fazla ülkeyi işgal etmiş ya da balkan ülkeleri mihvare katılmayı tercih etmişlerdir. Bu bağlamda 1 Mart 1941 tarihinde Almanya Bulgaristan'a girmeye başlamış ve Bulgaristan Almanya, İtalya ve Japonya'dan oluşan Mihver Devletleri'ne katıldığını açıklamıştır. Sonrasında 6 Nisan'da başlayan Yıldırım Harekâtı sonucunda 17 Nisan tarihinde Yugoslavya, 23 Nisan tarihinde ise Yunanistan teslim olmuştur. Bu gelişmeler sonucu Almanların Türk sınırına kadar geldikleri görülmektedir. Almanya'nın buradaki temel amacı Sovyetler Birliği'ne saldırmadan Güney kanadını güvence altına almak istemesidir (Sönmezoğlu, 2015:435-436).

Alman ve Sovyet amaçlarından endişelenen Türkiye olası bir Alman saldırısına karşı Trakya'da önlem almaya başlamıştır. Ancak bu durum Bulgaristan'ı endişelendirmiştir. Bulgaristan'ın talebi üzerine 17 Şubat 1941 tarihinde Türk-Bulgar Saldırmazlık Paketi imzalanmıştır. Türkiye'nin buradaki temel amacı Bulgaristan'ın olası bir Türk saldırısından endişelenerek Mihver Kuvvetleri'ne katılmasını geciktirmek olmuştur. Ancak 1 Mart 1941 tarihinde Bulgaristan'ın Mihvere katılması ile bu pek mümkün olmamış Almanya Türk sınırına gelmiştir (Aydın, 2018:436-437). Bu dönemde basında İngiltere'nin Türkiye'yi savaşa sokma çabalarından dolayı zor durumda kalan Türkiye'nin bu durumundan Sovyetler'in yararlanmaya çalıştıklarında dair haberler çıkmaktadır. Oluşan bu atmosfer sonrasında Türkiye Bulgaristan sınırına gelen Almanya tarafından batıda, Sovyetlerin ise doğu tarafından işgal edilme endişesini taşımaktaydı. Türkiye'nin bu endişelerini İngiltere'den edinilen bilgiler çerçevesinde öğrenen Vyshinski 9 Mart'ta Türk büyükelçisini makamına çağırarak, basında çıkan haberlerin gerçekte ilintili olmadığını ve 1925 Saldırmazlık Antlaşması temelinde Sovyetler Birliği'nin tam anlayışına ve

tarafsızlığına güvenebileceğine dair açıklama yapar. Türkiye’de bu konuda güvence verdikten sonra 25 Mart 1941 tarihinde bir saldırmazlık bildirgesi kamuoyuna duyurulur. Fakat bildiri çerçevesinde Türkiye’nin saldırıya uğramadan kendisini korumak için savaşa girmesi durumu dahil edilmemiştir. Dolayısıyla bu durumda Sovyet tehdidi varlığını sürdürmeye devam etmiştir (Aydın, 2018:436-438).

Almanya’nın Balkanlara inmesi ve Türkiye sınırına dayanmasıyla birlikte Türkiye için riskin en üst düzeye yükseldiği bu dönemde Hitler ve İnönü arasında bir mektuplaşma gerçekleşmiştir. 1 Mart 1941 tarihinde Hitler İnönü’ye yazdığı mektubunda Alman ordusunun Türkiye’nin sınırlarına yaklaşmayacağını ve Türkiye’den toprak edilmediği vurgusunu yapmıştır. Savaşın sorumlusunun İngiltere olduğu ve İngiltere’nin Yunanistan’a yerleşmesine engel olmak için tedbir aldıklarını söylemiştir. Bu alınan tedbirlerin Türkiye’nin toprak bütünlüğüne karşı yapılmadığını vurgulayarak, Birinci Dünya Savaşı’nda aynı tarafta verilen mücadeleye gelecekte de dostça ilişkiler yürütülebileceğini ve savaş sonrasında ekonomik olarak iki ülke arasında ticaretin artacağını belirtmiştir. Yine benzer biçimde savaş sonrası Türk amaçlarına uygun toprak taleplerinin karşısında olmayacağına dair söylemlerde bulunmuştur. İnönü 12 Mart 1941 yılında Hitler’e yazdığı cevabında Hitler benzer biçimde Birinci Cihan Harbindeki dostluğa atıf da bulunarak Türkiye’nin bağımsızlığı ve egemenliği için mücadele kararlı olduğunu, İngiltere ile Fransa ile imzaladığı anlaşmanın ise bunun kanıtı olduğunu belirtmiştir. Almanya’nın Türkiye’ye güvenlik bağlamında karşı anlayışlı olduğu sürece Türk ve Alman ordularını karşı karşıya getirecek bir durumun olmadığını ifade etmişti. İnönü’nün Hitler’e aynı tonda bir cevap ile karşılık verdiği görülmektedir. (Korkmazcan, 2018:127-128)

Batıdan gelen savaş tehlikesinin yanı sıra Türkiye’nin güneyinde yaşanan gelişmelerde bir çatışma riskinin gelişebileceği yönündedir. Suriye’de Vichy rejimi Almanya ile iş birliği yapmış ve Irak’ta, Almanya tarafından İngiliz hakimiyetine karşı bir ayaklanma çıkartılmıştır. 3 Nisan 1941’de Raşid Ali El Gaylani İngiliz yanlısı hükümeti devirir ve yeni hükümetin Başbakanı olur. Görüldüğü üzere güney sınırlarında da bir Alman tehlikesi belirmektedir. Almanya Irak’a Türkiye üzerinden savaş malzemesi naklini planlamaktadır. Hatta Almanlar bu transit geçiş iznine karşı Türkiye’ye toprak vermeye hazırdırlar (Önder, 2010:134-137). Hükümet ise İngiltere ile imzaladığı anlaşma çerçevesinde bu geçişe izin vermeyeceğini vurgulamıştır. Bununla birlikte eğer Almanya Türkiye’ye saldırmayacağına dair garanti verirse, Türkiye’de Almanya’nın herhangi bir ülke ile yapacağı savaşta tarafsız kalacağını belirtmiştir. Fakat Alman destekli bu hükümetin 30 Mayıs 1941’de başarılı olamamış ve İngiltere destekli bir hükümetin iktidara gelmesiyle transit geçiş talebi anlamını yitirmiş ve Almanya talebinden ve toprak vaadinden vazgeçmiştir. Bununla beraber Türk-Alman görüşmeleri ilerlemeye devam etmiştir. Bu bağlamda Sovyetlere yönelik harekât planına karar veren Hitler, İtalya’nın Balkanlardaki başarısızlığından dolayı ortaya çıkan güç boşluğunu kapatmak için bölgeyi işgal etmiş önemli ölçüde zaman kaybetmiştir. Ayrıca Irak ve Suriye için yapılan girişimlerin başarısızlığı ve Türkiye gibi bir

coğrafyada zaman kaybetmek istemediği için Türkiye'nin tarafsız olduğu bir ortamda güney sınırlarını anlaşma ile güvence altına alınarak doğuya yönelmeyi hedefliyordu (Sönmezoğlu, 2015:437-440).

Oluşan bu gelişmeler neticesinde 18 Haziran 1941 tarihinde Türkiye ile Almanya arasında saldırmazlık paktı imzalanmıştır. Pakt 3 maddeden oluşmaktadır.

“Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i, aralarındaki münasebetlerini müteakbil itimat ve samimi dostluk esasına istinat ettirmek arzusu ile ve her birinin elvenm mevcut taahhütleri kaydı ihtirazisi tahtında , bir muahede akdetmeye karar vermişler ve bu maksatla murahhaslarını tayin etmişlerdir.” (Akşam, 19 Haziran 1941:1).

İlk madde *“Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i, arazilerinin masumiyetine ve tamamiyeti mülkiyesine müteakbil riayet ve doğrudan doğruya veya dolayısı ile yekdiğeri aleyhine müteveccih her türlü hareketten tevakki etmeyi taahhüt ederler.”* (Akşam, 19 Haziran 1941:1).

İkinci madde *“Türkiye Cumhuriyeti ve Alman Reich'i, müşterek menfaatlerine taallük eden bütün meselelerde, bunların halli için mutabakatı temin etmek üzere, aralarında atiyen dostane bulunmayı taahhüt ederler.”* (Akşam, 19 Haziran 1941:1).

Üçüncü madde ise paktın 10 yıllık bir süre için geçerli olduğunu belirtmektedir.

Genel olarak Pakta bakıldığında giriş kısmındaki “mevcut taahhütlerin” Türkiye'nin İngiltere ile olan ittifakını kastettiği görülmektedir. Başlangıçta Almanya bu ibareyi kabul etmese de sonrasında onaylamıştır. Saraçoğlu yaptığı açıklamada bu paktın Türkiye'nin taahhütlerine herhangi bir zarar getirmeyeceğini vurgulamıştır. Ayrıca pakt için yapılan görüşmelerin önemli noktalarında İngiltere'nin haberdar edildiği ve istişareler yapıldığını da eklemiştir. Bu anlaşma sonucu İngiltere'den ziyade Amerika Birleşik Devletleri'nin rahatsız olduğu görülmektedir. Bu neden Türkiye'ye olan yardımı durdurmuştur. Saldırmazlık paktının imzalanmasından sonra Türkiye'de çıkarılan krom gündemde ciddi bir biçimde yer almıştır. Almanya Türkiye'den krom alabilmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Ancak İngiltere 1939 yılında yaptığı anlaşma ile bütün kromu almaktaydı. Fakat bir süre sonra anlaşmanın süresi dolmuş, bu gelişme karşısında Almanya bu anlaşmanın süresini uzatmamak, İngiltere ise anlaşmayı yenilemek için çabalamıştır. Türkiye 1942 yılının sonuna kadar kromu anlaşma çerçevesinde İngiltere ve Fransa'ya vermeyi taahhüt ettiğinden, Almanya'ya 1943 ve 1944 yıllarında krom satabilmiş ve karşılığında çelik ve savaş malzemesi alabilmesi mümkün hale gelmiştir. Almanya ile imzalanan bu anlaşmaya pakta benzer biçimde ABD tepki göstermiştir. Fakat yine de 1942 yılında Türkiye “ Ödünç verme ve kiralama” yasasından faydalanabilmiştir. (Esmer ve Sander, 1996: 156-160). Oluşan bu durum kısmen olsa Türkiye'yi rahatlamıştır. 22 Haziran 1941 tarihinde Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması ile birlikte Türkiye açısından risk oldukça düşmüştür ve görece daha rahat bir döneme girmiştir.

Genel olarak Türkiye'nin 1939 ile 1941 yılları arasında ortaya çıkan dönüşümler sonucunda risk algısının önemli bir ölçüde arttığı görülmektedir. Bu bağlamda savaşın başlamasından önce temel pozisyonu İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği tarafından oluşturulan bir barış cephesi ile ittifak içine girme anlayışını benimsemiştir. Fakat bununla birlikte Türkiye'nin temel amacı savaş dışı kalmaktır. Bu bağlamda hedeflenen amaç 23 Ağustos 1939'da imzalanan Alman-Sovyet Paktı ile imkânsız hale gelmiştir. Hatta bu dönemde 1925 yılında imzalan Türk-Sovyet Anlaşması'nın uzatılması için çeşitli girişimlerde bulunan Türkiye olumlu sonuç alamamıştır. Buradan bir sonuç çıkmaması Türkiye'yi 1939 yılının Ekim ayında İngiltere ve Fransa ile bir deklarasyon imzalamasına belli bir ölçüde neden olmuştur. Fakat Fransa'nın tahmin edilenden çok daha kısa bir süre içinde Almanlara yenilmesi ve ateşkes imzalaması ile birlikte Türkiye açısından oldukça riskli bir durumu meydana getirmiştir. Bu dönemde Türkiye "Polonya Sendromu" olarak adlandırılan ve Alman ve Sovyet işgali ile karşı karşıya kalmıştır. Yine 1940 yılının sonlarında İtalya'nın Yunanistan'a saldırması, sonrasında ise Almanların Balkanlara inmesi ile birlikte endişeler en üst düzeye ulaşmıştır. Özellikle Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesi ile birlikte Türkiye sınırına gelmiş olması Türkiye'yi ciddi bir endişeye sevk etmiştir. Bu endişeleri önemli ölçüde azaltan ise Almanya ile imzalanan saldırmazlık paktı ve Almanların Sovyetlere saldırması olmuştur. Bu olaylar sonunda risk algısının önemli bir ölçüde Türkiye açısından azaldığı görülmektedir.

3.1.3. 1941-1943 Yıllarında Türk Dış Politikası

Bu dönemi bir önceki dönemden ayıran temel kırılma noktası 1941 yılının haziran ayında Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne savaş açmasıdır. Daha önceki bölümde belirtildiği gibi Türkiye Alman ve Sovyet tehdidini eş anlı olarak deneyimlerken bu gelişme ile risklerin önemli ölçüde gerilediği görülmektedir. Bir diğer kritik gelişme ise Japonya'nın Pearl Harbour'a olan saldırısıdır. Bu saldırı sonucu ABD savaşa girmiş ve çatışmalar çok daha geniş bir alana yayılmıştır. Bu bağlamda bu bölüm zamansal olarak Alman-Sovyet savaşının başlangıcından itibaren Alman üstünlüğünün mevcut olduğu durumdan Stalingrad zaferi ile Sovyet ilerleyişinin başlangıcını kapsamaktadır. Bu temel parametreler çerçevesinde Türk Dış Politikasının temel dinamiklerine dair bilgiler bu zamansal dilim için değerlendirilmiştir.

22 Haziran 1941 günü Almanlar ile Sovyetler arasında savaşın başlaması ile birlikte savaşın Türkiye'nin batısına ve kuzeyine doğru yayılmıştır. Bu durum Türkiye için belli bir ölçüde risk unsurlarını azaltsa da farklı yönlerden farklı baskıların gelmesinin önüne geçememiştir. Bu savaştan önce Almanya ve Sovyetler Birliği boğazlardan müttefikler gemilerinin geçişine izin verilmemesi yönünde baskı uygulamışlardır. Bu sorun Türkiye için Sovyetlerin boğazları işgal edebileceğine dair endişelerin oluşmasına dahi neden olmuştur. Bu çerçevede Sovyetlerin harekete geçmesine engel olan ise

Almanların Bulgaristan ve Boğazlar üzerindeki isteklerine izin vermemesidir. Sovyetlerde Almanları karşılama olarak bu hamleyi yapmakta tereddüt etmişlerdir. Savaşın başlaması ise bu denklemi tersine döndürmüştür. Müttefik gemilerine geçiş verilmemesine dair Alman-Sovyet baskısının yerini, boğazların müttefiklere açılmasına yönelik İngiliz-Sovyet baskısına dönüşmüştür. Bu minvalde Türkiye 21 Mart 1941 tarihinde Sovyetler Birliği ile imzaladığı saldırmazlık bildirgesine uygun olarak 25 Haziran 1941 tarihinde Moskova Büyükelçisi Ali Haydar Aktay aracılığıyla bu savaşta tarafsız konumunu Sovyet Birliği yetkililerine iletmiştir. (Aydın, 2018:445-450; Sönmezoğlu, 2015:444-446).

Almanya'nın Sovyetlere saldırmasından sonra İngiltere ve ABD Sovyetlere yardım göndermek için çeşitli yollar aramışlardır. Bu bağlamda Türkiye'nin coğrafi konumu stratejik bir önem kapsamında öne çıkmaktaydı. Bu süreçte Türkiye'nin tarafsız konumu Alman ordularının Türk toprakları üzerinden Ortadoğu'ya geçiş izni sağlamamakta ve bu durumda İngiltere'nin Mısır ordusu için önemli bir avantaj sağlamakta olduğu görülmektedir. Bununla beraber Türkiye müttefiklerin yanında savaşa girerse de bu İngiltere'nin başka alanlardaki birliklerini buraya kaydırmasına neden olacaktı. Fakat bunun yanında müttefikler Sovyetler Birliği'ne yardım göndermek için önemli sorunlar yaşıyordu. Baltık yoluyla yardım mümkün görünmüyordu, çünkü Norveç ve Danimarka Alman işgali altındaydı. Doğu Asya üzerinden yapılacak olan yardım ise Almanya'nın müttefiki Japonya tarafından engellenebilirdi. Boğazlar üzerinden bir yardım seçeneği ise Türk-Alman Saldırmazlık Paktı ve Türkiye'nin savaş dışı konumu nedeniyle mümkün değildi. Zaten Ege adalarının Alman işgali altında olması bu durumu olanaksız hale getirmiştir. Bu çerçevede müttefiklerin için Basra körfezi ve Kuzey İran üzerinden yardımı sağlamak olduğu görülmüştür. Ancak Rıza Şah'ın Mihver kuvvetlerine bir eğilimi vardı ve bu İran'ın bu yardıma geçit vermesini şüpheli hale getiriyordu. Oluşan bu durum üzerine İngiltere ve Rusya İran'ı işgale karar verdiler. Rusya bu plan çerçevesinde Kuzey İran'ı işgal edecektir. Dolayısıyla bu durumda Türkiye'nin sınırlarına Sovyet kuvvetler gelmiş olacaktı (Armaoğlu, 1958: 160-161; Aydın, 2018:445-450).

Bu şartlarda İngiltere ve Sovyetler Birliği, İran'daki Almanların sınır dışı edilmesine dair İran'a bir nota vermişlerdir. Beklenen olumsuz cevabın gelmesi üzerine 17 Ağustos'ta ikinci bir nota daha yollanmıştır. Ortaya çıkan bu endişelere yönelik 11 Ağustos'ta İngiltere ve Sovyetler'in elçileri Hükümete Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı gösterileceğine dair güvence notaları vermişlerdir. İngiltere'nin buradaki temel amacı Türk endişelerine yönelik olarak, bu durumun temel amacının Alman uzmanların sınır dışı edilmesi ile ilgili bir olay olduğuna inandırmaktır. 1941 yılının ağustos ayında İran, İngiltere ve Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmiştir. Bu işgal Türkiye'yi ciddi bir biçimde endişelendirmiştir ve bir emsal oluşturması riski doğmuştur. Bu işgal Türk Basının'da oldukça yer bulmuş ve ciddi bir biçimde eleştirilmiştir. Ayrıca İngiltere'nin Sovyetler Birliği ile bağımsız bir ülkenin topraklarının işgal edilmesi nedeniyle derin bir üzüntü duyduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca Mihver

propagandası yaygın bir biçimde Türkiye ve İran arasındaki benzerlikleri vurgulayarak ileride Türkiye'nin de İngiltere ve Sovyetler birliği tarafından benzer taleplerle karşı karşıya kalacağını belirtmektedir (Deringil, 2007: 152-156).

Bu gelişmelerin yanında Almanya, Türkiye ile imzaladığı saldırmazlık Paktından sonra Türkiye'yi kendi safına çekmek için çeşitli teşebbüslerde bulundu. Bu kapsamda iki temel araç üzerinden bunu gerçekleştirmeye çalıştığı söylenebilir. Bu bağlamda ilk olarak 1940 yılının Kasım ayında Sovyetlerin Berlin'de boğazlar üzerindeki taleplerini Türkiye'ye bildirmiştir. Bu çerçevede Almanlar Boğazların savunmasında önemli bir yer teşkil eden bazı Yunan adalarını Türkiye'ye vermeyi teklif etti. İkinci araç ise Türkiye'deki Turancılık akımını kışkırtmaları olmuştur (Armaoğlu, 1958: 163). Almanların Sovyet topraklarında yaşayan Türk kökenli toplulukların yaşadığı alanlara girişiyle beraber bu alandan bir propaganda aracının doğduğu görülmüştür. Almanların planlarına göre Türkiye'ye bu alanlarla ilgili iş birliği önerilecek ve Türkiye bu nedenle Mihver kuvvetlerine yaklaşacak ve bu durum Sovyetlere karşı mücadelede etkinliği arttıracaktı. Bu anlamdaki bir Turancılık Anlayışına hükümet çevrelerinde yakınlık duyan ve değerlendirilmesini savunanların var olmasına rağmen, İnönü bu bağlamda oluşabilecek risklerin farkında olup her fırsatta Türkiye toprakları dışında bir toprak talebinin olmadığını açıklamıştır. (Deringil, 2007:160). Bununla birlikte Hükümet Turancılara yönelik bir müdahale konusunda aktif eylem uygulamaz. 1939, 1942 ve 1943 yıllarında birkaç tutuklamanın dışında Almanya baz alınarak belli ölçüde göz yummuştur. Ancak zaman içinde Turancılık propagandasının yükselmesi ve Sovyetlerden gelen baskı neticesinde bir önlem alma güdüsü içine girilmiştir. Bunun için 19 Mayıs 1944 tarihinde Almanya ile ilişkilerin koparılmasından kısa bir süre önce Turancuların hükümeti devirmek istedikleri gerekçesiyle tutuklamalar başlar ve sert önlemler alınır. Tutuklamaların yoğunlaştığı bir dönemde bile Sovyet basını Türk Hükümetini Turancılara karşı pasif tavır sergilemekle suçlar. Tutuklamalar ve Almanya ile ilişkilerin kesilmesi ile birlikte bu akım Türkiye'de gücünü yitirmiştir (Önder, 178-186:2010).

Bu dönemde Almanya ile ilişkilerde önemli bir yere sahip olan konulardan birisi de ekonomik ilişkiler olmuştur. Bu bağlamda en önemli meselelerden biri kromdu. Krom cevherinin silah sanayisi için oldukça önemli bir hammaddeydi. Bu nedenle Almanya ve İngiltere hem bu kromu elde etmek hem de düşmanlarını bundan mahrum edebilmek için rekabet halinde olmuşlardır. 1939 yılında Türkiye ve İngiltere ile yapılan ve krom satışı öngören müzakerelerde İngiltere uzun vadeli bir anlaşma istemiş fakat Türkiye iki yıllık bir anlaşmaya İngiltere'yi ikna edebilmiştir. Almanya ile 1941 yılında gerçekleşen görüşmelerde Türkiye savaş malzemesi karşılığında krom satmak istemiştir. Bununla birlikte Türkiye akde vefa ilkesi çerçevesinde krom satışına 1943 yılından sonra başlayabileceğini, çünkü bu tarihe kadara ihracatın tümünün İngiltere'ye söz verildiği belirtilmiştir. 1943 yılında 90 bin ton ve 1944 yılında 45 bin ton kromu Türkiye Almanya'ya satmayı taahhüt etti ve bu işlem savaş

malzemesi karşılığı gerçekleşecekti. Krom satışı sonrasında müttefikler Türkiye'ye belli ölçüde tepki göstermişlerdir (Karakas, 2010:447; Deringil, 2007:157-160).

Bu dönem içerisinde gelişen bir diğer önemli olay ise ABD'nin savaşa girmesidir. 1931 yılından itibaren Japonya Asya'da siyasal ve ekonomik bir denetim kurabilmek için yayılmacı ve saldırgan bir tutum sergiliyordu. Bu tarihten itibaren Mançurya'yı, Kore'yi ve Çin'in kuzeydoğusunu işgal etmişlerdi. Mançurya'yı işgali esnasında Sovyetler Birliği ile yaşadığı sınır anlaşmazlığı nedeniyle ciddi bir kayba uğramıştır. Muhtemelen bu sebeple 1939 yılında Almanya ve İtalya ile üçlü pakt imzalamıştır. Bununla birlikte Sovyet Rusya ile 1941 yılında tarafsızlık anlaşması imzalayarak kendisini güvence altına almıştır. 1940 yılında Hindini işgal etmesi nedeniyle ABD 24 Ocak 1941'de bölgeyi boşaltmalarını talep etmiştir. İki gün sonra da Birleşik Devletler'deki bütün Japon mallarını dondurma ve petrol ambargosu uygulama karar alınmıştır. Japonya bu ambargonun kaldırılmasını talep etmiş ABD ise Hindini'nde çekilmenin yeterli olmayacağını Çin'den de çekilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir yandan ambargo diğer yandan bölgede Japonların askeri üstünlüğü savaşı yakınlaştırıyordu. 7 Aralık 1941 tarihinde Japonlar, Pearl Harbour deniz üssüne saldırarak ABD'ye savaş ilan etmişlerdi (Tekeli ve İlkin, 2018:222-228).

Almanya ve Sovyetler arasındaki çatışmaların devam ettiği 1942 yılı boyunca hem müttefikler Türkiye'yi savaşta kendi yanlarına çekebilmek için diplomatik girişimlerde bulunmuş hem de Almanya Türkiye'yi kendi saflarına çekmeye çalışmıştır. Yukarıda bu amaçla Türkiye'deki Turancılık akımının Almanya tarafından desteklenilmesine değinilmiştir. 24 Şubat 1942 tarihinde Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Franz von Papen'e yapılan suikast girişimi sonunda yakalanan şüpheliler arasında iki resmi görevli Sovyetler Birliği vatandaşının bulunması ve diğer iki kişinin de komünist olması Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir politik gerginliğe neden olmuştur. Yapılan yargılama sonucu Sovyetler Birliği vatandaşları on altı yıl, Türk vatandaşları ise onar yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Bu durum Almanya tarafından olumlu bir biçimde karşılanırken, Sovyetler Birliği ise rahatsız olmuştur. Türkiye'nin 2 Ağustos 1944 tarihinde Almanya ile ilişkilerini kesmesi nedeniyle 9 Ağustos 1944 yılında sanıklar serbest bırakılmıştır. Burada Türkiye Almanya'nın savaşı kazanamayacağı anlamış ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin gerilmesini istemediği görülmektedir. (Sönmezoğlu, 2015:450-452; Karataş, 2019:133:134).

Bu dönemde Almanlar ile Sovyetler arasında savaşın başlaması ile Türkiye belli bir ölçüde rahatlamıştır. Fakat aynı zamanda hem müttefiklerin hem de mihver devletlerinin Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek için baskılarının devam ettiği görülmektedir. Özellikle İran'ın Rusya ve İngiltere tarafından işgale edilmesi Türkiye'yi rahatsız etmiş ve bu durum basında önemli yer tutmuştur. Almanların yine bu dönemde Turancılık akımlarını desteklediğini bu ideoloji üzerinden Türkiye'yi Sovyetlere karşı

kendi yanlarında savaşa sokmak için çeşitli hamlelerde bulunduğu ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Türkiye Almanya'ya krom satışı gerçekleştirmiştir. Von Papen suikastı ile de Sovyetler Birliği ile ilişkilerde bir gerginlik olduğu görülmektedir. ABD'nin savaşa girmesi ise makro ölçekte savaşın daha geniş alana yayıldığı ve çatışmaların artacağı beklentisini getirmiştir.

3.1.4. 1943-1945 Yıllarında Türk Dış Politikası

Savaşın müttefiklerin lehine döndüğü bu dönemde Türk Dış Politikasını şekillendiren temel unsurlardan biri Sovyetler Birliği'nin ilerleyişi olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin savaş dışı kalmak amacıyla yürüttüğü politikaların karşısında, müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için baskıları önemli düzeyde artmıştır.

1942 yılında Stalingrad'da Sovyetler Birliği'nin Almanya'ya karşı başarılı olan direnişi ve sonrasında Almanları durdurarak savaşta daha avantajlı konuma gelmeleri ile birlikte İngiltere'nin Kuzey Afrika'da Almanya'ya karşı üstünlük sağlaması ile savaştaki sürecin müttefik lehine dönüşünün başlangıcı olmuştur. Fakat İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki ittifak ilişkilerinin giderek artması ile birlikte Türkiye'deki Sovyet endişesi yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önceki dönemde Almanya ve İtalya'nın ilerleyişinden endişelenen Türkiye, bu dönüm noktasından sonra giderek gücünü arttıran Sovyetler Birliği'ni bir tehdit unsuru olarak algılamıştır. Bununla birlikte Türkiye üzerindeki müttefik baskısı da artmıştır. Özellikle İngiltere'nin Kuzey Afrika ve Sovyetlerin 'de Stalingrad'daki başarılarından sonra müttefikler Türkiye'yi savaşa sokmak için baskılarını ciddi bir biçimde arttırmışlardır. İngiltere, Balkanlarda Almanya sonrası oluşacak ortamda güç boşluğunun Sovyetler Birliği tarafından doldurulmasına yönelik endişeleri vardı. Bunun için Türkiye'nin açacağı bir cephenin bu konuya yardımcı olacağını düşünmüştür. Bir diğer boyut ise Stalingrad ve Kuzey Afrika'daki başarılar sonrasında Türkiye'de açılacak bir cephe ile Sovyet'lerin üzerindeki yük hafifletilerek Balkanlara inişi kolaylaştırmak idi. Ancak Türkiye bu konuda Ege'de önemli miktarda Alman kuvvetinin bulunması ve müttefiklerinden elinde de bunu karşılayacak askeri olanakların olmaması nedeniyle bu teklife sıcak bakmamıştır. Ayrıca Türkiye Sovyetleri' in ilerleyişinde önemli derecede endişe duymuştur. (Sönmezoğlu, 2015:452-453; Aydın, 2018:450-451).

Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma çabalarının bu dönemdeki ilk somut adımı Casablanca konferansı ile kendini göstermiştir. Müttefiklerin cephelerde zafer kazanmasıyla birlikte gelecekteki durumu görüşmek üzere ilk konferans 12-24 Ocak 1943 tarihinde Casablanca'da yapılmıştır. Görüşmeye Roosevelt ve Churchill katılmış, Stalin davet edilmesine rağmen katılmamıştır. Sonuç bildirgesinde ise "kayıtsız şartsız teslim" olmadığı sürece mücadelenin devam edeceği vurgusu yapılmıştır. Görüşmelerde gündem maddelerinden biri de Türkiye olmuştur. İki lider Türkiye'yi savaşa sokmak için girişimde bulunulmasını kararlaştırdılar. Bu çerçevede her iki lider 25 Ocak'ta İnönü'ye bir

görüşme teklifi yapmıştır. İnönü’de bu daveti kabul etmiştir. (Korkmazcan, 2018:189-190; Aydın, 2018:451).

Adana konferansı olarak adlandırılan bu görüşme 30 Ocak ve 1 Şubat tarihleri arasında Yenice Tren istasyonunda İnönü’nün özel vagonunda İnönü ve Churchill arasında yapılmıştır. ‘‘Sağrlar diyalogu’’ olarak da adlandırılan bu görüşmede her iki tarafında birbirinden farklı fikirlere sahip olması ve birbirlerini ikna ettiklerini düşünerek ayrılmışlardır (Deringil, 2007:189). Churchill’in bu görüşmede vurguladığı plan şu biçimdeydi; İtalya’ya karşı geniş çaplı bir harekât yapılarak, İtalya düşürülmesi ve Almanya zayıflatılması amaçlanmıştır. Bununla birlikte Rusya’nın kuzeyden ilerleyişi ve Türkiye’nin müttefikler aracılığıyla güneyden Balkanlara doğru harekete geçmesini gerektiriyordu. Hem havadan hem karadan Türkiye’nin desteğine olan ihtiyacı vurgulayarak Türkiye’nin 1943 yılının sonundan önce savaşa girmesinin gerekli olduğunu vurgulanmıştır. Buna karşılık Türkiye ise Almanya’nın yenilgiye uğraması ile birlikte Sovyetler’in Avrupa’da egemen konuma geçebileceğini ve bunda Türkiye için bir endişe kaynağı olduğunu belirtmekteydi. Diğer bir önemli nokta ise Türkiye’nin savaşa girebilmesi için ordunun geniş ölçüde bir malzeme desteğine ihtiyaç olduğuydu. Türkiye’nin Sovyet Rusya ile ilgili endişelerine Churchill komünizmin değiştiğini ve savaş sonrasında Sovyetler Türkiye’ye saldırırsa bile kurulacak olan Milletlerarası Cemiyetin buna izin vermeyeceğini belirtmiştir. Orduya ilişkin malzeme yardımı içinse İngiltere ve ABD’nin bunu gerçekleştireceğini söylemiştir. Bu durum karşısında ise Saraçoğlu Churchill’e Türkiye’nin fiili bir garanti istediğini belirtmiştir. Ayrıca Almanya’nın yıkılması sonucunda yenilen devletlerin Bolşevikleceğini vurgulamıştır. Fakat Balkanlarda ikinci bir cephe açılmadı çünkü Ege Almanlardan temizlenememiş ve ABD cephenin Fransa’da açılmasını istemiştir. (Armaoğlu, 1958: 167-168). Ayrıca toplantıda İnönü von Papen aracılığıyla Almanya’ya barış teklifinde bulunulmasını önermiş ama bu kabul edilmemiştir. Armaoğlu (1958) İnönü’nün bunu Almanya’nın mutlak olarak yenilmesini önlemek ve Sovyetlere karşı bir denge unsuru olarak kalması için yaptığını belirtmektedir. Churchill Türkiye’nin Sovyet endişelerini Stalin’e iletmış, Stalin ise 1941 yılında Türkiye’ye verilen teminatı hatırlatarak Rusya’nın Türkiye ile yakınlaşmaya hazır olduğunu Türkiye’nin ise Almanya’yı feda edemediğini söylemiştir. (Armaoğlu, 1958:168).

Müttefiklerin Türkiye üzerindeki baskıları artmakta ve yapılan konferanslarda gündeme gelmekte olduğu görülmektedir. 1943 yılının ağustos ayında Müttefiklerin Sicilya’ya çıkartma yapmasından sonra toplanan Quebec Konferansı’nda Roosevelt ve Churchill Türkiye’nin durumuna yönelik görüşme yapmışlardır. Müttefikler Türkiye’nin savaşa katılması için erken olduğu konusunda anlaşma sağlamışlardır. İtalya’ya saldırının başlaması ile müttefiklerde balkanlarda ikinci bir cephe açılması fikri ön plana çıkmıştır. Böylece İtalya ve Balkanlardan müttefikler Avrupa’ya çıkarken Rusya’nın da doğudan gelmesi ile birlikte Almanlara karşı üstünlük elde edilebilecekti. Bu amaçla Türkiye’yi savaşa girmek için fazla zorlamamakla beraber ikinci cephe için Türk Hava Sahası’nın müttefiklerce

kullanılması yönünde baskı yapabilmek mümkün olacaktı. Aynı zamanda Balkanlarda açılacak ikinci cephe ile müttefikler Rusya'dan önce Balkanlara girerek savaş sonrası bu alanı komünizme karşı koruyabileceklerdi. Bunların dışında bu konferansta Almanya'ya krom ihracının durdurulması ve askeri Alman gemilerinin boğazlardan geçişinin yasaklanması gibi hususlarda Türkiye'nin Almanya'ya sağladığı yardımları minimize etmek kararlaştırılmıştır (Esmer ve Sander, 1996: 171-172).

19 Ekim 1943 müttefik ülkelerinin dış işleri bakanlarının katılımıyla Moskova'da bir toplantı gerçekleştirildi. Bu görüşmelerde Molotov Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini vurgularken, Eden ve Hull aynı fikirde değildi. İngiltere ve ABD'nin, Türkiye'yi savaşa sokmak için baskı yapmak yerine müttefiklere hava üssü ve ulaşım kolaylıkları sağlamasının daha faydalı olacağını belirtiyorlardı. Ayrıca Türkiye'nin savaşa katılması ile müttefiklerin Türkiye'ye silah yardımı yapması gerekecekti. Oysa 1944 yılının mayıs ayında Batı Avrupa'ya yapılması planlanan çıkarma için hazırlık yapan İngiltere ve ABD bu yardımı yapması mümkün değildi. (Esmer ve Sander, 1996: 172-173; Aydın, 2018:455-458).

Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için yaptıkları baskıları tekrarladıkları bir diğer görüşme Birinci Kahire Konferansı'dır. 4-6 Kasım 1943 tarihinde Kahire'de gerçekleşen görüşmelerde İngiltere Dış işleri Bakanı Eden, Türkiye Dış işleri Bakanı Numan Menemencioğlu'na müttefiklerin Türkiye'ye yönelik olan taleplerini iletmiştir. Öncelikle Eden, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik endişelerini gidermeye çalışarak, Rusya'nın yayılmacı olmadığı düşüncesine sahip olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede Menemencioğlu Sovyetler'in savaşı kısaltmaktan ziyade, Türkiye'yi askeri bağlamda gücünü azaltma ve olası bir Alman işgalinden sonra Türkiye'yi "kurtarma" amacıyla bu talepte bulunduğu inanıyordu. Ayrıca Eden üs talebini yinelemiş, Menemencioğlu ise müttefiklere üs vermenin Almanya ile Türkiye arasında bir savaşa neden olacağını ve bunun savaşa girmekten herhangi bir farkının olmadığını söylemiştir. Aydın (2018) Moskova ve Kahire konferansından sonra farklı amaçlarla İngiltere ve SSCB Türkiye'nin savaşa girmesini istiyordu. Sovyetler Rusya üzerindeki Alman baskısını azaltma ve Balkanlara İngiliz kuvvetlerini engellemek istemesidir. İngiltere ise Ege ve Akdeniz'de Almanlardan kurtarmak ve ulaşım yollarını açmaktır. ABD ise Balkanlarda cephe açılmasından ziyade Avrupa ve İtalya'ya ağırlık verilmesi gerektiği düşüncesini benimsemiştir. Genel olarak bu taleplere karşı Türkiye prensip olarak savaşa girme fikrine karşı çıkmamakla beraber savaş boyunca askeri rolü ve politik garantilere dair net bir tutum beklemiştir. Savunma yardımları bağlamında Adana görüşmelerinde vaat edilen yardım bile henüz yapılmamıştı. Diğer bir konu ise müttefikler arası siyasi ve askeri iş birliğinin şimdiden düzenlenmesiydi Türkiye buradan politik garantiler elde etmeyi amaçlamıştır. Çünkü Türkiye İngiltere ile bir ittifak anlaşmasına sahipken, ABD ve SSCB ile böyle bir durum söz konusu değildi (Aydın, 2018:458-460).

Türkiye'nin savaşa girmesi ile ilgili konunun günden olduğu bir diğer farklı görüşme ise Kahire Konferansı'ndan hemen sonra 28 Kasım-1 Aralık tarihlerinde yapılan ve Churchill, Roosevelt ve Stalin'in katıldığı Tahran Konferansı'dır. Burada Churchill Türkiye'nin savaşa girme gerekliliği fikrini savunurken, Stalin ise önceki tarından farklı olarak Türkiye'nin savaşa girmesi yönündeki davranışını terk ettiği görülmektedir. Sovyetler Türkiye'ye aktarılacak kaynakların Fransa'da açılacak cepheye aktarılması düşüncesini benimsemişlerdir. İngiltere ise Balkanlarda Sovyetlere karşı denge unsurunun oluşması için Türkiye'nin savaşa girmesi gerekliliği üzerindeki düşüncelerini yinelemiştir. ABD ise Türkiye'nin savaşa katılması yönünde başından beri istekli değildi ve Fransa'ya yapılacak çıkartma için yapılan hazırlık aşamasında Türkiye'ye yapılacak askeri yardım ile zaman harcamak fikrini benimsememiştir. Sovyetler Birliği boğazlarla ilgili olarak kendi amaçlarına yönelik bir düzenleme talep etmiş, ABD ise geçiş serbestisi ile ilgili durumun savaş sonrası ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Böylece Sovyet talepleri dengelenmiştir. Sonuç olarak bu konferansta, Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için Roosevelt ve Churchill'in görüşleri ağırlık kazanmış ve İsmet İnönü'yü Kahire'ye çağırarak görüşmeyi talep etmişlerdir (Sönmezoglu, 2015: 464-465).

Türkiye'nin savaş içindeki durumu ve savaşa girmesi üzerine baskıların yoğunlaştığı bir diğer görüşme 4-7 Aralık 1943 tarihinde Kahire'de gerçekleştirilmiştir. Toplantıya başlangıçta Churchill, Roosevelt ve Stalin'i temsilen Vyshinski'nin katılması planlanmıştı, ancak Vyshinski ulaşım zorlukları nedeniyle toplantıya katılamamıştır. Roosevelt ve Churchill iki ayrı telgraf göndererek İnönü'yü davet ederler. İnönü daveti şartlı olarak kabul eder. Eğer konferans sonucunda alınan kararlar tebliğ niteliğinde olacaksa katılmayacağını, ama eşitler arası ilişkiler çerçevesinde bir çözüm arayışı ise katılabileceğini belirtir. Gerekli güvenceler alındıktan sonra 4 Aralık tarihinde İnönü Kahire'ye gider. ABD Türkiye'nin savaşa girmemeye yönelik tavrını anlayışla karşılamakta ve Türk ordusunun donanımının yeterli olmadığını belirtmektedir. Churchill ise eğer savaşa katılmazsa savaş sonrası düzende Birleşmiş Milletlerin üyeleri arasında yer alamayacağını söyler. Ayrıca Avrupa'nın en büyük askeri gücüne sahip olan Rusya ile aynı tarafta olmamanın tehlikeli olabileceğini ekler. Sonrasında Roosevelt ile Almanya Türkiye'ye savaş açar ve Bulgaristan Türkiye'ye saldırırsa Sovyetlerin Bulgaristan'a savaş açacağını temin eder. İnönü ise Türkiye'nin savaşa girmesinin iki aşamada olabileceğini belirtir. İlki Türkiye için yeterli askeri malzemenin sağlanarak hazır duruma getirilmesi, ikincisi ise müttefiklerin belli bir plan çerçevesinde Türkiye'ye rol vermeleri durumunda bunu kabul etmeye açık olduğudur. Ancak önce savaş sonra planlama gibi bir durumun kabulünün mümkün olmayacağı Türkiye tarafından söylenmiştir. Ayrıca İnönü Adana görüşmelerinde vaat edilen malzemelerin sadece %10'nun geldiğini söyler. Görüşmelerde ortaya çıkan uyuşmazlık noktası İngiltere'nin en geç 15 Şubat 1944'e kadar Türk Hava alanlarının İngilizlere açılmasını talep etmesiydi. Ancak Türkiye hava sahasından Almanya'ya yapılacak saldırısı sonrası, Türkiye'ye yönelik gerçekleşecek Alman saldırılarına karşı kullanılması için

yeterli askeri malzeme yardımının sağlanmasını talep ediyordu. (Tekeli ve İlkin, 2018:305-312; Sönmezoğlu, 2015:466-467).

Türkiye bu taleplere karşı 12 Aralık 1943 tarihinde İngiltere'nin sefirine verdiği notada genel tutumunu ortaya koymuştur. Burada genel olarak, Türkiye'nin karadan ve havadan saldırıya uğrama ihtimali çerçevesinde kara ve hava ordusunun takviye edilmesini, aynı zamanda Türk ordusu ile İngiliz ordusu arasındaki planın en yakın zamanda düzenlenmesi ve malzeme transferi konusunda anlaşmaya varıldığında politik konuşmaların başlaması gerektiğini içermektedir (Dışişleri Bakanlığı, 1973:205).Türkiye'nin vermiş olduğu bu cevaba karşılık 1944 yılının ilk aylarında Türk ve İngiliz yetkililer arasında Türkiye'nin ihtiyaçlarını saptamaya yönelik görüşmeler yapılmış ancak bu görüşmeler olumlu sonuçlanmamıştır. Bu nedenle 3 Şubat günü İngiliz yetkililerin Türkiye'den ayrılması ile ilişkiler gergin bir konuma gelmiştir. Sonrasında 2 Mart'ta İngiltere, 1 Nisan'da ise ABD Türkiye'ye yaptıkları malzeme ve silah yardımını durdurmuşlardır. Müttefikler ile ilişkiler ciddi bir biçimde azalmıştır (Aydın, 2018:465).

Türkiye'nin Almanya'ya yapmış olduğu krom satışı da müttefikler olan ilişkilerde gerginlik yaratmıştır. 1944 yılının Nisan ayında müttefiklerle olan ilişkilerin en alt düzeye indirilmesinden sonra, müttefikler Almanya'ya olan krom ihracının durdurulmasını talep etmişlerdir. Bu talebin bu zaman dilimi içerisinde gelmesinin bir nedeni de Nisan ayında sonunda süresi dolan Türk-Alman Ticaret anlaşmasının uzatılması için Alman ticaret heyetinin Türkiye'ye gelecek olmasıdır. 14 Nisan'da İngiltere ve ABD Türkiye'ye bir nota vererek, Almanya'ya stratejik mallara satmaya devam ettiği takdirde diğer tarafsız ülkelere uygulanan ablukanın Türkiye'ye de uygulanacağını ilettiler. 21 Nisan 1944 tarihinde de Almanya'ya krom satışını durdurmuştur. Türkiye'nin buradaki temel endişesi siyasi olmaktan ziyade ekonomik anlamda bir endişedir. Almanya'nın Türkiye'nin dış ticaretinde hacimsel olarak ilk sırada yer alması, Almanya'nın en önemli ticaret partneri olduğunu göstermektedir. Almanya ile yapılan ticaretin kesilmesi nedeniyle oluşan ekonomik sorunlar Türkiye'yi olumsuz biçimde etkilemiştir. Krom sevkiyatının durdurulmasından sonra Müttefikler tüm stratejik hammadde ihracının durdurulmasını da talep etmişlerdir. Yapılan müzakereler sonucunda İngiltere, ABD ve Türkiye arasında Ticaret Anlaşması imzalanmıştır. Bu çerçevede İngiltere ve ABD Türkiye ile ticaretin artırılması taahhütü ile Türkiye Mihver ilen ticaretini %50 oranında azaltması gerekmiştir. (Önder, 2010:286-287; Aydın, 2018:465).

Ayrıca 1944 yılının haziran ayında yaşanan bir olay Türk-İngiliz ilişkilerini gerginleştirir. Müttefikler savaş malzemesi taşıyan Alman ticaret gemilerine boğazdan geçiş izni verildiği gerekçesiyle Türk Hükümetini protesto eder. Bu bağlamda Menemencioğlu İngiltere'nin taleplerinin yerine getirilebilmesi için Montrö Sözleşmesi'ni değiştirilmesi gerektiğini vurgular. Çünkü bu sözleşmeye göre malzemelerin

türü ne olursa olsun ticaret gemilerinin Boğazlardan geçebileceği hükmü mevcuttur. İngiltere ile ilişkilere önem veren İnönü bu durum karşısında Çanakkale'den geçen gemilerin kontrol edileceğini belirtir. Bu çerçevede 1944 yılının bahar ayında kontrole dilen bir Alman ticaret gemisinde silah ve üniforma bulunur. Sonrasında geçiş izni veren Menemencioğlu istifa etmek zorunda kalır (Önder, 2010:290). Menemencioğlu'nun istifa etmesinin bir boyutu da Müttefikler tarafında Mihver yanlısı olarak tanımlanan Menemencioğlu'nun istifa etmesi, müttefikleri rahatlatmıştır (Weisband, 1974:332).

Türkiye bu sıralarda Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerini düzeltmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuştur. 1944 yılının mayıs ayından itibaren Turancılara yönelik çeşitli önlemler alınmıştır. Hatta Turancılardan oluşan bir grubun hükümete yönelik bir darbe girişimi hazırlığında bulunduğu iddia edilmiş ve 19 Mayıs 1944 tarihinde Gençlik Bayramı'nda İnönü yaptığı konuşmasında Turancıları sert bir biçimde eleştirmiş ve Millî Mücadele döneminde Sovyet Rusya'nın yaptığı yardımlardan bahsetmiştir. Ayrıca Türkiye, Sovyetler Birliği'ne başvurarak politik ilişkiler bağlamında iş birliği kurulması için teklifte bulunmuş ama Sovyet Rusya bunun mümkün olabilmesi için, Türkiye'nin savaşa girme koşulunu öne sürmüştür. Bu politika işe yaramayınca Türkiye İngiltere ve ABD ile olan ilişkilerini yumuşatmak amacıyla ve barış konferansında tam bir müttefik olarak muamele görmek şartı ile Almanya ile diplomatik ilişkilerini keseceğini belirtmiştir. Bu şartı müttefikler kabul edince Türkiye Almanya ile diplomatik ilişkilerini 2 Ağustos 1944 yılında kesmiştir. Sovyetler ile Türkiye arasındaki ilişkilerin soğuması ile birlikte Sovyetlerin Romanya ve Bulgaristan'ı işgal etmesi Türkiye'yi ciddi bir anlamda endişeye sevk etmiştir. Bu sebepten dolayı İngiltere'nin Yunanistan'a asker göndermesi ve Nazi işgalinden kurtarması Türkiye'de olumlu bir biçimde karşılanmıştır. Ayrıca Yunanistan ile yakın iş birliği amacı çerçevesinde 1944 yılının Kasım ayında Türkiye'nin on iki ada üzerinden hiçbir talep ve iddiasının olmadığını Yunanistan'a bildirilmiştir (Armaoğlu, 1958: 172-173).1945 yılının Şubat ve mart aylarında ise Türkiye'nin daha önceleri savaşa girme endişelerinin yerini savaş sonrası düzende Türkiye'nin durumu ve Sovyetler Birliği'nin boğazlar üzerindeki talepleri almıştır (Hale, 2003:99).

Roosevelt, Churchill ve Stalin 4-11 Şubat tarihleri arasında Kırım'da Yalta konferansında toplanmışlardır. Bu görüşmede Stalin Montreux'da değişiklik yapıp güncellenmesini talep etmiştir. Stalin sadece savaşta değil barış döneminde de Boğazlardan geçiş için Türkiye'den izin alınmasının kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır (MacFie, 1989:245). ABD ise güncelleme yapılabileceğini söylese de görüş belirtmemiştir. Churchill ise boğazlar rejiminin tadili için Londra'da görüşülmesini talep etmiştir. Sonuç olarak taraflar Dış İşleri Bakanları'nın Londra'daki görüşmelerinde Sovyetler Birliği'nin teklifi doğrultusunda konunun gündeme taşınması ve buna dair Türkiye'ye bilgilendirme yapılmasına karar verilmiştir. Londra'daki toplantı gerçekleşmeyip, konu Postdam Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Konferans'taki diğer bir önemli konu ise kalıcı barışın sağlanabilmesi için 25 Nisan 1945 tarihinde San Fransisco'da uluslararası bir konferansın toplanmasına karar verilmiştir. Ve bu

çerçevede Birleşmiş Milletler Konferansı'na katılmak isteyenlerin, 1 Mart 1945 tarihine kadar Mihver Devletleri'ne savaş ilan etmeleri gerektiği kararı alınmıştır. Bu duruma uygun harekete den Türkiye 23 Şubat 1945 tarihinde Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etmiştir (Korkmazcan, 2018:275-280).

Fakat Türkiye'nin Mihver Devletleri'ne savaş ilan etmesi, Sovyetler ile ilişkilerini değiştirmemiştir. 19 Mart 1945 tarihinde Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile Molotov arasında geçen görüşmede 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın süresinin uzatılmayacağını ve İkinci Dünya Savaşı'nda meydana gelen değişiklikler sebebiyle 7 Kasım 1925 tarihli protokol hükümlerine uygun bir biçimde anlaşmanın feshi isteğini içeren bir nota göndermiştir (Gökay, 2021:4). Türkiye bu notaya cevap olarak önerilerin neler olduğu ve yeni bir pakt önermiştir. Molotov ise 7 Haziran tarihinde Sarper'i Bakanlığa davet etmiş ve antlaşmanın yenilenebilmesi için bazı sorunların çözülmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu sorunlar şunlardır; Türkiye ile Rusya arasındaki Doğu sınırında değişiklik, saldırı karşısında ortak savunma için Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesi ve Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesidir. Türkiye ilk iki isteği reddetmiştir. İngiltere ise Sovyetlerin isteklerinin Postdam konferansına kadar ertelenmesini istemiştir. (Esmer ve Sander, 1996: 185Aydın; 2018:472-474).

7 Mayıs 1945 tarihinde Almanya teslim olduktan sonra, 17 Temmuz ile 2 Ağustos tarihleri arasında Almanya'da Postdam konferansı toplanmıştır. Truman, Churchill ve Stalin'in katıldığı üç büyük olarak nitelendirilen liderlerin katıldığı görüşmede Boğazlar konusu da ele alınmıştır. Bu görüşmede Molotov iki nokta üzerinden taleplerde bulunmuştur. Bunlardan ilki sınır düzenlemesi ile ilgili olmuştur. Molotov Kars ve Ardahan'ın Ruslara verilmesi gerektiğini, çünkü bu bölgenin 1921 yılında Rusya'dan koparılıp alındığını iddia etmiştir. İkinci olarak ise Montreux Anlaşması'nın adil bir anlaşma olmadığını ve yeniden düzenlemesi gerekliliğinden bahsetmiştir. 2 Ağustos 1945'te yayınlanan sonuç bildirisinde bu konu ile ilgili Üç Hükümet Montreux Anlaşması'nın günün şartlarına uymadığına değiştirilmesi gerektiğini kabul etmiş ve İngiltere, ABD, Rusya ve Türkiye'nin arasında bu konu ile ilgili görüşme yapılması uygun görülmüştür. Çıkan bu sonuç sonrası Sovyetler bu konu ile ilgili görüşlerini Türkiye'ye iletmeye başlamış ve iki ülke arasındaki iş birliği sürecinin döneminden daha çatışmacı bir döneme evrildiği söylenebilir. (Sönmezoğlu, 2015:482-483; Armaoğlu, 1958: 178).

Yapılan konferans ve görüşmelerde Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma yönünde baskı yaptıkları görülmektedir. Fakat Türkiye'nin temel tutumu ise tarafsız ve savaş-dışı konumu korumak yönünde olmuştur. Bu noktada Türkiye savaşa katıldığı takdirde ordunun yeterli malzemeye ve güce sahip olmadığı için Alman saldırısı karşısında dayanamayacağını farkındaydı. Bu bağlamda askeri malzeme yardımının yapılmasını talep etmiş, fakat müttefikler tarafından verilen yardım sözleri tam anlamıyla yerine getirilememiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin önemli bir çekincesi ise Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı takındığı tutum ile ilgili olmuştur. Görüşmelerin ilk aşamalarında Sovyetlerin

Türkiye'yi savaşa sokarak zayıflatma ve olası bir Alman işgali durumunda da Sovyetler tarafından 'kurtarılmak' endişesi içinde bulunmuştur. Diğer yandan İngiltere Balkan cephesi üzerinden Türkiye'yi savaşa sokarak Sovyetlere karşı dengeleyici bir unsur olarak tutmak ve Sovyetlerin Balkanlarda yayılmasına engel olmak istemiştir. Genel olarak ABD ise Balkan cephesinden ziyade kaynakların Avrupa'ya aktarılmasını istemiş, ayrıca Türkiye'nin askeri gücünün yeterli olmadığını belirterek bu bağlamda tarafsızlık isteğine anlam verebilmiştir. Yapılan görüşmeler sonrası bir anlaşma ortaya çıkmadığı için müttefikler Türkiye ile olan ilişkilerini en alt düzeye indirmiştir. Almanya'ya olan krom satışının yanında diplomatik ilişkilerin kesilmesi yönünde de bir baskı kendini göstermiştir. Türkiye bu ilişkileri düzenlemek amacıyla sırasıyla Almanya ile krom satışını ve diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Sovyet Rusya ile ilişkileri düzeltmek amacıyla Turancılara yönelik operasyon gerçekleştirip, ikili ilişkileri iyileştirmek için görüşmelerde bulunmuş ve olumlu sonuç alamamıştır. Aynı zamanda Sovyetlerin Romanya ve Bulgaristan'a girmesi Türkiye'de endişeleri artırmıştır. Fakat İngiltere'nin de Yunanistan'a asker çıkarması belli bir ölçüde denge unsuru olarak biraz da olsa Türkiye'yi rahatlatmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde Sovyetlerin hem sınırlara yönelik değişiklik talepleri hem de boğazlar üzerindeki talepleri nedeniyle, Türkiye'nin Sovyet tehdidine yönelik endişesi giderek artmaya başlamıştır.

3.1.5. Savaş Sonrasında Türkiye

7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslim olması sonrasında 2 Eylül 1945 tarihinde Japonya'nın koşulsuz teslim olması ile birlikte İkinci Dünya Savaşı resmi olarak sona ermiştir. Türkiye ise 23 Şubat 1945 tarihinde 'de Müttefiklerin yanında Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek savaşa katılmıştır. Türkiye savaşın sürdüğü dönem boyunca temel amacı çerçevesinde 'savaş dışı' kalmayı başaramamıştır. Ancak savaşın sonlarına doğru daha da yoğunlaşan Sovyet tehdidi, Türkiye için savaşın sona ermesinden sonra da belli bir süre devam etmiştir.

1946 yılına gelindiğinde ise Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkiler gerilmeye devam ediyordu. 8 Ağustos 1946 tarihinde bir Sovyet notası verilmiştir. Sovyetler bu nota ile isteklerini belirtmişlerdir. Bu notalar genel olarak Postdam'da alınan kararlar, Türkiye'nin savaşta yükümlülüklerini yerine getirmemesi, mevcut olan boğazlar anlaşmasının düzenlenmesi konularını içermektedir. Bu notaya Türkiye'den önce 19 Ağustos'ta ABD, 21 Ağustos'ta ise İngiltere nota ile cevap vermiş ve Boğazlar rejimi ile ilgili düzenlemelerin Karadeniz'e kıyı olan ülkeler tarafından düzenlenmesi konusuna karşı çıkarak Boğazların savunmasının Türkiye'ye ait bir görev olduğunu belirtmişlerdir. Türkiye ise 22 Ağustos'ta bir nota ile Sovyetler Birliği'ne cevap vermiştir. SSCB benzer nitelikte bir notayı 24 Eylül 1946 tarihinde tekrar vermiştir. Yine ilk olarak 9 Ekim'de İngiltere ve ABD bir nota ile Postdam da

başlatılan yazışmaların sona erdirilmesi gerektiğini belirtmiş ve 18 Ekim’de de Türkiye notaya cevap vermiştir (Aydın, 2018:504-506; Armaoğlu, 1958:179).

Ancak bu süreçten sonra İngiltere ve ABD, Sovyetler Birliği ile Postdam Konferansı’nda üzerinde anlaşmış oldukları noktalardaki farklı yorumlamalar nedeniyle bazı sorunlar meydana gelecek ve Türkiye’nin bu konudaki görüşlerine ABD ve İngiltere’nin yakınlaştığı görülecektir. 1946 yılında ise İngiltere 1939 yılında Türkiye ile imzaladığı ittifak anlaşmasının halen geçerli olduğunu ve Türkiye’nin saldırıya uğraması halinde yardım etme yükümlülüğü olduğunu belirten bir notu Türkiye’ye iletmesi ile Türkiye’nin savaş sonrası düzendeki yalnızlığını sona erdirmiştir. Bununla birlikte 11 Kasım 1944’te ABD’de vefat eden Türkiye’nin Washington büyükelçisi Mehmet Münir Ertegün’ün cenazesinin Missouri adlı Amerikan zırhlısı ise 5 Nisan 1946 yılında İstanbul’a getirilmesi ile savaş sonrası ortaya çıkan yalnızlık durumu sona ermiş ve yukarıda da belirtildiği gibi 8 ve 22 Ağustos tarihlerinde verilen Sovyet notaları İngiltere ve ABD’nin desteği ile reddedilmiştir. 24 Eylül’de tekrar Sovyet notası iletilmiş ve sonrasında gündemden düşmüştür (Aydın, 2018:474-475). Bu konu gündemden düşse bile halen Sovyetler Birliği bir risk unsuru olarak kendini göstermiş ve Türkiye savaş sonrası ortaya çıkan Sovyet tehdidine karşı Batılı güçler ile yakınlaşarak bunu dengeleme eğilimine girmiştir.

Bu süreçte Türkiye güvenliği için çeşitli çözüm arayışlarına girdi. İkinci Dünya Savaşı’nda sonra İngiltere ekonomik anlamda ciddi bir güç kaybına uğramıştı. Bu yüzden 27 Şubat 1947’de Türkiye ve Yunanistan’a daha fazla destek sağlayamayacağını duyurdu. ABD Başkanı Truman 2 Mart 1947 yılında kongre de “Truman Doktrini” çerçevesinde Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık bir yardım programını oylamaya sunmuştur. Meclis takip eden dönemde çoğunluk kararıyla programı kabul etti. Bu doktrin Türkiye açısından güvenlik bağlamında önemli bir yer teşkil ediyordu. Yunanistan’da iktisadi ve politik ortam daha riskli olduğu için 300 milyon doların bu ülkeye, kalan 100 milyon doların ise Türkiye’ye tahsis edilmiştir. Bu program ABD’nin Türkiye’nin savunmasına yardım yapmaya hazır olduğunu Sovyetler Birliği’ne iletliyordu. 1948 yılında ise Türkiye Marshall Yardımı’nı da almaya başlamıştır. 1952 yılında Türkiye NATO’ya katılarak hedefine ulaşmış ve Batı ittifakı içinde yer almıştır (Hale, 2003:111-122).

Genel olarak Türkiye İkinci Dünya Savaşı sırasında temel amacı olan “savaş dışı” konumunu korumayı başarmıştır. Ancak Türkiye savaş süresince ve savaş sonrasında politik risklerle karşı karşıya kalmıştır. Savaşın başlangıcında Türkiye, İngiltere, Fransa ve Sovyetler’in aynı ittifak içinde olabileceği inancıyla bu yönde girişimlerde bulunmuştur. Fakat 23 Ağustos 1939’da imzalana Alman-Sovyet Paktı Türkiye açısından ciddi bir risk unsuru olarak ortaya çıkmıştır. Oluşan bu riskli duruma karşı Türkiye Batılı güçler ile ittifak anlaşması imzalayarak konumunu belirli bir ölçüde güçlendirmeye çalışmıştır. Ayrıca anlaşmaya ek bir madde ekleterek, Türkiye’nin Sovyetler Birliği ile savaşmaya sebebiyet verecek bir

durumun önüne geçmeye çalışmıştır. Polonya'nın Almanya ve Rusya tarafından paylaşılması sonrasında, Türkiye hem Almanya hem de Rusya tarafında işgale uğrama endişesi içinde bir "Polonya sendromu" ile karşı karşıya kalmıştır. 1940 yılına gelindiğinde ise İtalya'nın Almanya'nın yanında savaşa girmesi ile savaş doğu Akdeniz' taşınmış, Türkiye'nin savaşa girme yükümlülüğü olduğu ittifak devletlerince iddia edilmiştir. Bunun yanında Fransa'nın Almanya tarafından işgali ve Fransa'nın Türkiye'nin beklentisinin aksine çok kısa bir sürede düşmesi Türkiye açısından riskleri daha üst bir düzeye çıkarmıştır. İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ve 1941 yılında Bulgaristan'ın Mihvere katılması ile Yunanistan'ın Almanya tarafından işgali Alman Birlikleri Türk sınırına dayanmıştır. Bu durum Türkiye'yi işgal riski ile yüz yüze getirmiştir. Ortaya çıkan bu durum sonucunda 10 Nisan 1941 tarihinde İstanbul'da yaşayan emekli, dul ve yetimlerin İstanbul'dan Anadolu'ya göç edebilecekleri ve bunun için ulaşımın ücretsiz halde devlet tarafından karşılanacağı vurgulanmıştır. Bu da önemli bir ölçüde paniğe yol açmıştır. Hükümet halkta oluşan bu paniğe yönelik çeşitli propagandalar ile halkı sakinleştirmeye çalışmıştır. (Bakar, 2007:5). Fakat İnönü-Hitler mektuplaşması sonrasında imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Paktı bu riski belli bir ölçüde azaltmıştır. Kısa bir süre sonra ise Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırması ile Türkiye önemli bir ölçüde rahatlamıştır. Fakat daha sonra Müttefiklerin sürekli olarak Türkiye'yi savaşa sokma çabaları ve Almanya ile olan ticari ve diplomatik ilişkilerin kesilmesi yönündeki baskılar artarak devam etmiştir. Yine aynı dönemde İngiltere ve Sovyetlerin anlaşarak Türkiye'nin sınır komşusu İran'ı işgal etmeleri Türkiye'yi tedirgin etmiştir. 1941 yılının sonunda Japonya'nın ABD'ye saldırması neticesinde, ABD savaşa girmiş böylece savaş Avrupa 'dan çıkıp Dünya'ya yayılmıştır. İttifak kuvvetlerine bir ülke daha eklenmiştir. Alman-Sovyet savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye yönelik talepleri ise savaş bittikten sonra da devam etmiş, Türkiye'nin batı ittifakına girişine kadar önemli bir sorun olarak gündemde kalmıştır. Bu süreç Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya üye olduğu zamana kadar Sovyet tehdidi belli boyutlarda devam etmiştir.

3.2. İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye Ekonomisi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'na aktif olarak katılım göstermemesine rağmen meydana gelebilecek olası bir çatışma durumuna yönelik olarak askeri anlamda ciddi tedbirler almıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin uyguladığı politika "aktif tarafsızlık" olarak nitelendirilmektedir. Temel anlamda Türkiye'nin silahlı bir tarafsızlık politikası izlemesi ile savaş ekonomisinin dışında kalamadığı görülmektedir. Genel olarak savaş ortamında ülkelerin karşı karşıya kaldığı iktisadi problemlerin benzer olduğu söylenebilir.

Bunlar; savunma harcamalarının finansmanı, azalan üretim ve ithalat sonucunda enflasyonist baskıların halk üzerinde yarattığı olumsuz etkileri önlemek ve ordu ile büyük kentlerin temel ihtiyaçlarını karşılamaktır. Dolayısıyla Türkiye, savaşa dahil olma riski çerçevesinde, istihdam edilen nüfusun önemli bir kısmının orduya alınması ve askeri harcamaların arttırılması nedeniyle üretimde ciddi

düşüşler meydana gelmiştir. Bununla birlikte 1930'lu yıllarda uygulanan ticaret politikalarıyla ithalat önemli bir biçimde azalmış ve savaşın ilk iki yılında yarı yarıya düşmüştür. Yetişkin erkeklerin önemli bir kısmının üretim alanından çekilerek silahlı altına alınması neticesinde bu alandaki istihdam eksikliği kadın ve çocuk emeği ile ancak bir nebze doldurulabilmiştir (Pamuk, 2018: 199-200; Boratav, 2018:89; Kazgan, 2017: 55-56).

Bu çerçevede savaş döneminde Türkiye Ekonomisi 'ne yönelik genel bir değerlendirme yapabilmek amacıyla dört ana başlık oluşturulmuş ve bu makroekonomik göstergelere yardımıyla savaşın etkileri incelenmiştir. Genel makroekonomik görünüm gelir, enflasyon, dış ticaret ve bütçe boyutları ele alınarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur.

İlk olarak milli gelirdeki değişimleri görmek amacıyla Gayri Safi Milli Hasıla'ya ait veriler ile savaş dönemi içindeki değişim ele alınmıştır. Bununla birlikte sektörel bağlamda tarım, sanayi ve hizmetler alanında meydana gelen değişimler, bu sektörlerin milli gelir içindeki payı üzerinden analiz edilmiştir. İkinci bölümde ise enflasyona dair genel bilgiler verilmiştir. Savaş dönemi boyunca enflasyonda ortaya çıkan artışlar veriler yardımıyla incelenmiştir. Buna ek olarak genel olarak fiyat ile ilgili düzenlemelerin yasal çerçevesini oluşturan Milli Korunma kanununa dair temel bilgiler verilmiştir. Bu bölümde son olarak karaborsanın savaş sırasındaki seyrine de değinilmiştir.

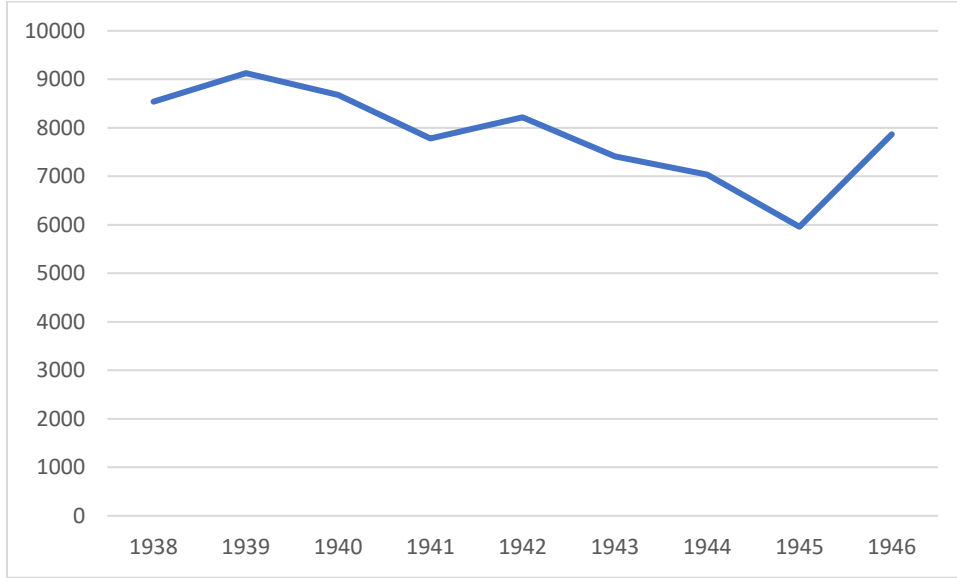
Üçüncü temel makro ekonomik göstergemiz ise ihracat ve ithalatı içinde barındıran dış ticarettir. Savaş dolayısıyla ortaya çıkan riskler ve güvenlik sorunsalı dış ticaret üzerinde önemli değişimlere neden olmuştur. Bu bağlamda ülkelere göre ihracat ve ithalat verileri ile analiz yapılmıştır. Ek olarak uygulanan döviz kuru politikası ve ticaret anlaşmaları da dair bilgilerde verilmiştir.

Ekonomik yapıya ilişkin son bölümde ise bütçe ve vergi konularına odaklanılmıştır. Bu minvalde özellikle savunma harcamalarının bütçe içindeki payı ve yıllara göre değişimine dair analizler yapılmıştır. Ayrıca savunma amaçlı çıkarılan tahvillere dair genel bilgiler de içermektedir. Savaş döneminde ortaya çıkan ek finansmanı karşılamak amacıyla uygulanan vergi politikaları çerçevesinde çıkarılan varlık vergisi ve toprak mahsulleri vergisine dair konularda incelenmiştir

3.2.1. Milli Gelir

İkinci Dünya Savaşı'nın meydana geldiği 1939-1945 zaman aralığında Türkiye'nin milli gelirinde bir düşüş eğilimi olduğu Grafik 1'den görülmektedir. 1938 yılından 1939 yılına geçerken gelirin artış gösterdiği göze çarparken, 1942 yılında 1941'e göre bir artış, 1946 yılında ise 1945'e göre bir artış gözlemlenmektedir. Birinci artışın savaşın 1939 yılının sonlarında başlaması ile ilişkilendirilebilir. İkinci artış Alman ile ticari ilişkilerin gelişmesi sonucu ortaya çıkan bir gelir artışıdır. Son yükseliş ise savaşın sona ermesi ile ortaya çıkan canlılığın bir neticesidir.

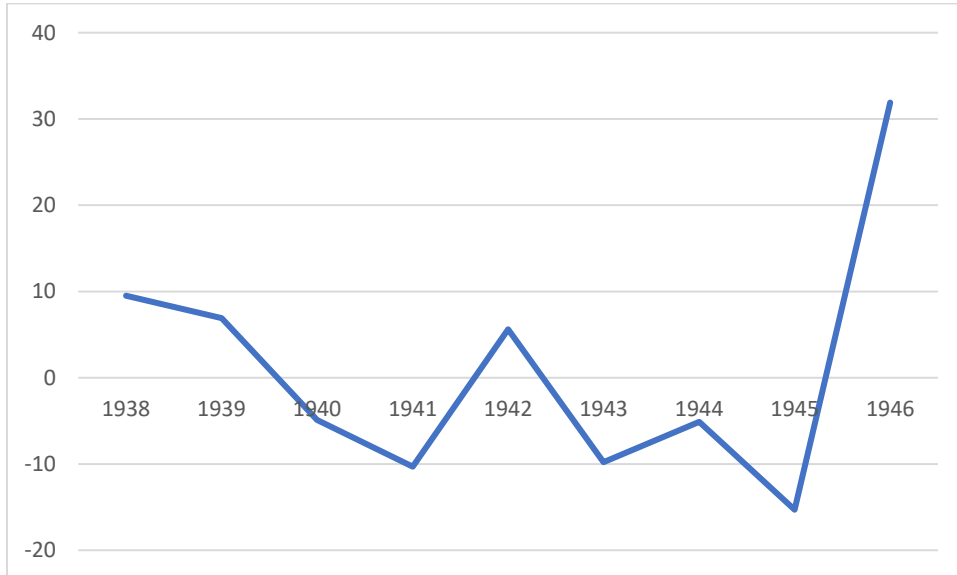
Şekil 1: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Savaş dönemindeki büyüme hızlarına bakıldığında savaşın başladığı 1939 yılından 1945 yılına kadar büyüme hızlarının 1938 yılına göre daha düşük bir düzeyde kaldığı bazı yıllar negatif büyüme diğer adıyla küçülmenin yaşandığı Grafik.2'den izlenebilmektedir.

Şekil 2: Sabit Fiyatlarla Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

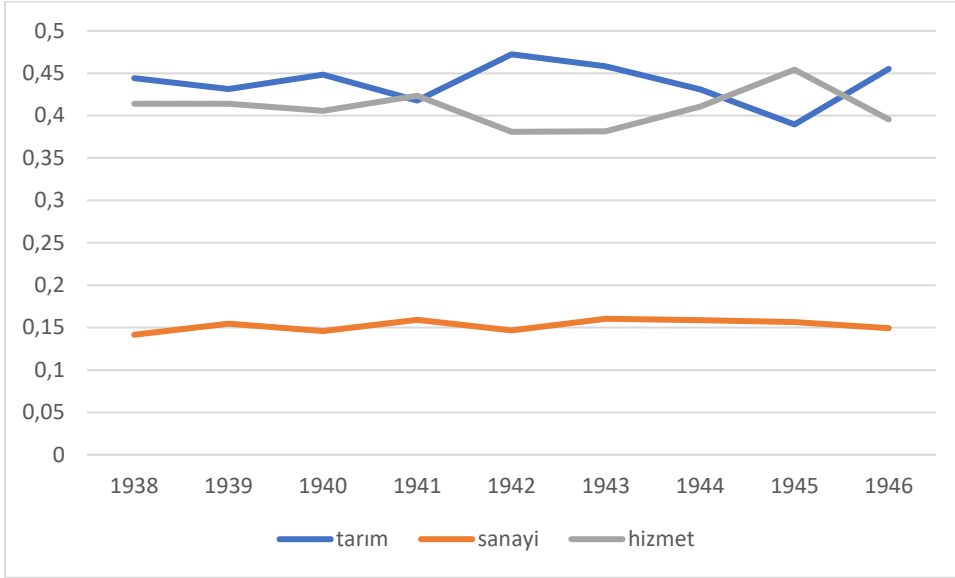

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Sektörel anlamda gelirin dağılımına bakıldığında ise tarım ve hizmet sektörünün genel olarak sanayi sektörüne göre gelirdeki payının daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ekonominin genel

olarak tarıma ve hizmet sektörüne dayalı olduğu söylenebilir. 1929 yılından sonra sanayileşmeye yönelik politikalar uygulansa da savaş bu politikaların devam ettirilmesinden bir engel olarak ortaya çıkmıştır.

Şekil 3: Milli Gelirin Sektörel Dağılımı (Yüzdesele)

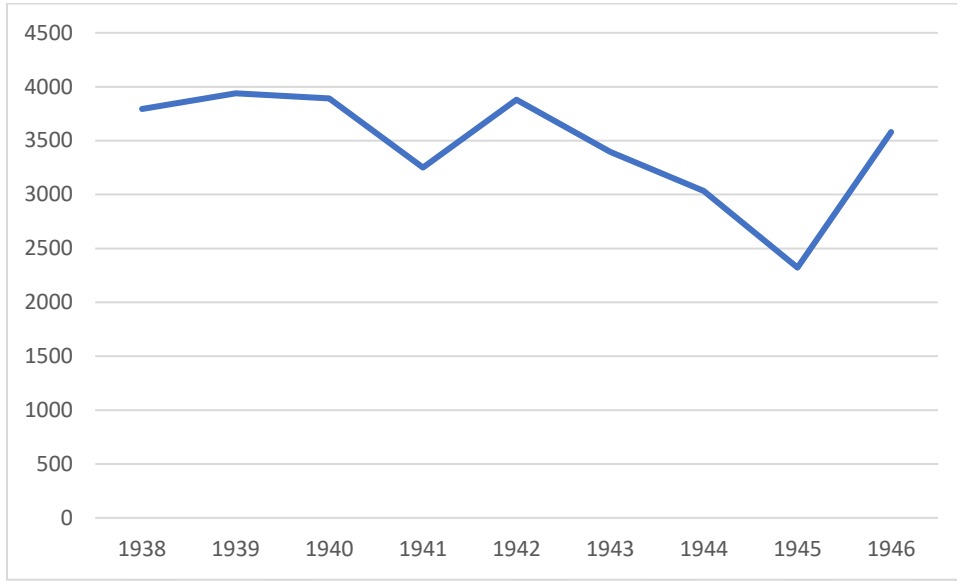
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

3.2.1.1. Tarım

Türkiye İkinci Dünya Savaşı döneminde büyüyen ordu ve kentlerin iâşe sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum hububat talebinde ciddi bir artış meydana gelmiştir. Arz boyutunda ise özellikle oluşabilecek risklere karşı tarımsal üreticilerin askere alınması ve çift hayvanlarının bir bölümüne devletin el koyması ile üretimde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Hem arz hem de talep cephesinde meydana gelen bu gelişmeler gıda maddelerinde bir kıtlık sorunu meydana getirmiştir (Pamuk, 2017:184). Ortaya çıkan bu gelişmeler sonucu Grafik 4 ve grafik 5'te görüldüğü gibi 1939-1945 yılları arasında sabit fiyatlarla tarım hasılasına ciddi bir düşüş eğilimi meydana gelmiştir. Ayrıca grafiklerden 1942 yılında bir artış olduğu gözlemlenmektedir. Bunun temel nedeni 1942 yılının tarım açısından oldukça iyi bir yıl olması nedeniyle toparlanma yaşandığı görülmektedir (Tekeli ve İlkin, 2016:233).

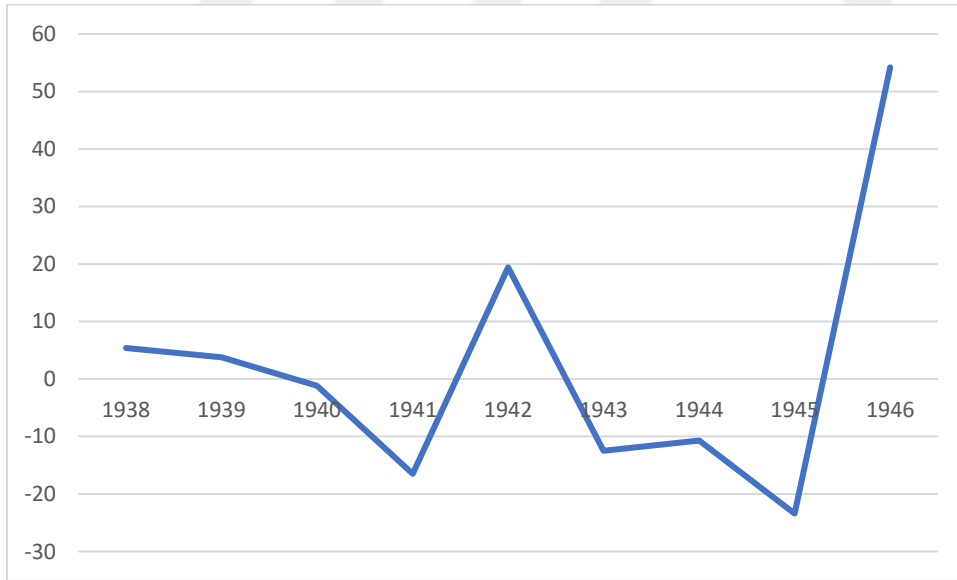
Savaş döneminde kırsal nüfus oranının %75 düzeyinde olması, silah altına alınan nüfusun tarımsal kesimi önemli bir ölçüde etkilediği görülmektedir. Anadolu'da önceden var olan emek kıtlığına ek olarak ortaya çıkan savaş sonucu tarımsal alandaki üreticilerin üretimden çekilmesi ile tarımsal üretim olumsuz bir biçimde etkilenmiştir (Pamuk, 2017:187; Çavdar 2003:141).

Şekil 4: Sabit Fiyatlarla Tarımdaki Hasıla (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Şekil 5: Sabit Fiyatlarla Tarımdaki Hasılının Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Bu bağlamda sanayileşmiş ülkeler ile sanayileşmemiş ülkelere göre savaş gibi kriz durumlarında tarımsal anlamda ortaya çıkan sorunlara daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. Gelişmiş ülkeler tarımsal alanda ortaya çıkan bu emek ve çekim hayvanları eksikliğini makineli tarım yolu ile doldurabilmektedirler. Fakat savaş dönemi Türkiye örneğinde olduğu gibi sanayileşmemiş ülkeler bu

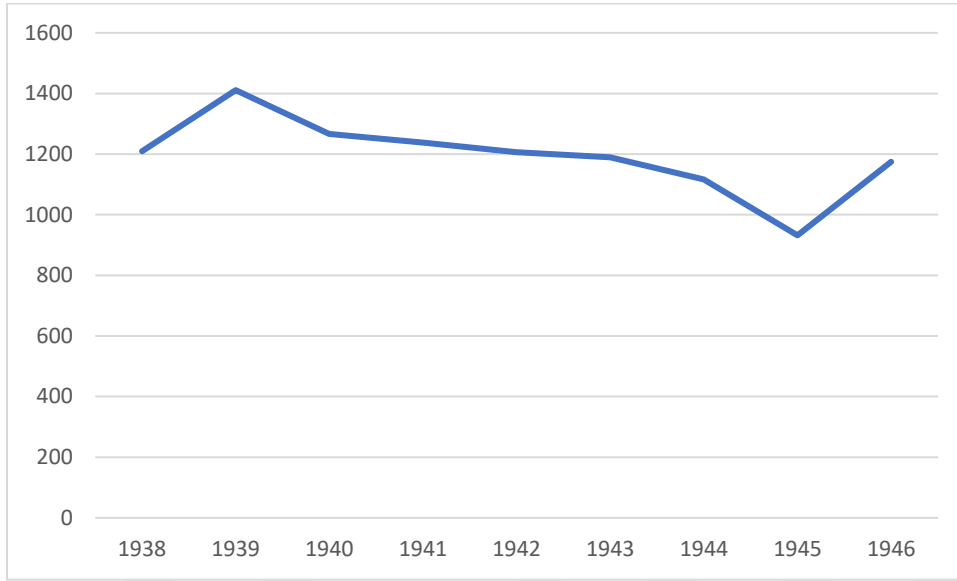
alandaki boşluğunun küçük bir bölümü kadın ve çocuk emeğiyle doldurulmaya çalışılmıştır (Tekeli ve İlkin, 2016:233; Pamuk, 2018:199).

Hükümet bu dönemde Milli Korunma kanunu çerçevesinde ekonomiyi düzenlemeyi hedeflemiştir. 1940 yılının ocak ayında kabul edilen Milli korunma kanunu ile devletin kırsal alanda yaşayan nüfusa yönelik getirdiği uygulamalar üç başlık altında incelenebilir. İlki emek yükümlülüğü bağlamında askerlik yükümlülüğü ve yol yapımı, maden vb. alanlarda ücretli işçi olarak çalışma zorunluluğunun getirilmesidir. İkincisi arazi, yol ve hayvan vergisi ödemektir. Üçüncüsü ise tarımsal ürüne piyasa fiyatının çok altında bir rakamla zorunlu satışıdır. Savaş yıllarında Eylül 1939 ile Şubat 1941 döneminde var olan stokların tüketilmesi söz konusu olduğu için bu dönemde ciddi bir kıtlık görülmedi, hatta bu dönemde buğday bile ihraç ediliyordu. Şubat 1941'den Temmuz 1942'ye kadar ise eriyen stoklar sonucu hububat ürünlerinin zorunlu olarak piyasa fiyatının altında devlete satılması ile ilgili uygulamalar uygulandı. Ağustos 1942'den Haziran 1943'e kadar ise hububat ürünlerinin tümüne değil belli bir orandaki kısmına devlet el koyacak, diğer kısmı ise piyasada serbest satılabilecekti. Haziran 1943'ten savaş sonuna kadar olan dönemde ise toprak mahsulleri adı altında vergi toplanmasını içeren dönemdir (Pamuk, 2017:183-198). Pamuk (2017) 1945 yılı sonunda yukarıda bahsedilen uygulamalar kaldırılrsa da savaş döneminde tek parti rejimi savaş getirdiği güçlükleri büyük ölçüde küçük ve orta köylülüğün üzerine yansıttığı vurgulamaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi 1945 yılında çiftçiyi topraklandırma kanunu çıkarsa da bu yasanın uygulama alanı sınırlı kalmıştır.

3.2.1.2. Sanayi

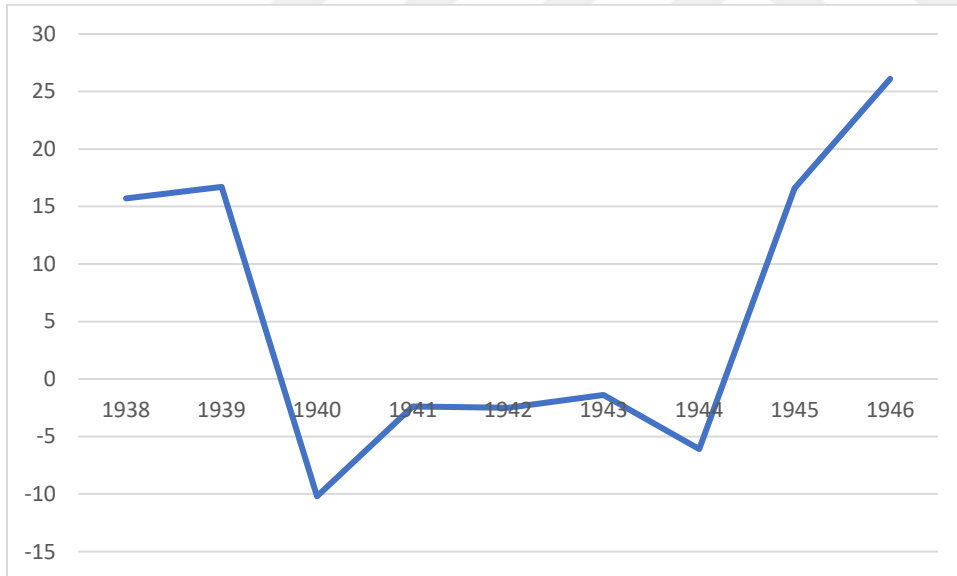
Savaş döneminde Türkiye'de tarıma dayalı bir ekonomik yapının bulunması nedeniyle sanayi sektörünün milli gelirdeki payı grafik 4'teki görüldüğü üzere %15 dolaylarında seyretmektedir. Fakat her ne kadar milli gelir içindeki payı tarım ve sanayi sektörüne göre az olsa da savaşın oluşturduğu olumsuz koşullardan sanayi kesimi de etkilenmiştir. Grafik 6'ya bakıldığında sabit fiyatlarla sanayi hasılasının 1939-1945 arasında bir düşüş eğilimine sahip olduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca grafik 7'deki büyüme hızlarının da benzer bir biçimde genel olarak küçülme ve daralma eğilimi de gözlemlenmektedir.

Şekil 6: Sabit Fiyatlarla Sanayi Hasılası (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Şekil 7: Sabit Fiyatlarla Sanayi Hasılasının Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2009

Türkiye Cumhuriyeti 1929 buhranından sonra devletçilik yoluyla içe dönük sanayileşme modelini izlemiştir. 1934-1939 yılları arasında uygulanan ilk sanayi planı ile dış ticaret açığın kapatılması hedeflenmiştir. Ülkenin temel ihtiyaçlarına yönelik dışa olan bağımlılık azaltılarak ülke içinde üretim yapılabilmesi için politikalar uygulanmıştır. Savaş döneminde savunma harcamalarının bütçe içinde

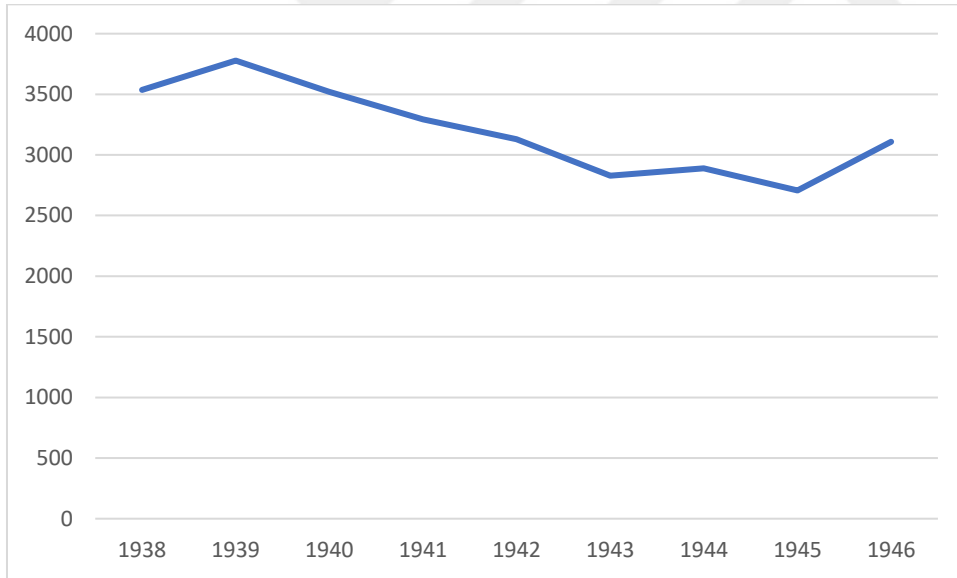
ciddi bir alan kaplaması nedeniyle 2. Beş yıllık sanayi planı uygulanamamış ve savaş öncesinde başlayan sanayi ve yatırım programları ertelenmiştir (İlkin ve Tekeli, 2016:396; Boratav, 2018:89; Pamuk, 2018:11). Savaş döneminde ciddi bir biçimde artan savunma harcamaları nedeniyle, sanayiye yapılan yatırımların ertelenmesiyle sanayi hasılasında düşüslere neden olmuştur.

Sanayi sektöründeki dalgalanmanın tarım sektörüne göre daha az bir dalgalanma göstermekle birlikte, grafik 5 ve grafik 7'deki benzer büyüme ve küçülme eğilimleri iler birlikte sanayi üretiminin tarımsal üretime bağımlı olduğu söylenebilir (İlkin ve Tekeli, 2016:422).

3.2.1.3. Hizmet

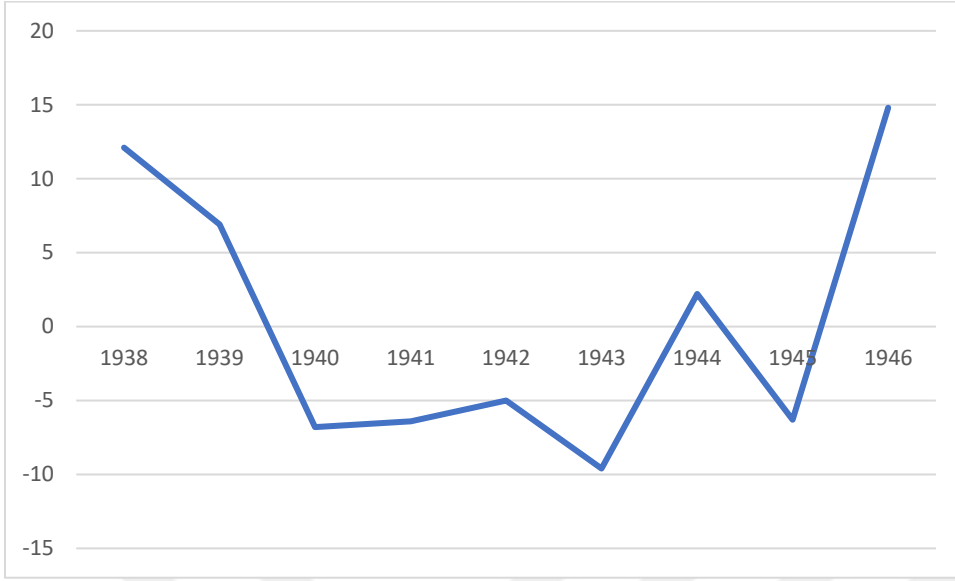
Hizmet sektörünün de tarım ve sanayi sektörü ile benzer olarak savaş yılları içerisinde ürettiği hasılanın 1939-1945 yılları arasında bir düşüş eğilimine sahip olduğu grafik 8'den görülmektedir. Hizmet sektörüne ait hasıladaki büyüme hızlarına bakıldığında ise genel olarak savaş dönemi içerisinde küçülme eğiliminde olduğu grafik 9'dan görülmektedir.

Şekil 8: Sabit Fiyatlarla Hizmet Hasılası (Milyon TL) 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Şekil 9: Sabit Fiyatlarla Hizmet Hasılasının Büyüme Hızı 1938-1946 (1948 Fiyatlarıyla)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

3.2.2. Enflasyon

Savaş yıllarında Türkiye’de ekonomik bağlamda ortaya çıkan en önemli sorunlardan birisi enflasyon olmuştur. Hem tarımsal üreticilerin silah altına alınması ile arz boyutunda meydana gelen daralma, hem de büyük bir ordunun meydana getirdiği gıda ve beslenme talebi ve kentlerin iâşesi ile talep boyutunda meydana gelen gelişmeler enflasyonu ciddi bir biçimde arttırmıştır. Bununla birlikte kentlerin ihtiyaçlarına yönelik yapılan ithalatın savaş koşulları nedeniyle olumsuz bir biçimde etkilenmesi ve artan savunma harcamaları ile birlikte ortaya çıkan bütçe açıklarını finanse etmek amacıyla ek vergiler ve para arzında artışa yönelik politikalar uygulamıştır. Savaş nedeniyle ortaya çıkan bu gelişmeler ile birlikte fiyat artışları, mal darlıkları ve karaborsacılık faaliyetleri büyük bir oranda artış göstermiştir (Pamuk, 2018:199-200; Alpay ve Alkin, 2020:69; Boratav, 2018:89; Çavdar,2003:310; Çavdar, 1983:189-191).

Savaş sırasında ortaya çıkan bu ekonomik sorunların çözümüne yönelik literatürde genel olarak iki temel yaklaşımın olduğu söylenebilir. Özellikle ordunun ve kentlerin artan hububat ihtiyacının üreticilerden karşılanmasına yönelik iki farklı politika tercihi söz konusu olmaktadır. Birinci tercihte devletin piyasaya yoğun bir müdahalesi söz konusudur. Burada devlet hububatı kendi belirlediği fiyatlar üzerinden çeşitli uygulamalarla sağlamaya çalışır. Ancak genelde bu yöntem istifçiliğe ve karaborsacılığa yol açar. İkinci tercihte ise piyasaların işleyişine müdahale edilmekten kaçınılır. Ortaya çıkan fiyat artışlarının üreticiyi teşvik ederek artan talep artan üretim ile karşılanır. Bu bağlamda savaş

sırasında izlenen politikalar çerçevesinde 1939 ile 1942 yılları arasında Refik Saydam Hükümeti'nin daha müdahaleci bir anlayış içerisinde hareket ettiği, 1942 ile 1945 arasında ise Şükrü Saraçoğlu'nun yukarıda belirtilen ikinci tercih doğrultusunda bazı adımlar attığı ama genel olarak birinci tercih doğrultusunda sınırlı bir serbestlik içinde hareket ettiği söylenebilir (Pamuk, 2017:184).

Ekonomide meydana gelen bu tür problemlere yönelik olarak, 1940 yılının ocak ayında Refik Saydam Hükümeti iktisadi olarak hükümete ciddi yetkiler veren “Milli Korunma Yasası” çıkarıldı. Bu yasa kapsamında genel olarak el koyma kararları, narh uygulamaları, fiyat murakabe komisyonları, devletin iç ve dış ticarete fiilen yer almasını sağlamak amacıyla Ticaret Ofisi'nin kurulması, İaşe Müsteşarlığı, Petrol Ofisi, Halk Dağıtma Birlikleri gibi kurumların kurulması, ücretli iş yükümlülüğüne dair kararlar, özel teşebbüste uygulanan fazla mesai kararları, özel teşebbüse ait üretim araçlarına el konulması kararları, devletin üretim, tüketim, dağıtım, stoklama ile ilgili kararlar, karne uygulamaları, gayrimenkul kiralarının arttırılmamasına yönelik kuralları kapsayan geniş çapta bir yasa olduğu görülmektedir. Fakat çıkartılan bu düzenlemeler spekülasyon, ihtikar ve karaborsayı engelleyememiştir (Çavdar, 2013:314-318, Resmi Gazete, 26 Ocak 1940, sayı:4417). Saydam Hükümeti tarım ürünlerini piyasa fiyatının altında devletçe satın alarak, kentli nüfusun hayati ihtiyacı olarak görülen kömür ve buğday vesikaya bağlanarak ucuza dağıtmıştır. (Boratav, 2006:293).

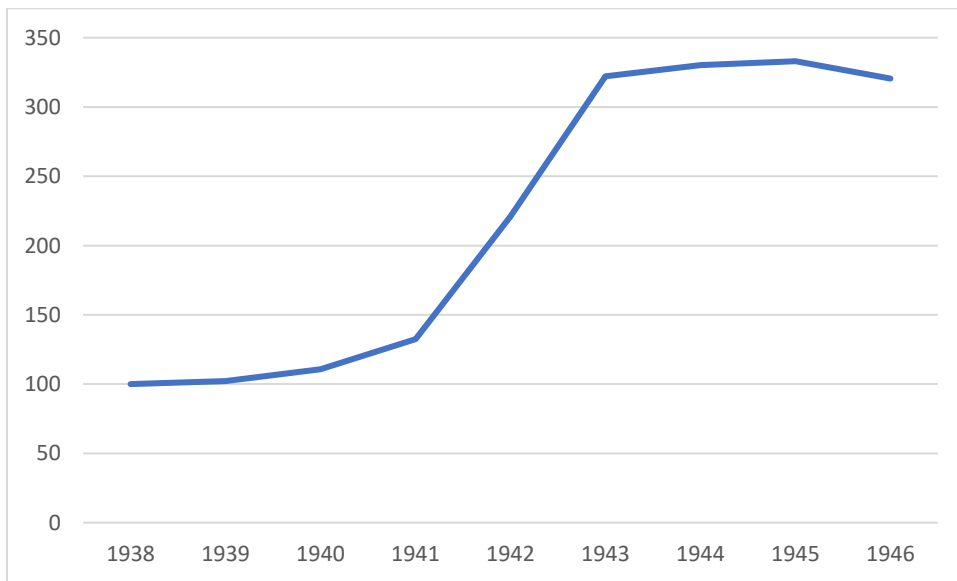
1942 yılında göreve gelen Şükrü Saraçoğlu Hükümeti ise uygulanan müdahaleci yaklaşımları belli bir ölçüde gevşetmiştir. Bu dönemde İaşe Müsteşarlığı lağvedilmiştir. 1942 yılının ağustos ayında çıkarılan bir talimatname ile hububat ürünlerinin tamamına değil belli bir bölümüne devlet tarafından el konacak geri kalan kısmı ise üretici tarafından serbestçe satılabilecekti. Bu kapsamda her üreticiden 50 tona kadar olan hububat üretimi için %25'lik kısım, 50 ile 100 ton arasındaki hububat üretimi için %35'lik kısım, 100 tonun üzerindeki üretim ise %50'lik kısım belirlenen fiyatlar üzerinden devlete verilecekti. (Resmi Gazete, 1 Ağustos 1942, sayı: 5173). Başlangıçta piyasa tarafından iyimser bir biçimde karşılanan bu uygulama sonrasında fiyat artışlarını beraberinde getirdi. Bununla birlikte Saydam Hükümeti döneminde 85 kuruş olan zeytinyağı fiyatı 350 kuruşa yükselmiştir (Pamuk, 2017:193; Çavdar, 2003:312-314; Boratav, 2006:294-297). Şevket Süreyya (2018:345) %25 kararından sonra buğdayın serbest piyasa fiyatının 13.5 kuruştan 100 kuruşa doğru fırladığını vurgulamıştır.

İlkin ve Tekeli (2016) Milli Korunma Kanu'nun uygulanma sürecini deneme ve yanılma da içinde olmak üzere beş döneme ayırarak hayat pahalılığı üzerinden değerlendirmiştir. 19 Şubat 1940 ile 14 Şubat 1941 dönemi arasında hükümet sınırlı müdahalelerde bulunarak hayat pahalılığını engellemeye çalışmıştır. Bu dönemde fiyat artış hızı %23 düzeyindedir. Buradaki temel artışın örgütlenmedeki yetersizlik olduğunu düşünüldüğü için, 14 Şubat 1941 ile 9 Temmuz 1942 arasında örgütlenmeye gidilerek İaşe Müsteşarlığı kurulmuş ve müdahale oranı arttırılmıştır. Fakat bu politikalar çözüm getirememiş ve

fiyatlar bir önceki döneme göre daha hızlı bir biçimde %53 düzeyinde artış göstermiştir. 9 Temmuz 1942 ile 4 Mart 1944 tarihleri arasında Saraçoğlu Hükümeti, Saydam Hükümeti'nden farklı olarak belli bir düzeyde serbestlik ile daha başarılı olunacağı kanısı mevcuttur. Ancak bu uygulamalarda hayat pahalılığını önleyememiş ve fiyatlardaki yıllık artış ortalama hızı %63 düzeyine ulaşmıştır. Bu bağlamda grafik 10,11 ve 12'ye bakıldığında 1943 yılında Tüketici ve Üretici Fiyat İndeksi, İstanbul ve Ankara Geçinme İndeksi 1938-1946 arasında zirve yapmıştır. 4 Mart 1944 ile 23 Mayıs 1946 arasındaki dönemde devlet hissesi kavramı ile tarımsal üreticiye mallarının bir kısmını serbest piyasada satmayı öngören uygulama ile hem devlet stok miktarını arttırmış hem de piyasaya daha çok mal sunulmuştur. Ayrıca tüccar kesimi dışlanmayarak üretimi ve ithali düşük olan mallarda bu işlemlerle uğraşan tüccarın aracılığından yararlanılmıştır. Ayrıca fiyat artış hızlarına kendilerini uyarlamayan dar ve değişmez gelirlilere yardımlar yapılmıştır. Bu politikalar sonucu fiyat artış hızlarının 1944 yılında yavaşladığı görülmektedir. Son dönem ise 23 Mayıs 1946 ile 10 Eylül 1947 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde temel endişe savaş koşullarından barış koşullarına geçilirken birikmiş olan pahalı stokların zarar uğramadan tasfiye edilebilmesidir. 7 Eylül 1946 devalüasyonu sonucu oluşan fiyat düzeyleri bu stokların eritilmesini kolaylaştırmıştır.

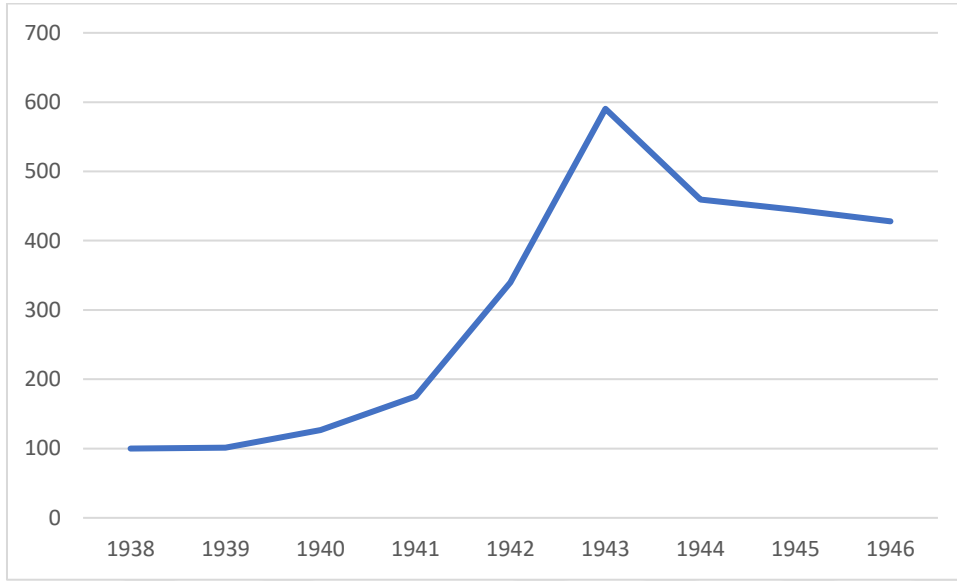
Ortaya çıkan bu gelişmeler sonucu grafik 10 ve 11'de görüldüğü gibi Tüketici fiyat indeksleri ve Üretici fiyat indeksleri ciddi bir biçimde artmıştır. 1938 yılı baz alınarak 100 olarak kabul edildiğinde Tüketici fiyat indeksi 1938 yılı 100 iken, 1945 yılında 333'e yükselmiştir. Burada fiyat indeksinin yaklaşık 3 kat kadar arttığı görülmektedir. Üretici Fiyat İndeksi ise 1938 yılında 100 iken 1945 yılına gelindiğinde 444,6'ya yükselmiştir. Burada yaklaşık olarak 4.5 katlık bir artış söz konusudur.

Şekil 10: Tüketici Fiyat İndeksleri 1938-1946 (1938=100)

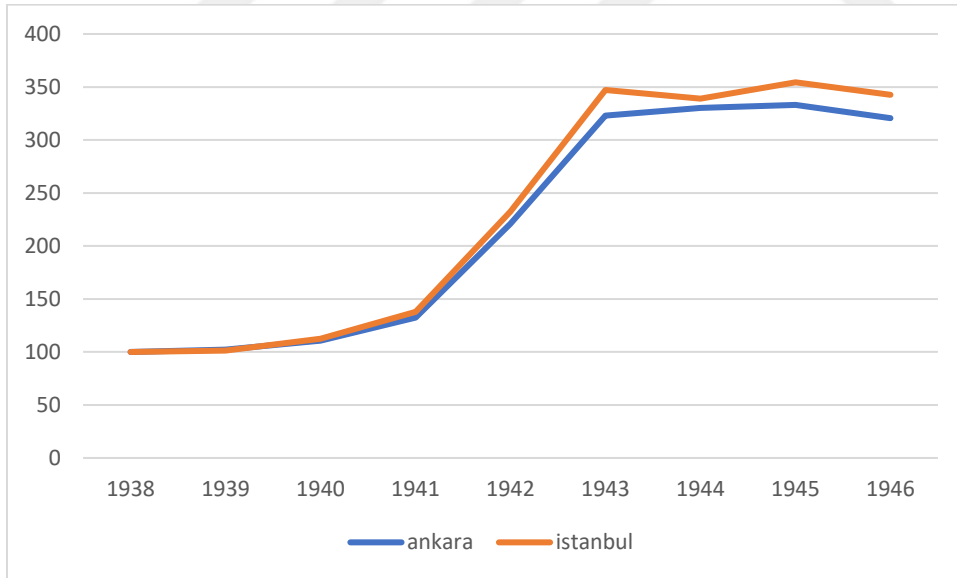
Kaynak: Doğruel ve Doğruel, (2005:214)

Şekil 11: Üretici Fiyat İndeksleri 1938-1946 (1938=100)

Kaynak: Doğruel ve Doğruel, 2005:214.

Şekil 12: İstanbul ve Ankara Geçinme İndeksi (1938-1946)

Kaynak: Tekeli ve İlkin, 2016:158

Grafik 12'ye bakıldığında İstanbul Geçinme indeksi 1938 yılında 100 düzeyindeyken 1945 yılında 333,1 düzeyine yükselmiştir. Benzer bir eğilim Ankara geçinme indeksi içinde geçerlidir. 1938 yılında 100 olan değer 1945 yılında 354,4 düzeyine ulaşmıştır.

Tablo 1: Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Fiyatı (Ankara)

	Ekmek	Pirinç	Kesme şeker	Tuz	Koyun eti	Yumurta (adet)	Zeytinyağı	Süt	Beyaz peynir	Çay
1938	0,10	0,22	0,32	-	0,43	0,02	0,54	-	0,50	3,74
1939	0,10	0,27	0,32	-	0,42	0,02	0,61	-	0,50	4,44
1940	0,11	0,28	0,40	0,07	0,44	0,02	0,62	0,19	0,54	6,14
1941	0,12	0,38	0,50	0,08	0,56	0,03	0,85	0,21	0,63	7,57
1942	0,25	0,90	1,68	0,10	1,07	0,05	1,46	0,34	1,10	14,83
1943	0,41	1,49	3,45	0,15	1,60	0,09	2,02	0,57	1,67	15,04
1944	0,32	1,39	2,19	0,17	1,76	0,08	2,5	0,63	2,02	16
1945	0,33	1,35	2,08	0,24	1,65	0,08	1,84	0,58	2,15	16
1946	0,31	1,45	1,85	0,21	1,67	0,08	2,63	0,61	2,29	16

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2009

Tablo 2: Seçilmiş Gıda Maddelerinin Ortalama Fiyatı (İstanbul)

	Ekmek	Pirinç	Kesme şeker	Tuz	Koyun eti	Yumurta (adet)	Zeytinyağı	Süt	Beyaz peynir	Çay
1938	0,1	0,26	0,30	0,06	-	0,02	0,48	0,15	0,48	4,25
1939	0,09	0,30	0,30	0,06	-	0,02	0,50	0,15	0,44	4,61
1940	0,11	0,35	0,38	0,06	0,52	0,02	0,60	0,16	0,49	5,91
1941	0,13	0,46	0,47	0,06	0,61	0,02	0,81	0,21	0,65	7,62
1942	0,25	0,94	1,65	0,09	1,34	0,05	1,37	0,38	1,15	14,25
1943	0,39	1,7	3,43	0,12	1,96	0,08	2,08	0,51	1,55	16,23
1944	0,30	1,53	2,19	0,12	2,03	0,08	2,59	0,60	1,94	16
1945	0,33	1,51	2,09	0,12	1,91	0,08	1,81	0,60	2,16	16
1946	0,31	1,5	1,87	0,12	2,00	0,08	2,68	0,59	1,94	16

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler 1923-2009

Genel olarak fiyat artışlarının yoğun olarak yaşandığı savaş döneminde İstanbul ve Ankara için seçili gıda fiyatlarındaki değişim Tablo 1 ve Tablo 2'den görülebilmektedir. Grafik 10,11 ve 12 ile genel olarak bu maddelerdeki fiyat değişiminin paralel olduğu söylenebilir. Örneğin İstanbul ve Ankara'daki

ekmek, pirinç, şeker, tuz, et, yumurta, zeytinyağı, süt, peynir ve çay ürünlerinde 1938 yılından 1941'e kadar olan dönemde ciddi bir fiyat artışı gözlemlenmezken, 1941 yılından sonra önemli fiyat artışları meydana gelmektedir. 1943 yılından sonra ise ekmek, pirinç, yumurta, şeker gibi ürünlerde fiyat düşüşü ya da sabitlenme yaşanırken koyun eti, süt, beyaz peynir, çay gibi ürünlerde ise fiyat artışı devam etmektedir. Bu ürünler hükümetin ya hiç müdahale etmediği ya da tekelci denetimi altında tuttuğu ürünlerdir (Tekeli ve İlkin, 2016:162).

Tablo 3: Merkez Bankası Bilançosu Pasifinde Gösterilen Tedavüldeki Banknotlar Dökümü

	Deruhte edilen milyon	Altın mukabili milyon	Reeskont mukabili milyon	Hazine'ye Yapılan Altın karşılığı avans 3209 nolu karar milyon	Toplam	Yıldan yıla değişim	1938=100
1938	143	19	43	-	205	100	100
1939	141	17	139	-	297	145	145
1940	139	17	249	14	419	141	205
1941	137	17	250	118	522	125	255
1942	134	45	316	250	745	143	364
1943	132	44	380	250	806	108	393
1944	128	184	402	250	964	120	471
1945	125	200	339	223	888	92	434
1946	121	384	197	238	940	106	459

Kaynak: Doğruel ve Doğruel, 2005:119.

Enflasyonun oluşmasında önemli bir etken olan para arzının savaş dönemi içindeki yeri önemli bir yer tutmaktadır. 13 Temmuz 1938'de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu'nun bazı hükümlerini değiştiren Kanun'a getirilen “ *Banka, miktarı sermayesile ihtiyat akçeleri mecmuunun yüzde ellisi nisbetinde olmak üzere Hazineye kısa vadeli bir avans hesabı açar, bu avans hesabına tatbik olunacak faiz "nisbeti, Hazine ile banka idare meclisi, arasında kararlaştırılır”* (T.C. Resmi gazete, 13 Temmuz 1938, sayı:3958). Bu düzenleme ile Merkez Bankası'na Hazine Güvencesi taşıyan kamu bonoları karşılığında para çıkarma yetkisi verildi. Savaş sebebiyle ortaya çıkan harcamaları finanse etmek için para basma yolu seçilmişti (Yenal, 2017:89-90).

Tablo 3'te deruhte edilen milyon olarak tanımlanan Osmanlı İmparatorluğundan devredilen para miktarını göstermektedir. Bu paralar zaman içinde kaybolmuştur. (Doğruel ve Doğruel, 2005:119).

Savaş yıllarında Tablo 3'ten görüldüğü gibi, Toplam para arzı 1938 yılında 205 milyon iken 1946 yılında 940 milyona ulaşmıştır. Ayrıca hazineden alınan avans ise 1940 yılında 14 milyon iken 1946 yılında 238 milyona ulaşmıştır. Para arzı indeksinde bu dönemde 4,5 kat arttığı görülmektedir.

Ortaya çıkan bu parasal genişleme ve savaş koşulları nedeniyle ithal mallardaki kıtlığa, politik riskler karşısında halkın mallara olan talebindeki artış ve tüccarın stok yapması da eklenince fiyatlar hızlı bir biçimde yükseldi (Yenal, 2017:89-90).

Tablo 4: Toptan Eşya Fiyat İndekslerinin Farklı Ülkelerle Karşılaştırması

	İngiltere	ABD	Türkiye
1938	105	104	99
1939	100	100	100
1940	140	103	125
1941	157	114	173
1942	164	129	335
1943	167	135	583
1944	171	136	454
1945	174	138	440

Kaynak: Köklü, 1947:69

Tablo 4'te İngiltere, ABD, Türkiye'nin toptan eşya fiyat indeksleri verilmiştir. Buna göre Türkiye'deki fiyat artışının diğer ülkelere göre çok daha yüksek bir düzeyde olduğu görülmektedir. 1938 yılından 1945 yılına kadar İngiltere'de fiyatlar 1,65, ABD'de 1,33 kat artarken Türkiye'de ise fiyatlar 4,44 kat artmıştır.

Bu durumda Türkiye'nin savaşa girmese dahi ekonominin önemli bir biçimde etkilendiği görülmektedir. Özellikle enflasyonda ortaya çıkan artışın savaşın getirdiği temel ekonomik problemlerin başında geldiği söylenebilir. Köklü (1947) diğer iki ülkeye göre Türkiye'de fiyatların daha fazla artmasının nedenlerini olarak döviz kontrolü, kliring ve takas sistemi ile mihverle olan ticari ilişkiler

olarak tanımlamaktadır. Türk lirasının dış değerini korumak amacıyla uygulana kambiyo politikası lirayı aşırı değerli hale getirmiştir. Bu nedenden ihraç mallarının fiyatları yüksek seviyede kaldığı için, ihracat yapanlara prim ödenmiştir. Diğer taraftan ithalatçılardan da prim alınarak bir dengeleme mekanizması kurulmuştur. Ancak bu durumda ithalat mallarının fiyatını arttırarak fiyat seviyesini yükseltmiştir.

3.2.3. Dış Ticaret

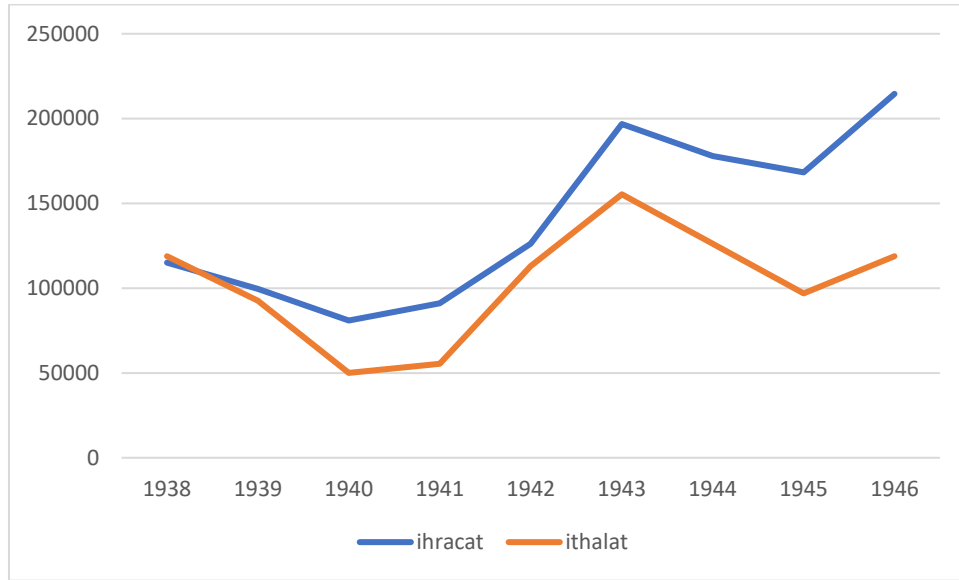
İkinci Dünya Savaşı döneminde uygulanan kambiyo ve ticaret politikalarının temeli 1929 yılından atılmıştır. Lozan Barış Konferansı'nda alınan ekonomik kararlara göre 1929 yılına kadar gümrük tarifeleri değiştirilemeyecekti. Başka bir söylemle 1929 yılına kadar Türkiye bağımsız bir ticaret politikası izleyemeyecekti. 1929 yılının Ekim ayında yeni gümrük rejimi uygulanmaya başlandı. İthal mallarına uygulanan ortalama gümrük tarifeleri %13'ten %46'ya çıkarıldı. (Pamuk, 220:175-186; Tezel, 2015:180-181).

1929 yılında ortaya çıkan buhran nedeniyle dünya genelinde ticaret azalmıştır. Kriz sonrası uluslararası ödemelerde kambiyo denetimlerinin getirdiği olumsuzlukları önlemek amacıyla takas ya da kliring yöntemi yaygınlaşmaya başlamıştır. 1930'lu yıllarda Türkiye'de dış ticaret politikası ile sanayileşme hamlesi arasındaki uyumu arttırmak için, ithalat üzerinde kısıtlamalar, ticaret anlaşmaları ve kambiyo rejimi üzerinde kontrol mekanizması geliştirme gibi politikalara başvurdu. Bu bağlamda Türk lirasının döviz kuru karşısındaki değerini korumak önemli ve ciddi bir amaç haline gelmiştir. Bunu gerçekleştirmek için dış ticaret açığını kapatmak için yapılan hamlelere ithal ikameci sanayileşmeyi hızlandırmıştır. Bu çerçevede Türkiye benzer yöntemi kullanarak diğer ülkeler ile kliring anlaşmaları imzalamıştır. 1937 yılının ilk aylarında Türkiye'nin 23 ülkeyle kliring ve benzeri anlaşmaları mevcuttu. 1937 yılında çıkarılan bir düzenleme ile daha esnek bir genel ithalat rejimi benimsenmiştir. Bu politikada tarifede yazılı gümrük resmini ödemek şartıyla hiçbir ürünün ithalatı yasaklanmıyordu ve korumacılık ilkesi gümrük tarifesi yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Bu benimsenen rejimde karşılıklılık ilkesi üzerinde durulmakta ve sınıflandırma ülkelere göre yapılmaktadır. Türkiye'nin ikili ticarete yapmış olduğu ihracatın ithalattan yüksek olduğu ABD, Mısır, Suriye ve Filistin için, bu ülkelerden yapılan ithalat serbest bırakılmıştır. Bir diğer ithalatı serbest olan ülke grubu Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsviçre, İsveç ve Yunanistan'dır. Bu ülkeler Türkiye'nin ithalatına göre %20'den fazla ihracat yapma şartını kabul ederek anlaşma imzalayan ülkelerdir. Türkiye ile yaptıkları anlaşma esasına göre %20'den az ihracat farkı bulunan ya da fark kaydı olmayan ülkelerle yapılacak olan ithalat anlaşma çerçevesinde belirlenen hükümler bağlamında serbesttir. Bu ülke grubu Avusturya, Bulgaristan, Çekoslovakya, Estonya, Finlandiya, İtalya, Yugoslavya, Japonya, Macaristan, Norveç, Polonya, Romanya ve Rusya'yı kapsamaktadır. Bu ülke

gruplarının dışındaki ülkelerden yapılacak olan ithalat ise FOB değerleri eşit olan seviyede ihracat yapılmasına bağlı kılınmıştır (Tekeli ve İlkin, 2016:209-210; Tezel, 2015:197-199).

Genel olarak 1929 yılından sonra uygulanan dış ticaret rejimi ile 1930 ve 1946 yılları arasında sadece 1938 yılında dış ticaret açığı verilmiştir, diğer yıllarda dış ticaret fazlası verilmiştir. Türkiye İkinci Dünya Savaşı döneminde de dış ticaret fazlası vermeye devam etmiştir. Bu dönemden sonra ilk ticaret açığı 1947 yılında meydana gelmiştir. Dış ticaret fazlası Merkez Bankası'ndaki altın stoğundaki artışı beraberinde getirmiştir. Bu dönemde ihracatın ithalattan daha fazla küçülmesine rağmen dış ticaret fazlası verilmesinin nedeni, ihracat fiyatlarının ithal fiyatlarının 3 katı kadar artmış olmasıdır. (Tekeli ve İlkin, 2016:217-218; Kepenek, 2012:76-77; Özkardeş, 2015:34).

Şekil 13: Türkiye'nin İhracat ve İthalatı 1938-1946 (Bin Dolar)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Türkiye savaş döneminde savaşa katılmamasına rağmen uluslararası alanda meydana gelen olaylar nedeniyle dış ticareti de önemli bir biçimde etkilenmiştir. Bu bağlamda grafik 13'te görüldüğü üzere, ithalat hacmin düşük düzeylerde kalmıştır. 1938 yılındaki düzey sadece 1943 yılında yakalanmış, diğer yıllarda ise 1938 düzeyinin sürekli altında kalmıştır. Özellikle makine ve hammadde gibi alanlarda ithalatın azalması sanayi üretimini olumsuz bir biçimde etkiledi. Hükümetin bu dönemde uyguladığı kur politikası liryı diğer paralar karşısında değerli tutulmuş, bu bağlamda 1939'da primli kurlar resmileştirilmiş ve 1941 yılında ikili kur sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu çerçevede dönüştürülebilir para bölgelerinden ithalat gerçekleştirenler resmi kurun %48'i kadar fark ödeniyor, bu bölgelere ihracat yapanlara ise %40 oranında prim veriliyordu. Buradaki temel amaç bu dönemde Türkiye'deki fiyatlar genel düzeyi ihracat yapmaya pek elverişli değildi. Bu aradaki farkı dengeye getirebilmek için aradaki farkın ithalatçı tarafından ihracatçıya ödenmesi gerekiyordu. Fakat bu

durumun ithal ürünlerin fiyatını arttırması kaçınılmazdır. Belirlenen kur düzeyi genel olarak 1946 yılına kadar sürdürüldü (Tezel, 2015:212-217; Köklü, 1947:75). Sterlin ve dolar için takaslı primli kurlar tablo 3'ten görülebilir. Görüldüğü gibi paranın dış değerini korumak amacıyla uygulanan kambiyo politikası sonucu resmi kurlar, primli kurların altında seyretmektedir.

Tablo 5: Sterlin ve Dolar için Primli Kurlar

Yıl	Sterlin Cari Kur (Kuruş)	Sterlin Takas Primli Cari Kur(Kuruş)	Cari Kur (Kuruş)	Takas Primli Cari Kur(Kuruş)
1938	616	895	126	192
1939	570	984	127.8	219.3
1940	524	728	137.7	192.78
1941	523	732	131	183.4
1942	523	732	130.8	182.8
1943	522.5	728	130.7	176.6
1944	522	728	130.66	182.7
1945	522	728	131.1	

Kaynak: Köklü, 1947:76

İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin ihracat ve ithalatı grafik 13'ten görülebilmektedir. Bu bağlamda ihracat ve ithalatın ilgili dönemde benzer bir trend izlediği görülmektedir. Savaşın başladığı 1939 yılından 1940 yılına kadar olan dönemde hem ihracat hem de ithalat azalış göstermiştir. Savaşın başlaması ile birlikte ortaya çıkan güvenlik sorunu dış ticareti olumsuz bir biçimde etkilemiştir. 1941 yılına kadar ise daha stabil bir eğilim izlemiştir. Fakat 1941 yılından 1943 yılına kadar olan dönemde bir artış eğilimi söz konusudur. Bu artışın temel nedeni Almanya ile imzalanan saldırmazlık paktı sonrasında imzalanan ticaret anlaşmasının ticarete bir artış meydana getirmesidir. Ancak Müttefiklerin Türkiye'yi, Almanya ile olan tüm ilişkilerin kesilmesi için yaptıkları baskı sonucu 1944'te Almanlar ile olan ilişkinin kesilmesi ile dış ticaret hacminde tekrar düşüş başlamıştır. 1945 yılında savaşın sona ermesi ve Türkiye'nin batılı devletlerle olan ilişkilerinin gelişmesi ile tekrar bir artış olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda bu dönemdeki dış ticaret politikasını anlayabilmek için Türkiye'nin dış ticaretinde önemli pay sahibi olan ülkeler ile olan ilişkilere değinilmiştir. Özellikle Türkiye'nin bu dönemde izlediği dış

politika ve ticaret ilişkisinin bu dönemde ülkelere ve savaşın seyrine yönelik olan değişimi üzerinden dış ticaret hakkında temel bilgiler sunulmuştur.

1938 ile 1946 yılları arasında Türkiye'nin dış ticaretinde önemli paya sahip olan, Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, İsviçre ve İsveç ile olan ihracat ve ithalatın, toplam ihracat ve toplam ithalat içindeki payı grafik 14 ve grafik 15'ten görülmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi dış ticaretin hangi ülkelerle yapılacağı ticaret anlaşmaları çerçevesinde tespit ediliyordu. Örneğin Türkiye'nin 1936 yılında 20, 1938'de 23, 1942'de ise 16 kliring anlaşması vardır. Bu çerçevede ticaret anlaşması yapılacak olan ülkenin belirlenmesinde savaşın getirdiği koşullar ve Türkiye'nin dış politikası ciddi bir rol oynuyordu. Grafik 13 ve 14'e bakıldığında 1938 ile 1944 yılları arasında 1940 yılının dışında ihracatta, ithalatta ise 1940-1941 yılının dışında Almanya ilk sırada yer almaktadır.

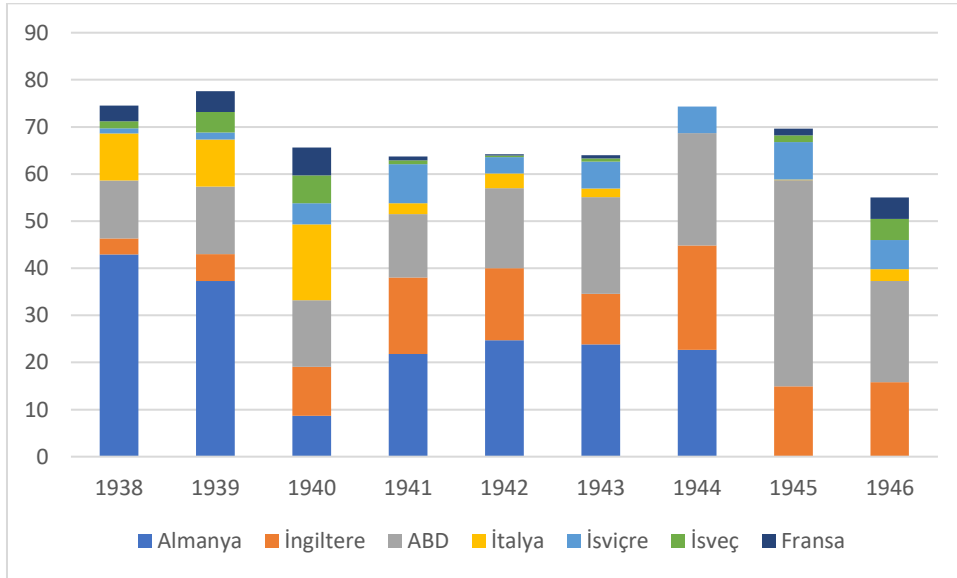
1930'lu yıllarda Almanya, bir ülkenin tarımsal ürünlerini ve hammaddelerini aldığı zaman, o ülkeleri adeta kendi sanayi mallarına mahkum ediyordu. Almanya bu kanalla, yani kliring sistemini kullanarak, yeni nizam içinde yer almasını düşündüğü ülkelerin dış ticaretin de yüksek bir kontrol elde etmişti. Özellikle bu politika ile Almanya, Balkan ülkeleri ve Türkiye'nin dış ticaretinde ciddi bir paya sahip olmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile ortaya çıkan süreçte siyasal ilişkilerin sonucunda iktisadi ilişkilerde çeşitli dönüşümler meydana geldi. Türkiye 1939 yılında Sovyetlerle olan saldırmazlık paktını yeniletemeyince, aynı yılın Ekim ayında İngiltere ve Fransa ile karşılıklı Dayanışma Anlaşması imzaladı. Bu hamle karşısında Almanya 1939 yılının Ocak ayında imzalanan Alman-Türk Kredi anlaşmasını iptal etti. Buna cevap olarak Türkiye ise Türk-Alman Ticaret Anlaşmalarını yürürlükten kaldırdı. Oluşan bu politik gelişmeler sonucu grafik 13 ve 14'ten görüldüğü üzere Almanya'nın hem ihracatta hem de ithalattaki payı düşmüştür. Savaşta gerçekleşen bir diğer önemli diplomatik olay ise 1941 yılın haziran ayında, Türk-Alman Saldırmazlık Paketi'nin imzalanmasıdır. Bu olay 1941 yılının Ekim ayında ikili ticaret anlaşmalarının yenilenmesine neden olmuştur. 1944 yılında Almanya ile diplomatik ilişkilerin kesildiği tarihe kadara Almanya Türkiye için oldukça önemli bir dış ticaret partneri olduğu grafik 13 ve 14'ten görülmektedir (Tekeli ve İlkin, 2016:213-215; Tezel, 2015:217-218).

Almanya'nın Türkiye'nin dış ticareti üzerindeki denetimini zayıflatmak için İngiltere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu amaç için İngiltere 1936 yılında Karabük Demir Çelik Fabrikası'nın inşaa sürecini kolaylaştırmış ve kredi temini ile ilgili olarak İngiltere ile anlaşma imzalanmıştır. Bu dönemden itibaren ticaret hacmindeki artış görülmektedir Ayrıca kliring anlaşması da imzalanmıştır. 1938'de de üç ticaret anlaşması daha imzalanmıştır ve bu gelişmelere karşı Almanya Türkiye ile kredi anlaşması imzalamış fakat 1939'daki Türk-İngiliz Deklarasyonu nedeniyle anlaşmayı yürürlüğe koymamış ve 1 Eylül 1939'da süresi dolan Türk-Alman ticaret anlaşmasını uzatmamıştır. Yine İngiltere ile 1940 yılında bir

ticarete ve tediye anlaşması imzalanmış ve savaş boyunca uygulanmıştır. Fakat Türkiye'nin savaş döneminde, Almanya ile ticaret anlaşması imzalaması ve krom satışı sebebiyle İngiltere Türkiye üzerinde bu ilişkilerin kesilmesi için baskıda bulunmuş ve müttefikler Türkiye'den yapacakları ithalatı arttırma sözü vermişlerdir. ABD'nin 1945 yılında bu sözü yerine getirdiği gözükmektedir (Tekeli ve İlkin, 2016:213-215).

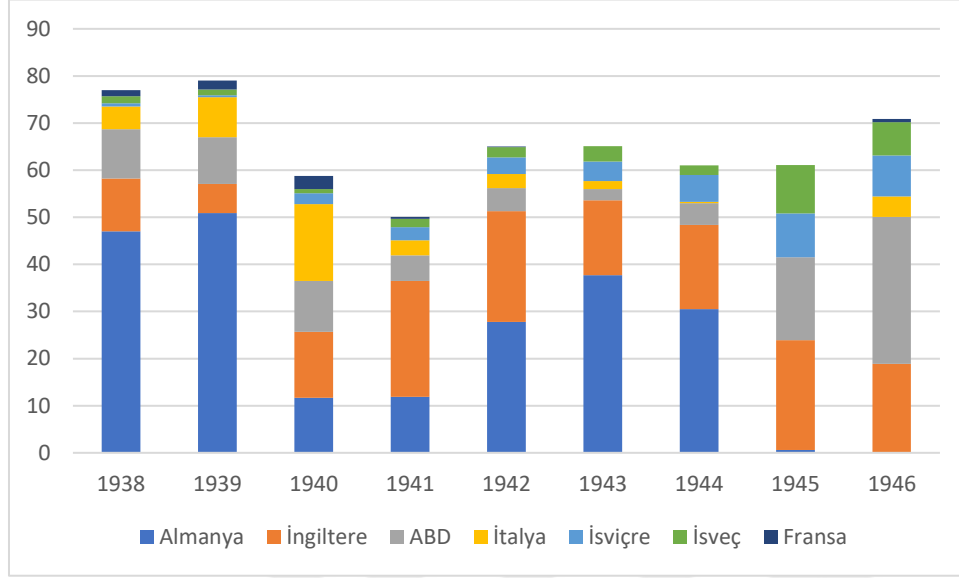
Ticaret ile ilgili bir diğer önemli konu ise krom madeni ile ilgilidir. Silah sanayisinde kullanılan bu maden savaş yıllarında önemli bir yere sahip olan krom, Türkiye'nin bu maden bakımından oldukça önemli bir rezerve sahip olması nedeniyle gündemde yer kaplamıştır. Türkiye genel olarak yaptığı bu ihracat karşılığında askeri malzeme talep ediyordu. Bu bağlamda müttefikler 1939 yılında Almanya'nın Türkiye'den krom almasını önlemek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 1939 yılında Türk-İngiliz Deklarasyonu sonucu Almanya olan iktisadi ilişkilerin ciddi anlamda kesintiye uğraması ile, İngiltere Türk kromu üzerinde önceden bir satın alma hakkı elde ederek bu alanda bir tekel oluşturmuştur. Ancak 1941 yılında imzalanan Türk-Alman Saldırmazlık Paketi sonrasında oluşan gelişmeler ile İngiltere bu tekel hakkını kaybetmiştir ve Türkiye Almanya'ya 1943 ve 1944 yılında krom satışı gerçekleştirmiştir. Ancak savaşın müttefiklerin lehine dönmesi ve Türkiye'ye Almanya'ya yapılan krom satışının durdurulmasına yönelik baskılar sonucu Türkiye 21 Nisan 1944 yılında Almanya'ya krom satışı durdurulmuştur (Önsoy, 2012:93-120; Karakaş, 2010:447-482; İnanç, 2006:908).

Şekil 14: Seçilmiş Ülkelerin Toplam İhracat içindeki Yüzdesel Payı (1938-1946)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

Şekil 15: Seçilmiş Ülkelerin Toplam İthalat içindeki Yüzdesel Payı (1938-1946)

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, İstatistik Göstergeler (1923-2009)

3.2.4. Bütçe ve Vergi

Bu bölümde İkinci Dünya Savaşı'nın bütçe ve vergiler üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Bu çerçevede savaş nedeniyle ortaya çıkabilecek risklere karşı savunma harcamalarının bütçe içerisindeki payı dönem içinde ciddi düzeylerde değişim geçirmiştir. Bütçe içindeki harcamaların artması ve ortaya çıkan bütçe açığının finanse edilmesi amacıyla bazı politikalar izlenmiştir.

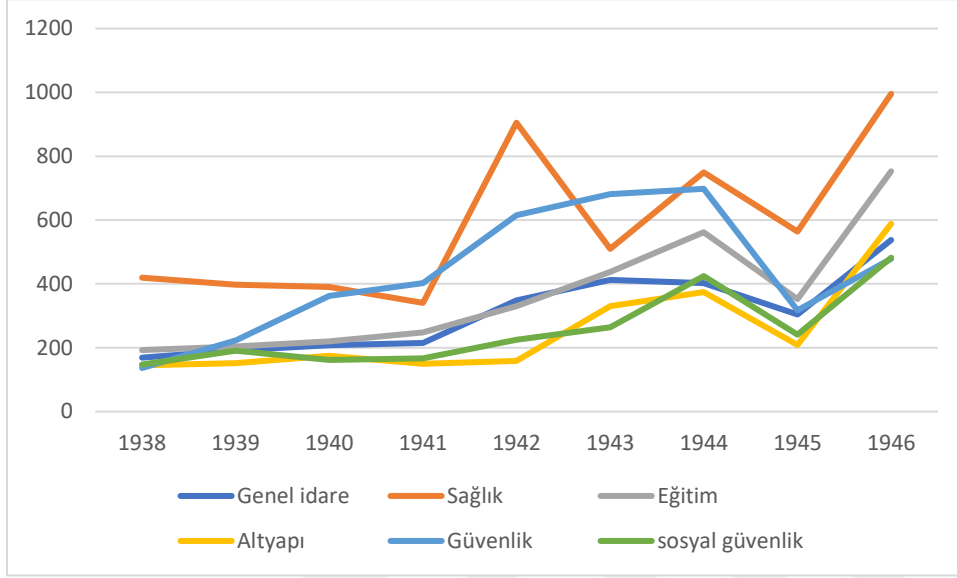
Bu bağlamda yeni vergiler çıkartılarak bu açık belirli düzeyde finanse edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilki 1942 yılında çıkartılan varlık vergisidir. İkincisi ise toprak mahsulleri vergisi olmuştur. Bir diğer finansman yöntemi ise iç borçlanma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde, öncelikle bu dönem içinde savunma harcamalarındaki artış ve toplam harcamalar içindeki payına dair bilgi verilecektir. Sonrasında savaş döneminde çıkarılan varlık vergisi ve toprak mahsulleri vergisi ile değerlendirme yapılmış ve son olarak iç borçlanma değerlendirilmiştir.

3.2.4.1. Savunma Harcamaları

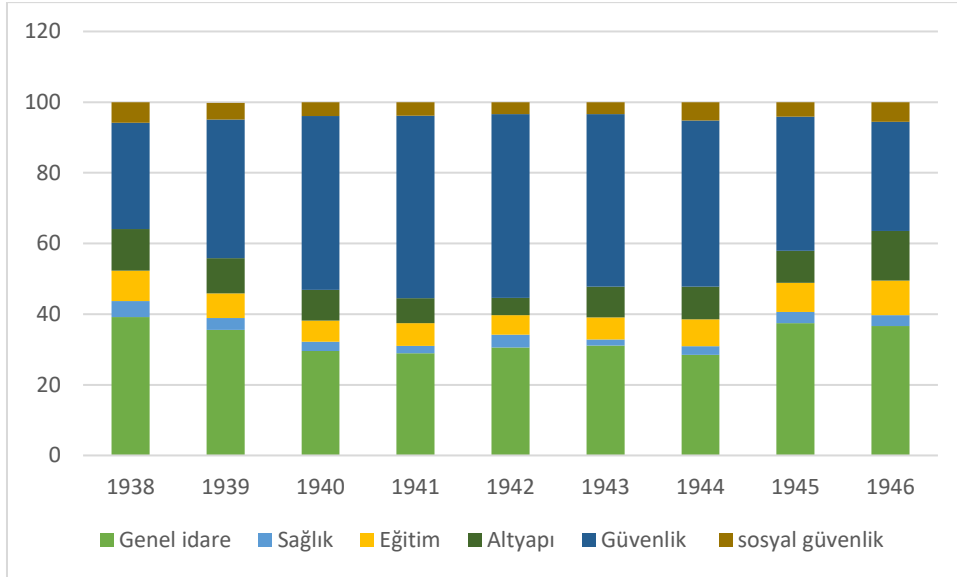
Türkiye'nin savaş döneminde oluşabilecek olası risk durumu nedeniyle yetişkin erkek nüfusu silah altına almıştır. Bu bağlamda ordunun hazır tutulması ile birlikte savunma harcamalarının toplam harcamalar içindeki payı büyük ölçüde artmıştır. Doğal olarak diğer alanlardaki harcamaların toplam harcamalar içindeki payı düşmüştür.

Şekil 16: Fonksiyonel Tasnife Tabi Tutulmuş Kamu Harcamalarının Toplam İndeks Değerleri (1927=100)

Kaynak: Önder,1974:116-117. (Sosyal Güvenlik Harcamalarında 1929 yılı 100 olarak alınmıştır.)

Şekil 17: Fonksiyonel Tasnife Tabi Tutulmuş Kamu Harcamalarının Toplam içindeki Payı (1938-1946)

Kaynak: Önder, 1974:145

Önder'in (1974) çalışmasından yararlanarak hazırlanan tabloda kamu harcamaları genel idare, sağlık, eğitim, altyapı, güvenlik ve sosyal güvenlik olmak üzere 6 kategoride değerlendirilmiştir. Bu bağlamda tablo 12'ye bakıldığında savaşın başlamasından 1 yıl önce 1938 yılından itibaren artış trendi içerisinde

girmiştir. 1944 yılına kadar bu yükseliş devam etmiştir. 1944 yılından sonra ise risklerin belli bir ölçüde ortadan kalkması ve savaşın sona ermesi ile azalmaya başlamıştır.

Tablo 14 ise toplam harcamalar içinde yukarıda belirtilen 6 kategorinin toplam içindeki yüzdesel payını göstermektedir. 1939 ile 1945 yılları arasında güvenlik harcamaları diğer beş gruba göre daha fazla pay alarak ilk konuma yerleşmiştir. 1939 yılında 39,3'lük bir paya sahipken devam eden yılda bu oran 39,3'e çıkmıştır. 1941 ile 1942 yıllarında ise 51,7 ve 52 gibi oranlarla toplam harcamalarda yarıdan fazla bir alan kaplamıştır. 1943 ve 1944 yıllarında ise önceki 2 yıla göre küçük bir azalış göstererek 48,8 ve 47 sayılarına ulaşmıştır. Takip eden yıllarda ise savaşın sona ermesi ile beraber düşüş kaydetmiştir.

Fakat bu düşüş keskin bir biçimde gerçekleşmemiştir ve bu miktarın barış dönemindeki düzeye ulaşması 1950 yılına bulmuştur. Bunun temel nedeni Sovyetler ile olan gerginlik ve soğuk savaş döneminin kendini hissettirmesi sonucu oluşan ortam olduğu söylenebilir (Tekeli ve İlkin, 2016:20).

3.2.4.2. İç Borçlanma

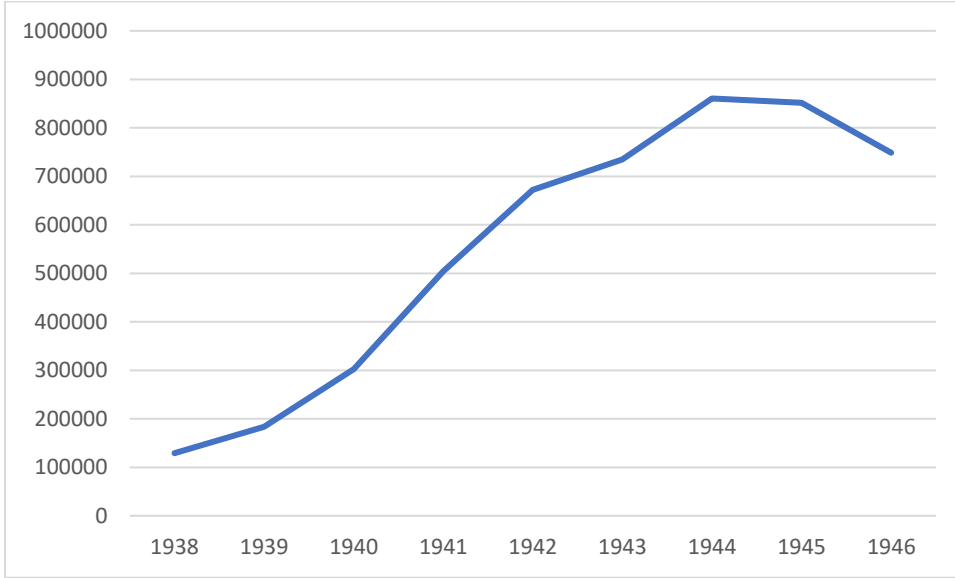
Bu bölümde devlet borçları vadeleri esas alınarak konsolide borçlar ve dalgalı borçlar olarak sınıflandırılıp, savaş dönemindeki gelişimi analiz edilecektir. Konsolide borçlar vadesi bir yıldan uzun olan borçları temsil ederken, dalgalı borçlar ise vadesi bir yılı aşmayan bonoları ifade etmektedir (Arsan, 1961:6). Bu çerçevede çalışma kapsamında konsolide borçlar içinde istikrazlara ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır.

Bütçe yasalarıyla Hazineye verilen yetkiler çerçevesinde bono çıkarma yetkisi tanınmıştır. Fakat aynı zamanda çıkarılacak bono miktarı sınırlandırılmıştır. 1938 ve 1939 yılları için 10 milyon olan bu sınır, 1940 yılı için 40 milyona çıkarılmıştı. Giderek artan bu sınır 1940'ta 100 milyona, 1942'de ise 125 milyona çıkarılmıştı. Ancak bu politika sonucu görülen olumsuzluklar nedeniyle 1943 yılında 25 milyona ve sonraki yıllarda da bu düzeyde tutulmuştur (Tekeli ve İlkin, 2016:64).

Dalgalı borçlar, Müteahhit Bonoları, Kamulaştırma karşılığı çıkarılan Hazine Bonoları, Hazine Bonoları, Dokuz Ay Vadeli Bonolar, Plasman Bonoları, Tasarruf Bonoları, Ocak Bonoları, Afyon ve Antalya Kredisi, %5 ve %2 Faizli Tahvile Çevrilebilir Borç, Devlet Demir Yollarına Borç, Tekel Genel Müdürlüğüne Borç, Su İşleri Kredisi, Altın Karşılığında Avans, Buğday ve Silo Kredisi, Cezaevleri İnşaat Kredisi, Bankalar ve Konsorsiyum Kredisi'nden oluşmaktadır. Burada Altın karşılığı avans, İkinci Dünya savaşı döneminde artan savunma harcamalarını finanse etmek amacıyla 30 Mayıs 1940 tarihli 3850 sayılı kanunun birinci maddesi gereğince geçici olmak üzere T.C. Merkez Bankası'ndan 250 milyon liraya kadar Maliye Bakanlığı'na avans verilmesini içermektedir (Arsan, 1961:37-54; Resmi Gazete, 3 Haziran 1940, sayı:4525).

Dalgalı borçların savaş dönemi içerisindeki seyrine baktığımızda 1945 yılına kadar sürekli bir yükseliş mevcutken bu yıldan itibaren bir düşüş görülmektedir. Bunun temel nedenin devletin finansman ihtiyacını karşılamak için borçlanmaya gittiği söylenebilir.

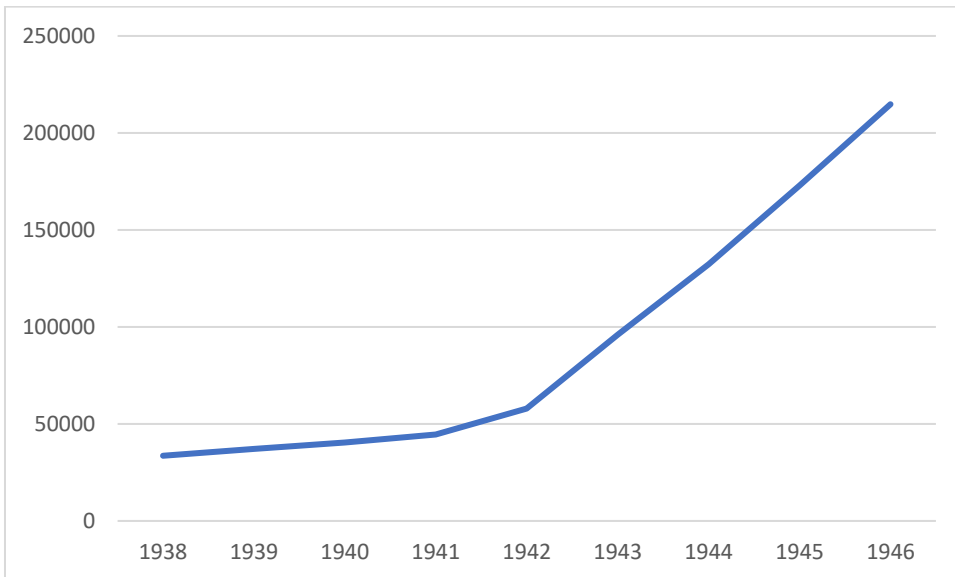
Şekil 18: Dalgalı Borçlar 1938-1946 (Bin Lira)

Kaynak : Arsan, 1961:48-49.

İstikraz ise harcamaları finanse etmek için kullanılan bir başka yöntemdi. Dalgalı borçlanmadan farklı olarak bu yöntem 1 yıldan uzun vadeli bir borçlanmayı ifade ediyordu.

Şekil 19: İstikraz 1938-1946 (Bin Lira)

Kaynak : Arsan, 1961:28-29.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ilk iç istikraz 1933 yılında gerçekleştirilmiştir. Fevzipaşa-Diyarbakır Demiryolunun inşası için çıkarılan 1933 Ergani İstikrazı'dır. Sonrasında 1934 yılında Sivas-Demiryolu İstikrazı ve İkramiyeli 1938 istikrazı için tahvil ihraç edilmiştir (Arsan 1961:18-22). Çalışma kapsamında İkinci Dünya Savaşı dönemi incelendiği için bu dönemde çıkarılan Milli Savunma İstikrazı ve 1941 Demiryolu İstikrazı'na ait bilgiler verilecektir. Tablo 16'dan görüldüğü gibi 1938 ile 1941 yılları arasında iç borçlanma yatay bir seyir izlemektedir. Bu tarihlerden sonra ise ciddi bir artış söz konusudur. Bunun temel nedeni 1941 yılında çıkarılan demiryolu tahvilleri ve 1942 yılında çıkarılan Milli Savunma Tahvilleridir.

1941 Demiryolu İstikrazı Diyarbakır-Elazığ istasyonlarından İran ve Irak sınırlarına kadar inşa edilecek demiryolunun inşası için çıkarılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü tertip %7 Faizli olup, sırasıyla 5, 10 ve 15 milyon değerindedir. Dördüncü ve beşinci tertipler ikramiyeli ve %5 faizli iken altıncı tertip ikramiyeli ve % faizlidir. 1966 yılında istikraz tamamı ile ödenmiştir. Bir diğer tahvil olan Milli Savunma İstikrazı ise İkinci Dünya Savaşı nedeniyle artan askeri harcamaları finanse etmek amacıyla 19 Haziran 1942 tarihli 4275 sayılı kanun çerçevesinde çıkarılmıştır. Bu kanun çerçevesinde verilen borçlanma limiti 150 milyondur. 1960 yılı başına kadar bunun 135 milyonluk kısmı kullanılmıştır. 1942 yılında çıkarılan tahvillerin 12 milyonluk kısmı ikramiyeli ve %5 faizli iken, 28 milyonluk kısmı ise %7 faizlidir. 1944 ve 1945 yıllarında çıkarılan 3 tertip ise 95 milyon değerinde olup faiz oranları %7'dir. Bunlara ek olarak 1946 yılında 3 tertip halinde kalkınma istikrazları çıkarılmıştır. Temel amacı iktisadi kalkınma ve bayındırlık hizmetleri için kullanılmasıdır. Ancak zamanla bütçe açıklarının kapatılması için kullanılmıştır. 150 milyon liralık bir sınır değeri ile çıkarılmıştır. Birinci tertip 50 milyon değerinde %6 faizlidir. İkinci ve üçüncü tertip ise her biri 40 milyon ve % 6 faizlidir. 100'er liralık tahviller halinde çıkarılmıştır ve çıkarılan tahviller 20 yıl sürelidir. 1967 yılında ödenerek son bulmuştur. (Arsan 1961:22-25).

3.2.4.3. Varlık Vergisi

Varlık vergisi 11 Kasım 1942'de TBMM'de kabul edilmiş ve 12 Kasım 1942 tarihli ve 4305 sayılı Varlık vergisi kanunu ile yürürlüğü girmiştir.

“Servet ve kazanç sahiplerinin servetleri ve fevkalade kazançları üzerinden alınmak ve bir defaya mahsus olmak üzere (Varlık Vergisi) adıyla bir mükellefiyet tesis edilmiştir” (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942, sayı:5255).

Kanunun ilk maddesinden anlaşılacağı gibi bu vergi savaş döneminde ortaya çıkmış olağanüstü bir vergi olup, bir defaya mahsus olan geçici bir vergidir. Yalnız verginin ortaya çıkışı ile birlikte uygulanışı birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir.

Özellikle varlık vergisi ile ilgili yasanın hazırlanışı, kabul edilişi, hangi mükelleflerin ne kadar vergi ödeyeceğinin komisyonlarca belirlenmesi, en fazla bir ay içinde ödemenin yapılması ve bu süre içerisinde ödeme yapamayanların mallarının haczedilerek mallarının satılması ve bunun sonunda da ödemelerini yapamayanların çalışma kamplarını gönderilmesi gibi hususlar gelmektedir (Aktar, 2018:135-136). Bu bağlamda verginin çıkarılış amacı hakkında literatürde iktisadi ve siyasi nedenlerden oluşan açıklamalar mevcuttur. Fakat çalışma bağlamında verginin iktisadi anlamda çıkarılış nedeni ve bu çerçevede sonuçlarına değinilmiştir. Siyasi boyut çalışma kapsamının içinde olmadığı için bu noktaya temas edilmeyecektir.

Bu verginin yürürlüğe konulmasının ardındaki iktisadi nedenlere bakıldığında temel olarak iki motif ön plana çıkmaktadır. İlk olarak savaş nedeniyle ortaya savunma harcamalarındaki artışın finansmanı için para basımına gidilmiş ve bu durum da ciddi bir enflasyona neden olmuştur. Piyasada oluşan bu emisyonun vergi yoluyla çekilmesi amaç edinilmiştir. İkinci motif ise, azalan ithalat ve artan enflasyon nedeniyle ortaya çıkan karaborsacılık faaliyetlerini gerçekleştiren ve buradan ciddi servet kazanımı elde eden belir grupların özellikle de ticaret erbabının vergi dışı bırakılmasından dolayı, bu kesimlerin kurulacak komisyonlarca vergilendirilmesidir (Aktar:2018:141-142; Tekeli ve İlkin, 2016:39-40; Coşar, 2004:99).

Bu çerçevede varlık vergisi kapsamında yaklaşık olarak 315 milyon lira tahsil edilmiştir ve bu 1943 yılı devlet harcamaları içinde %38'lik bir alan kaplamaktadır (Boratav,2018:94). Bu bağlamda savaş koşulları nedeniyle ortaya çıkan harcamaların emisyon ile finanse edilmesi sonucu ortaya çıkan parayı piyasadan çekmek amacıyla uygulanan bu verginin ekonomik anlamda ne kadar etkili olduğuna dair iki farklı görüş ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda Aral (1944) Varlık vergisinin tahsilatı başladıktan sonra para hacmi bir miktar azalsa da sonrasında Kasım 1942 ile Mayıs 1943 arasında altın ve döviz mukabili emisyon çoğaldığı için, varlık vergisi ile ortaya çıkan bu azalışı kapattığı için para hacminin şişkin kaldığını vurgulamıştır. Diğer taraftan Coşar (2004) ise varlık vergisi elde edilen gelir sonucu 1943 yılında fiyat artışını frenlediğini belirtmektedir. Bununla birlikte varlık vergisinin devlet bütçesindeki ihtiyaçların karşılanmasında ve para arzının frenlenmesinde rol aldığını vurgulamaktadır.

17 Mart 1944 tarihli, 4305 sayılı kanuna göre vergilerin henüz tahsil edilmemiş bakiyeleri terkin edilmiştir. Diğer bir deyişle varlık vergisi kaldırılmıştır. (Resmi Gazete, 17 Mart 1944, sayı: 5657).

3.2.4.4. Toprak Mahsulleri Vergisi

Bu bölümde öncelikle Şükrü Saraçoğlu döneminde uygulanan ve %25 kuralı olarak bilinen uygulamaya değinilip, sonrasında aynı dönemde çıkarılan toprak mahsulleri vergisine değinilecektir. Saraçoğlu Hükümeti döneminde %25 kuralı olarak bilinen uygulama, 1 Ağustos 1942 tarihli ve sayılı kanun ile çıkarılmıştır. Kanunun 4. Maddesi ile borçlandırmanın nasıl yapılacağı düzenlenmiştir.

“Madde 4 — Üçüncü maddede yazılı olduğu veçhile tahmin işi ikmal edilen (buğday, çavdar, mahlut, mısır, arpa, yulaf ve akdari mahsullerinin tahmin yekûnların a nazaran: a) Elli tona kadar istihsal yaptıkları anlaşılın müstahsillerin, bu cins mahsullerinin, her bir nevinin % 25'i; b) Yüz tona kadar istihsal yapan müstahsillerin bu cins mahsullerinin her bir nevinin elli tona kadar olan kısmını n % 25 i ve elli tondan yüz tona kadar olan kısmının % 35 'i ; c) Yüz tondan fazla istihsal yapan müstahsillerin b u cins mahsullerinin her bir nevinin elli tona kadar olan kısmının %25'i, elli tondan yüz tona kadar olan kısmının % 35'i ve yüz tondan fazla kısmının da % 50'si müstahsile borçlandırılır.” (Resmi Gazete, 1 Ağustos 1942, sayı: 5173).

Kanunda da görüldüğü gibi üreticiden 50 tona kadar %25, 50 -100 ton arasında %35, 100 ton üzerindeki miktar için ise hububatın %50'si saptanan fiyatlardan devlete teslim edilmesi gerekmektedir. Yukarıdaki kanun maddesinden anlaşılacağı gibi Refik Saydam Hükümeti dönemindeki gibi hububat ürünlerinin tamamına belli bir fiyat üzerinden el konulması yerine, hububatın belli bir kısmına el konularak geri kalan bölümün üretici tarafından serbestçe satılmasına karar verilmiştir (Pamuk, 1988:104).

Bu uygulama başlangıçta iyimser bir biçimde karşılanmıştır. Ancak ilerleyen zamanlarda 1943 yılında buğdayın serbest piyasadaki fiyatının 20 kuruştan 100 kuruşa fırlamıştır. Ancak hükümet kilo başına 20 kuruşta ısrar edince, üreticileri ürünlerini kaçırma çabası içine girdiler. 1943 yılında artan iaşe sorunları ile devletin el koyduğu miktarlar bir kararname ile arttırılmıştır. (Pamuk, 2017:193-196).

Varlık vergisinden sonra tarım kesiminin de vergilendirilmesi gündeme gelmiştir. Bu çerçevede 7 Haziran 1943 tarihli ve 5423 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu yürürlüğe girmiştir (Resmi Gazete, 7 Haziran 1943, sayı:5423). TBMM'de yapılan görüşmelerde yasanın gerekçesi olarak maliyet fiyatlarının birkaç katı kadar artış gösteren toprak mahsullerinden vergi alınmasının bir gereklilik haline geldiğidir. Kanun çerçevesinde bütün tarım ürünleri vergiye tabidir. Vergi oranı %8 ve %12 olup aynı ve nakdi olarak ödenebilmektedir. Bir yıl sonra yeni bir düzenleme ile %8 olan vergi oranı %10'na çıkarılmıştır. Bu vergi ile 319 milyonluk bir gelir elde edilmesi planlanmaktaydı. Fakat tahsilat 233,5 milyon ile sınırlı kalmıştır. Toprak mahsulleri vergisi 18 Ocak 1946 yılında kaldırılmıştır. (Tekeli ve İlkin, 2016:52-59; Çavdar, 2003:328-329; Başar, 1946:100; Resmi Gazete, 26 Ocak 1946, sayı:6216).

3.3. Borsa

Bu bölümde çalışma kapsamında incelenen döviz kuru, tahvil ve hisse senetlerinin işlem gördüğü borsa hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bu amaçla ilk kısımda Cumhuriyet'in kurulmasından İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan dönemde borsanın kısaca tarihçesi verilmiştir. Bunun yanında borsada yapılan işlemlerden alınan komisyonlar ve kanun ile yapılan düzenlemelere de yer verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda dışa açık bir ekonomi modeli çerçevesinde şekillenen yabancı sermayeye ve dış ticarete dayalı tarım ağırlıklı olan iktisadi yapısı Birinci Dünya savaşı ile birlikte devletçiliğin ön plana çıktığı içe dönük bir sanayileşme modeline geçişi beraberinde getirmektedir. Bu dönüşüm Cumhuriyet'in kurulması ile birlikte genel olarak, Lozan Barış Konferansı'nda üç temel ekonomik olgu üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki kapitülasyonların kaldırılması, ikincisi serbest ticaret anlaşmalarının sonlandırılması, üçüncüsü ise Osmanlı İmparatorluğu'nun dış borçlarının yapılandırılması idi. Buna ek olarak gümrük tarifeleri 1929 yılına kadar değiştirilemeyecekti. Bu sebepten dolayı Türkiye Cumhuriyeti ancak 1929 yılından sonra bağımsız ticaret politikaları uygulayabilecekti (Ergin, 1943:152; Pamuk, 220:75-76; Tezel, 2015:180-181).

Yukarıda bahsedilen ekonomik değişimler üzerinden de anlaşılabilceği gibi Cumhuriyet'in milli iktisat ilkeleri çerçevesinde devletin ekonomide başat rol oynadığı bir yapıya geçiş yaptığı görülmektedir. Fakat 1929'a kadar bağımsız ticaret politikasının uygulanamaması ile beraber özel sektörü güçlendirmek amacıyla sınırlı bir devlet müdahaleciliğinin benimsendiği söylenebilir. Ancak 1929 yılında ortaya çıkan Büyük Buhran ile dünyada dışa açık ekonomi modellerinin yerine korumacı eğilimlerin hâkim olduğu ekonomi modellerinin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de de benzer bir dönüşüm yaşandığı görülmektedir. Genel anlamda ekonomideki bu yapısal değişimlerin borsa üzerinde de bir dönüşümü beraberinde getirdiği görülmektedir. Bu çerçevede borsada gerçekleştirilen işlemlerin denetim altına alınması gündeme gelmiştir. Özellikle kurlarda ortaya çıkan fiyat dalgalanmalarının spekülasyon sonucu gerçekleştiği düşüncesi üzerinden çeşitli yasal düzenlemeler gündeme gelmiştir.

22 Ağustos 1923 tarihindeki kararname ile yürürlüğe konulan ek tüzük, ile 1906 yılındaki tüzük tamamı ile değiştirilmemiş, ek bir tüzükle yenilikler eklenmiştir. Bu tüzük ile birlikte acentalar için Türk vatandaşı olma şartı getirilmiştir. Bununla birlikte kambiyo ve para işlerinde spekülasyon yapılması yasaklanmıştır. Ayrıca ilerleyen yıllarda bazı ek yönetmelikler çıkarılmıştır. Bunlar ise genellikle spekülasyon nedeniyle döviz fiyatlarındaki artışa yönelik alınan önlemlerdir (Fertekligil, 1993:133-135). Özellikle 1923 ile 1928 yılları arasında İngiliz sterlini ve istikraz-ı dahili tahvillerinde spekülasyona dayalı olarak ortaya çıkan ani iniş ve çıkışların olduğu bu dönemde bazı ek

yönetmeliklerle bu dalgalanmalara karşı çeşitli tedbirler alınmaya çalışılmıştır (Al ve Akar, 2014:323-344).

Cumhuriyet'in benimsediği milli iktisat düşüncesi ve korumacı ekonomi politikalarının borsadaki değişimleri etkilediğini yukarıdaki değişimlerden gözlemleyebiliriz. Bu bağlamda 1929 yılı bir dönüşümü simgelemektedir. Lozan Anlaşması çerçevesinde gümrük tarifelerinin değiştirilmemesine dair maddenin süresi dolmuş ve Dünya geniş bir çapta etkileyen büyük buhran meydana gelmiştir. Bu tarihten sonra artık Türkiye Cumhuriyeti bağımsız bir dış ticaret politikası uygulayabilecektir. Bununla birlikte 1929 krizi ile beraber artık korumacı eğilimlerin hâkim olduğu ekonomi politikaları ön plana çıkmıştır. Hükümet bu dönüşümlere paralel olarak,1929 yılında 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanun ve 1930 yılında 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında kanununu çıkarmıştır. Bununla birlikte kambiyo istikrarını sağlamak amacıyla, 11 Haziran 1930 tarihli kanun ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kurulmuştur (Resmi Gazete, 30 Mayıs 1929, sayı: 1203; Resmi Gazete, 25 Şubat 1930, sayı:1433). İncelediğimiz dönemin 1938 ile 1946 yılları olması nedeniyle, genel olarak borsanın işleyişini belirleyen yasal çerçevenin 1447 sayılı kanun tarafından belirlendiği söylenebilir.

1447 sayılı kanun 7 fasıl ve 59 maddeden oluşmaktadır. Bu anlamda genel olarak dönüşümü anlayabilmek için bazı maddelerin içeriğine bakılacaktır. Bu kanunun ilk maddesi menkul kıymet ve kambiyo borsalarının tanımı ile başlamaktadır. Tanım şöyledir.

“Menkul kıymetler ve kambiyo borsaları Devlet, vilayet ve belediyeler tarafından çıkarılan istikrazlar esham ve tahvillerle hazine bonolarının, Türk anonim şirketleri tarafından çıkarılan esham ve tahvillerin ve borsaya kabulüne Maliye Vekaletince müsaade edilen ecnebi esham ve tahvillerle nukut ve kambiyo borsalarının alınıp satıldığı yerdir.” (Resmi Gazete, 30 Mayıs 1929, sayı: 1203)

Kanun maddesinde yapılan bu tanım ile borsada işlem görebilecek varlıklar dört farklı grup olarak sınıflandırılmıştır. İlki devlet, vilayet ve belediyeler tarafından piyasaya sürülen istikraz, esham ve tahvil, hazine bonolarıdır. İkincisi Türk Anonim şirketleri tarafından çıkarılan esham ve tahvillerdir. Üçüncüsü ecnebi esham ve tahvillerdir. Sonuncusu ise nukut ve kambiyo bir diğer adıyla yabancı paralar ve dövizlerdir (Fertekligil, 1993:148).

Bir diğer madde ise acente olabilmek için gerekli şartlarla ilgilidir.

“ 1 – Türk olmak

2 – 25 yaşını bitirmiş ve fiili askerliğini yapmış bulunmak

3- En az resmi bir liseden veya orta ticaret mektebinden veyahut Hükümetçe tasdik edilmiş aynı derecede bir mektepten mezun olmak

4- En az bir sene borsa da veya diğer mali veya ticari müessesede çalışmış bulunmak

5- Şeref ve haysiyeti muhil bir mahkumiyeti veya iflası olmamak

6- Mahcur veya amme hizmetinden memnu bulunmamak” (Resmi Gazete, 30 Mayıs 1929, sayı: 1203).

Acente olabilmek için gerekli olan şartlar yukarıda belirtilmiştir. Bu çerçevede borsanın bir anlamda millileştirilmesi gibi bir vurgunun ön plana çıktığı görülmektedir. Kazgan’a (1995) göre İstanbul Borsası kanun çerçevesinden Devlet Borsası niteliği taşıyordu.

Bu dönemde borsada gerçekleştirilen işlemlerin büyük bir bölümü kambiyo ile ilgilidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında borsanın millileştirilmesi ve milli paranın değerinin korunması öncelikli iki amaç haline gelmiştir. Bu sebeple aşağıdaki kanun maddesinde de anlaşılacağı gibi Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değerini korumak amacıyla spekülasyona karşı düzenlemeler getirilmiştir. Fakat bu düzenlemelere rağmen borsada işlem gören altın ve sterlin yükselmeye devam etmiştir. Hatta 1447 sayılı kanundaki kambiyo ile ilgili düzenlemelerin Türk lirasındaki değer kaybının önüne geçememesi nedeniyle 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında kanun çıkarılmıştır. Bu kanun çıktığı tarihten beri 40 yıl içinde 13 kez geçici olarak uzatıldıktan sonra 1970 yılında çıkarılan 1224 sayılı kanunla sürekli hale gelmiştir (Yılmaz, 2015:20-32, Kotar,1969:54, Resmi Gazete, 11 Şubat 1970, sayı:13423)

1447 sayılı kanunun 4. fashında kambiyo ile nukud ile ilgili düzenlemeler yer almaktadır. Burada özellikle spekülasyonun yasak olduğu ve ihtiyaç dışında kambiyo alım satım işleminin yasak olduğu vurgulanmaktadır.

“Kambiyo ve nukut işlerinde spekülasyon memnudur. Fertler veya müesseseler ihtiyaçları bulunmadıkça gerek doğrudan doğruya gerekse vasıta ile kambiyo ve nukut alıp satamazlar. Bu ihtiyaçlar nelerden ibaret olduğunu önceden bir liste ile Maliye Vekaleti tayin eder” (Resmi Gazete, 30 Mayıs 1929, sayı: 1203).

Borsadaki işlem türleri 1937 yılında yayınlanan borsa İşlemleri Hakkında Talimatname ile dört ana bölüm biçiminden sınıflandırılmıştır. Bunlar peşin işlemler, kesin vadeli işlemler, geçici vadeli veya primli işlemler ve duble işlemlerdir (Fertekliġil, 1993:163)

3.3.1. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Borsa

İkinci Dünya Savaşı kapsamında incelenen 1938 ile 1946 arası dönemde borsa İstanbul ve Ankara olmak üzere iki farklı kentte faaliyet göstermiştir. 1938 ile 1941 yılları arasında Ankara’da, 1941-1946 döneminde ise başkentten taşınarak İstanbul’da faaliyet göstermiştir.

İstanbul'da faaliyet gösteren borsa bir düzenleme ile üç yıllığına Ankara'ya taşınmıştır. 1937 yılında altın fiyatlarındaki dalgalanmaların artması nedeniyle, borsa komiseri İhsan Rıfat'dan inceleme yapılması istenmiştir. Yapılan inceleme sonucu borsa acentalarının altın fiyatlarının yükselişi ilgili olmadığını, yalnız olayın meydana geldiği gün Türk Borcu Tahvili ile ilgili işlem yaptıkları tespit edilmiştir. Soruşturma sonucu bu haberlerin Beyoğlu ve Tepebaşıdaki bazı kahvehanelerde çıkarıldığı görülmüştür. Bununla birlikte borsa komiseri borsa dışında altın ile ilgili yapılan işlemlerin ihtiyaçtan fazla olmadığı sonucuna varmıştır. Bununla birlikte 1937 yılında tarım ürünlerinin bol olması ile birlikte köylünün eline daha fazla para geçmiş ve piyasadan daha fazla altın toplanmıştır (Yılmaz, 2015:42; Cumhuriyet, 28 Eylül 1937:1).

Hükümet altın fiyatlarındaki artışın önüne geçmek için çeşitli önlemler almıştır. Örneğin, 16 Ocak 1938 tarihli Akşam gazetesinin manşeti alınan mali kararlar ile ilgilidir. Altın ticaretinin artık borsada yapılmayacağını sadece izinli bankalar tarafından gerçekleştirileceği belirtiliyordu. Bir diğer önemli başlık ise Ulus gazetesinden alınan istihbarata göre İstanbul Borsası 3 yıllığına kapatılacak, yeni borsa Ankara'da açılacaktır (Akşam, 16 Ocak 1938:1) Gazetede çıkan bu öncü haber ile birlikte 19 Ocak 1938 sayılı gazetede 2 ek kararname yayınlanmıştır.

İlki Türk parası kıymetini koruma hakkındaki (12) numaralı kararnameye ek kararname başlığı altında yayınlanmıştır.

İlk maddesi “ *Memleket dahilinde altın ticareti yalnız Maliye Vekaletince mezun kılınacak bankalar tarafından yapılır*” şeklindedir (Resmi Gazete, 19 Ocak 1938, sayı: 3812). Buradan da görüleceği gibi altın fiyatlarındaki yükseliş ile ilgili yapılan soruşturma sonucunda borsa acentelerinin herhangi bir ilgisi olmaması gibi bir sonuç elde edilmesine rağmen, hükümet bu işlemlerin borsada yapılmasını çıkardığı kararname ile yasaklamıştır.

Buna ek olarak İstanbul Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsasının kapatılması ve Ankara'da bir borsa açılması hakkında kararname ile İstanbul Borsası kapatılmıştır. Bu kararnamenin ilk maddesi şöyledir:

“ *1447 numaralı kanunun 2. maddesi hükmüne istinaden 1 Nisan 1938 tarihinde Ankara'da bir (Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası) açılmasına karar verilmiştir*” (Resmi Gazete, 19 Ocak 1938, sayı: 3812).

Burada bahsedilen 2.madde şöyledir. “*Maliye Vekilinin teklifi ve İcra Vekilleri Heyetinin kararı ile lüzum görülen yerlerde borsa açılır*” (Resmi Gazete, 19 Ocak 1938, sayı: 3812).

Buradan da anlaşılacağı gibi 1929'da ekonomik bağlamda Devletçiliğin egemen olduğu dönemde borsanın millileştirilmesi ile ilgili çeşitli düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu kanun maddesine dayanarak hükümet Ankara'da yeni bir borsa açmıştır.

İkinci maddesi ise İstanbul Borsası'nın kapatıldığını belirtmektedir. “*Yine mezkur kanunun 55 inci maddesine müsteniden 1 Nisan 1938 tarihinden itibaren (İstanbul Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsası'nın) üç sene müddetler kapatılmasına karar verilmiştir*” (Resmi Gazete, 19 Ocak 1938, sayı: 3812).

Bu düzenlemelerin arkasında yatan temel motifin altın ve döviz fiyatlarında meydana gelen artış ve dalgalanma olduğu söylenebilir. Devletçilik olgusunun ekonomi politikalarını şekillendirdiği bir dönemde hükümet Milli paranın değerini korumak için çeşitli yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bununla birlikte borsanın Ankara'da faaliyet göstermesi hükümet açısından daha iyi bir gözetimde bulunma imkânı sağlayarak, İstanbul'sa gerçekleşen spekülâtif hareketleri dağıtma imkânı sunuyordu. Tabi buna ek olarak hükümetin borsaya önem vermediği de görülmektedir. Çünkü böylesi bir taşınma haberi borsa açısından ciddi olumsuz bir etki yaratacağı aşîkardır. Ankara'da borsanın çalışabilmesi için gerekli ortam mevcut değildir. Ayrıca borsanın 1926 yılında Galata'dan Dördüncü Vakıf Han'a taşınmasından sonra borsacıların Galata'ya dönme isteklerin olduğu ve bu konu ile ilgili söylentiler çıkmıştır. Oldukça yakın bir mesafeye bile ciddi direnç gösteren borsacılar Ankara'ya taşınma haberleri sonrasında sürekli toplantılar yapmışlardır. Ancak çıkan kanun maddesi ile borsa Ankara'ya taşınmış, borsa acenteleri İstanbul'da birer irtibat büroları bırakmışlardır. Fakat telefonla iletişimin zor olması ve 2.Dünya Savaşı koşulları ile birlikte bu irtibat üzerinden İstanbul'dan ilişkilerini yönetmeye çalışan kulisiye ve coberler bu koşullardan olumsuz etkilenmiştir (Fertekligil, 1993:174; Yılmaz 2015:42-43; Al ve Akar, 2014:335-337).

Bu taşınma süreci ile birlikte borsa faaliyetlerinde ciddi düşüşler meydana gelmiştir. Borsada faaliyet gösteren banker, kulisiye ve sarraf gruplarındaki değişim oldukça çarpıcıdır. 1935 yılında 63 olan banker sayısı 1940 yılında sıfır olarak kayıtlara geçmiş 1945 yılında ise 1935 yılındaki sayının yaklaşık beşte biridir. Kulisiye sayısı benzer biçimde 1935 yılında 70 iken 1940 yılında yine sıfır olmuş ve 1945 yılında 32 ye ulaşmıştır. Son olarak sarraflara baktığımızda 1935 yılında 67 olan sarraf sayısı 1940 yılında bire düşmüş, 1945 yılında ise 45'e ulaşmıştır.

Tablo 6'dan görülebileceği gibi borsanın İstanbul'dan Ankara'ya taşınması borsa faaliyetlerini ciddi bir biçimde sekteye uğratmıştır. Borsalarda faaliyet gösteren aktörlerin sayısındaki azalıştan bu görülebilir. Ankara'daki Borsada gerçekleşen işlem hacimleri de bu dönemde borsada ciddi bir işlem yapılmadığını göstermektedir.

Tablo 6: Seçilmiş Yıllara göre Banker, Kulisiye ve Sarraf sayıları

Yıl	Banker	Kulisiye	Sarraf
1935	63	70	67
1940	0	0	1
1945	12	32	41

Kaynak: Azmi Fertekligil, Türkiye’de Borsanın tarihçesi

Bu durgun geçen dönemden sonra 1 Nisan 1941 de çıkartılan ek kararname ile Borsa tekrar İstanbul’a dönmüştür. Bu dönüş sonrası işlem hacminin yıllar içinde tekrar arttığı tablo 6’dan görülmektedir (Resmi Gazete, 1 Nisan 1941, sayı:4773).

Bunlara ek olarak yapılan işlemlerde uygulanan kurtaj tarifesi aşağıdaki gibidir. Yapılan işlemler ile ilgili kurtaj tarifesi aşağıdaki tablodan görülebilir.

Tablo 7: Menkul Kıymetler Müşterilerden Peşin veya Muamelelerde Alınacak Kurtaj

1	Devlet istikrazlarının alış ve satışında	(1000) de (3)
2	Anadolu D.Y. grubunun alış veya satışında	(1000) de (4)
3	Şirket Tahvil ve Hisse Senetlerinin alış veya satışında	(1000) de (5)
4	Likidasyonda reporte edilen pozisyonlar için yukarıda yazılı kurtajların yarısı	
5	Likidasyon para ve Menkul kıymet iare edenlerden alınacak kurtaj pazarlığa tabidir.	
6	Borsada kayıtlı Esham ve Tahvilatın en az kurtajı (50) kuruştur.	
7	Kuliste muamele gören Esham ve Tahvilatın alış veya satışında piyasa kıymetinin (%1)i.	
Cober ve Kulisyelerden Peşin veya Kurtaj muamelelerde Alınacak Kurtaj		
8	Devlet tahvilleri ile Anadolu D.Y. gurubunun alış veya satışında	(1000) de (3/4)
9	Şirket tahvil ve hisse senetlerinin alış veya satışında	(1000) de (1)
10	Likidasyonda reporte edilen pozisyonları için (8) inci ve (9) uncu numaralardaki tarifinin yarısı	
Kambiyo ve Nukud		
1	Kambiyo ve Nukudun tekabül ettiği Türk lirası tutarından	(1000) de (1/2)
2	T.C. Merkez Bankası'nın günlük kambiyo vaziyetini tanzim için Borsadan aldırıp sattığı dövizlerin tekabül ettiği Türk Lirası tutarından	(1000) de (1/5)
3	Mübadele suretile yapılan işlerde	(1000) de (1/5)
4	Kambiyo ve Nukud alış ve satışları için en az Kurtaj (25) kuruştur	

Kaynak: Borsa Gazetesi, 3 Haziran 1938 (Bu kurtaj tarifesi 3 Haziran 1938 den muteberdir.)

4.YÖNTEM VE VERİ

Bu bölümde çalışmada kullanılmış olan yöntem ve veri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın temel hedefi olan savaş ile ilgili olayların, döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatları üzerindeki etkisini görebilmek için ekonometrik ve içerik olmak üzere iki farklı analiz seçilmiştir.

Ekonometrik analiz çerçevesinde zaman serilerindeki yapısal kırılma noktalarını elde edebilmek amacıyla iki farklı yapısal kırılma testi kullanılmıştır. Döviz kuru ve altın değişkenlerinde meydana gelen değişimleri belirlemek hedefiyle Bai-Perron (1998, 2003) yapısal kırılma testi kullanılmıştır. Düzeyde ortaya çıkan değişimleri ortaya koyabilmek için bu test tercih edilmiştir. Ayrıca kırılma noktalarını dışsal olarak belirlemek yerine bu yöntem içsel olarak belirlemektedir. Bir başka söylemle dışarıdan önemli olarak tanımlanan olayları modele ekleyip test etmek yerine, kırılma noktalarını verinin kendisi tespit etmektedir.

İkinci kırılma testi ise varyansda meydana gelen yüksek dereceli oynaklıkları belirleyen Inclan-Tiao (1994) iteratif kareler toplamı (Iterative Cumulative Sums of Squares) 'dır. Bu metodun seçilmesinin temel nedeni tahvil ve hisse senetlerinde meydana gelen oynaklığın ölçülmesidir. Düzeydeki değişimler yerine varyanstaki değişimler gözlemlenmeye çalışılmıştır.

İçerik analizi ise, temel analizimiz olan yapısal kırılma testlerinden elde ettiğimiz kırılma noktaları ile kesişen tarihlerin gazeteler üzerinden hangi olaylarla ilgili olduğu analiz edilmiştir. İçerik analizi ile ilgili olarak temaların oluşturulması ve hangi sıklıkla ilgili olayın gazetede manşet olduğu tespit edilmiştir. Bu analizin temel amacı kırılma testleri sonucu elde edilen sonuçları destekleyici nitelikte olmasıdır.

Veriler ile ilgili olarak ilgili dönemdeki temel özellikleri, genel değişimi ve özel olarak ortaya çıkan düzenlemeler hakkında genel anlamda bilgi verilmiştir. Bu bağlamda bu bölümde ilk olarak ekonometrik analiz kapsamında yapısal kırılma testleri, Bai-Perron (1998, 2003) testi ve iteratif kareler toplamı (ICSS) Inclan-Tiao (1994) testlerine dair genel bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde içerik analizinin kısa bir literatür bilgisi ve çalışma bağlamında nasıl tasarlandığına değinilmiştir. Son bölümde ise altın, döviz kuru, tahvil ve hisse senedi verilerine ilişkin genel bilgiler sunulmuştur.

4.1.Ekonometrik Analiz

Çalışmada ekonometrik analizler için oluşturulan zaman serilerinde önemli değişimlere yol açan tarihleri (kırılma tarihlerini) elde etmek amacıyla kırılma testleri kullanılmıştır. Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıç tarihinin bir yıl öncesini ve bir yıl sonrasını kapsayan 1938-1946 dönemi için, *Akşam* ve *Borsa (La Bourse)* gazetelerinden döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi verilerinin

günlük fiyatları elde edilmiştir. Bu serilerde anlık olarak ortaya çıkan ani değişimleri belirlemek amacıyla iki farklı yapısal kırılma testleri uygulanmıştır. Bunlar çoklu yapısal kırılma testleri ve varyans kırılma testleridir. Bu çerçevede bu bölümde ilk olarak yapısal kırılma testlerinin temel olarak ne anlama geldiğine ve literatürde hangi bağlamlarda kullanıldığına dair genel yaklaşımlar yapısal kırılma testleri başlığı altında ele alınacaktır. Daha sonra ise iki ayrı alt başlıkta çoklu yapısal kırılma testlerinden olan Bai-perron testi ile varyans kırılma testlerinden biri olan Inclan-Tiao testi hakkında detaylı bilgiler verilecektir.

Bu iki farklı kırılma testi belirlenirken ele alınan temel kriter her iki metodun kırılma noktalarını dışsal olarak belirlemek yerine içsel olarak belirlemesidir. Seride meydana gelen değişimler için dışarıdan tarih belirlenerek kukla değişken oluşturmak yerine serinin kendisi kırılma noktalarını belirlemektir. Bunun sayesinde tarihsel olarak önemli olarak değerlendirilen olayları modele eklemekten farklı olarak, serideki kırılmalar elde edilerek bu tarihlerde oluşan ekonomik ve politik olaylar ile fiyat değişimleri arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı sorgulanabilmektedir.

Hangi değişkende hangi kırılma testinin uygulanacağına, ilgili değişkenin niteliğine göre karar verilmektedir. İngiliz sterlini, Amerikan doları, İsviçre frangı ve İsveç kronu gibi döviz kurları ile altın fiyatındaki değişimler için düzeydeki kırılmaları belirlemek amacıyla Bai-Perron (1998, 2003) yöntemi kullanılmıştır. Anadolu Demiryolu Tahvili, Milli Savunma Tahvili, Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili ve Merkez Bankası Hisse senedi gibi değişkenler için ise volatilitedeki kırılmaları belirlemek için varyans kırılma testlerinden biri olan Inclan ve Tiao (1994) tarafından geliştirilmiş iteratif kareler toplamı (ICSS) algoritması kullanılmıştır.

4.1.1. Yapısal Kırılma Testleri

Bir zaman serisinin ortalaması ve trendi zaman içerisinde iktisadi krizler, ekonomi politikasındaki değişimler, savaş, çatışma, doğal afetler vb. olaylar nedeniyle değişim gösterebilir. Yapısal kırılma düzeyde, trendde ve hem düzeyde hem de trendde olmak üzere üç farklı biçimde ortaya çıkabilir. Bununla birlikte kırılma tarihleri dışsal ve içsel olarak tahmin edilebilmektedir. Dışsal olarak dışarıdan belirlenen tarihlerin kırılmaya sebep olup olmadığı test edilir. İçsel olarak ise dışarıdan belirli tarihler belirlemek yerine, veride meydana gelen kırılmalar dikkate alınır. Sıradan birim kök testleri bir seriyi durağan dışı bulduğunda bu durağan dışılığın yapısal bir kırılmadan kaynaklanıp kaynaklanmadığı yapısal kırılmalı birim kök testleri ile test edilir. Sıradan birim kök testinin durağan bulduğu bir seriyi yapısal kırılmalı birim kök testi durağan olarak tanımlıyorsa yapısal kırılmanın anlamlı olduğu sonucuna varılır (Mert ve Çağlar, 2019:125).

Bu bağlamda tek ve çift kırılmalı birim kökleri bulunmaktadır. Tek kırılmalı birim kök testlerinde genellikle Perron (1989), Zivot-Andrews (1992) ve Lee ve Strazicich (2013) yöntemleri

kullanılmaktadır. Perron (1989) metodunda kırılma tarihi bilinmekte ve dışsal olarak kabul edilmektedir. Çalışmada büyük buhran ve petrol krizi dışsal olarak belirlenmiştir. Zivot-Andrews (1992) çalışmasında kırılma tarihi içsel olarak varsayılmaktadır. Lee ve Strazcich 2013'te kırılma tarihleri içsel olarak belirlenmektedir. Çift kırılmalı birim kök testlerinde ise genel olarak Lee ve Strazicich (2003) ve Narayan ve Popp (2010) testleri kullanılmaktadır. Her iki yöntemde de kırılma tarihleri içsel olarak belirlenmektedir.

Yukarıda belirtilenler dışında farklı testler de bulunmaktadır ancak bunlar genel olarak kırılmalı birim kök testleri olmakla birlikte bir veya iki kırılma noktası üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmada ise uzun dönemli değişimleri analiz etme amacının dışında temel olarak belirlenen değişkenlerin ani olarak şoklara verdiği tepkileri ölçmek amacı mevcut olduğu için, kırılmalı birim kök testlerinde önem arz eden serinin durağan olup olmadığı sorusu bu çalışma çerçevesinde baz alınan bir kriter olmayacaktır. Çünkü çalışmanın temel amacı, savaş döneminde finansal piyasalarda işlem gören değişkenlerdeki ani değişimleri belirleyerek kırılmanın altında yatan nedenin ekonomik ya da politik bir olay ile bağlantılı olup olmadığını tespit etmektedir. Bu sebeple durağanlık sorunları üzerinde durmayan ve daha fazla kırılma noktasını belirlemeye izin veren diğer çoklu yapısal kırılma testleri kullanılacaktır. Bu bağlamda, altın ve döviz kuru verileri için Bai-Perron (1998, 2003) testi ve tahvil ve hisse senetlerine ilişkin fiyat verisi için Inclan ve Tiao (1994) testi kullanılacaktır. Aşağıda bu testler ile ilgili bilgi verilmiştir.

4.1.1.1. Bai-Perron Çoklu Yapısal Kırılma Testi

Bai ve Perron (1998) çalışmasında en küçük kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilen doğrusal regresyon modelinde, önceden bilinmeyen tarihlerde meydana gelen çoklu yapısal değişimlere odaklanmaktadır. Özellikle kırılma tarihinin önceden bilinmediği durumlarda kırılmaları içsel olarak tahmin etmek için kullanılmaktadır. Ayrıca çalışmada trend değişkeninin olmadığı durumlarda çoklu yapısal kırılma modelinin testi problemini de incelemişlerdir. Bu bağlamda belirli sayıda değişim içeren alternatif bir hipoteze karşı herhangi bir değişimin olmadığı sıfır hipotezini test etmek için sup-Wald tipi testler kullanmışlardır. Ayrıca l sayıda kırılma olduğu iddia eden sıfır hipotezine $l + 1$ sayıda kırılma olduğunu iddia eden hipotez de test edilmiştir.

$$y_t = x_t' \beta + z_t' \delta_j + u_t \quad (1)$$

$$t = T_{j-1} + 1, \dots, T_j$$

$$j = 1, \dots, m + 1$$

Bu modelde y_t t zamanında gözlem değerleri bulunan bağımlı değişkeni, x_t ($p \times 1$) boyutunda bağımsız değişken vektörünü, z_t ($q \times 1$) boyutunda bağımsız değişkeni vektörünü, u_t ise hata terimini

temsil etmektedir. β ve δ_j ($j = 1, \dots, m + 1$) ise katsayı vektörleridir. (T_1, \dots, T_m) kırılma tarihleri olup, açıkça bilinmediği varsayılmaktadır.

Denklem 1’de verilen model kullanılarak yapılacak testler yukarıda belirtilen altı değişken için ayrı ayrı yapılacaktır. Bu doğrultuda altının günlük ve haftalık değerleri için iki ayrı model oluşturulacaktır. Ayrıca sterlin, dolar, frank ve kron gibi dört döviz kuru için dört farklı model kurularak test edilecektir. Burada temel hedef, T sayıda gözlem için $(y_t, x_t$ ve $z_t)$ bilinmeyen kırılma zamanlarının ve katsayıların (β ve δ_j) tahmin edilmesidir. β parametresi rejimden rejime değişiklik göstermediği ve tüm örneklem kullanılarak tahmin edildiği için bu modele kısmi değişim modeli de (partial structural change model) denilmektedir. Fakat bu modelde $p = 0$ olarak kabul edildiğinde, modeldeki bütün katsayılar rejimden rejime farklılık göstereceği için bu model artık saf yapısal değişim modeli (pure structural change model) olacaktır (Yıldırım, 2010: 101-107; Mert ve Çağlar, 2019: 156-182).

Denklem 1’i tahmin etmek için EKK kullanılmaktadır. Her bir m bölümü için (T_1, \dots, T_m) , $\{T_j\}$ ile ifade edilen, β ve δ_j en küçük kareler yöntemi ile hata kareleri toplamının minimize edilmesi için $\sum_{i=1}^{m+1} \sum_{t=T_{i-1}+1}^{T_i} [y_t - x_t' \beta - z_t' \delta_i]^2$ edilmesinden elde edilir. $\hat{\beta}(\{T_j\})$ ve $\hat{\delta}(\{T_j\})$ tahmin değerleridir. Bunlar amaç fonksiyonundan çıkartılarak, hata kareleri toplamı $S_T(T_1, \dots, T_m)$ bulunur. Tahmin edilen kırılma tarihleri;

$$(\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_m) = \text{argmin}_{T_1, \dots, T_m} S_T(T_1, \dots, T_m) \quad (2)$$

Buradaki minimizasyon işlemi tüm bölümler (T_1, \dots, T_m) için, $T_i - T_{i-1} \geq q^2$ olacak biçimde kabul edilmiştir. Bu nedenle, kırılma noktasının tahminleri, amaç fonksiyonunun global minimize edicileridir. Son olarak her bir m kısmı için en küçük kareler yöntemiyle tahmin edilen regresyon parametreleri $\hat{\beta} = \hat{\beta}(\{\hat{T}_j\})$ ve $\hat{\delta} = \hat{\delta}(\{\hat{T}_j\})$ olmaktadır.

Modelde kırılma noktaları standart grid arama prosedürü (exhaustive grid search) ile elde edilmediğinden, Bai ve Perron dinamik programlama ilkelerine dayanan etkin bir algoritma geliştirmişlerdir. Bu programlama, $O(T^2)$ her bir $m \geq 2$ mertebeden hata karelerinin toplamını kullanarak global minimize edicilerin elde edilmesine imkân vermektedir.

Bai ve Perron (1998, 2003a) yapısal kırılmaların sayısını tespit etmek amacıyla üç farklı test istatistiği önermişlerdir. Bunlardan ilki **sup F tipi** testtir. Bu testte $m = 0$ sayıda bir kırılmanın olduğu sıfır hipotezine karşı $m = k$ sayıda kırılmanın bulunduğu alternatif hipotez sup F tipi test ile test edilir. (T_1, \dots, T_k) , $T_i = [T\lambda_i]$, ($i = 1, \dots, k$)’nin bir parçası olsun. $(R\delta)' = (\delta'_1 - \delta'_2, \dots, \delta'_k - \delta'_{k+1})$ ise R konvansiyonel bir matris olsun:

$$F_T(\lambda_1, \dots, \lambda_k; q) = \frac{1}{T} \left(\frac{T - (k + 1)q - p}{kq} \right) \delta' R' (R\hat{V}(\delta)R')^{-1} R\delta$$

$V(\hat{\delta})$, $\hat{\delta}$ 'nin varyans-kovaryans matrisi olup, serisel korelasyon ve değişen varyansa karşı güçlendirilmiş bir tahminidir ve aşığıdaki gibi ifade edilmektedir.

$$V(\hat{\delta}) = p \lim_{T \rightarrow \infty} T (\bar{Z}' M_X \bar{Z})^{-1} \bar{Z}' M_X \Omega M_X \bar{Z} (\bar{Z}' M_X \bar{Z})^{-1}$$

$sup F_T(k; q) = F_T(\lambda_1, \dots, \lambda_k; q)$ test istatistiği ile, global hata kareler toplamını minimize eden ve F testini maksimize (assuming spherical errors) eden $(\lambda_1, \dots, \lambda_k)$ değerler bulunur. F istatistiğinin asimptotik dağılımı, her bir rejimde gözlem sayısını belirleyen kırpma parametresine (trimming parameter) bağlıdır. Bu parametre $\varepsilon = h/T$ olarak ifade edilir. T gözlem sayısını h ise kırpma parametresini ifade eder.

Her bir rejimdeki dağılımların aynı veya farklı olması, serisel korelasyonun ortaya çıkması her bir rejimdeki hata dağılımlarının aynı veya farklı olması kısmi ve saf yapısal değişim modelleri için varyans ve kovaryans matrisini farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda, HAC (Heteroskedasticity and autocorrelation consistent) kovaryans matrisi tahmin edilerek olası durumların üstesinden gelinmektedir (Mert ve Çağlar 2019:156-182).

Bai ve Perron'un yapısal kırılma sayısının tespitinde kullandığı testlerden ikincisi ise **ikili maksimum testleridir**. Bu test tipinde kırılma sayısını belirlemek amacıyla yapısal kırılmanın olmadığı sıfır hipotezine karşı, üst sınırı M olarak tanımlanan ve bilinmeyen sayıda kırılmanın olduğu alternatif hipotezin sınanmaktadır.

İkili maksimum testlerden ilki eşit ağırlıklı olarak tanımlanan versiyondur. $UDmax F_T(M, q) = \max_{1 \leq m \leq M} F_T(\hat{\lambda}_1, \dots, \hat{\lambda}_m; q)$, kalıntı kareleri toplamının global minimize edicileri kullanılarak minimum uzunluktaki rejim varsayımı altında ($h = \varepsilon \cdot T$), $\hat{\lambda}_j = \hat{T}_j/T$ ($j = 1, \dots, m$) tahmin edilir.

İkinci test ise marjinal p değerleri m değerleri arasında eşit olacak şekilde, bireysel testlere ağırlandırılarak uygular. Burada α anlamlılık seviyesini, $c(q, \alpha, m)$ ise $\sup_{(\lambda_1, \dots, \lambda_m) \in \Lambda_\varepsilon} F_T(\lambda_1, \dots, \lambda_m; q)$ testi için α anlamlılık düzeyinde asimptotik kritik değeri göstermektedir. Ağırlıklar $a_1 = 1$ ve $m > 1$ için $a_m = c(q, \alpha, 1)/c(q, \alpha, m)$ olarak tanımlanır. Bu versiyonda test istatistiği;

$$WDmax F_T(M, q) = \max_{1 \leq m \leq M} \frac{c(q, \alpha, 1)}{c(q, \alpha, m)} \sup_{(\lambda_1, \dots, \lambda_m) \in \Lambda_\varepsilon} F_T(\lambda_1, \dots, \lambda_m; q)$$
 şeklinde hesaplanır.

Bai ve Perron M=5 ve $\varepsilon = 0.05$ için çeşitli kritik değerler sağlamışlardır. M=5 çoğu çalışma için yeterli olmaktadır. Ayrıca ε için ek kritik değerler sağlamışlardır. ($\varepsilon = 0.1(M = 5), 0.15(M = 5), 0.2(M = 3), 0.25(M = 2)$).

Üçüncü test ise **Ardışık Bai-Perron** testidir. Bu, l sayıda kırılmanın olduğu sıfır hipotezine karşı $l + 1$ sayıda kırılmanın olduğu alternatif hipotezin testi için $supF_T(l + 1|l)$ 'nin kullanıldığı testtir. Bu test, l sayıda kırılma ile elde edilen kalıntı kareleri toplamı ile $l + 1$ sayıda kırılma ile elde edilen kalıntı kareleri toplamı arasındaki farka dayanmaktadır. Fakat test istatistiğinin dağılımının sınırlayıcılığı bunun elde edilmesini zorlaştırmaktadır. Bu yüzden burada farklı bir strateji yürütülmüştür. l sayıda kırılma için, $\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_l$ şeklinde gösterilen kırılma noktaları, kalıntı kareleri toplamının global minimizasyonu ile bulunur. Strateji her bir $l + 1$ segmentinin (tahmin edilen bölümlerin, $\hat{T}_1, \dots, \hat{T}_l$) ek bir kırılma içerip içermediğini test ederek ilerler.

$\hat{T}_{i-1} + 1$ 'den $\hat{T}_i (i = 1, \dots, l + 1)$ 'e kadar gözlemleri içeren her segmente $\hat{T}_0 = 0$ ve $\hat{T}_{i+1} = T$ uyarlaması kullanılarak bu yöntem uygulanır. Eğer $l + 1$ sayıda kırılmanın olduğu modelin kalıntı karelerinin toplamının minimal değerleri, l sayıda kırılmalı modelin kalıntı kareleri toplamından yeteri kadar küçükse $l + 1$ sayıda kırılmanın olduğu model lehine reddedilir. Kırılma tarihi toplam minimum ile ilişkilidir.

Kırılma sayısının belirlenmesi için çeşitli bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Perron (1997) otokorelasyonun olduğu trend fonksiyonundaki değişim sayısını bulmak amacıyla iki bilgi kriteri ve AIC ile simülasyon yapmıştır. Bu çalışma sonucunda AIC kötü performans sergilemiştir. LWZ ve BIC ise hatalarda otokorelasyon durumu olmadığında daha iyi sonuçlar vermiştir. Hatalarda otokorelasyon olmadığı durumda, bağımlı değişkenin gecikmeli değerlerinin oldukça büyük olması durumunda ise BIC kötü bir performans sergilemektedir. Bu gibi durumlarda, sıfır hipotezinin kırılma olmadığı fakat kırılma sayısının var olduğu halde daha az belirlenmesi durumunda LWZ daha iyi bir performans sergilemektedir. Bai-Perron tarafından önerilen metot ise $supF_T(l + 1 | l)$ testine dayanan ardışık bilgi kriteridir. Bai ve Perron (2003b) önerdikleri bu metodun genel olarak yeterli olduğunu fakat yine de belirli spesifikasyonların kullanılmasında dikkatli olunması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu bağlamda araştırmacılar için bazı önerilerde bulunmuşlardır.

İlk olarak, spesifikasyonların, kırılma olmaması hipotezi altında testin boyutunun yeterli olması gerekmektedir. Bununla birlikte her bir rejimdeki hatalarda ve verilerde seri korelasyon ve/veya heterojenlik (değişen varyans) varsa bu durum regresyon modelinin tahmin edilmesine izin vermeyecektir. Bu durumda kırılma parametresi ε 'nin farklı değerlerinin kullanılması testin yeterli boyutlarda olmasını sağlayacaktır. Fakat eğer özellikler izin verirse daha yüksek bir kırılma gerekli olacaktır. Örneğin $T=120$ gözlem sayısı için $\varepsilon = 0.15$ hatalar ve verilerdeki heterojenlik sorunu için yeterli olacaktır. Eğer otokorelasyon izin verirse $\varepsilon = 0.20$ gerekebilir. Bu oranlar daha yüksek sayılı örneklerde düşürülebilir.

Genel olarak yapılan çalışmalarda bu tip sorunlara çözüm üretmek amacıyla, HAC tahmini ile varyans-kovaryans matrisini elde ederek otokorelasyon ve değişen varyans sorununu ortadan kaldırmaktadırlar. Bu düzeltme yapılmadan elde edilen kırılmalara ilişkin güven aralıkları oldukça büyük olabilmekte ve var olan kırılma yapılan testlerde anlamlı olmamaktadır. Ayrıca Rejimler arası heterojenlik baz alındığında bilgi kriterine dayalı kırılma analizi, ardışık Bai-Perron yöntemine göre daha kötü sonuçlar vermektedir. Bu yüzden rejimlerin homojenliği varsayımı altında bilgi kriterine dair kırılma testi yapılabilir. (Mert ve Çağlar 2019:159).

Ardışık Bai-Perron metodu bazı yöntemler ile geliştirilebilir. Örneğin çoklu kırılmanın olduğu durumda, sıfır kırılmanın olduğu sıfır hipotezine karşı bir kırılmanın olduğu alternatif hipotezi reddetmek zorlaşmaktadır. Fakat sıfır kırılmanın olduğu sıfır hipotezine karşı yüksek sayıda kırılmanın olduğu alternatif hipotezi reddetmek daha kolay olmaktadır. (örneğin iki kırılmanın olduğu bir durumda, ikinci kırılmadan sonra katsayılar orijinal değerine dönecektir) Bu durumda ardışık BP testi çalışmamaktadır. Bu durum için en iyi strateji UD_{max} ve WD_{max} testleri ile en az bir kırılmanın olup olmadığına bakılmasıdır. Eğer bir kırılma varsa, kırılma sayısını tanımlamak için, kırılma tarihleri için global minimize ediciler kullanılarak $supF_T(l+1|l)$ istatistiği kullanılabilir ($F(1|0)$ ihmal edilerek $supF_T(l+1|l)$ istatistiğinin $l \geq m$ için anlamsız olduğu m kırılma sayısı belirlenir). Durağan olmayan serilerde, simetrik olmayan güven aralıkları simetrik olan güven aralıklarına göre daha iyi bir kapsam sağlar.

Bu kapsamda çalışmada Bai-Perron metodu çerçevesinde şu strateji izlenilmiştir. Öncelikle oluşturulan her bir model için İkili Maksimum testler uygulanacaktır. Burada UD_{max} ve WD_{max} test istatistiklerinin değerlerine bakılıp anlamlılığı incelenecektir. Eğer anlamlı ise elde edilen seride en az bir kırılma olduğu sonucuna varılır. Ancak anlamlı değilse seride yapısal kırılma olduğunu gösterir. Sonraki aşamada ise bilgi kriterine dayalı test kullanılarak kırılma sayıları ve tarihleri bulunacaktır. Bilgi kriterine dayalı testin çalışmada tercih edilmesinin nedeni küçük oranlı değişimleri de tespit edebilmesidir.

4.1.1.2.Yinelemeli Kümülatif Kareler Toplamına Dayanan Çoklu Varyans Kırılma Testi

Çalışmamızda döviz kuru ve altın gibi değişkenler için düzeydeki kırılmaları tespit eden Bai-Perron yapısal kırılma testi kullanılmıştır. Fakat tahvil ve hisse senedi gibi değişkenlerdeki ani değişimleri ve varyansdaki kırılmaları bulmak amacıyla, Inclan ve Tiao (1994)'nun geliştirdiği yinelemeli kümülatif kareler toplamı (Iterated Cumulative Sums of Squares, ICSS) algoritması kullanılacaktır.

$C_k = \sum_{t=1}^k \alpha_t^2$ ortalaması sıfır ve varyansı $\sigma_t^2, t = 1, 2, \dots, T$. olan korelasyonsuz $\{\alpha_t\}$ rassal değişken serisinin kümülatif kareler toplamıdır. T gözlem sayısını ifade etmektedir.

$$D_k = \frac{c_k}{c_T} - \frac{k}{T} \text{ ile } k = 1, \dots, T, D_0 = D_T = 0$$

ICSS algoritmasının test istatistiği $\max_k \sqrt{T/2} |D_k|$ biçiminde ifade edilir.

Homojen varyanslı seriler için D_k 'nin k 'ya karşı grafiği sıfır etrafında bir salınım gösterecektir. Eğer varyansta ani bir değişim olursa muhtemelen D_k 'nin grafiği belirlenen sınırların dışına çıkma eğilimi sergileyecektir. Bu sınırlar sabit varyans varsayımı altında D_k 'nin asimptotik dağılımından elde edilebilir.

Varyanstaki önemli değişimler, sıfır hipotezinin homojen varyans olduğu durumda D_k 'nin dağılımından elde edilir. Eğer D_k 'nin mutlak değeri kritik değerden büyükse sıfır hipotezinin homojen varyans olduğu reddedilir. k^* 'in $\max_k |D_k|$ değerini maksimum yaptığı k değeri olduğu varsayılsa, $\max_k \sqrt{T/2} |D_k|$ değeri Inclan ve Tiao (1994)'un belirlemiş olduğu sınırların dışına düşecektir. Bu bağlamda D_k tek bir kırılma noktasını belirlemede işlevsel olacaktır. Fakat birden daha fazla varyans kırılmasının mevcut olduğu seriler için maskeleyme etkisi (masking effects) ortaya çıkacaktır. Bu sorunun üstesinden gelmek için Inclan ve Tiao (1994) iteratif kümülatif kareler toplamını geliştirmişlerdir. Bu çerçevede test istatistiği aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir (Gürsakaal, 2011:166, Malik ve Hassan, 2004:213).

$$M(t_1:T) = \max_{t_1 \leq k \leq T} \sqrt{T - t_1 + 1/2} |D_k(a[t_1:T])|$$

$$t_1 = 1$$

Bai-Perron yönteminde olduğu gibi burada da değişkenlerin her biri için ayrı bir model kurularak test edilecektir. Tahvil genel başlığı altında Milli Savunma Tahvilleri, Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili ve Anadolu Demiryolu tahvilleri olmak üzere üç farklı model kurulacaktır. Hisse senedi analizlerinde ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi için ayrı bir model oluşturulacaktır.

4.2. İçerik Analizi

Çalışmada ekonometrik analizin bulgularını desteklemesi için gazete başlıkları ve ekonomi ile ilgili haberler taranarak içerik analizi yapılacaktır. Bu kapsamda bu bölümde içerik analizine dair yöntemsel bilgiler verilecektir.

İçerik analizine yönelik literatürde farklı tanımlar mevcuttur. Burada bu tanımlardan en yaygın kullanılanlarına değinilmiştir. Berelson (1952) içerik analizini, ortaya konulan iletişim içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel olarak tanımlanması için bir araştırma tekniği olarak tanımlamaktadır. Holsti (1969) ise, içerik analizini, mesajların belirli özelliklerini nesnel ve sistematik olarak tanımlayan ve çıkarımlar yapmamızı sağlayan bir teknik olarak betimlemiştir. Weber (1990) içerik analizini, metinden geçerli çıkarımlar yapmak için bir dizi prosedür kullanan bir araştırma yöntemi olarak tanımlamışken, Kaplan'a

(1943) göre içerik analizi siyasi diskurun istatistiksel olarak anlambilimidir. Krippendorf (1980) için içerik analizi, metinden kullanım bağlamına ilişkin tekrarlanabilir ve geçerli çıkarımlar yapmak için kullanılan bir araştırma tekniğidir. Literatürde birçok farklı tanım olsa da genel olarak içerik analizi, belge ve metinlerin belirlenen kategoriler dahilinde ve sistematik biçimde tekrarlanabilir bir şekilde analiz edilmesini mümkün kılan bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. (Bryman, 2016:285).

Bu bağlamda içerik analizi yönteminde metin içerikleri toplanarak analiz edilir. İçerik; resim, kelime, fikir vb. öğeler ya da ulaştırılması mümkün olan mesajdır. Metin ise bir iletişim ortamı işlevi gören Kitap, gazete, film, reklam, konuşma ve şarkı sözleri gibi yazılı, sözlü veya görsel unsurlardır. Bu çerçevede içerik analizinin tepkisiz olduğu söylenebilir. Çünkü metnin hazırlanma süreci, bu metnin başka bir araştırmacı tarafından analiz edileceğinin farkında olmaksızın yapılır. Genel olarak içerik analizi üç tip araştırma sorunsalını çözmek için uygundur. Bunlardan ilki yüksek hacme sahip metinler, ikincisi dağınık veya uzak haldeki metinler, üçüncüsü ise yüzeysel analizle görülmesi zor olanlar içeriklerdir (Neumann, 2020:589). Çalışmamızda 9 yıllık bir dönemde yayınlanan günlük gazeteler dikkate alındığı için, çalışma birinci türde belirtilen büyük hacme sahip olan metinler kapsamına girmektedir

İçerik analizi yaparken temel unsurlardan biri bir kodlama isteminin oluşturulmasıdır. Oluşturulan kodlama sistemi metne yönelik nasıl bir gözlem yapılacağını ve kayıt biçiminin temel kriterlerini belirler. İçerik analizinde, analiz birimi gazetede yayımlanan bir makale, karakter, ifade vb. olabilir. Bu analiz biçiminde gözlemler belli kurallar ve sistematik çerçevesinde yapılandırılmış olmalıdır. Bu bağlamda oluşturulan kurallar gözlemlerin hangi biçimde sınıflandırılacağına dair bir zemin oluşturur. Kodlama sistemleri metnin frekans, yön, yoğunluk ve alan unsurlarını belirler. Frekans, odaklanılan öğenin tekrar sıklığını ifade eder. Yön ise ifadenin olumlu, olumsuz ve nötr gibi biçimlerde kategorize edilmesini ifade eder. Yoğunluk belirli bir yöndeki ifadenin gücünü temsil eder. Alan ise ifadenin büyüklüğü, ayrılan süre veya kapladığı alanı (gazetede çıkan bir haberin sayfada kapladığı alan gibi) ifade eder. (Neumann, 2020:589-592). Bu çerçevede çalışmada yoğunluklu olarak frekans ve yön özellikleri üzerinde durulacaktır. Öncelikle gazete manşetlerinin hangi tema ile ilgili olduğuna dair frekans ölçümü yapılacaktır.

Frekans, yön, yoğunluk ve alan dikkate alınarak yapılacak kodlama açık ve örtük olmak üzere iki farklı şekilde yapılabilir. Açık kodlama, içeriğin gözle görülebilir belirli kelime söylemler gibi öğelerini bularak kodlamayı, sınıflandırmaya veya tekrar sayısını bulmaya odaklanır. Örtük kodlama ise daha çok metin altındaki örtülü anlama odaklanır. Açık kodlama oldukça güvenilirdir çünkü aradığınız kelime vb. unsurlar görülebilir niteliktedir. Ancak sadece bir kelime tematize edilmeye çalışılıyorsa o kelime her zaman tek başına kullanıldığında aynı anlamı vermeyebilir. Bağlamsal biçimde farklı anlamları olabilir.

Bu da bu kodlama biçiminin sınırlılığını ortaya koyar. Örtülü kodlama ise araştırmacının dil ve toplumsal anlam bilgisine dayanır ve daha çok bağlam ile ilgilenir. Bununla birlikte her iki kodlama türü birlikte de kullanılabilir (Neumann, 2020:589, Koçak ve Arun, 2006:23).

Genel olarak içerik analizi şu biçimde tasarlanabilir. İlk olarak araştırma sorusu ile içerik analizi arasındaki ilişki belirlenir. Burada içerik analizinin hangi araştırma sorusuyla ilgili olduğu tanımlanır. Diğer adım ise örneklemimin seçilmesi işlemidir. Bunu hangi tür öğelerin sayılacağı veya ölçümleneceğini belirlemek takip eder. Bu aşamada kelime saymanın ötesinde gizli anlamı hangi ölçüde ortaya çıkarmak gerektiği belirlenmektedir. Sonraki aşamada kodlama sisteminin oluşturulur ve son olarak toplanan veriler araştırma sorunsalı çerçevesinde analiz edilir (Bryman, 2016:306-307). Bu çalışmada Akşam Gazetesi'nin 1938 ile 1946 arasındaki günlük sayıları içerik analiz kapsamında analiz edilecektir. Bu anlamda temel beklenti içerik analizinin ekonometrik analize destekleyici bir analiz biçimi olmasıdır. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği dönemin 1939-1945 olmasına rağmen, analiz döneminin 1938-1946 olarak belirlemesindeki temel motivasyon savaşın öncesi ve sonrasındaki siyasal ve ekonomik ortamın belirlediğimiz değişkenler üzerindeki etkisini karşılaştırmalı bir biçimde analiz etmektir. Dolayısıyla savaşın fiili olarak başlangıcından bir yıl öncesi ile fiili olarak bitişinden bir yıl sonrası da içerik ve ekonometrik analizlere dahil edilmiştir.

4.2.1. Kodlama Sisteminin Oluşturulması

Çalışmada uygulanan yapısal kırılma testleri sonucunda elde edilen bulgulara destekleyici nitelikte olması amacıyla ilgili dönemde gazetelerde yer alan haberlerin hangi temalarla ilgili olduğu içerik analizi sonuçları ile tespit edilmeye çalışılacaktır. Yukarıda da belirtildiği gibi içerik analizi oldukça esnek bir yapıya sahiptir. Genel olarak analiz araştırma sorusu çerçevesinde yapılan kodlama üzerinden hareket etmektedir. Çalışmada içerik analizi açıklayıcı olmaktan çok ampirik sonuçları destekleyici bir nitelik taşımaktadır. Bu amaç çerçevesinde 1 Ocak 1938 ile 31 Aralık 1946 arasında Akşam gazetesinin Milli Kütüphane 'de mevcut olan sayıları taranarak gazete başlıkları ile ilgili haberler üzerinden çeşitli sınıflandırmalar yapılacaktır.

Bu doğrultuda gazete başlıklarını sınıflandırırken Yu ve Li (2014)'nin çalışmasında kullandığı yöntemle benzer bir strateji kullanılacaktır. Benimsenen yöntem Yu ve Li (2014)'nin kullanmış olduğu nicel ve nitel yöntemle ana hatlarıyla benzetmekle birlikte hem yöntemi güçlendirmek hem de daha detaylı analizler yapabilmek adına bazı farklılaştırmalar yapılmıştır. Yu ve Li (2014) 1921-1942yılları arasında Çin'de işlem gören on bir tahvil üzerinde yapmış oldukları çalışmada tahvillerin aylık fiyat verilerini toplayarak Qu- Perron testi ile kırılma noktalarını tespit etmişlerdir. Buna ek olarak Shanghai Newspaper gazetesindeki haber başlıklarının yoğunluğunu ölçerek haber türüne göre yedi alt başlık oluşturmuşlardır. Bu başlıklar sırasıyla iç çatışma, politik olaylar, diplomatik-askeri olaylar, uluslararası

olaylar, ekonomik-mali olaylar, doğal afetler ve diğer olaylardır. Bulguları tahvil fiyatlarında meydana gelen kırılmaların genellikle gazetede diplomatik ve askeri haberlerin yoğun olduğu dönemler ile örtüştüğünü göstermektedir. Bununla birlikte tarihçilerin önemli olarak nitelendirdiği olayların önemli bir kısmının tahvil piyasasına ciddi bir biçimde etkilemediği görülmektedir. Yu and Li (2014)'nin çalışmasına benzer olarak kırılma tarihine denk olay veya olayların gazetede manşet olarak yer alma yoğunluğu da ölçülecektir.

Yu ve Li (2014) kırılma tarihine denk gelen olayın başlangıç ve bitiş tarihleri arasında olayın gazetede manşet olma sayısı üzerinden yoğunluk hesaplanmıştır. Fakat bizim çalışmamızda olayların başlangıç ve bitiş tarihlerinden ziyade kırılma tarihinden on gün öncesi ve sonrası dönemde olayın gazetede manşet olduğu sayı yirmi bir güne bölünerek bir yoğunluk hesaplaması yapılmıştır. Bunun temel nedeni İkinci Dünya Savaşı'nın farklı cephelerde sürmesi ve sürekli olarak yeni ve farklı olaylar meydana gelmesidir. Örneğin Almanya'nın Yunanistan'ı işgali 1941 yılının Nisan ayında başlamış ve 1944 yılının Ekim ayında Almanlar geri çekilmiştir. Bu bağlamda olayın başlangıcı ve bitiş arasında çok uzun süre olmakla birlikte Yu ve Li (2014)'ye benzer bir katsayı hesaplaması oldukça küçük bir yoğunluğa tekabül edecek ve olayın ilk anında ortaya çıkan tepkileri ölçmede yetersiz olacaktır. Bu sebeple 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası üzerinden bir yoğunluk hesaplaması yapılmıştır.

Bu noktada nicel olarak kullanmış olduğumuz değişken çeşitliliğinin döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi olarak daha fazla olması ve verilerimizin günlük olarak toplanması çalışmanın daha detaylı sonuçlar vermesi açısından önem arz etmektedir. Gazete başlığı altında savaşa ilişkin haberler, dış politika, iç politika, ekonomik olaylar, uluslararası olaylar, doğal afet, milli savunma ve diğer olmak üzere sekiz alt başlık bulunmaktadır.

4.2.2. Gazete Manşetlerin Sınıflandırılması

Finansal piyasalarda meydana gelen önemli değişimlerin nedenlerinin politik olaylar ile ilgili olan bağıntısını incelemek amacıyla politik olaylar incelenerek sınıflandırılmıştır. Buradaki “politik” kavramı daha çok savaş ile ilgili gelişmeleri ve Türkiye'nin dış politika davranış biçimlerini vurgulamaktadır. Bu kapsamda gazete manşetleri ciddi bir önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye'de gazetelerin en önemli kitle iletişim aracı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda 1938 ile 1946 döneminde 9 yıllık kesit için finansal verilerini içerik analizine tabi tutmak için Akşam gazetesinin manşetleri kullanılmıştır. Akşam gazetesinin seçilmesinin üç temel nedeni vardır. Bunlardan birincisi döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatlarına ait verilerin savaş dönemi boyunca genel olarak bu gazetede bulunmasıdır. İkincisi ise tiraj ile ilgilidir. Tablo 1'den görüldüğü gibi Akşam gazetesi savaş döneminde tirajı açısından dördüncü sırada yer almaktadır ve dolayısıyla en fazla takip

edilen gazeteler arasındadır. Son neden ise gazetenin ilgili dönem boyunca yayın hayatında kesintiye uğramamasıdır.

Tablo 8: 1939-1945 Yılları Arasında Ulusal Çapta Yayın Yapan Gazeteler ve Tirajları

Gazete	Tiraj
Cumhuriyet	16000
Ulus	12000
Tan	12000
Akşam	10000
Yeni Sabah	10000
Son Posta	10000
Vatan	7000
Tasvir-i Efkâr	6000
Son Telgraf	4000
İkdam	4000
Vakit	4000

Kaynak: Çelik ,2018:319.

Ayrıca, Başarır ve Başarır (2017) “İkinci Dünya Savaşı’nın Başlangıç ve Bitiş Evrelerinde Gazete Manşetleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz” adlı çalışmasında Akşam gazetesinin savaşta yaşanan gelişmelere, Cumhuriyet Gazetesi’nin diplomatik ilişkilere, Tan Gazetesi’nin problemleri konulara, Ulus gazetesinin ise iç gündeme ve Cumhurbaşkanı’na dair haberlere daha fazla duyarlılık gösterdiği sonucuna varmıştır. Bununla birlikte Özçin (2020) İkinci Dünya Savaşı’nda Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazetelerinde yayınlanan karikatürler üzerinden iki gazetenin yayın politikası ve Hükümetin aktif tarafsızlık politikası ile olan ilişkisini değerlendirdiği çalışmasında elde ettiği bulgular Yeni Sabah Gazetesi’nin genellikle müttefik yanlısı bir tutum izlediğini Cumhuriyet Gazetesi’nin ise hükümetin aktif tarafsızlık politikasına yakın bir tutum izlediğini tespit etmiştir. Bu sonuçlar da özellikle savaş döneminde yaşanan gelişmelerin altın, döviz kuru, tahvil ve hisse senedi fiyatları üzerindeki etkilerini analiz eden çalışmamızda söz konusu gazetenin tercih edilmesinde rol oynamıştır. Bu amaç doğrultusunda yapılan içerik analizlerinde Akşam gazetesinin kullanılması uygun görülmüş olsa da, kırılma tarihlerine denk gelen olayların tespitinden Cumhuriyet gazetesinden de faydalanılmıştır.

Öncelikle burada araştırma sorusuna yönelik bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Buradaki araştırma sorusu “İkinci Dünya Savaşı Dönemi’nde Akşam gazetesinin manşeti genel olarak savaş ile ilgili bir haber midir? Eğer öyle değilse ne ile ilgilidir?” sorusudur. Bu sorunun sorulmasındaki temel amaç finansal piyasada işlem gören değişkenler üzerindeki etkisini belirlemek için savaşın gündeme ne kadar yoğun bir biçimde geldiğini tespit etmektir.

Bu doğrultuda Yu ve Li (2014)’nin çalışmasına belirli bir ölçüde benzer sekiz kategori oluşturulmuştur. Bu kategoriler yukarıda da belirtildiği gibi savaşa ilişkin haberler, dış politika ilgili haberler, iç politikaya ilişkin haberleri, ekonomi ile ilgili haberleri, doğal afet ile ilgili haberler, uluslararası olaylar, milli savunmaya yönelik haberler ve diğer adlı başlıklardır.

Savaşa ilişkin haberler başlığı altında genel olarak savaşa yönelik olan gazete manşetleri mevcuttur. Burada 9 yıllık dönemdeki günlük gazete manşetleri incelenerek kodlanmıştır. Genel olarak çatışma haberlerinin yoğunlaşması, sulha yönelik olumsuz tutumların yaygınlaşması, (çeşitli işgaller gibi) veya savaş sonrası sulh görüşmelerine yönelik haberler bu tema altında derlenmiştir. Örneğin Almanya’nın Çekoslovakya ve Avusturya’yı işgali, Fransa ve İtalya arasında sömürge ülkelere dayanan anlaşmazlık ve gerginlikler, İngiltere ve ABD’nin, Almanya’nın yayılcı politikalarına yönelik duruşu, Çin-Japon Harbi yönelik çatışmacı haberler, İtalya’nın Yunanistan’ı işgal teşebbüsü, Almanya’nın Yunanistan’ı işgali, Almanya’nın Fransa ile olan çatışmaları, Alman-Sovyet savaşı, ABD’nin savaşa girmesi veya savaş sonrası yapılan konferanslar vb. nitelikteki haberler savaşa ilişkin haberler başlığı altında kodlanmıştır.

İç politikaya ilişkin haberler kategorisi altında ise daha çok hükümet politikalarına yönelik haberler kodlanmıştır. Burada toplanan haberler genellikle ülkenin iç gündemi ve hükümet eylemleri ile ilgilidir. Celal Bayar hükümetinin istifası, yolsuzluk haberleri, seçimle ilgili haberler, siyasilerin açıklamaları, milli bayramlar ile ilgili kutlamalar ve anmalar, Milli Şef’in yurt gezileri gibi haberler bu başlık altında derlenmiştir.

Dış Politikaya ilişkin haberler başlığı altında Türkiye’nin taraf olduğu ikili veya çoklu ilişkilerde ortaya çıkan durumlar kodlanmıştır. Buradaki temel kriter gerçekleşen olayda Türkiye’nin bir taraf olması veya aktif bir rol almasıdır. Türkiye’nin Balkan Antantı’na dahil olması, ülkelerle dostluk anlaşması imzalaması, İngiltere ve Fransa ile imzalanan ittifak anlaşmaları, Almanya ile imzalanan saldırmazlık anlaşması, müttefiklerin Türkiye’yi savaşa sokma çabaları, Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki boğazlar meselesi vb. olayları bu başlık altında kodlanan haberlere örnektir.

Ekonomi ile ilgili haberler kısmında örneklem olarak belirlediğimiz savaş döneminde Akşam gazetesindeki manşetlerin iktisadi olaylarla ilgili olan haberleri yer almaktadır. Bütçe görüşmeleri, milli korunma kanunu, varlık vergisi, ekmek karnesi, çeşitli ürünlere zam, bazı ürünlerde indirim, karabora

haberleri ve ticaret kredi anlaşmaları gibi ekonomiye yönelik haberler baz alınarak bu kategori altında kodlanmıştır.

Doğal afetler başlığı altında, 1938-1946 döneminde meydana gelen doğal afetlere dair gazete manşetleri toplanmıştır. Söz konusu dönemde deprem, sel vb. felaketlerin yaşandığı görülmektedir. Örneğin depremin yarattığı hasarlar, sel felaketi gibi olaylar gazete manşetlerinde kendine yer bulmuştur.

Milli Savunma bölümünde ordu ile ilgi haberler toplanmıştır. Özellikle ordunun yaptığı manevralara ilişkin gibi haberler bu başlık altında kodlanmıştır.

Uluslararası olaylar başlığı altında ise genel olarak diğer ülkelerdeki siyasi krizler, kabine buhranları, isyanlar vb. olaylar bulunmaktadır. Buradaki haberleri belirlerken temel kriter bu haberlerin savaş ile doğrudan bağlantısının olmaması ve söz konusu haberde Türkiye'nin aktif bir rolünün bulunmamasıdır. Fransa'da kabine buhranı yaşanması, İngiltere'de tedhiş gibi haberler uluslararası olaylar başlığı altında derlenmiştir.

Son olarak diğer yedi kategorinin dışında kalan haberler **Diğer** başlığı altında sınıflandırılmıştır. Bu kategoride toplamda altı adet haber bulunmaktadır. Bunlar kara kıış, iki farklı spor haberi, köprü inşası, gökyüzü olayı, yazarlar jübilesi ile ilgili haberlerdir.

4.3. Veri

Bu kısımda çalışma kapsamında kullanılmış olan verilere ait genel bilgiler verilecektir. Öncelikle döviz kurları kapsamında İngiliz sterlini, Amerikan doları, İsviçre frangı ve İsveç kronuna ait dönemsel bilgiler verilecektir. Bir sonraki bölümde altın değişkeni hakkındaki düzenlemeler ve genel bilgiler verildikten sonra son kısımda hisse senedi ve tahvil kapsamında Anadolu Demiryolu Tahvili, Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili, Milli Savunma Tahvili, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse senetlerine değinilecektir. 1938 yılı Ocak ayından 1947 yılı mayıs ayına kadar mevcut tüm sayılar taranarak toplanan veriler ile seriler oluşturulmuştur. *Akşam* gazetesinin sayıları Milli Kütüphane'den alınmıştır. Dijital hale getirilen gazetenin sayıları websitesi (<http://www.millikutuphane.gov.tr/>) üzerinden üyelik ile elde edilebilmektedir. Ancak söz konusu dönemde mevcut olmayan sayıların yanı sıra gazete sayfasının yırtık olmasına bağlı verilerin net olarak okunamadığı ya da tarama yaparken kaydırmaların olduğu sayılar bulunmaktadır. Bunlar veri setine dahil edilememiştir fakat kaybedilen bu gözlemlerin sayısı oldukça azdır. Ayrıca bazı dönemler mevcut olmayan sınırlı sayıdaki veri *Borsa (La Bourse)* gazetesinden elde edilmiştir. Veriler günlük veriler olup, gün sonundaki kapanış fiyatlarıdır.

Tablo 9: Verilere İlişkin Zaman Aralığı, Gözlem Sayıları ve Uygulanan Yöntem

Değişken	Yıl aralığı	Gözlem Sayısı	Yöntem
Altın (külçe altını 24 ayar 1 gramı) Haftalık	Ocak 1938-Kasım1939	67	Bai-Perron Kırılma Testi ve Yapısal İçerik Analizi
Altın (külçe altını 24 ayar 1 gramı) Günlük	Haziran 1940-Aralık 1946	1482	Bai-Perron Kırılma Testi ve Yapısal İçerik Analizi
İsveç Kronu	Ocak 1938- Nisan 1947	2192	Bai-Perron Kırılma Testi ve Yapısal İçerik Analizi
İsviçre frangı	Ocak 1938- Nisan 1947	2067	Bai-Perron Kırılma Testi ve Yapısal İçerik Analizi
ABD doları	Ocak 1938- Nisan 1947	2208	Bai-Perron Kırılma Testi ve Yapısal İçerik Analizi
Sterlin	Ocak 1938- Nisan 1947	2200	Bai-Perron Kırılma Testi ve Yapısal İçerik Analizi
Anadolu Demiryolu Tahvili	Ocak 1938- Aralık 1946	2033	Inclan ve Tiao Yinelemeli Kümülatif Kareler Toplamına Dayanan Çoklu Varyans Kırılma testi ve İçerik Analizi
TCMB Hisse Senedi	Ocak 1938- Aralık 1946	2090	Inclan ve Tiao Yinelemeli Kümülatif Kareler Toplamına Dayanan Çoklu Varyans Kırılma testi ve İçerik Analizi
Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili	Eylül 1938- Aralık 1946	1909	Inclan ve Tiao Yinelemeli Kümülatif Kareler Toplamına Dayanan Çoklu Varyans Kırılma testi ve İçerik Analizi
%7 Faizli Milli Müdafaa Tahvili	Ekim 1942- Aralık 1946	927	Inclan ve Tiao Yinelemeli Kümülatif Kareler Toplamına Dayanan Çoklu Varyans Kırılma testi ve İçerik Analizi

Gazetede işlenen veri bir önceki günün kapanış fiyatlarıdır. Veri girişi yapılırken bu dikkate alınmış ve veri hangi tarihe aitse o baz alınmıştır. Altın fiyatlarına dair günlük veriler 1940 yılının haziran ayından 1946 yılının aralık ayına kadar olan dönem için mevcuttur. 1938 ile 1939 yılları için ise haftalık olarak yayınlanmıştır. Bu nedenle bu dönem için haftalık veriler dikkate alınarak farklı bir seri oluşturulmuş ve bu seri üzerinde dönemin kırılmaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Belirtilen değişkenlere ait gözlem sayıları aşağıdaki gibidir.

4.3.1. Döviz Kurları ve Altın

Çalışma kapsamında dört farklı döviz kuru fiyatı ve altın fiyatı verileri toplanarak seriler oluşturulmuştur. Veriler ile ilgili seçim yapılırken baz alınan unsurlardan ilki verinin 1938 ile 1946 dönemi arasında sürekli olmasıdır. Bununla birlikte dünyada geçerliliği yüksek olan ve Türk parası ile bağı bulunan döviz kurları temel alınmıştır. Ayrıca savaşa katılan ve savaşta taraf olan ülkelerin para birimleri ile savaşa katılmayan ülkelerin para birimlerinin dikkate alınması bir karşılaştırma yapma fırsatı sunmaktadır. Bunun dışında altın verisinin 1938 ile 1939 yılları arasında serbest piyasada işlem görmemesi ve fiyatının bankalar tarafından belirlenmesi nedeniyle haftalık veriler toplanmış, 1940-1946 yılları arasında ise serbest piyasada alınıp satılmasına hükümet tarafından izin verilmiş ve günlük verilere ulaşmak mümkün olmuştur. Aşağıda analizlerde kullanılan döviz kuru verileri hakkında genel bilgiler verilecektir.

Bu dönemde döviz kurları ile ilgili olarak prim uygulaması bulunmaktaydı. Aral (1945) “Döviz Hukuku” adlı çalışmasında bu uygulamayı şöyle özetlemiştir. Türk lirasının dış değerini korumak amacıyla bu uygulamaya başvurulmuştur. Örneğin bu dönemde sterlin genellikle 5.20-5.24 lira arasında seyretmektedir. Ancak Merkez Bankası bazı kaynaklardan gelen sterlini 7,28 liraya almaktadır. Oluşan bu 2,08 liralık farka prim denmektedir. Yine benzer biçimde bu dönemde doların resmi fiyatı 1,3 lira civarında iken karaborsada 1,5-2-3 liraya kadar alınıp satıldığı görülmektedir. Bununla birlikte ihracat ve ithalatta kullanılan takas primide bulunmaktadır. Belirlenen primler çerçevesinde aradaki fark ithalatçı tarafından ihracatçıya ödenmekteydi. Ayrıca Aral (1945) prim uygulamasını dört dönem altında değerlendirmiştir. İlk dönem 5 Ağustos 1939 ile 25 Mayıs 1942 arasındaki dönemi kapsamaktadır. Bu dönemimin ilk anlarında %72’ye varan primler vardır. Fakat 1940 yılındaki düzenleme ile ihracatta %40 ithalatta ise %48 düzeyleri belirlenmiştir. İkinci dönem ise 26 Mayıs 1942 ile 4 Ağustos 1942 dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde İsviçre frangı ve İsveç kronu için ithalattan %48 prim alınmış ihracata ise prim verilmemiştir. Dolar için ise ithalatta dolar başına 50 kuruş alınmış, ihracata ise prim verilmemiştir. Sterlinde ise önceki dönemdeki gibi ihracat için 7,28 ithalat için ise 7,76 düzeyi korunmuştur. Üçüncü dönemin tarih aralığı ise 5 Ağustos 1942 ile 14 Kasım 1942’dir. Bu dönemde Sterlin için aynı düzey korunmuş, diğer dövizler için ise ithalatta siyyanen %35 prim uygulanmıştır.

Son dönem ise 15 Kasım 1944'ten sonraki süreci temsil etmektedir. Bu dönemde de dolara ihracatta %40 ithalatta ise %48 düzeyinde prim uygulaması getirilmiştir (Aral, 1945:142-149). 1945 yılının Nisan ayından 9 Eylül 1946'ya kadar bütün dövizlere prim verilmiştir (Köklü, 1947:76).

4.3.1.1. İngiliz Sterlini

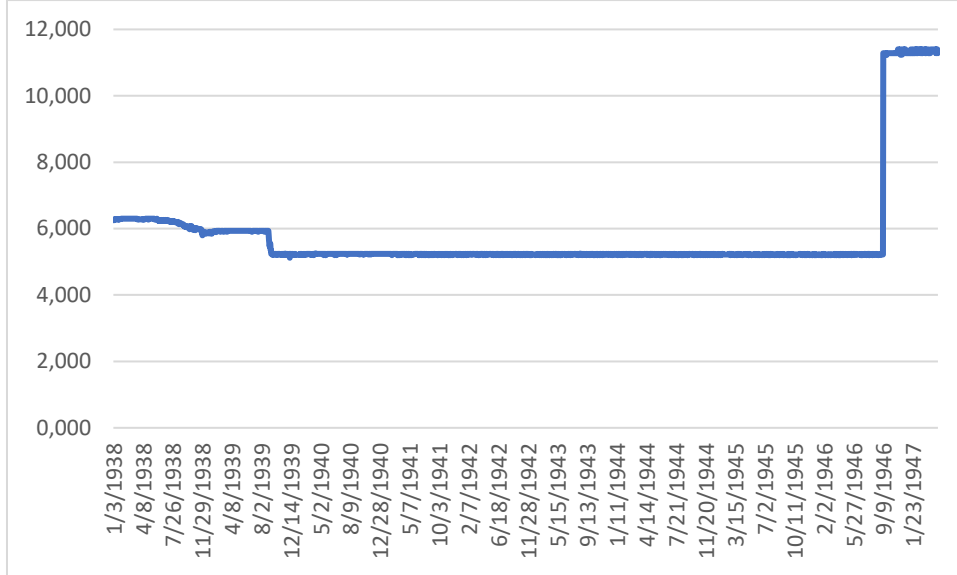
İngiliz sterlini 'ne ait gözlem sayısı 2200'dür. 1938 yılından 1947 yılının ilk 4 ayını içeren bir dönem için veri seti oluşturulmuştur. 1947 yılının ilk dört ayının alınmasının temel sebebi zaman serisindeki kırılmayı bulabilmektir. Bai-Perron yönteminde devalüasyon ile meydana gelen kırılmanın tam tarihini tespit edebilmek için seriyi uzatmak gereksinimi doğmuştur, bu nedenle de veri seti 1947 yılının ilk dört ayı dahil edilerek genişletilmiştir.

Türk lirası ile sterlin arasındaki ilişkiyi incelendiğinde Türk lirasının ilk olarak takip ettiği para biriminin sterlin olduğunu gözlemlenmektedir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında döviz işlem hacimlerinde sterlinin ciddi bir pay aldığı görülmektedir (Yılmaz, 2015:102).

1920'lerde Türk lirasının yabancı paralar karşısındaki değeri özel piyasadaki muameleler ile tespit ediliyordu. Bu sistem içinde dış ticaret açıkları liranın değerini negatif bir biçimde etkiliyordu ve hükümetin kurları etkileyebilmesi için elinde yeterli miktarda rezerv yoktu. 1929 yılında ise lira yabancı paralara karşı değer kaybetmiştir. 1930 yılının ağustos ayında bir nebze istikrar sağlanmıştır. Bunun üzerine 1 sterlin = 1030 kuruş olacak şekilde kur belirlenmiştir. Bu, Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk lirasının ilk değer tespiti olmuştur. Yalnız 1931 yılında İngiliz lirasının altın standardını terk etmesi ile birlikte, lira sterlini takip etmeyi bırakmıştır. Altın standardına bağlı kalmak için 1 Türk lirası = 12.06 Fransız Frangı'nı takip etmeye başlamıştır (Ete, 1938:17; Köklü, 1947:40-41; Tezel, 2015:202; Cumhuriyet, 23 Eylül 1931:1).

Bununla birlikte 1940 yılına kadar Türk lirası, İngiliz sterlini karşısında dalgalı bir seyir izlemiştir. Fakat İkinci Dünya Savaşı döneminde, hükümetin paranın dış değerinin korunması amacı ile uyguladığı politikalar, lirayı diğer para birimleri karşısında aşırı değerlendirmiştir. Bu dönemde dış ticarete temel olarak kliring sistemi kullanıldığı için piyasadaki kur dışında ayrıca takaslı prim kurları da mevcuttu. Bu nedenle hükümet 1939 yılında takaslı prim kurlarını ilan etmeye başladı. 1940 yılında Türkiye ile İngiltere arasında yapılan tediye anlaşmasına göre, Londra'da altın alım fiyatında değişiklik olmadığı sürece Merkez Bankası İngiliz lirası alım fiyatını 520 kuruşa tutacaktı (Tekeli ve İlkin, 2016:78). Kurun bu şekilde baskı altında tutulması ancak 1946 yılına kadar sürdü. 1946 yılının Eylül ayında yapılan devalüasyon ile 1 İngiliz sterlini =11.284 Türk lirası olacak şekilde yeniden düzenlendi.

Grafik 20'ye bakıldığında İngiliz sterlini için 1938 ile 1939 yılları arasında bir dalgalanma mevcuttur. Fakat daha sonraki yıllar sabit bir seyir izlemektedir. Bunun nedeni yukarıda belirtildiği gibi 1940 yılında İngiltere ile yapılan Tediye Anlaşması sonrası kurun 5.20 düzeyinde sabitletmesidir. 1946 yılında ise devalüasyon sonrası ortaya çıkan değişim gözlemlenmektedir.

Şekil 20: Türk Lirasının İngiliz Sterlini Karşısındaki Değeri (1938-1947)

Kurun sabitletmesine rağmen karaborsada oluşan fiyatları incelediğimizde aslında piyasada oluşan fiyatın sabit kurun üzerinde olduğu aşağıdaki tabloda açıkça görülmektedir. Ayrıca takaslı prim kurları da mevcuttu. Buradaki temel amaç bu dönemde Türkiye'deki fiyatlar genel düzeyi ihracat yapmaya pek elverişli değildi. Bu aradaki farkı dengeye getirebilmek için aradaki farkın ithalatçı tarafından ihracatçıya ödenmesi gerekiyordu. Fakat bu durumun ithal ürünlerin fiyatını arttırması kaçınılmazdır (Köklü, 1947:75). Sonuçta uygulanan takas primli kurlarında resmi kurların üstünde olduğu görülmektedir.

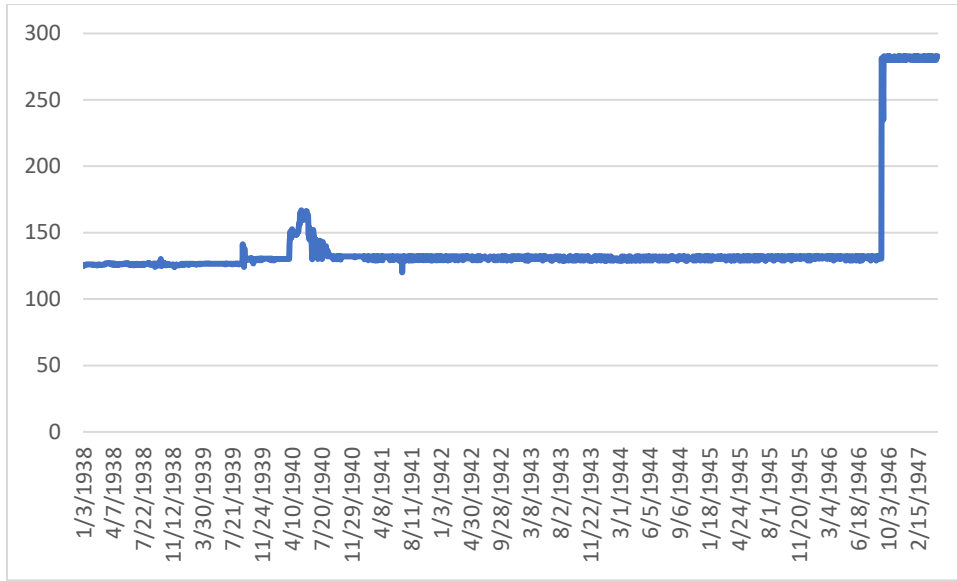
Tablo 10: Sterlin İçin Takaslı Prim Fiyatı ve Karaborsa Fiyatı (1938-1945)

Yıl	Cari Kur (Kuruş)	Takas Primli Kur(Kuruş)	Cari Karaborsa (Kuruş)
1938	616	895	-
1939	570	984	932
1940	524	728	686
1941	523	732	-
1942	523	732	-
1943	522.5	728	586
1944	522	728	692
1945	522	728	600

Kaynak: Köklü, 1947:76

4.3.1.2 Amerikan Doları

Amerikan dolarına ait gözlem sayısı 2208'dür. 1938 yılında 1947 yılının ilk 4 ayını içeren bir dönem için veri seti oluşturulmuştur. Sterline benzer bir biçimde devalüasyonu bir kırılma noktası olarak tespit edebilmek için seri uzatılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri (ABD) savaşın başlangıcında taraf olmamasına rağmen, Japonya'nın Aralık 1941'deki saldırısı sonucu savaşa girmiştir. Bununla birlikte ABD'nin o dönemde ekonomik olarak ciddi bir biçimde büyümesine bağlı olarak dolar önemli bir para birimi haline geldiği için çalışmada tercih edilen kurlardan biri olmuştur. Dolar kurunun seçilmesinin bir diğer nedeni de söz konusu dönemde elde edilen verisinin sürekli olmasıdır. Grafik 21 1938-1947 dönemi için dolar kurunun seyrini göstermektedir. Buna göre, savaşın başlangıcındaki dalgalı seyrine rağmen dolar kurunun sabit bir trend izlediği söylenebilir.

Şekil 21: Türk Lirasının Amerikan Doları Karşısındaki Değeri (1938-1947)

İngiliz sterlinine benzer bir biçimde, doların da karaborsa değeri resmi kurun oldukça üzerindedir. Yine dolar için de resmi kurun üstünde seyreden takaslı prim kurları bulunmaktadır. 1946 yılındaki devalüasyon ile 1 dolar = 2.8 Türk Lirası düzeyine gelmiştir.

Tablo 11: Dolar için Takaslı Prim Fiyatı Ve Karaborsa Fiyatı (1938-1945)

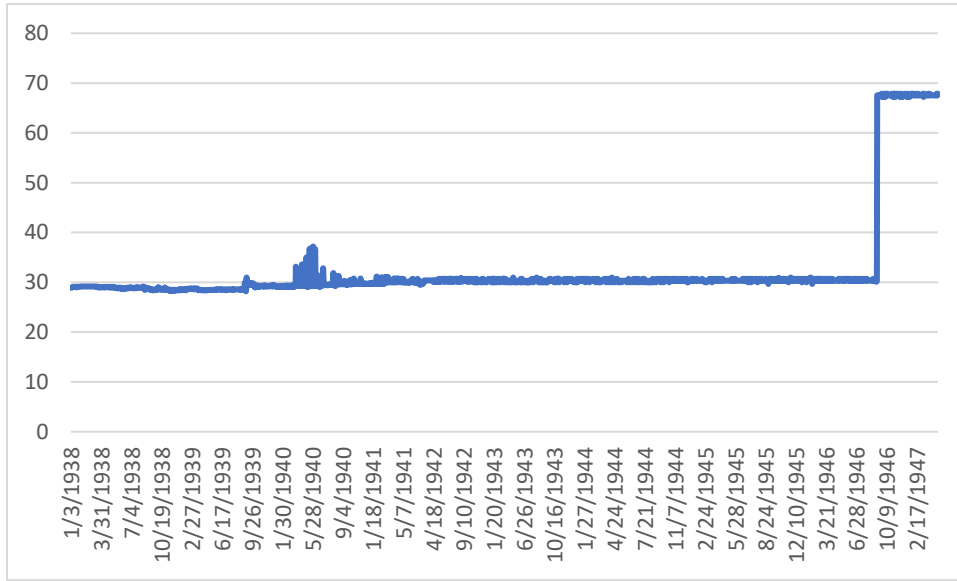
Yıl	Cari Kur (Kuruş)	Takas Primli Kur(Kuruş)	Cari Karaborsa (Kuruş)
1938	126	192	-
1939	127.8	219.3	-
1940	137.7	192.78	274
1941	131	183.4	235
1942	130.8	182.8	193.89
1943	130.7	176.6	188
1944	130.66	182.7	242
1945	131.1		275

Kaynak: Köklü, 1947:76

4.3.1.3. İsviçre Frangı

İsviçre frangına ait gözlem sayısı ilgili dönem için 2067'dir. Aşağıdaki grafikte 1938 yılı ile 1947 yılının ilk dört ayını kapsayan süreçte İsviçre frangının fiyat verisi bulunmaktadır. Savaşın başındaki (1940 yılı) ve 1946 yılındaki bazı dalgalanmalar dışında genel olarak sabit bir eğilim mevcuttur.

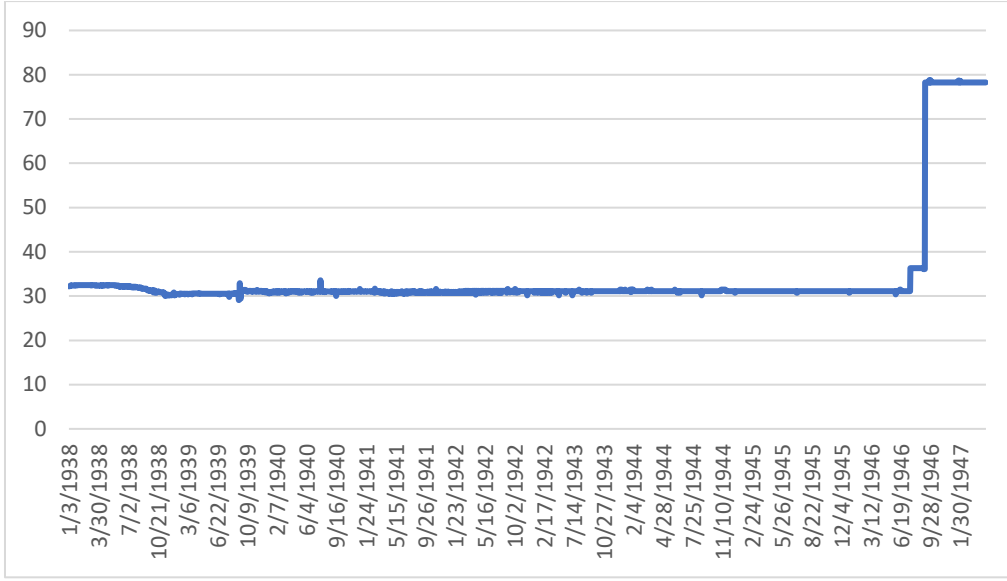
İsviçre, İkinci Dünya Savaşı boyunca tarafsızlığını koruması ve savaşta aktif bir taraf olarak yer almaması nedeniyle önem arz etmektedir. Liranın, savaşa taraf olan ABD ve İngiltere para birimlerinin yanında tarafsız bir ülke para birimi cinsinden değerini gözlemlemek daha faydalı olacaktır. Bu doğrultuda İsviçre frangı tercih edilmiştir.

Şekil 22: Türk Lirasının İsviçre Frangı Karşısındaki Değeri (1938-1947)

4.3.1.4. İsveç Kronu

İsveç kronuna ait gözlem sayısı 2192'dir. İsviçre gibi İsveç de savaş boyunca tarafsız kalmayı başaran bir ülkedir. Bu bağlamda kronun lira cinsinden değeri üzerinden dalgalanmalara bakmak karşılaştırma açısından önemlidir. İsveç kronunun Türk lirası cinsinden değerini 1938 başından 1947 yılı mayıs ayına kadar sergileyen aşağıdaki grafiğe göre, 1946 yılındaki devalüasyon dışında kurda ciddi bir dalgalanma görülmemektedir. 1946 ayrıca İsveç'in parasını revalüe ettiği yıldır (Bohlin, 2014:358).

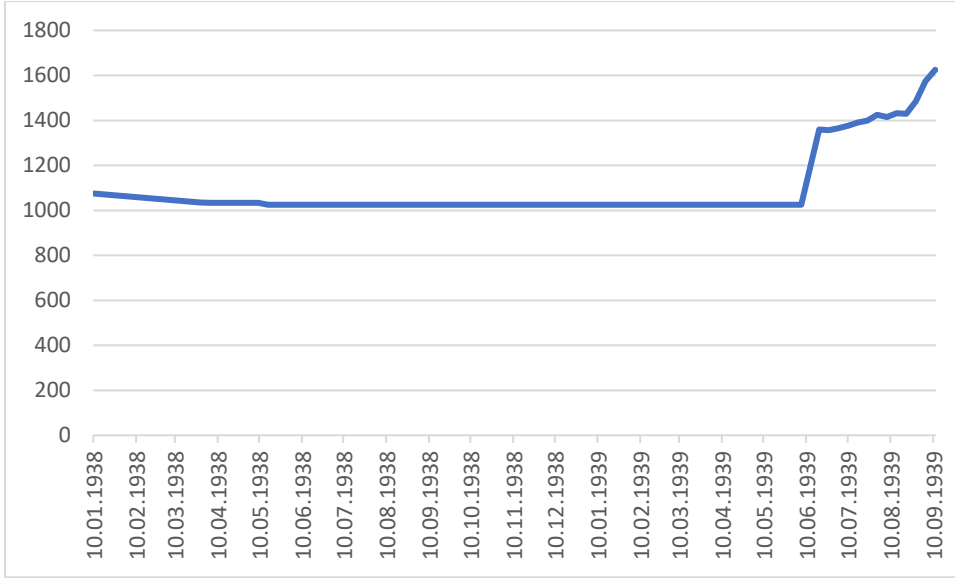

Şekil 23: Türk Lirasının İsveç Kronu Karşısındaki Değeri (1938-1947)

4.3.1.5. Altın

Çalışma kapsamında külçe altının gram fiyatının diğer altın fiyatlarına göre (Reşat vb.) daha geniş bir veri seti sağlanması nedeniyle bu değişken seçilmiştir. Bununla birlikte altın için iki farklı zaman serisi oluşturulmuştur. Bunun temel nedeni 1938 yılında altın fiyatında yaşanan dalgalanmalar sebebiyle altın alım ve satımının sadece belirli bankalar üzerinden yapılacağına dair bir düzenleme getirilmesidir. Düzenleme, 19 Ocak 1938 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan Türk Parası Kıymetini Koruma hakkındaki 12 numaralı kararnameye ek kararnamenin birinci maddesinde “*Memleket dahilinde altın ticareti yalnız Maliye Vekaletince mezun kılınacak bankalara tarafından yapılır*” ifadesi ile bu yürürlüğe sokulmuştur. Bu tarihten sonra altın ile ilgili veriler haftalık olarak Akşam Gazetesi’nde yayınlanmıştır. Bu döneme ait veri sayısı 67 olup ilgili dönem içindeki seyri aşağıdaki grafikten görülebilir.

Haftalık altın verilerin bulunduğu grafik 24’ten görüldüğü gibi 1939 yılı haziran ayına kadar altın yatay bir seyir izlemiştir. Ancak bu tarihten sonra yukarı yönlü bir hareketlilik başlamıştır. Bunun nedeni, haziran ayından itibaren memleket dahilinde altın alım ve satımının serbest bırakılmış olmasıdır (Akşam, 17 Haziran 1939:3).

Şekil 24: Türk Lirasının Altın (Haftalık) Karşısındaki Değeri (1938-1939)

1482 gözlemden oluşan günlük altın verisinde yine külçe altının gram fiyatı dikkate alınmıştır. Haziran 1940-Aralık 1946 dönemi için altın fiyatlarındaki hareketlilik grafik 25'te görülebilir. Söz konusu dönemde altın fiyatları oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şekil 25: Türk Lirasının Altın (Günlük) Karşısındaki Değeri (1940-1946)

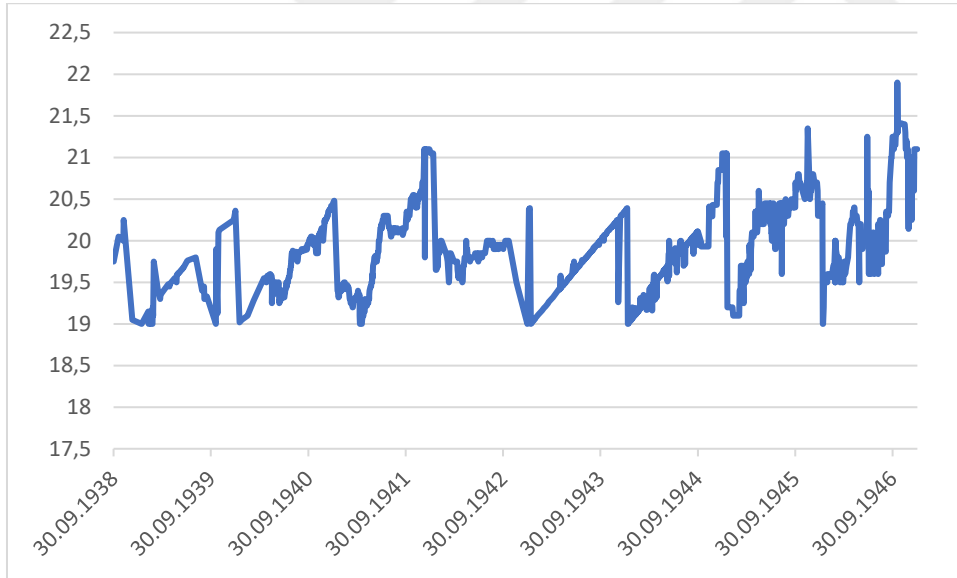
4.3.2. Tahvil ve Hisse Senetleri

Tahvil ve hisse senetlerinin savaşta gerçekleşen olaylara verdiği tepkiyi gözlemek amacıyla ilgilenilen 1938 ile 1946 yılları arasında sürekli bir veri akışına sahip olan üç tahvil ve bir hisse senedi için veri toplanmıştır. Bu çerçevede Anadolu Demiryolu Tahvil, Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili ve

Milli Müdafaa Tahvillerine ait günlük fiyat verileri alınmıştır. Bu bağlamda demiryolu inşasının Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren ciddi bir öneme sahip olması ve hükümetin bu yönde borçlanmaya giderek tahvil çıkarılması yaygın bir tahvil türü olduğunu işaret etmektedir. Bunun yanında savaş döneminde askeri harcamaların finansmanı amacıyla çıkarılan milli müdafaa tahvilleri de önemli bir yere sahiptir. Bu üç tahvile ek olarak incelenen hisse senedi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası hisse senedir. Hisse senedi olarak ise TCMB'nin çıkardığı hisse senedi ilgili veriler mevcuttur.

4.3.2.1. Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili

Sivas-Erzurum demiryolu hattının inşası için 30 Mayıs 1934 tarihli ve 2463 sayılı kanun ile senelik faiz ve ikramiye toplamı %7 olmak ve değeri her sene 10 milyon lirayı geçmemek ve yirmişer senede itfa edilmek üzere 30 milyon liralık tahvil ihracı yetkisi hükümete verilmiştir. Tahviller, itibari değerleri 20 lira, satış fiyatları 19 lira olmak üzere 20 yılda ödenmek üzere yedi tertip halinde çıkarılmıştır (Arsan, 1961:20). Çalışmada baz alınan birinci tertiptir. Bu tahvile ait gözlem sayısı 1506'dır.

Şekil 26: Sivas-Erzurum 1.Tertip Tahvil Fiyatı (1938-1946)

4.3.2.2. Milli Müdafaa Tahvilleri

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye Aktif olarak savaşa katılmamasına rağmen olası bir saldırı ihtimaline karşı orduyu hazır bir biçimde bekletiyordu. Bu sebeple savunma harcamaları ciddi bir biçimde artmıştı. Savunma harcamalarını finanse etmek için iç borçlanma yoluna gidildi. Bu çerçevede hükümete 4275 sayılı kanun ile Milli Müdafaa vekaletinin masraflarına karşılık tutulmak üzere 150 milyon liralık iç borçlanma yetkisi verilmiştir (Resmi Gazete, 25 Haziran 1942, sayı:5141).

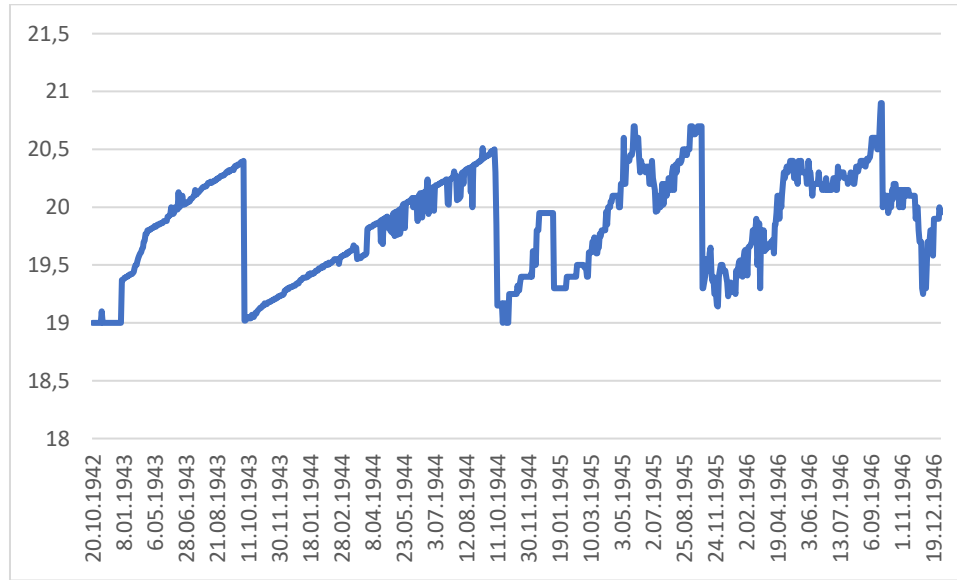
Farklı tertipler halinde çıkarılan bu tahvile dair detaylar tablo 11’de sunulmuştur. Her tertibe ait tahvillerin itibari kıymeti ile ihraç fiyatı arasındaki farkın %5 ten fazla olmamasına ve tahvillerin senelik faizi veya faizle ikramiyeye tutarı itibari kıymetin %7’yi geçmemesine karar verilmiştir. Bu nedenle 20 liralık tahvillerin ihraç fiyatı 19 liradır. 2, 3 ve 4. Tertip tahvil fiyatları 100 liradır. (Arsan, 1961:23).

Tablo 12: Milli Müdafaa Tahvilleri İhraç Miktarı

Tertip	Miktar (milyon lira)	Çıkış Tarihi	Faiz
I	28	30 Eylül 1942	%7
I	12	30 Eylül 1942	%5 (ikramiyeli)
II	25	31 Mart 1944	%7
III	35	31 Ocak 1945	%7
IV	35	30 Kasım 1945	%7

Kaynak: H. Üren Arsan, Türkiye’de Cumhuriyet Devrinde İç Devlet Borçları

Çalışmada %7 faizli Milli Müdafaa Tahviline ait veriler dikkate alınmıştır. Bu tahvillerin gözlem sayısı 1942-1946 döneminde 927’dir. İlgili dönemde fiyat değişimlerine yönelik grafik aşağıda mevcuttur. Grafik 8’de görüldüğü gibi milli savunma tahvili 19 ile 21 arasında sınırlı bir bant da dalgalı bir seyir izlemiştir.

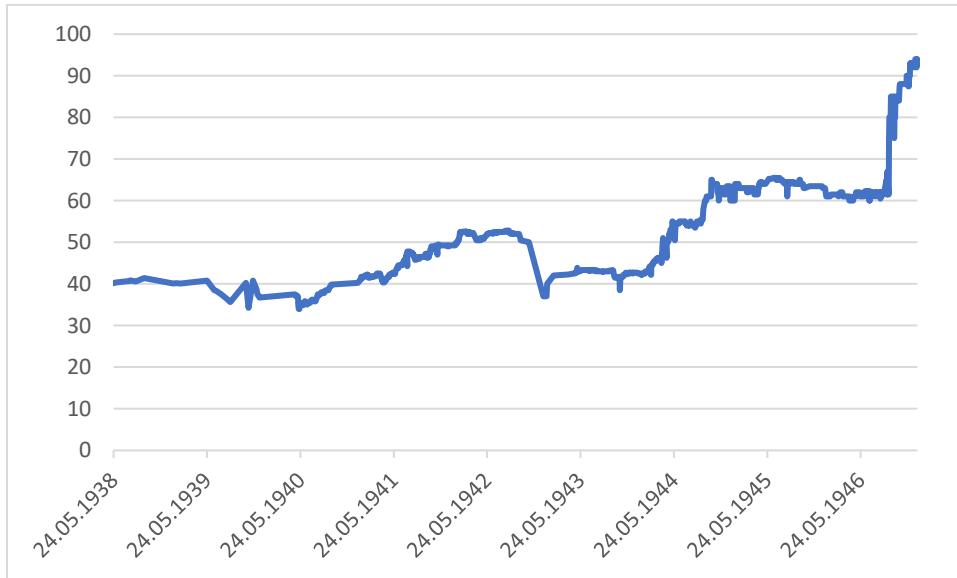

Şekil 27: Milli Müdafaa Tahvil Fiyatı (1942-1946)

4.3.2.3. Anadolu Demiryolu Tahvili

İzmit'ten Ankara'ya kadar bir demiryolu inşa etmek ve işletmek amacıyla Deutsche Bank tarafından 1889 yılında kurulmuştur. Şirketin imtiyaz süresi 99 yıldır. Şirketin sermayesi 36,72 milyon Mark olup her birinin değeri 408 mark olan 90.000 hisse senedine bölünmüştü. Genel kurulun, sermayeyi 135 milyon Frank'a kadar arttırma ve demiryolu inşa maliyetlerine göre tahvil çıkarma yetkisi vardı. 1889 yılında %5 faizli ve 65,28 milyon mark değerinde tahvili piyasaya sürdü. Bu tahviller 408 Mark değerinde 15 bin adet, 2040 Mark değerinde 23 bin adet ve 10.200 mark değerinde 1200 adet olacak kúpürler halinde çıkarılmıştı. 1910 yılında faiz oranı %4,5'a düşürüldü. 1912 yılında ise 48,96 milyon marklık tahvil çıkarıldı. Bu tahviller ise, 408 Mark değerinde 60 bin adet, 2040 Mark değerinde 12 bin adet kúpür halinde piyasaya arz edilmişti. 1928 yılında şirket Türkiye Cumhuriyeti'nin malı olmuştur. 1928 yılında İstanbul Esham ve Tahvilat- Kambiyo ve Nukut Borsası'nda Osmanlı Tahvilleri işlem görmekteydi (Akyıldız, 2001:118; Aslanteppe, 1993:20; Al ve Akar, 2014:154-155).

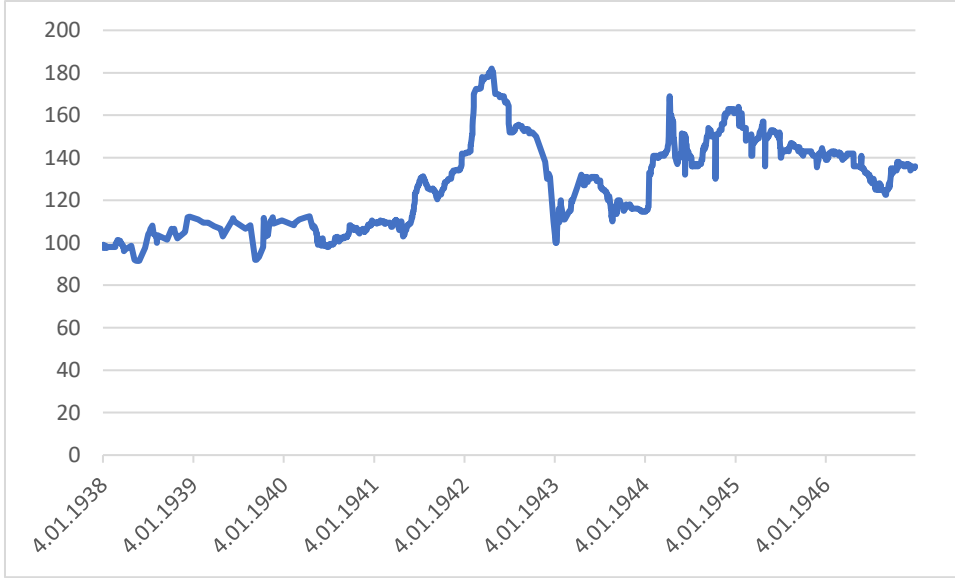
26 Şubat 1937 tarihli 2794 numaralı kanuna bazı hükümler ilavesine dair kanunun 1. Maddesinde “*Bu kanunun neşri tarihinden itibaren iki sene zarfında Anadolu Demiryolu ve Haydarpaşa Limanı Şirketleri esham, tahvil ve mümessil senetlerinin hâmilleri, diledikleri takdirde, bunların Sivas - Erzurum veya Ergani tahvilleri ile mübadelesini talep edebilirler*” hükmü yer almaktadır (Resmi Gazete, 26 Şubat 1937, sayı:3540). Bu madde ile elinde Anadolu Demiryolu tahvili ve hisse senedi bulunduranların, bunları diğer tahvillerle değiştirilebileceğine dair düzenleme yürürlüğe sokulmuştur. Anadolu Demiryolu Tahvilinin ilgili dönemdeki fiyat seyri Grafik 28'da görülebilir.

Şekil 28 : Anadolu Demiryolu Tahvil Fiyatı (1938-1946)

4.3.2.4 Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi

1938-1946 dönemindeki fiyatları incelenen TCMB Senedine ait gözlem sayısı 1530'dur. Hisse senedinin ilgili bu dönem içindeki seyrini gösteren grafik aşağıdadır. Grafik 29'da hisse senedinin dalgalanarak 1942 yılında zirve yaptığını sonrasında ise düşüş yaşadığı görülmektedir.

Şekil 29: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Hisse Senedi Fiyatı (1938-1946)

30 Haziran 1930 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 1715 sayılı kanun ile Merkez Bankası'nın hisseli sermayesi 15 milyon olup 150 bin hisseye ayrılmıştır. Hisseler A, B, C ve D olmak üzere dört sınıfa ayrılmıştır. A sınıfına ait hisse senetlerinin her biri asgari yüz hisseliktir ve bunlar hükümet müesseselerine tahsis edilmiş olup sermayenin %15'ni geçemez. B sınıfına ait hisse senetleri Türkiye'de faaliyet gösteren Milli Bankalara tahsis edilmiştir. C sınıfına ait hisse senetlerinin azami 15000 adedi ise Milli Bankalar dışındaki bankalar ile imtiyazlı şirketlere tahsis edilmiştir. D sınıfına ait hisse senetleri ise Türk ticaret müesseselerine ve Türk tabiiyetine haiz hükmi ve hakiki şahıslara tesis edilmiştir. Bu bağlamda hükümet bu hisse senetlerinin halka arzına geniş bir katılım sağlayabilmek için yaygın bir kampanya sürdürmüştür (Yılmaz, 2015:140; Resmi Gazete, 30 Haziran 1930, sayı: 1533).

5. ANALİZ VE BULGULAR

Bu bölümde ekonometrik analiz ve içerik analizi çerçevesinde elde edilen sonuçlar ve genel değerlendirmeye yer verilmiştir. İlk bölümde ekonometrik analiz kapsamında uygulanan yapısal kırılma testlerinin sonuçları bağlamında elde edilen kırılma noktalarının hangi tarihlere ve olaylara denk geldiği tespit edilerek, değişim oranları hesaplanmıştır. İkinci bölümde ise, yapısal kırılma testleri sonucu elde edilen kırılma noktalarında gerçekleşen olayların Akşam gazetesindeki manşete çıkma yoğunluğuna dair sonuçlar verilmiştir. Son bölümde ise elde edilen sonuçlara dair genel değerlendirme yapılmıştır.

5.1. Ekonometrik Analiz Sonuçları

Bu bölümde yapısal kırılma testleri sonucu elde edilen kırılma tarihleri ve ilgili olaya dair bilgi verilerek, ortaya çıkan değişim oranı verilmiştir. Kısa dönem değişim oranı kırılma tarihinden bir gün önce ve bir gün sonra olmak üzere meydana değişimi ölçmek için hesaplanmıştır. Bu değişim oranı kırılma tarihinden bir sonraki günün değerinden bir önceki günün değeri çıkarılarak, önceki günün değerine bölünerek bulunmuştur. Uzun dönem değişim oranı ise kırılma tarihinden sonraki değerlerin ortalamasından, önceki değerlerin ortalaması çıkarılarak, önceki değerlerin ortalamasına bölünmesi ile elde edilmiştir.

Bu kapsamda ilk olarak döviz kuru ve altın için Bai-Perron yapısal kırılma testinden elde edilen sonuçlar verilmiş, sonrasında ise tahvil ve hisse senedi için Inclan-Tiao (ICSS) varyans kırılma testinin sonuçları verilmiştir.

5.1.1. Döviz Kuru ve Altın

Bu bölümde döviz kurları ve altın fiyatları için toplanan günlük veriler ile oluşturulan serilerdeki kırılma noktalarını tespit edebilmek için, çoklu yapısal kırılma testlerinden biri olan Bai-Perron (1998, 2003a, 2003b) metodu kullanılmıştır. Yapılan bu test sonucu elde edilen kırılma noktalarının hangi olaylarla ilişkili olduğu gazete haberleri taranarak elde edilmiştir.

Kırılma noktası ile meydana gelen değişimin miktarını ölçmek için uzun dönemli ve kısa dönemli değişim olmak üzere iki farklı değer hesaplanmıştır. Her bir değişken için test sonucunda elde edilen kırılma tarihinin sonrasındaki değerlerin ortalamasından, önceki değerlerin ortalaması çıkarılmış ve önceki değerlerin ortalamasına bölünerek uzun dönem değişim oranları hesaplanmıştır. Kısa dönemli

değişim oranlarını hesaplamak içinse kırılma noktasından bir sonraki günün değerinden, bir önceki günün değeri çıkarılarak bir önceki günün değerine bölünmüş ve yüzdelik değişim elde edilmiştir.

UD $_{max}$ ve WD $_{max}$ test istatistiklerinin anlamlı olması durumunda Bai ve Perron'un (2003) çalışmasında kırılma sayısının tespitine dair verilen tavsiyeler çerçevesinde ardışık Bai-Perron testini ya da bilgi kriterine dayalı yapısal kırılma testleri kullanılabilir. Çalışmada bilgi Schwarz bilgi kriterine dayalı yapılan testler tercih edilmiştir. Rejimler arası homojenlik varsayımı altında bilgi kriterlerine dayalı kırılma analizi yapılmıştır. Bu varsayım altında bilgi kriterine dayalı testlerin daha iyi sonuç verdiği görülmüştür. Bilgi kriterine dayalı testin seçilmesinin nedeni çalışma kapsamında bu bilgi kriterinin daha küçük kırılmaları yakalayabilmesi ile daha fazla kırılmanın elde edilmesinin mümkün olmasıdır. Ayrıca HAC tahmini ile varyans ve kovaryans matrisini elde ederek otokorelasyon ve değişen varyans sorununu ortadan kaldırılabilecektir (Mert ve Çağlar, 2019:72). Belirlenen bu strateji çerçevesinde sırasıyla döviz kuru ve altındaki kırılma tarihleri ve değişim miktarları belirlenmiştir.

5.1.1.1. İngiliz Sterlini

Yöntem bölümünde tasarladığımız strateji çerçevesinde ilk olarak İngiliz sterlininin günlük verileri ile oluşturulan 2200 gözlem içeren seriye bilgi kriterlerine dayalı kırılma analizi uygulanmıştır. Bilgi kriterine dayalı analiz sonucunda elde edilen kırılma noktaları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Burada Schwarz kriterine göre 5 farklı kırılma noktası elde edilmiştir.

Tablo 13: Sterlin için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları

Kırılma	Schwarz
0	0,832022
1	-2,138670
2	-5,118311
3	-6,886842
4	-6,904626
5	6,914511*

Not: Varyans-kovaryans matrisi HAC tahmincisi ile sağlamlaştırılmış, AR(1) yaklaşımı ile karesel spektral kernel fonksiyonu kullanılmış, Andrews otomatik band genişliği metodu seçilmiş ve Hata dağılımları rejimlere göre homojen kabul edilmiştir. *%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Trimaj:0,05

Yapılan testler sonucu en fazla kırılma sayısını veren Schwarz bilgi kriterine dayalı analiz olduğu belirlenmiştir. Bunun temel nedeni genel olarak diğer testlerin verdiği kırılma noktalarını içinde barındırması ve olası değişimlere karşı daha duyarlı olması ve küçük de olsa değişimlerin göz ardı

edilmemesidir. Tablo 12’de Schwarz bilgi kriterine dayalı yapısal kırılma testi sonucunda elde edilen bulgular İngiliz sterlini için 5 adet kırılma noktasını olduğunu göstermektedir. Fakat grafik 30’a bakıldığında genel olarak kurun sabit bir seyir izlediği görülmektedir.

Bunun temel nedeni İkinci Dünya Savaşı döneminde, hükümetin paranın dış değerinin korunması amacı ile uyguladığı politikalar, lirayı diğer para birimleri karşısında aşırı değerli hale getirmiştir. Bu dönemde dış ticarete temel olarak kliring sistemi kullanıldığı için piyasadaki kur dışında ayrıca takaslı prim kurları da mevcuttu. Bunun üzerine hükümet 1939 yılında takaslı prim kurlarını ilan etmeye başladı. 1940 yılında Türkiye ile İngiltere arasında yapılan tediye anlaşması ile, Londra’da altın alım fiyatında değişiklik olmadığı sürece Merkez Bankası İngiliz lirası alım fiyatını 520 kuruşta tutulacaktır (Tekeli ve İlkin, 2016). Yapılan anlaşma sonrası kurun sabitlenmesine rağmen seride kırılmalar mevcuttur.

Tablo 14: Sterlin için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

Kırılma tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim(%)
5.9.1938	Südet Krizi	-8	-1
10.3.1939	Çekoslovakya’nın işgali	-7	0
29.08.1939	Savaşın başlangıcı	-6	-2
20.03.1941	-	2	-1
9.09.1946	Devalüasyon	110	116

5 Eylül 1938 tarihine denk gelen ve sterlinin uzun dönemde %8, kısa dönemde ise %4 oranında değer kaybetmiştir. 1938 yılında Avrupa’da meydana gelen Avusturya’nın Almanlar tarafından işgali, Almanya ve Çekoslovakya arasındaki Südet meselesi ile yaşanan siyasi olaylar sonrasında ciddi miktarda altın Avrupa’dan Amerika’ya gitmiştir. Bu nedenle İngiliz sterlininin değeri düşmeye başlamıştır. Sterlin/dolar paritesinin yaklaşık olarak 5 olduğu dönemde, sterline bir talebin olduğunu gösteriyordu. Amerika Birleşik Devletleri bu durumda herhangi bir sakınca görmüyordu, hatta gereğinden fazla altına sahip olduğu için altının Londra’ya gitmesini teşvik ediyordu. Fakat Avrupa’da ortaya çıkan siyasi hadiseler sonucu altın tekrar Amerika’ya gitmeye başladı ve parite 4.85 düzeyine geldi. Bu durum da ağustos ayından itibaren sterlinde düşüşe neden oldu (Akşam, 5 Eylül 1938:4; TCMB, 1940:3).

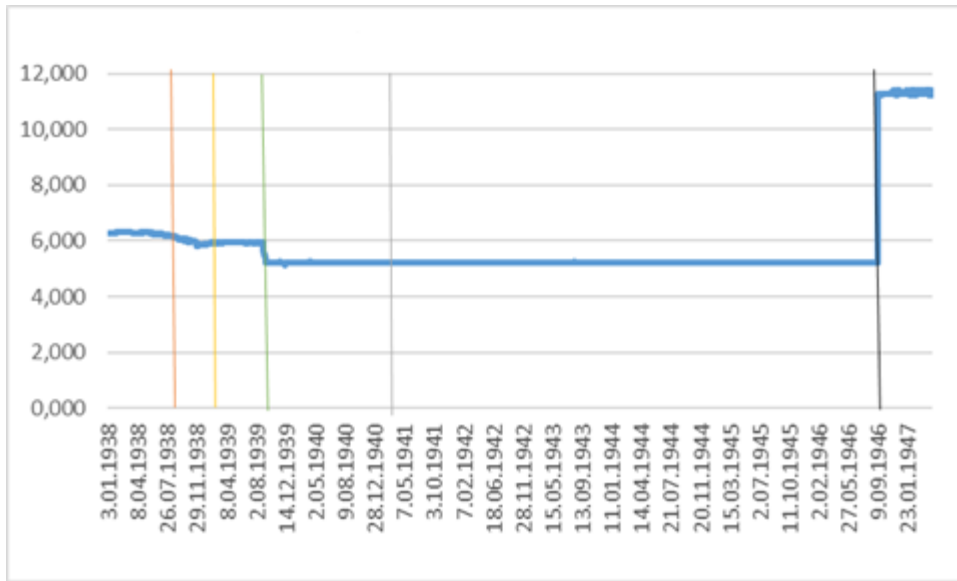
İkinci kırılma noktası ise 10 Mart 1939 tarihine denk gelmektedir. 16 Mart 1939 tarihinde Almanya’nın Çekoslovakya’yı işgal etmesiyle birlikte Avrupa’daki politik gerginlikler atılmış ve bu durumun sterlinin

değeri üzerinde bir etki yarattığı söylenebilir. Fakat burada asıl dalgalanmanın 1938 yılının Kasım, Aralık ve ocak aylarında gerçekleştiği görülmektedir. Bu süreçte Südet krizinin devamında yaşanan politik gelişmeler etkili olmuştur. 29 Eylül 1938’de toplanan Münih Konferansı sonucunda Südetler Almanya’ya verilmiş, aralık ayında Polonya Leh azınlığın yaşadığı bölgeyi, Macaristan ise Macarların yaşadığı bölgeleri almıştır. 1939 yılının mart ayında ise Almanya Çekoslavakya’yı işgal etmiştir (Aydın, 2018:408). Orta çıkan bu politik gerginliklerin yanında, Amerika, İngiltere ve Fransa arasında kambiyo fiyatlarının korunması ve sermayenin dolaşımı üzerine yapılan anlaşmanın, sterlin ve franktaki zayıf durum nedeniyle tekrardan tetkik edileceği söylentileri sterlinde düşüşe neden olmuştur. Sterlin/dolar paritesi 4.69’a düşmüş, 1933 yılından beri görülen en düşük seviye görülmüştür. Bununla birlikte Londra piyasasında esham ve tahvilat düşmüştür. Bunun nedeni olarak ise Almanya’nın Yahudilere karşı aldığı tedbirler gösterilmektedir. Kasım ayının sonlarında Londra’dan Amerika’ya giden altın miktarı azalmıştır. Fakat yine de sterlin düşüş göstermiş ve sterlin/dolar paritesi 4.66’ya düşmüştür. Sterlindeki düşüş sebebiyle uluslararası piyasadaki işlemlerde durgunluk ve esham-tahvilat fiyatlarında düşüş eğilimi mevcuttur (Akşam, 21 Kasım 1938:9; Akşam, 28 Kasım 1938:4).

Üçüncü kırılma noktası 26 Ağustos 1939 tarihine, savaşın fiili olarak başlamasından birkaç gün öncesine rastlayan bu tarihe denk gelmektedir. 4 Eylül 1939 tarihli Akşam gazetesinin “iktisadi ve mali hafta” adlı köşesinde savaşın başlaması ile birlikte ülkelerin sınırları içerisinde yetiştiremediği ve ithal edilen ürünlerin fiyatlarının artacağı, ihracat mallarının da fiyatının düşeceğine dair tespitler mevcuttur. Bununla birlikte parasal istikrarsızlıkların ortaya çıkacağını vurgulamaktadır. Bu bağlamda ilk olarak sterlinin ciddi düşüşünü örnek göstermektedir. Politik krizin en yüksek düzeye ulaşması sonucunda altın taleplerinin artması ve sermayenin tükenmesi karşısında bulunan İngiltere hafta zarfında altın satışını menetmiştir. Bu sebeple sterlin ciddi bir düşüşe uğramıştır. Bu süreçte İngiliz parasına bağlı diğer para birimleri değişikliğe gitmişlerdir. Belga ve İsviçre frangı sürekli İngiliz sterlinini takip ederken, dolar fiyatını esas almaya başlamışlardır. İsveç kronu da İngiliz lirası ile irtibatını kesmiştir. Türk lirası öteden beri dolar esasını takip ettiği için değerinde bir değişiklik yoktur (Akşam, 4 Eylül 1939:4). Bu nedenle sterlin uzun dönemde %6 kısa dönemde ise %2’lik bir değer kaybına uğramıştır.

Dördüncü kırılma noktası ise 20 Mart 1941 tarihine denk gelmektedir. Testin burada bir kırılma noktası göstermesine rağmen bu noktalarda kur sabitlendiği için herhangi bir olay ile ilişkisi bulunmamaktadır. Son kırılma noktası olan 9 Eylül 1946 tarihinin ise devalüasyona denk geldiği görülmektedir. Savaş döneminde Türk lirasının değerini korumak için sabit kur rejimi uygulanmıştır, fakat altın fiyatlarındaki değişim üzerinden liranın değer kaybettiği görülebilmektedir. İhracat ve ithalat için ödenen takas primleri bu durumu doğrulamaktadır. Ayrıca karaborsada oluşan sterlinin fiyatının da resmi olarak ilan edilen fiyatın üzerinde olduğu yöntem bölümündeki tablodan görülmektedir. Hükümet kuru daha fazla baskı altında tutamamış ve devalüasyon yapmıştır. 1 sterlin =11.284 Türk lirası olarak düzenlenmiştir.

Grafik 30'dan da görüldüğü gibi sterlinden 1938 il 1946 yılları arasında sınırlı bir dalgalanmanın dışında yatay bir eğilim seyretmiştir. 1946 yılında uygulanan devalüasyon ile lira sterline karşı ciddi bir değer kaybına uğramıştır. Bunun dışında 1938 ve 1939 yılında sterlinin lira karşısındaki değeri çeşitli politik olaylara tepki vererek dalgalanmıştır. Bu iki yıllık süreçte liranın sterline karşı değer kazandığı görülmektedir. Özellikle bu durumda sterlinin dolara karşı değer kaybı ve İngiltere'den Amerika'ya giden altınların ve sermayenin önemli bir rolü olduğu görülmektedir. 1940 yılında İngiltere ile yapılan tediye anlaşması sonucunda sterlin/lira kurunun 5,20 değerine sabitlenmesi ile devalüasyon gerçekleşene kadar yatay bir seyir izlemiştir. Piyasada oluşan karaborsa kur fiyatları ile takaslı prim kurlarının bu fiyat düzeyinin üzerinde olduğunu veri kısmında belirtilmiştir.

Şekil 30: Türk Lirasının İngiliz Sterlini Karşısındaki Değeri (1938-1947)

5.1.1.2. Amerikan Doları

Yöntem bölümünde tasarladığımız strateji çerçevesinde ilk olarak Amerikan dolarının günlük verileri ile oluşturulan 2208 gözlem içeren seriye bilgi kriterlerine dayalı kırılma analizi uygulanmıştır. Bilgi kriterine dayalı analiz sonucunda elde edilen kırılma noktaları aşağıdaki tabloda verilmiştir, Burada Schwarz kriterine göre 5 farklı kırılma noktası elde edilmiştir.

Amerikan dolarının savaş dönemi içindeki değişimini incelediğimizde ise 4 farklı kırılma noktası olduğu görülmektedir, dolar için ilk kırılma noktası 25 Ağustos 1939 tarihine denk gelmektedir. Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesi ile başlayan İkinci Dünya Savaşı süreci ile dolar kurumda dalgalanmaların meydana geldiği görülmektedir.

Tablo 15: Dolar için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Testi Sonuçları

Kırılma	Schwarz
0	7,257651
1	3,210862
2	2,992865
3	2,143966
4	2,067464*
5	2,067478

Not:Varyans-kovaryans matrisi HAC tahmincisi ile sağlaştırılmış, AR(1) yaklaşımı ile karesel spektral kernel fonksiyonu kullanılmış, Andrews otomatik band genişliği metodu seçilmiş ve Hata dağılımları rejimlere göre homojen kabul edilmiştir. *%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Trimaj:0,05

Avrupa'da meydana gelen siyasi buhran nedeniyle, altının Avrupa'dan Amerika'ya gitmesi ve sterlin/dolar paritesinin düşmesi nedeniyle Sterlin değer kaybederken Doların değer kazandığı görülmektedir (Akşam, 5 Eylül 193:4, TCMB, 1940:3). Bu dönemde dolar, liraya karşı uzun dönemde %14 kısa dönemde ise %4 değer kazanmıştır.

Tablo 16: Dolar için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

Kırılma Tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim (%)
25.08.1939	Savaşın başlangıcı	14	4
26.03.1940	Britanya'nın aldığı ekonomik önlemler	14	14
27.08.1940	Britanya Savaşı	11	0
9.09.1946	Devalüasyon	115	115

İkinci kırılma noktası ise 26 Mart 1940 tarihine gelmektedir. İngiltere 25 Mart 1940 tarihinde sterlinin serbest piyasada kullanımına dair kısıtlamalar getirmiştir. Bu bağlamda İngiltere ve İmparatorluktan satın alınan mallar için resmi kur uygulanması kararı alınmıştır. Bunun amacı serbest piyasada sterline olan talebi düşürüp, ülkeye dolar girişini arttırmaktır. Ayrıca aynı gün dış ticaret açığının önceki yıla göre %51 fazla olduğu açıklanmıştı. Bu nedenlerle 26 Mart tarihinde 1 sterlinin değeri 3,535 dolardan 3,685 dolara çıkmıştır (Kanago ve McCormick, 2013:396).

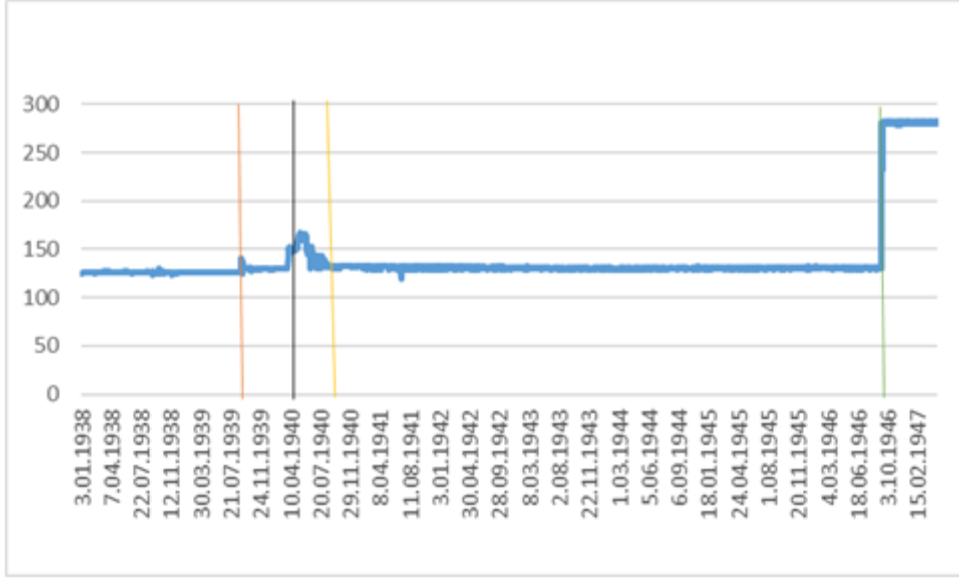
Sterlinin dünya borsalarında sürekli olarak fiyatının değişmesinden dolayı Cumhuriyet Merkez bankası 23 Mart 1940 tarihinde, sterlinin yeni değerini 4,81 kuruş olarak düzenlemiştir. Fakat 26 Mart 1940 tarihinde sterlinin değerinde değişiklik yapılarak 5,2 lira düzeyine çıkarılmıştır. Aynı tarihte 100 dolar

120 liradan 140 liraya yükselmiştir (Cumhuriyet, 23 Mart 1940:2; Cumhuriyet, 29 Mart 1940:2). 1940 yılının nisan, mayıs ve haziran aylarında resmi sterlin kuru ile serbest piyasadaki sterlin kuru arasındaki fark açılmış ilerleyen dönemlerde ise belli oranlarda azalmıştır (TCMB, 1941:4). Buradan görüldüğü gibi sterlinin dolar karşısında değer kaybetmesi doları daha güçlü bir para birimi haline getirerek liraya karşı değer kazanmasına da neden olmuştur. Bu olaylar sonucunda dolar liraya karşı hem uzun dönemde hem de kısa dönemde %14 değer kazanmıştır.

Üçüncü kırılma tarihi ise 27 Ağustos 1940 tarihine denk gelmektedir. Bu tarihteki kırılma noktasına denk gelen olay, Kanago ve McCormick (2013)'in dolar/sterlin kuruna ilişkin savaşın ilk 10 aylık kısmına (Ağustos 1939- Haziran 1940) ilişkin yaptıkları çalışmanın sonucu ile örtüşmektedir. İlgili tarihte meydana gelen olan Britanya Muharebesi'dir. Bu çalışmada genel olarak Almanya'nın bu dönemde kazandığı zaferlerin sterlinde değer kaybına neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Grafik 31'den görüldüğü üzere bu dönemde sterlinin dolara karşı değer kaybetmiştir. Örneğin Britanya Savaşı'nın başlaması ise sterlin-dolar paritesi 3,715'ten 3,85'e yükselmiştir. 1940 yılının nisan, mayıs ve haziran aylarında resmi sterlin kuru ile serbest piyasadaki sterlin kuru arasındaki fark açılmış ilerleyen dönemlerde ise belli oranlarda azalmıştır (TCMB, 1941:4). Bu bağlamda dolar liraya karşı uzun dönemde %11 değer kazanmıştır. Kısa dönemde ise bir değişim gözlemlenmemiştir. Sonuncu kırılma noktası ise 9 Eylül 1946 'ya denk gelmektedir. Bunun nedeni bu tarihte yapılan devalüasyondur. 1 dolar =2,8 Türk lirası olacak şekilde düzenlenmiştir.

Grafik 31'e bakıldığında liranın dolar karşısındaki değeri 1946 yılındaki devalüasyon dışında, 1939 ve 1940 yılları arasında artış göstererek dalgalandığı görülmektedir. Savaşın başlaması, 1940 yılında Almanya'nın ilerleyişi ve Britanya muharebesi sonucu dolar liraya değer kazanmıştır. Sterline benzer bir biçimde 1940 yılından devalüasyona kadar olan döneme dolar yatay bir eğilim seyretmiştir. Resmi kurların dışında dolar içinde takaslı prim kurları ve karaborsa fiyatları veri bölümünde belirtildiği gibi resmi kurun üstündedir.

Şekil 31: Türk Lirasının Amerikan Doları Karşısındaki Değeri (1938-1947)

5.1.1.3. İsviçre Frangı

Bilgi kriterine dayalı analiz sonucunda İsviçre frangı için elde edilen kırılma noktaları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Burada Schwarz kriterine göre ise 5 farklı kırılma noktası elde edilmiştir. İsviçre frangının savaş içerisindeki değişimine dair tabloyu incelediğimizde ise 5 kırılma noktası mevcuttur. İlk kırılma 3 Eylül 1938 tarihine denk gelmektedir. Almanya ve Çekoslovakya arasında yaşanan Sudent krizi nedeniyle Avrupa’da siyasi buhran yaşandığı söylenebilir.

Tablo 17: Frank için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları

Kırılma	Schwarz
0	4,538753
1	-0,377149
2	-1,189551
3	-1,242079
4	-1,275826
5	-1,304908*

Not: Varyans-kovaryans matrisi HAC tahmincisi ile sağlaştırılmış, AR(1) yaklaşımı ile karesel spektral kernel fonksiyonu kullanılmış, Andrews otomatik band genişliği metodu seçilmiş ve Hata dağılımları rejimlere göre homojen kabul edilmiştir. *%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Trimaj:0,05

Bu dönemde Avrupa’da yaşanan siyasi buhran sonucunda, altının bir kısmının Avrupa’dan Amerika’ya gitmesi ile birlikte sterlin değer kaybetmiş, dolar ise değer kazanmıştır, sterlinin düşüşü dünya genelinde

sermayenin erimesi olarak değerlendirilmiştir. Buhran sonucu oluşan bu kaotik duruma rağmen, Balkan Ülkeleri, İsviçre, İtalya ve Belçika'nın fiyatları göreceli olarak daha istikrarlıdır (Akşam, 5 Eylül, 1938:4; Akşam 19 Eylül 1938:4). Bu bağlamda politik riskler ile aktif olarak ilişkisi bulunmayan İsviçre'nin para birimi bu duruma negatif bir reaksiyon göstermemiştir.

Tablo 18: Frank için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

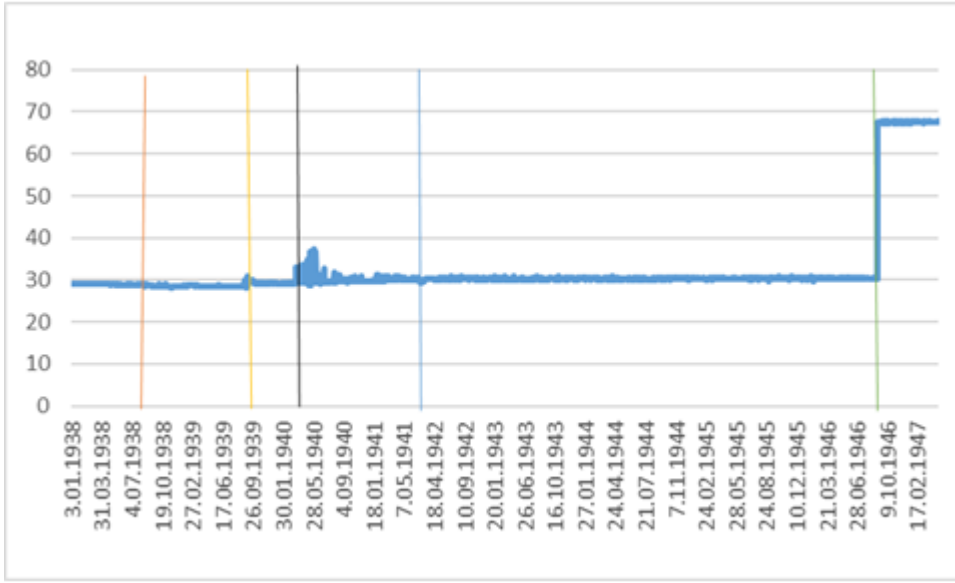
Kırılma tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişime (%)
5.9.1938	Südet Krizi	13	-1
25.08.1939	Savaşın başlangıcı	17	4
25.04.1940	Frankın serbestçe dönüştürülebilir ve altına bağlı olması	17	0
19.03.1942	-	19	1
9.09.1946	Devalüasyon	126	122

Bunun temel nedeni, İsviçre Ulusal Bankası'nın izlediği politikadır. Avusturya'nın Almanya tarafından ilhaki İsviçre'nin durumunu kötüleştirilmiş, sınırlı da olsa İsviçre'den sermaye çıkışına neden olmuştur. 1938 yılının ağustos ayında sterlinin değerinin düşüşünden endişelenen İsviçre Ulusal Bankası bu düşüşün yüksek boyutlarda gerçekleşmesi halinde frankı devalüe edeceklerdi. Fakat bu değer kaybı %6 düzeyinde kalınca, ulusal banka federal konseyin Eylül 1936'da belirlediği düzeye sabitlenmiştir (Crettol ve Halbeisen, 1999: 14-15). Bu gelişmelerle frank liraya karşı %13 değer kazanmıştır. Ancak kısa dönemde %1'lik bir değer kaybı yaşamıştır.

İkinci kırılma noktası 25 Ağustos 1939 tarihine denk gelmektedir. Savaşın fiili olarak başlamasından birkaç gün öncesine rastlayan bu tarihte, siyasi buhranın etkisiyle sterlin ciddi bir düşüşe uğramıştır. Bu süreçte İngiliz parasına bağlı diğer para birimleri değişikliğe gittiler. İsviçre frangı sürekli İngiliz sterlinini takip ederken, dolar fiyatını esas almaya başladılar, (Akşam, 4 Eylül 1939:4). Bu dönemde doların sterline göre değer kazanmasıyla birlikte Frank'ın da liraya karşı değer kazandığı görülmektedir, Diğer bir kırılma ise 25 Nisan 1940 tarihine denk gelmektedir. 1940 yılının mart ayının sonlarına gelindiğinde resmi düzenlemelere tabi olmayan sadece dört para birimi mevcuttur. Bunlar, Belga, İsviçre frangı, dolar ve Hollanda Guldeni'dir. Aynı yılın mayıs ayı itibariyle de dolar ve İsviçre frangı serbestçe dönüştürülebilir ve altına bağlı olan para birimleridir. (Crettol ve Halbeisen, 1999: 19). Bu dönemde sterlinin değer kaybı sonucu doların değer kazanması ve İsviçre frangının onu takip etmesi

nedeniyle İsviçre frangı uzun dönemde %17 değer kazanmıştır. Ayrıca Kısa dönemde ise değişim olmamıştır.

Dördüncü kırılma tarihi ise 19 Mart 1942 tarihidir. Fakat bu tarihler arasında genel olarak seride bir dalgalanma söz konusu değildir. Ayrıca bu tarih ile 1 Ağustos 1941 arasında İsviçre frangının değerine ait veri mevcut değildir. Son kırılma noktası ise 9 Eylül 1946 tarihidir. Bu da devalüasyon tarihine denk gelmektedir. 100 İsviçre frangı =67,53 Türk lirası düzeyine gelmiştir. İsviçre frangının lira karşısındaki değeri grafikten görüldüğü gibi 1938, 1939 ve 1940 yıllarında dalgalanma yaşayarak artış göstererek dalgalanmış ve 1940 yılından devalüasyona kadar olan dönemde de sabit bir seyir izlemiştir.

Şekil 32: Türk Lirasının İsviçre Frangı Karşısındaki Değeri (1938-1947)

5.1.1.4. İsveç Kronu

Bilgi kriterine dayalı analiz sonuçlarına bakıldığında Schwarz için 5 kırılma bulunmuştur. Bilgi kriterine dayalı analiz sonucunda kron için elde edilen kırılma noktaları aşağıdaki tablo 18'de verilmiştir İlk kırılma noktası 8 Eylül 1938 tarihidir. Bu noktada Almanya ile Çekoslovakya arasında çıkan Südet krizi yer almaktadır. Bunun sonucunda Avrupa'da oluşan siyasi buhran nedeniyle bu dönemde sterlin değer kaybetmiş, altınların Avrupa'dan Amerika'ya gitmesiyle dolar değer kazanmıştır. Fakat olası bir çatışma durumunda Amerika'nın tarafsız kalmasının pek muhtemel olmadığı düşüncesi ile dolar hakkında tereddüt yaşayan bazı sermayeler İskandinavya ülkelerine gitmiştir. İngiliz mali gazetesinin ifade ettiğine göre bu sermaye transferleri ile İsveç devlet ve özel bankalarında altın stoku artış göstermiştir (Akşam, 19 Eylül 1938:4). Bu gelişmeler sonucu Kron liraya karşı uzun dönemde %7 değer kazanmış, kısa dönemde ise %1 değer kaybetmiştir.

Tablo 19: Kron için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları

Kırılma	Schwarz
0	4,933591
1	-0,494520
2	-0,732335
3	-1,031840
4	-1,085200
5	-1,093707*

Not: Varyans-kovaryans matrisi HAC tahmincisi ile sağlaştırılmış, AR(1) yaklaşımı ile karesel spektral kernel fonksiyonu kullanılmış, Andrews otomatik band genişliği metodu seçilmiş ve Hata dağılımları rejimlere göre homojen kabul edilmiştir. *%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Trimaj:0,05

Tablo 20: Kron için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

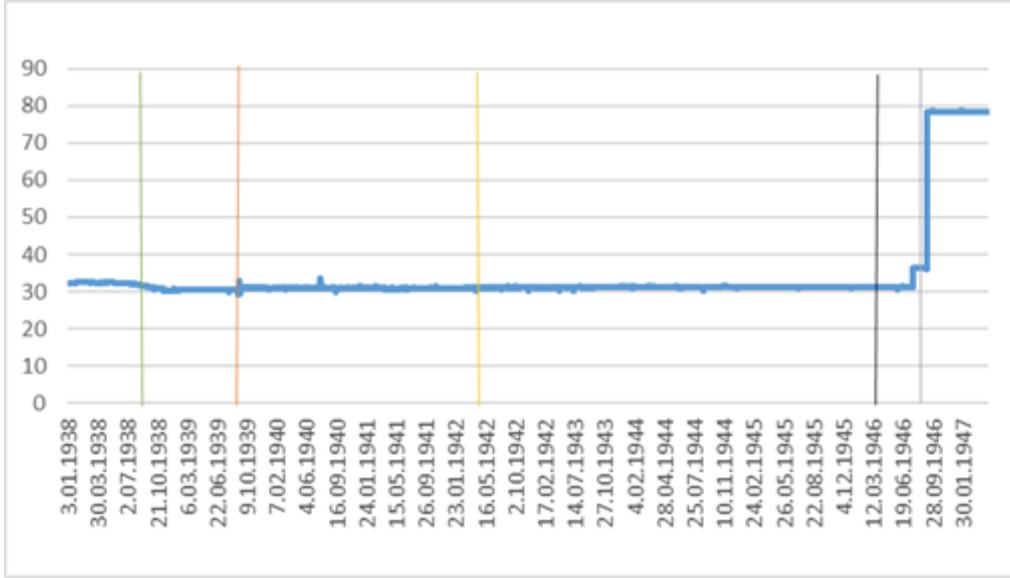
Kırılma tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim (%)
8.09.1938	Südet Krizi	7	-1
5.09.1939	Savaşın başlangıcı	12	1
27.04.1942	-	19	1
10.04.1946	İsveç'in parasının değerini arttırması	89	0
9.09.1946	Devalüasyon	151	117

İkinci kırılma noktası diğer üç döviz kuruna benzer biçimde Almanya'nın Polonya'yı işgal ederek İkinci Dünya Savaşı'nı başlattığı tarihe denk gelmektedir. Sterlinin ciddi değer kaybına uğradığı bu dönemde İsveç Kronuda İsveç Frangı'na benzer bir biçimde İngiliz lirası ile irtibatını kesmiştir. Savaşın başlamasından 4 gün önce 28 Ağustos 1939'da kron sterlini takip etmeyi bırakmış ve doları takip etmeye başlamıştır (Akşam, 4 Eylül 1939:4; Riksbank:311). Kron da doları takip ettiği için dolay olarak değer kazanmıştır. Bu olaylar nedeniyle kron liraya karşı uzun dönemde %12 kısa dönemde %1 değer kazanmıştır. Üçüncü kırılma noktası 27 Nisan 1942 tarihine denk gelmektedir. Fakat seriyi incelediğimizde bu dönemde herhangi bir dalgalanmaya rastlanmamıştır. Kısa dönemde %1'lik bir değişme mevcuttur. Bu da herhangi bir olayla çakışmamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında İsveç'te enflasyon büyük bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Enflasyonun kaynağının genel olarak ithal mallardaki fiyat artışı olması nedeniyle revalüasyon yapılmıştır. Dördüncü

kırılma noktası İsveç'in parasının değerini arttırdığı bir döneme denk gelmektedir (Bohlin, 2010:358). Bu dönemde kron liraya karşı uzun dönemde %89 değer kazanmıştır.

Son kırılma noktası ise devalüasyon ile örtüşmektedir. Devalüasyon sonrası 100 İsveç Kronu = 78,27 düzeyine gelmiştir. Aşağıdaki grafikten gelen olarak kronun revalüasyon ve devalüasyon dışında, ciddi bir dalgalanma yaşamamıştır.

Şekil 33: Türk Lirasının İsveç Kronu Karşısındaki Değeri (1938-1947)

5.1.1.5. Altın Fiyatları

Altın ile ilgili analiz yapmak amacıyla iki farklı dönem oluşturulmuştur. Bunun temel nedeni 1938 yılında altın satışına yönelik getirilen düzenleme ile altının borsada alınıp satılması yasaklanırken, sadece belirlenen bankalara altın alım ve satım yetkisi verilmiş olmasıdır. Bu nedenle 1938 ve 1939 yılına ait altın verileri haftalık olmakla birlikte, altın fiyatına müdahale edilerek sabitlendiğini gözlemlenmektedir. Fakat Haziran 1939 yılında tekrar altın alım satımı serbestleştirilmiştir. Altının haftalık fiyatları ile oluşturulan seri 67 gözlemden oluşmaktadır. Diğer serilere göre gözlem sayısının daha az olduğu görülmektedir. Bilgi kriterlerine dayalı yapılan kırılma analizi sonuçları aşağıdaki tablodan görülebilmektedir.

Tablo 21: Altın (Haftalık) için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları

Kırılma	Schwarz
0	10,27065
1	7,329882
2	6,043417
3	5,804456*
4	5,826498
5	5,872051

Not: Varyans-kovaryans matrisi HAC tahmincisi ile sağlaştırılmış, AR(1) yaklaşımı ile karesel spektral kernel fonksiyonu kullanılmış, Andrews otomatik band genişliği metodu seçilmiş ve Hata dağılımları rejimlere göre homojen kabul edilmiştir. *%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Trimaj:0,05

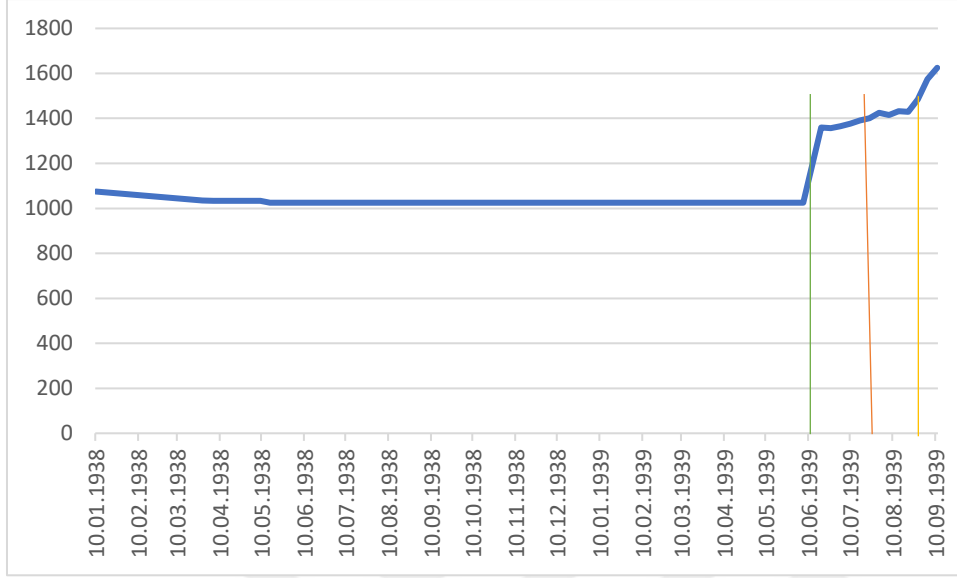
İlk dönemde haftalık veriler üzerinden yapılan analiz sonuçlarına baktığımızda 3 farklı kırılma noktasının mevcut olduğu görülmektedir. Haziran ayından itibaren memleket dahilinde altın alım ve satımı serbest bırakılmıştır (Akşam, 17 Haziran 1939:3). İlk iki kırılma noktasında alım-satım serbestleştirme kararının ciddi bir etki yarattığı görülmektedir. Bunun sonucunda haziran ayına denk gelen ilk kırılma sonrasında altının liraya karşı değeri uzun dönemde %40 kısa dönemde ise %32 değer kazanmıştır. Temmuz ayına denk gelen ikinci kırılmada ise altının fiyatı uzun dönemde %40 kısa dönemde %2 artış göstermiştir.

Tablo 22: Altın (Haftalık) için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

Kırılma tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim (%)
19.06.1939	Altın alım ve satımının serbest bırakılması	40	32
24.07.1939	Altın alım ve satımının serbest bırakılması	40	2
28.08.1939	Savaşın başlangıcı	48	10

Son kırılma noktası ise savaşın başlangıcından birkaç gün öncesi olan 28 Ağustos 1939 tarihine denk gelmektedir. Savaşın başlaması ile ortaya çıkan riskler nedeniyle altın uzun dönemde %48 kısa dönemde ise %32 artış göstermiştir. Savaşın başlaması ile birlikte genel olarak güvenli bir yatırım aracı olan altın fiyatlarında oluşan talep sonrasında artış yaşandığı görülmektedir.

Külçe gram altının lira karşısındaki değeri aşağıdaki grafikten görüldüğü gibi müdahalenin olduğu 1938 yılı ve 1939 yılının ilk yarısını içeren dönemde yatay bir seyir izlemiş, alım ve satımın serbestleşmesi ve savaşın başlaması ile de artış eğilimi göstermiştir.

Şekil 34: Türk Lirasının Altın (Haftalık) Karşısındaki Değeri (1938-1939)

Altın için günlük veriler ile oluşturduğumuz ikinci seri 1482 gözlemden oluşmakta ve haziran 1940 ile Aralık 1946 arası dönemi kapsamaktadır. Bu amaçla bilgi kriterine dayalı kırılma analizi aşağıdaki tabloda görülmektedir. Bilgi kriterine dayalı analiz sonucunda elde edilen kırılma noktaları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Burada Schwarz kriterine göre 5 farklı kırılma noktası elde edilmiştir.

Tablo 23: Altın (Günlük) için Schwarz Bilgi Kriterine Dayalı Test Sonuçları

Kırılma	Schwarz
0	-0,072146
1	-1,505802
2	-2,038227
3	-2,399219
4	-2,807369
5	-2,872770*

Not:Varyans-kovaryans matrisi HAC tahmincisi ile sağlaştırılmış, AR(1) yaklaşımı ile karesel spektral kernel fonksiyonu kullanılmış, Andrews otomatik band genişliği metodu seçilmiş ve Hata dağılımları rejimlere göre homojen kabul edilmiştir. *%5 anlamlılık düzeyinde anlamlı, Trimaj:0,05

Bu çerçevede altın için 5 farklı kırılma noktası mevcuttur. İlk kırılma 14 Mart 1941 tarihine denk gelmektedir. Mart ayının başında Alman kuvvetlerinin Bulgaristan'a girmesi ve ayın sonlarına doğru gazetelerde Almanya'nın Yunanistan'a olası müdahalelerine ilişkin haberlerin çıkması savaşın sınırlarımıza doğru ilerlediğini göstermektedir (Akşam, 3 Mart 1941:1; Akşam, 19 Mart 1941:1). Ayrıca mart ayının ortalarında Cumhuriyet gazetesinde altının fiyatının yükseldiğine dair haberlerin çıktığı görülmektedir (Cumhuriyet, 16 Mart 1941:2). Bu tarihte Balkanlarda yaşanan çatışma ve Nisan ayında Almanya'nın Yunanistan'a saldırması ile birlikte, Türkiye için risk ciddi bir biçimde artmıştır. Hatta Nisan ayında İstanbul'da yaşayan emekli ailelerin Anadolu'ya nakledilmesi için bir düzenlemeye gidilmiştir (Akşam, 10 Nisan 1941:1). Savaşın Türkiye sınırlarına doğru ilerlemesi politik bir risk unsuru olarak ortaya çıkmış ve lira altın karşısında uzun dönemde %79 kısa dönemde ise %7 oranında değer kaybetmiştir.

Tablo 24: Altın (Günlük) için Bai-Perron Yapısal Kırılma Testi Sonuçları

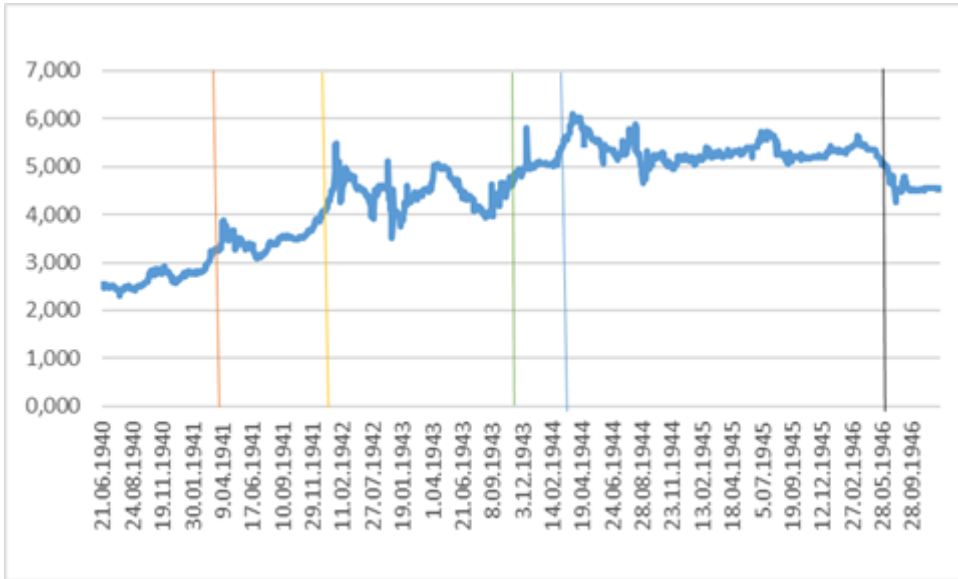
Kırılma tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim (%)
14.03.1941	Almanya'nın Yunanistan'ı işgali	79	7
19.12.1941	ABD'nin savaşa girmesi	63	2
16.11.1943	Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için yaptığı baskılar	40	1
28.02.1944	Müttefiklerin Türkiye'ye malzeme sevkiyatını durdurması	36	5
20.06.1946	-	2	-2

Diğer bir kırılma noktası ile 19 Aralık 1941 tarihidir. Bu dönemde ABD'nin aralık ayında savaşa girmesi, savaşın farklı bir kıtayı kapsayarak dünya savaşı haline gelmesi, savaşın büyümesi ve daha uzun sürmesi hakkındaki endişeleri arttırmıştır.

Fakat gazetelerde, altındaki artışın nedeninin spekülasyon olduğuna ve hükümetin bunun için tedbir alacağına dair haberler mevcuttur. Hatta ilgili makamlar bu durum için altın alım ve satımında tetkiklere başlamışlardır. Bu çerçevede borsada işlem yapmaya yetkisi olmayan ve dördüncü vakıf handa dolaşan karaborsacı vatandaşların bu spekülasyonda rol aldığı anlaşılabilir, zabıta tarafından Orsa civarında hüviyet ve yetkilerini tetkik etmiştir (Cumhuriyet, 28 Aralık 1941:2; Cumhuriyet, 29 Aralık 1941:2). Hükümet tarafından artışın nedeninin spekülasyon olduğuna dair bir açıklama gelse de bu tarihlere

Amerika'nın savaşa girerek savaşın boyutunun büyümesi, Türkiye'de ekmeğin karne usulü ile dağıtılması ve ihtikara karşı önlemlerin arttırılacağına dair hükümetten açıklamalar gelmesi ile birlikte politik ve ekonomik anlamda ortaya çıkan belirsizlik ile insanların altına olan talebinin arttığı söylenebilir (Akşam 1 Aralık 1941:1; 20 Aralık 1941:1). Bu gelişmeler nedeniyle lira altın karşısında uzun dönemde %63 kısa dönemde ise %2 düzeyinde değer kaybetmiştir.

Üçüncü ve dördüncü kırılma tarihleri sırasıyla Kasım 1943 ve Şubat 1944 tarihlerine denk gelmektedir. Bu dönemde Müttefikler Türkiye'yi kendi safhalarında savaşa sokabilmek için ciddi diplomatik girişimler gerçekleştirmişlerdir. Kahire konferansı sonrasında ortaya çıkan durum neticesinde Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkiler gerilmiş, İngiltere Türkiye'ye malzeme sevkiyatını durdurmuş ve Almanya'ya krom ihraç edilmemesi hakkında ciddi yaptırımlar uygulamaya girişmiştir. Bu dönemde altın fiyatlarının sürekli yükseldiği günlük gazetelerde yer almaktadır (Cumhuriyet, 18 Kasım 1943:2; Cumhuriyet, 5 Aralık 1943:2; Cumhuriyet, 7 Aralık 1943:2; Cumhuriyet 16 Aralık 1943:2, Cumhuriyet, 17 Aralık 1943:2; Cumhuriyet, 22 Aralık 1943:2). Özellikle bu dönem, Türkiye ile müttefikler arasındaki ilişkilerin oldukça soğuk geçtiği bir dönemdir. Bununla birlikte söz konusu dönemde Müttefikler Türkiye'nin ciddi bir dış ticaret partneri olan Almanya ile hem ticari ilişkilerin kesilmesi hem de krom satışının kesilmesi için baskı uygulamışlardır. 1944 yılının mart ayında gazetede altın fiyatının ciddi bir biçimde yükseldiğine dair haberler görülmektedir (Cumhuriyet 23 Mart 1944:2; 26 Mart 1944:2). Bu durum belirsizlikleri arttırarak altına talebi arttırmış ve altın fiyatları liraya karşı %44 ve %39 oranında artmıştır. Almanya ile olan ticari ilişkilerimizi kesmemiz ile birlikte altın daha stabil bir hale gelmiştir.

Şekil 35: Altının (Günlük) Lira Karşısındaki Değeri (1940-1946)

Son kırılma noktasındaki değişim %2 gibi sınırlı bir miktar olmakla birlikte herhangi bir olaya denk gelmemektedir. Aşağıdaki grafiğe bakıldığında altının lira karşısındaki değerinin 1940-1946 yılları arası dönemde artış eğilimi gösterdiği, 1946 yılının sonuna doğru da bir düşüş içine girdiği görülmektedir.

Aral (1945) altın piyasasında hâkim olan amilleri beş başlık altında sınıflandırmıştır. İlk olarak mevsimlik nedenlerin etkili olabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda çiftçi, köylü ve kasabalılar hasattan sonra ellerine geçen gelire altın talep ederken, hasattan önce ortaya çıkan nakit ihtiyacı nedeniyle altınları satarak piyasaya arz ederler. Altın arz ve talebini etkileyen bu durum altın fiyatında dalgalanmalara neden olmaktadır. İkinci olarak nakdi nedendir. Bu durumda özellikle 1945 yılından sekiz -on sene öncesi itibariyle paranın değerinin düşmesi ve altının değerinin yükselmesi ile ilgilidir. Üçüncüsü siyasi amillerdir. Bir tasarruf aracı olarak görülen altın, özellikle ikinci dünya savaşı sırasında Balkanlarda meydana gelen gelişmeler ile birlikte altın fiyatı artmıştır. Dördüncüsü ise ticari amildir. Özellikle İkinci Cihan Harbi ile birlikte ithalat ciddi bir biçimde azalırken, ithalatçılar ellerindeki sermayenin tamamı veya bir kısmını altına tahvil ettirmişlerdir. Bu durumda altın fiyatlarında ciddi bir artışa neden olmuştur. Sonuncu amil ise tekniktir. Bunlar daha çok koleksiyon haline gelen altınlarla ilgilidir.

Ayrıca Onaran (1945) da savaş nedeniyle liranın altın karşısındaki değerinin sterlin ve dolara göre olan değerinden daha yüksek oranlı bir biçimde değer kaybettiğini belirtmektedir.

Yukarıda bahsedilen beş farklı nedene baktığımızda bunlardan üç tanesinin savaş ile ilgili olduğu görülmektedir. Siyasi ve ticari amilleri ortaya çıkaran savaş durumudur. Ayrıca savaş nedeniyle artan savunma harcamalarını finanse etmek amacıyla ortaya çıkan finansal genişleme savaşın ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Onaran (1945) ve Aral (1945)'ın yaptığı değerlendirme çalışmamızın sonuçlarını destekler niteliktedir. Altın ile ilgili ortaya çıkan fiyat artışlarının temel nedeni savaş ile ilgili ortaya çıkan politik-diplomatik olaylardır.

5.1.2. Tahvil ve Hisse Senetleri

Bu bölümde tahvil ve hisse senetleri için varyans kırılma testlerinden olan, Inclan- Tiao (1994) metodu kullanılmıştır. Döviz kuru ve altın için kullanılan Bai-Perron (1998, 2003) düzey üzerinden kırılma noktalarını tespit ederken, Inclan- Tiao (1994) metodu varyansdaki ani değişimleri bularak kırılma noktalarını tespit etmektedir. Döviz kuru ve altına benzer biçimde uzun ve kısa dönem değişim oranları hesaplanmıştır. Bu çerçevede, Anadolu Demiryolu Tahvili, Sivas Erzurum Demiryolu Tahvili, Milli Savunma Tahvilleri ve Merkez Bankası Hisse Senedi verileri kullanılarak analizler yapılmıştır.

5.1.2.1. Anadolu Demiryolu Tahvili

Anadolu Demiryolu Tahvili için toplanan 2033 adet gözlem ile oluşturulan zaman serisine Inclan-Tiao tarafından geliştirilen yinelemeli kümülatif kareler toplamına dayanan çoklu varyans kırılma testi (Iterated Cumulative Sums of Squares) uygulanmıştır. Kırılma noktası olarak bulunan tarihlerin sonrasındaki tarihlerin aritmetik ortalamasından önceki tarihlerdeki verinin aritmetik ortalaması çıkarılarak tekrar önceki tarihlerdeki ortalamaya bölünerek değişim yüzdesi bulunmuştur. Kısa dönemdeki değişimler için ise kırılma noktasına denk gelen tarihten bir sonraki günün fiyatından bir önceki günün fiyatı çıkarılarak önceki günün fiyatına bölünerek kısa dönemdeki değişim yüzdesi hesaplanmıştır.

Tablo 25: Anadolu Demiryolu Tahvili için Kırılma Noktaları

Kırılma Tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim (%)
06.05.1941	Türk-Alman İlişkilerine yönelik dostane açıklamalar	41	1
17.05.1944	Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması ve müttefiklerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi	53	5
12.09.1946	Devalüasyon	88	30

Anadolu Demiryolu tahvili için 3 farklı kırılma noktası mevcuttur. İlk kırılma noktası 6 Mayıs 1941 tarihine denk gelmektedir. Türk-Alman saldırmazlık Paketi'nin imzalanmasından yaklaşık bir ay öncesine gelen bu dönemde gazetelerde Almanya'ya yapılan ihracat ile ilgili haberlerin yoğunlaştığı görülmektedir. Almanya ile yeni yapılan ticaret anlaşmasının uygulamaya geçmesiyle ticari hareketin listelere yansıdığı vurgulanmıştır. Bu çerçevede Almanya'nın Türkiye'den tütün ve hububat gibi ürünler talep ettiği buna karşılık Türkiye'nin de Almanya'dan cam, çivi, alüminyum gibi sınai mamul talep ettiği görülmektedir (Cumhuriyet, 6 Mayıs 1941:2).

3, 17 ve 24 Mayıs 1941 tarihlerinde, Hüseyin Avni Akşam gazetesinde yazdığı köşesinde yiyecek fiyatlarında düşüş olduğundan, beraberinde özellikle Almanya'ya yapılan ihracat çerçevesinde tütün, tiftik, kepek ve hububat satışından bahsetmiştir. Bununla birlikte ihracatın ithalattan fazla olduğu ve genellikle Almanya, İtalya, Çekya, Romanya, İsviçre gibi ülkelere mal satıldığı vurgulanmaktadır. Özellikle ihracat artışına vurgu yapılmaktadır (Hüseyin Avni, Akşam, iktisadi meseleler, 3 Mayıs 1941:5; Hüseyin Avni, Akşam, iktisadi meseleler, 17 Mayıs 1941:4; Hüseyin Avni, Akşam, iktisadi meseleler 24 Mayıs 1941:4). Ayrıca 15 Mayıs tarihinde Akşam gazetesinde Hitler'den Milli Şef'e Franz von Papen aracılığıyla dostane bir mesaj gönderdiği belirtilmiştir (Akşam, 15 Mayıs 1941:1).

Bu dönemde altın fiyatının düştüğüne dair haberlerin de gazetede yer aldığı görülmektedir (Cumhuriyet, 7 Mayıs 1941:2; Cumhuriyet, 8 Mayıs 1941:2; Cumhuriyet, 9 Mayıs 1941:2). Bu da piyasalar için olumlu bir gelişme olarak görülmektedir, Genel olarak bu haberlerden anlaşıldığı gibi Nisan ayında Yunanistan'ın Almanya tarafından işgali sonrasında Türkiye'de ciddi bir risk algısı meydana gelmiştir. Fakat Almanya ile ticaretin ciddi bir biçimde artmasının ve siyasi liderler arasındaki dostluk söylemine dayanan mesajlaşmaların piyasada olumlu bir havanın ortaya çıkmasına neden olduğu söylenebilir. Bu gelişmeler sonrasında Anadolu Demiryolu Tahvili fiyatının uzun dönemde %41 dolayında arttığı, kısa dönemde ise %1'lik bir artışın ortaya çıktığı gözlemlenmiştir.

Anadolu Demiryolu Tahviline ait ikinci kırılma noktası ile 17 Mayıs 1944 tarihine denk gelmektedir. Bu tarihten yaklaşık bir ay önce 21 Nisan 1944 tarihinde müttefiklerin ciddi biçimde baskısı ile Almanya'ya krom satışı durdurulmuştur. Altın fiyatları ile ilgili yapılan analiz sonuçlarında da müttefiklerin 1943 yılının sonları ve 1944 yılının başlarında Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa çekmek için çeşitli girişimlerde bulunduğu tespit edilmiştir. Bu dönemde altın fiyatlarında önemli bir artış gerçekleştiği gözlemlenmiştir. Almanya'nın Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer işgal etmesi nedeniyle ticari ilişkilerin azaltılması veya durdurulması piyasalar için başlangıçta olumlu bir gelişme olmasa da Almanya'nın artık savaşı kaybetmesi ve müttefik devletlerin önemli bir üstünlük kazanması ticaretinin yönünün değişeceğine dair öncü bir gelişme olacağını göstermektedir. Bu tarihten sonra Almanya ile ilişkilerin kesilmesi aslında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere ile olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi için bir başlangıç olmuştur,

Bu bağlamda 25 Nisan 1944 tarihli Akşam gazetesinde Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması ile birlikte İngiltere ile olan ticaretin artarak gelişeceği vurgulanmıştır. Bu gelişme nedeniyle müttefik devletlerden kamyon ve otomobil lastiği ile muhtelif makine parçalarının gönderildiği haberi gazetede yer bulmaktadır. Ayrıca Almanya ile krom dışında ithalat ve ihracatın da devam ettiği vurgulanmaktadır. Bu tarihlerde Amerika'dan 7 milyon yarda pamuk geleceği, demir-çelik ithal edileceği, 9 bin ton mal geleceği haberler arasında yer almaktadır (Akşam, 25 Nisan 1944:1; Cumhuriyet, 17 Mayıs 1944:2; Akşam, 7 Haziran 1944:3; Akşam 28 Mayıs 1944:3). Bu gelişmeler neticesinde Anadolu Demiryolu Tahvili'nin fiyatı uzun dönemde %53, kısa dönemde ise %5 düzeyinde artış göstermiştir.

Üçüncü ve son kırılma noktası ise 12 Eylül 1946 tarihine denk gelmektedir. Bu tarih devalüasyon tarihi ile örtüşse de tahvildeki fiyat artışının temel nedeni tam olarak tespit edilememiştir. Bu tarihte tahvil fiyatı uzun vadede %88 kısa vadede ise %30 artmıştır. Aşağıdaki grafikte görüldüğü gibi Anadolu Demiryolu Tahvili 1938-1946 yılları arasında genel olarak artış eğilimindedir. Bununla birlikte bazı dönemlerde kısa dönemli düşüş eğilimleri de yaşamıştır.

Şekil 36: Anadolu Demiryolu Tahvili (1938-1946)

5.1.2.2. Merkez Bankası Hisse Senedi

Merkez Bankası Hisse senedi için 1 kırılma noktası mevcuttur. Bu kırılma 24 Haziran 1941 tarihine denk gelmektedir. Bu tarih, Anadolu Demiryolu Tahvilinin kırılma noktası olan 17 Mayıs 1941 tarihinden yaklaşık 1 ay sonrasına denk gelmektedir.

Tablo 26: Merkez Bankası Hisse Senedi için Kırılma Noktaları

Kırılma Tarihi	Olay	Uzun Dönem Değişim (%)	Kısa Dönem Değişim(%)	Dönem
24.06.1941	Türk-Alman Saldırmazlık Paktı	32	1	

18 Haziran 1941’de Türk-Alman Saldırmazlık Paktının imzalanması ile birlikte Türkiye için işgal edilme riski büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Buna ek olarak Almanya ile olan ticaretin artacağı beklentisi ile birlikte ekonomik bağlamda olumlu olarak değerlendirilebilecek bir ortam doğmuştur.

21 Haziran 1941 tarihli Akşam gazetesinde Hüseyin Avni “iktisadi meseleler” adlı köşesinde yaz mevsimin gelmesi ile birlikte ihracat mevsiminin yaklaştığını ve bununla beraber Türk-Alman Saldırmazlık Paktı’nın imzalanması ile birlikte Türkiye ve Almanya arasındaki iktisadi ilişkilerin gelişeceğini vurgulamıştır. Ayrıca Alman işgali altındaki ülkelerle daha kolay bir biçimde ticaret yapılabileceğini yazmıştır. Haftalık piyasa değerlendirmesinde ise Almanya ile yapılan anlaşma

çerçevesinde tütün satıldığını ve Almanya'dan kimyevi maddeler, yedek maddeler, tıbbi ecza gibi maddelerin geldiği belirtilmektedir (Hüseyin Avni, iktisadi meseleler, Akşam, 21 Haziran 1941:6).

Bir diğer olumlu gelişme ise altın fiyatlarının düştüğüne dair haberlerin bu dönemde yoğunlaşmasıdır (Cumhuriyet, 21 Haziran 1941:2; Cumhuriyet, 22 Haziran 1941:2; Cumhuriyet, 24 Haziran 1941:2; Cumhuriyet, 26 Haziran 1941:2; Cumhuriyet, 27 Haziran 1941:2). Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalandığı bu dönemde gazete manşetlerinde Türk-Alman dostluğu ile ilgili haberlerin yoğunlaşmaya başladığı görülmektedir (Akşam, 19 Haziran 1941:1; Akşam, 20 Haziran 1941:1; Akşam, 21 Haziran 1941:1; Akşam, 25 Haziran 1941:1; Akşam, 26 Haziran 1941:1 Cumhuriyet, 19 Haziran 1941:1; Cumhuriyet, 20 Haziran 1941:1; Cumhuriyet, 21 Haziran 1941:1; Cumhuriyet, 22 Haziran 1941:1; Cumhuriyet, 24 Haziran 1941:1; 1 Cumhuriyet, 25 Haziran 1941:1; Cumhuriyet, 26 Haziran 1941:1).

Dış politikada yaşanan bu gelişme ile ekonomik bağlamda piyasada bir canlılık oluşacağına dair beklenti sonucu Merkez Bankası Hisse senedi fiyatı uzun dönemde %32, kısa dönemde ise %1 artış göstermiştir. Aşağıdaki grafikten görüldüğü gibi hisse senedi dalgalı bir seyir izlemiştir.

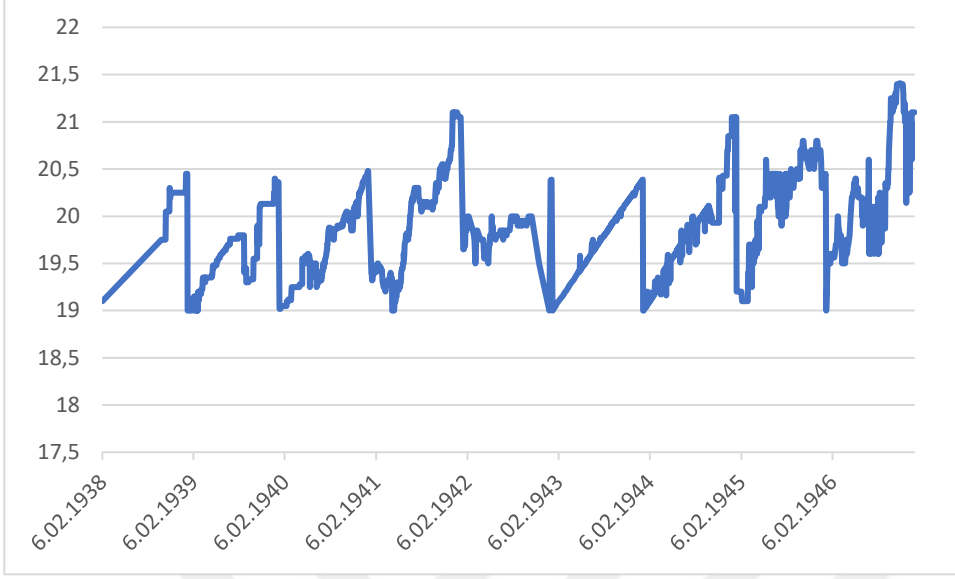

Şekil 37: Merkez Bankası Hisse Senedi (1938-1946)

5.1.2.3. Sivas-Erzurum Demiryolu Tahvili

Sivas Demiryolu tahvili için ise herhangi bir kırılma noktası bulunmamıştır. 1938 yılı ile 1946 yılları arası 9 yıllık dönemde tahvilin fiyatının 19 ile 21 lira arasında dalgalandığı aşağıdaki grafikten görülmektedir. Bu tahvil, İkinci Dünya Savaşı sırasında gerçekleşen olaylara karşı ciddi bir tepki vermemiştir. Bu tahvilin hem devlet tahvili olması hem de finansal piyasaların bu dönemde Türkiye'de yeterince derinleşmemesi, borsanın devlet tarafından gözlemlenmek için 1938-1941 yılları arasında

Ankara'ya taşınması sonrasında işlem hacimlerinin düşmesi gibi faktörlerin bu tahvilde kırılmaların olmamasının nedenini gösteren faktörler olduğu söylenebilir.

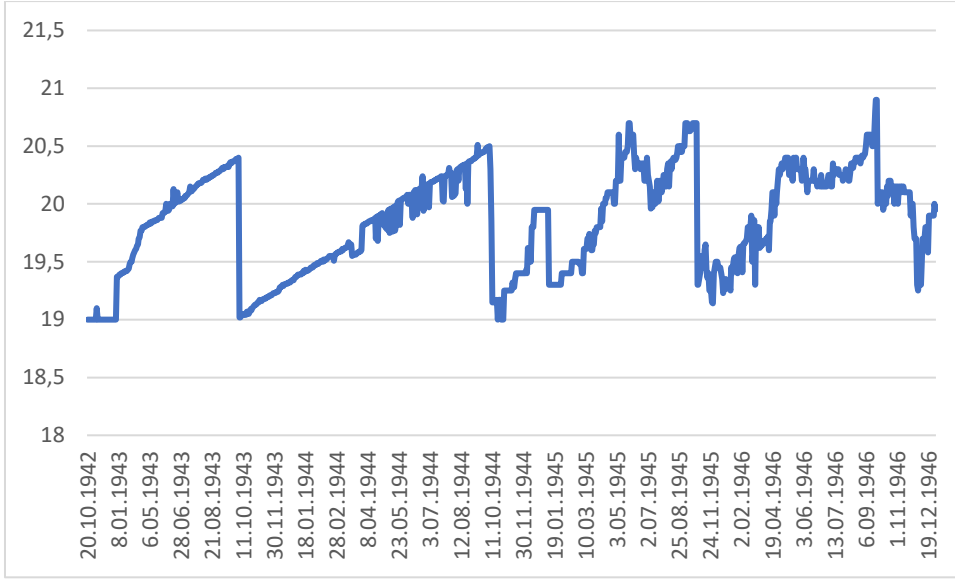

Şekil 38: Sivas Erzurum Demiryolu Tahvili (1938-1946)

5.1.2.4. Milli Müdafaa Tahvilleri

%7 faizli Milli Müdafaa Tahvili için herhangi bir kırılma noktası bulunamamıştır. Bu tahvillerin fiyatlarının ilgili dönem içindeki değişimi aşağıdaki grafik 39'dan görülebilir.

Savunma harcamalarını finanse etmek amacıyla çıkarılan bu tahvil fiyatının da grafikten görüldüğü gibi genellikle 19 ile 21 lira etrafında dalgalandığı ve ciddi bir fiyat değişiminin olmadığı görülmektedir. Bunun temel nedeni bu tahvillerin 1942 yılı sonunda çıkarılması ve finansal piyasaların yeterince derinleşmemiş olmasıdır. Ayrıca, 1942 yılının sonlarından itibaren, askeri bağlamda risklerin önemli ölçüde atlatılmış olması bu tahvillerde bir dalgalanma olmaması ile sonuçlanmıştır. Özellikle Türkiye'nin Alman işgaline uğramaması ve Almanların Sovyetlere saldırması ile Türkiye açısından riskin önemli ölçüde azaldığı gözlemlenmektedir.

Şekil 39: %7 Faizli Milli Müdafaa Tahvili (1942-1946)

5.2. İçerik Analizi

Bu bölümde içerik analizi yapılmasının temel amacı çoklu yapısal kırılma testi ile elde edilen sonuçlara destekleyici bulgular sunmaktır. Temel olarak gazete başlıkları üzerinden bir analiz yapılmıştır. Öncelikle başlık analizi kısmında İkinci Dünya Savaşı sırasında Akşam Gazetesi'nde manşette yer alan haberlerin türüne yönelik bir sınıflandırma yapılarak, farklı türlerdeki haberlerin gazetede manşet olarak yer alma sıklığına dair bilgiler verilmiştir.

5.2.1. Başlık Analizi

Çalışma kapsamında Akşam Gazetesi'nin 1938 ile 1946 yılları arasındaki günlük sayıları taranarak gazete manşetleri kategorize edilmiştir. Bu dönem içerisinde 3228 adet sayıya erişim sağlanabilmiştir. Erişim sağlanamayan günlük gazete sayısı ise 57'dir. Bu bağlamda temel olarak 8 farklı tema biçiminde ayrıma gidilmiştir. Buradaki temel motivasyon savaşın ülke gündemindeki yoğunluğunun ölçüğüne dair bir sonuca ulaşabilmektir. Savaş ile ilgili olan haberler savaşa ilişkin haberler başlığı altından sınıflandırılmıştır. Aşağıdaki tabloda gazete başlığının temalara göre frekansı verilmiştir.

Tablo 27: Akşam Gazetesi'ndeki Manşetlerin Dağılımı (1938-1946)

Yıl	Gün	Savaşa ilişkin haberler	Dış Politika	İç Politika	Ekonomi	Uluslararası	Savunma	Doğal Afet-salgın hastalık	Diğer
1938	358	156	83	68	16	13	14	4	4
1939	354	231	47	48	11	2	7	8	-
1940	360	272	26	29	15	2	1	15	-
1941	356	259	38	36	14	4	1	4	-
1942	361	213	19	57	62	3	4	3	-
1943	359	251	35	26	26	2	1	17	1
1944	361	300	22	12	13	-	4	10	-
1945	358	278	38	28	9	5	-	-	-
1946	361	198	48	74	22	14	-	4	1

Kaynak: Akşam Gazetesi (1938-1946)

İlk olarak savaş haberleri incelendiğinde gündemin genel olarak savaş ile ilgili haberlerden oluştuğu söylenebilir. Aşağıdaki tablo savaş, dış ve iç politika ve ekonomi ile ilgili başlıkların yüzdesel yoğunluğunu sunmaktadır. Uluslararası, savunma, doğal afetler ve diğer adlı başlıklarda ciddi bir yoğunluk olmadığı için genel olarak savaş, politika ve ekonomi haberlerine dair sonuçlar verilmiştir. Genel olarak bu haberlerin her yıl %90 ve üzerinde bir yoğunlukla gündemde yer tuttuğu görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'nın fiili olarak başladığı 1939 yılından hemen önce 1938 yılında Avrupa'da Avusturya'nın Almanya tarafından ilhak edilmesi, Almanya ve Çekoslovakya arasında tansiyonun artması vb. gibi haberlerle birlikte aynı yılda gazete başlıklarının %44'ünün ortaya çıkan çatışmalarla ilgili olduğu görülmektedir. 1939 yılında ise Almanya'nın Çekoslovakya topraklarına girmesi ve Polonya'yı işgal etmesi, İtalya'nın Arnavutluk'u işgal etmesi ile beraber bu yılda haber yoğunluğunun %65'e çıktığı görülmektedir. 1940 yılında bu oranın %76'ya 1941 yılında ise %73 düzeyine geldiği görülmektedir. Bu yıllar, savaşın giderek daha geniş bir alana yayılarak devam ettiği bir dönem olarak tanımlanabilir.

1942 yılında ise bu oranın %59'a düştüğü görülmektedir. Bu dönemde varlık vergisi ile ilgili haberler yoğun olduğu için genelde buna dair haberlerin manşet olduğu görülmektedir. Ekonomi ile ilgili haberlerin en yoğun olduğu 1942 ve 1943 yılı bu durumu doğrulamaktadır. Savaş ile ilgili haberlerin 1944'te %83'e, 1945'te ise %78 düzeyine çıktığı görülmektedir. 1946 yılında savaşın sona ermesine

rağmen savaş sonrası görüşmeler sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklardan dolayı %55 oranında manşetin bu görüşmelerle ilgili olduğu görülmektedir.

Tablo 28: Akşam Gazetesi'nden Seçilmiş bazı Haber Türlerinin Yoğunluk Dağılımı (1938-1946)

Yıl	Savaş Haberlerinin Yoğunluğu	Dış Politika Haberlerinin Yoğunluğu	İç Politika Haberlerinin Yoğunluğu	Ekonomi Haberlerinin Yoğunluğu
1938	%44	%23	%19	%4
1939	%65	%13	%14	%3
1940	%76	%7	%8	%4
1941	%73	%11	%10	%4
1942	%59	%5	%16	%17
1943	%70	%10	%7	%7
1944	%83	%6	%3	%4
1945	%78	%11	%8	%3
1946	%55	%13	%20	%6

Kaynak: Akşam Gazetesi (1938-1946)

5.2.2. Kırılma Noktaları ve Başlık Yoğunluğu

Bu bölümde kırılma noktalarına denk gelen tarihlerdeki gazete manşetlerinin hangi olaylarla ilgili olduğuna dair bir indeks hesaplanmıştır. Kırılma tarihine denk gelen tarihin 10 gün öncesi ve 10 gün sonrası çıkan başlıklar içinden ilgili olaya yönelik manşetin yoğunluğu hesaplanmıştır.

Hesaplanan yoğunluk oranları ile kırılma tarihleri arasında tutarlı bir benzerlik beklenmektedir. Fakat bununla birlikte örneğin milli bayramlar, Cumhurbaşkanı'nın yurt gezileri ve açıklamaları, Hatay ile ilgili gelişmeler vb. gibi olaylar manşete taşınmakta, savaş ile ilgili olayları içeren haberler ise manşette yer almamakta fakat gazetede yer bulmaktadır. Ayrıca olayın meydana geldiği tarih ile finansal piyasalara yansımaları arasında da zaman farkı oluşmakta ve birebir bir uyumdan bahsetmek mümkün olmamaktadır. Bu kısıtlamalara rağmen kırılma tarihi ile birlikte olaylar için yapılan 21 günlük gazete manşetleri üzerinden hesaplanan indekslerin genel anlamda tutarlı sonuçlar verdiği söylenebilir.

İngiliz sterlini için 5 kırılma noktası bulunmuştur. İlk olay 1938 yılında Almanya ile Çekoslovakya arasında gerçekleşen Südet krizidir. Bu dönemde bu kriz ile ilgili başlık yoğunluğu %52 oranındadır. Bu dönemde Hatay ile ilgili haberlerinde manşette yoğun biçimde yer alması nedeniyle bu oran bu

düzye kalmıştır. Bazı tarihlerde ülkenin iç gündemi başlıklarda daha fazla yer aldığı için ilgili olay ile kırılma tarihi arasındaki nedenselliğın boyutunu tam olarak yansıtmayabilir. Daha önce de belirtildiğı gibi bu çalışmada gazete manşetleri üzerinden yapılan analiz destekleyici bir nitelik taşımaktadır. İkinci kırılma noktasına denk gelen Çekoslavakya'nın işğali ile ilgili gazete manşetlerinin yoğunluğu is %43'tür. Polonya'nın işğali ile başlayan savaşın manşet yoğunluğunun %100 olduğu görölmektedir.

Son kırılma noktası olan devalüasyonun başlık yoğunluğu ise %19 düzeyindedir. Bu dönemde devalüasyon genel anlamda gazetelerde yer bulmakla birlikte manşet olarak gündeme gelmesi kısıtlı gerçekleşmiştir. Bununla birlikte bu dönemdeki kur atışlarının temel nedeninin devalüasyon olduğu tartışılmaz bir gerçekliktir. Bu noktada destekleyici bir içerik analizine dahi ihtiyaç yoktur. Buradaki temel amaç politik riskler ve finansal değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemektedir. Genel olarak kırılma testi sonucunda elde edilen kırılma tarihlerine denk gelen gelişmelerin gazete manşetlerinde yoğun olarak ortaya çıktığı görölmektedir.

Tablo 29: Sterlin için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma tarihi	Olay	Başlık yoğunluğu
5.9.1938	Südet Krizi	%52
10.3.1939	Çekoslavakya'nın İşğali	%43
29.08.1939	Savaşın başlangıcı	%100
20.03.1941	-	-
9.09.1946	Devalüasyon	%19

Dolar için bulunan 4 farklı kırılma noktası için başlık yoğunluklarını incelediğimizde İngiliz sterlini ile benzer olarak savaşın başlangıcının %100 oranında manşetlerde yer bulduğu, devalüasyonun ise %19 oranında yer aldığı görölmektedir. İkinci kırılma noktası İngiltere'nin uyguladığı ekonomik yaptırımlar ve aldığı ekonomik tedbirler sonucu İngiliz sterlininin dolar karşısında değer kaybetmesi ile aynı döneme denk gelmektedir. Bu olaylarla ilgili başlık yoğunluğu %14 düzeyindedir. Bu durumun daha çok İngiltere ile ilgili olması nedeniyle bu oranın bu düzeyde gerçekleştiğı söylenebilir. Diğer kırılma noktası ise Britanya muharebesi ile ilgilidir ve başlık yoğunluğu %48 düzeyindedir.

Tablo 30: Dolar için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma Tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
25.08.1939	Savaşın başlangıcı	%100
26.03.1940	İngiltere'nin aldığı ekonomik tedbirler	%14
27.08.1940	Britanya muharebesi	%48
09.09.1946	Devalüasyon	%19

İsviçre frangına dair kırılma noktalarına denk gelen tarihlerden ilki Almanya ve Çekoslovakya arasında çıkan Südet krizidir ve yoğunluğun %52 olduğu görülmektedir. İkinci kırılma noktası ise Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle birlikte savaşın başladığı tarihe denk gelmektedir ve başlık yoğunluğu %100 düzeyindedir. Diğer bir kırılma noktası frankın konvertibil ve altına bağlı olması ile ilgili olup yoğunluk oranı %0 düzeyindedir. İsviçre ilgili bu durumunun savaş gibi uluslararası bir kriz ortamında Türkiye'deki gazete başlıklarında yer almaması olağandır. Son kırılma noktası ise devalüasyonun gerçekleştiği tarihtir ve yoğunluk %19 düzeyindedir.

Tablo 31: Frank için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
5.9.1938	<i>Südet Krizi</i>	%52
25.08.1939	Savaşın başlangıcı	%100
25.04.1940	Frankın serbestçe dönüştürülebilir ve altına bağlı olması	%0
9.09.1946	Devalüasyon	%19

İsveç kronu içinse Südet krizi, savaşın başlangıcı ve devalüasyon için başlık yoğunlukları sırasıyla, %57, %100 ve %19'dur. İsveç'in parasını revalüe ettiği bir zaman dilimine denk gelen kırılma noktası ile ilgili bir manşet mevcut değildir. Bunun nedeni o dönemde politik olayların yoğun olarak gündemde olması ve İsveç'in parasını revalüe etmesinin gazeteler için önem arz etmemesi olabilir.

Tablo 32: Kron için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
8.09.1938	Südet krizi	%57
5.09.1939	Savaşın başlangıcı	%100
10.04.1946	İsveç'in parasının değerini arttırması	0
9.09.1946	Devalüasyon	%19

1938 ve 1939 yıllarında altın alım satımında düzenleme yapılması kapsamında alım satım işlemi için belirli bankalar işlem yapabilme yetkisine sahipti. Ancak bu kararın Haziran 1939'da kalkması ile birlikte daha önceki dönemlerde yatay seyreden altın fiyatları yukarı yönde hareket etmeye başlamıştır. Haftalık altın verisi için Haziran ve temmuz ayında meydana gelen kırılma tarihlerine ilişkin başlık yoğunluğu sıfırdır. Bu dönemde gazetelerde altın alım satım işleminin serbestleştirilmesine yönelik haberler mevcuttur. Ancak manşet olacak biçimde gazetede yer almamıştır. Bunun birkaç nedeni olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki savaş öncesi bu tarihlerde farklı ve yüksek önem düzeyinde haberlerin manşete taşınması, ikincisi ise İktidarın temel hedeflerinden birinin Türk Parasının değerini koruma olması ve gazete haberlerinin belli denetimlerden geçerek sunulması nedeniyle altın fiyatlarının artış haberine daha az yer verilmesidir. Bununla birlikte 28 Ağustos 1939 tarihine denk gelen kırılma noktası, savaşın başlangıcına denk gelmekte ve savaş ile ilgili başlık yoğunluğunun %100 düzeyinde olduğu görülmektedir.

Tablo 33: Altın (Haftalık) için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma Tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
16.06.1939	Altın alım ve satımının serbest bırakılması	0
24.07.1939	Altın alım ve satımının serbest bırakılması	0
28.08.1939	Savaşın Başlangıcı	100

Altın ile ilgili ortaya çıkan kırılma tarihlerinin başında Türkiye'nin sınırında yaşanan gelişmeler yer almaktadır. Bu dönemde Bulgaristan'ın Almanya'ya katılması, İtalya ve Yunanistan arasındaki çatışmalar ve Almanya'nın Yunanistan'a müdahale ihtimali gelmektedir. Bu başlıkların yoğunluğu ise %65 düzeyindedir. İkinci kırılma noktası olan Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesi ise %76 oranında bir yoğunlukla gazetelerde manşet olarak yer edinmiştir. Diğer iki kırılma noktası ise Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları çerçevesinde yapılan baskılar ve Almanya'ya krom satışının kesilmesi ve Kahire görüşmeleri ile ilgilidir. Sırasıyla başlık yoğunluğu %29 ve %14 düzeyindedir. Son iki kırılma noktasına ait başlık yoğunluklarının diğer yoğunluklara göre daha düşük düzeyde olmasının nedeninin Türkiye ile müttefikler arasındaki gerilimli ilişkilerin gazetelerde sınırlı yer verilerek halk arasında bir endişe yaratılmaması güdüsü olduğu söylenebilir.

Bu bulguya destekleyen bir sonuç Duman (2019) İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz ve Propaganda adlı çalışmasında mevcuttur. Bu dönemde Türk Dış Politikasının yaşadığı sorunların Karagöz Gazetesinin sütunlarında yer almadığı belirtilmiştir. Bu durumun en önemli belirtisi Kahire Görüşmesi sonrasındaki sürecin olduğu belirtilmiştir. İngiltere ve ABD'nin Türkiye'ye nota vererek

Almanya'ya krom ihracının durdurulması aksi halde yaptırım uygulanacağı yönündeki haberlerde Nisan ayında Karagöz gazetesinde yer bulamamıştır.

Özellikle savaş döneminde, propagandanın olabildiğince toplumu endişeye sevk edecek unsurlardan kaçınarak yapıldığı söylenebilir. Bu doğrultuda Türkiye'nin aktif olarak rol almadığı ve uluslararası alanda gerçekleşen olayların ise gazetelerde daha fazla yer aldığı söylenebilir.

Tablo 34: Altın (Günlük) için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
14.03.1941	İtalya ve Yunanistan arasındaki çatışmalar, Bulgaristan'ın Almanya'ya katılması ve Almanya Yunanistan'a müdahale ihtimali	%65
19.12.1941	ABD'nin savaşa girmesi	%76
16.11.1943	Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için baskıları ve Almanya'ya krom satışının kesilmesi- Kahire Görüşmeleri	%29
28.02.1944	Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için baskıları ve Almanya'ya krom satışının kesilmesi	%14
20.06.1946	-	-

Anadolu Demiryolu Tahvili için kırılma tarihlerine denk gelen olayların başlık yoğunluğu incelendiğinde ilk sırada İnönü ve Hitler arasında gerçekleşen mesajların bulunduğu başlıklar gelmektedir ve başlık yoğunluğu %10 düzeyindedir. Bu oranın oldukça düşük olmasının nedeni bu kırılma tarihinden sonra tahvil fiyatında artışın başlamış olmasıdır. Özellikle Yunanistan'ın işgali piyasalar için olumsuz bir gelişme olarak algılanmıştır. Bununla birlikte İnönü-Hitler mesajlaşmasına ve Almanya'nın Balkanlarda menfaat aramadığına dair başlıklar olumlu olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişmelerden sonra Türk-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzalandığı ve sonrasında Almanya ile iktisadi ilişkilerin geliştiği görülmektedir. Bu nedenle ilerleyen dönemlerde Almanya ile olan ilişkilerle hem siyasi hem de iktisadi başlıklar artmaya başlamıştır.

Diğer kırılma noktası ise Almanya'ya krom ihracatının kesildiği ve müttefiklerle ilişkilerin gelişmeye başladığı dönemdir. Bu başlangıç olarak sayılabilecek öncü gelişmelere ilişkin başlık yoğunluğu %14 düzeyindedir. Son kırılma noktası ise devalüasyon ile ilgilidir ve yoğunluk oranı %19'dur.

Tablo 35: Anadolu Demiryolu Tahvili için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma Tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
06.05.1941	Türk-Alman İlişkilerine yönelik dostane açıklamalar	% 10
17.05.1944	Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması ve müttefiklerle ticari ilişkilerin geliştirilmesi	% 14
12.09.1946	Devalüasyon	% 19

Merkez Bankası Hisse Senedi için mevcut olan tek kırılma noktası Türk-Alman Saldırmazlık Paketi ile ilgilidir ve başlık yoğunluğu %19 düzeyindedir.

Tablo 36: Merkez Bankası Hisse Senedi için Kırılma Noktalarına Denk Gelen Başlık Yoğunluğu İndeksi

Kırılma Tarihi	Olay	Başlık Yoğunluğu
24.06.1941	Türk-Alman Saldırmazlık Paketi	% 19

Tahvil ve Hisse senedine ilişkin başlık yoğunluklarının düşük olmasının nedeni hem işlem hacimlerinin düşük olması hem de borsanın yeterince derinleşmemiş olmasına bağlı olarak tahvil ve hisse senedine yönelik haberlerin gazetelerde yer bulamamasıdır. Ayrıca fiyat değişimleri beklentiler üzerinden olay gerçekleşmeden de ortaya çıkabildiği için ilgili olaya ilişkin gazete başlıkları düşük düzeyde kalabilmektedir.

İçerik analizi çerçevesinde yapılan başlık yoğunluklarının genel anlamda kırılma testi sonucunda elde edilen tarihlerle örtüştüğü görülmektedir. Bazı olaylara ilişkin başlık yoğunluğunun görece olarak daha düşük düzeyde olmasının nedenlerinin, ülkenin iç gündemine ilişkin bazı haberlerin ön plana geçmesi ve tek parti iktidarının haberleri denetleyerek riskli durumların sınırlı bir biçimde gazetelerde yer almasını sağlaması olduğu söylenebilir. Ayrıca bazı kırılma tarihlerin eş zamanlı olarak olaylara denk gelmemesi, öncü nitelik taşıması ve olayın bir süre sonra gerçekleşmesinin de bu durumda payı olduğu söylenebilir. Genel anlamda içerik analizinden elde edilen sonuçların kırılma testleri ile elde edilen sonuçlara paralellik gösterdiği söylenebilir.

5.3. Genel Değerlendirme ve Tartışma

Tablo 37: Değişkenlere Ait Kırılma Noktalarına Denk Gelen Olaylar, Değişim Oranları ve Başlık Yoğunlukları

Değişken	Olay	Değişim oranı (%)	Başlık Yoğunluğu (%)
Sterlin	Südet Krizi	-8	52
	Çekoslovakya'nın işgali	-7	43
	Savaşın başlangıcı	-6	100
	Devalüasyon	110	19
Dolar	Savaşın başlangıcı	14	100
	İngiltere'de alınan ekonomik önlemler	14	14
	Britanya muharebesi	11	48
	Devalüasyon	115	19
Frank	Südet Krizi	13	52
	Savaşın başlangıcı	17	100
	Frankın serbestçe dönüştürülebilir ve altına bağlı olması	17	81
	Devalüasyon	126	19
Kron	Südet Krizi	7	57
	Savaşın başlangıcı	12	100
	İsveç'te revalüasyon	89	0
	Devalüasyon	151	19
Altın Haftalık	Altın alım ve satımının serbest bırakılması	40	0
	Altın alım ve satımının serbest bırakılması	40	0
	Savaşın başlangıcı	48	100
Altın günlük	Almanya'nın Yunanistan'ı işgali	79	65
	ABD'nin savaşa girmesi	63	76
	Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokmak için yaptığı baskılar	40	29
	Müttefiklerin Türkiye'ye malzeme sevkiyatını durdurması	36	14
Anadolu Demiryolu Tahvili	Türk-Alman İlişkilerine yönelik dostane açıklamalar	41	10
	Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması ve müttefiklerle olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi	53	14
	Devalüasyon	88	19
TCMB Hisse senedi	Türk-Alman Saldırmazlık Paktı	32	19

Yapılan analizler sonucu döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatlarının genel olarak savaş döneminde gerçekleşen olaylara belli ölçüde tepkiler verildiği görülmektedir. Tablo 36'da çalışma

kapsamında kullanılan varlık fiyatlarında yüksek oranlı değişime denk gelen olay, değişim oranı ve başlık yoğunluğu görülebilir.

Bu çerçevede dolar, sterlin, frank ve kronun lira karşısındaki değerlerinin 1938, 1939 ve 1940 yılları arasında dalgalı bir seyir izlediği görülebilir. Fakat 1940 yılında kurun sabitlenmesi ile birlikte kurda meydana gelen hareketlilik gözlemlenmemektedir. Resmi olarak belirlenen kurun, takaslı prim kurları ve karaborsada oluşan kur fiyatları ile arasında ciddi bir farkın mevcut olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle kurla ilgili meydana gelen değişimler 1946 yılındaki devalüasyon ve İsveç kronundaki revalüasyon dışında, savaşın ilk yıllarında olaylar karşısında değerlerde değişim gözlemlenmiştir. Altın ile ilgili veriler ise 1938 yılının ocak ayından 1939 yılının haziran ayına kadar devletin müdahalesi ile fiyatların sabitlendiği ve sadece belirli bankalar tarafından alım satım işleminin yapıldığı bilinmektedir. Bu nedenle altın fiyatının politik risklere karşı verdiği tepki 1940 yılına kadar haftalık değer üzerinden incelenebilmiştir. 1940 yılından itibaren günlük değerlere ait verilerin elde edilebilmesi ile altının savaşa verdiği tepkiler günlük gözlemlenebilmektedir. Bu sebeple liranın değeri ile politik riskler arasındaki ilişki elde edilen verilere göre iki dönem biçiminde tasnif edilecek olursa liranın 1938, 1939 ve 1940 yılının ilk aylarını içeren dönem için döviz kurları üzerinden okunabilirken, 1940 sonrası dönem için ise altın fiyatları üzerinden okunarak dönem boyunca genel değişim önemli bir ölçüde değerlendirilebilir. Bu durum da kurun sabitlenmesinin ve altın alım satımının kontrol altına alınarak fiyatların sabitlenmesinin getirdiği sınırlılığı belirli ölçüde gidermektedir.

Bu bağlamda 1938 yılında Almanya ile Çekoslovakya arasında ortaya çıkan Südet krizi Avrupa'da politik bağlamda bir kriz durumu yaratmıştır. Bu olayın yatırımcılar tarafından savaşın öncü bir sinyali olarak algılanmasıyla altının Avrupa'dan Amerika'ya gittiği görülmektedir. Bu durum sterlinin lira karşısında değer kaybı ile sonuçlanırken, frank ve kron gibi para birimleri lira karşısında değer kazanmıştır. Bunun temel nedeni yatırımcıların ABD'nin uzun süre tarafsızlığını koruyamayacağı endişesiyle sermayenin bir kısmının İskandinav ülkelerine gitmesi ve İsviçre gibi ülkelerin buhran sonucunda durumlarının daha sağlam olmasıdır. Ayrıca 1939 yılının mart ayında Çekoslovakya'nın işgali ile yine sermaye Avrupa'dan Amerika'ya gitmiş ve sterlin liraya karşı değer kaybetmiştir.

1 Eylül 1939 tarihinde Polonya'nın Almanya tarafından işgali ile başlayan savaş ise altın, frank, sterlin ve kron üzerinden önemli etkiler yaratmıştır. Altın alım ve satımının haziran ayında serbestleştirilmesi sonucu savaşın başlamasından birkaç gün önce altının liraya karşı değeri ciddi bir biçimde artmıştır. Savaşın başlaması ile birlikte Avrupa'dan Amerika'ya giden altın miktarı artmıştır. İngiltere artan altın talebi nedeniyle altın satışını menetmiştir. Sterlin lira karşısında değer kaybetmiştir. Fakat frank, kron ve dolar ise lira karşısında değer kazanmıştır. Sermayenin Amerika'ya gitmesi ve Amerika'nın tarafsız olması nedeniyle dolar hem sterline hem de liraya göre değer kazanmıştır. Ayrıca Frank ve Kron

savaştan kısa bir süre önce sterlini takip etmeyi bırakmış ve dolar esasını takip etmeye başlamışlardır. Bu sebeple liranın sterlin hariç altın, dolar, frank ve krona karşı değer kaybettiği görülmektedir. Lira doları takip etmesine rağmen, değerinin diğer para birimlerine göre düşmesi ülkelerin sermaye miktarı ve gelişmişlik düzeyi ile ilişkilidir.

Dolar 1940 yılının mart ayında İngiltere'nin aldığı ekonomik önlemler sonrasında ve Britanya Muharebesi'nin başlamasından sonra sterline karşı değer kazanmıştır. Doların giderek değer kazanması ile de lira bu tarihlere dolar karşı değer kaybetmiştir. Frankın serbestçe dönüştürülebilir ve altına bağlı bir para birimi olması da liranın Frank karşısında değer kaybetmesine neden olmuştur.

Bu dönemde hükümetin Türk Parasının dış değerini koruma hedefi çerçevesinde uygulanan takaslı prim kurları ve kuru sabitlemeye yönelik politikalara rağmen döviz kurlarının savaş ile ilgili politik olaylara belirli ölçüde tepki verdiği görülmektedir. Ayrıca ortaya çıkan karaborsa kur fiyatları da kurların resmi açıklanan kur değerleri ile farklı olduğunu göstermektedir.

Altının tarihsel olarak toplumlar tarafından “güvenli liman” olarak değerlendirilmesi ve kriz ortamında altına olan talebin artması ile birlikte kriz dönemlerinde altın fiyatlarında artışın meydana geldiği söylenebilir. Liranın altın karşısındaki değerinin politik riskler karşısındaki değişimi ile ilgili olarak 1938 ve 1939 yıllarındaki müdahalenin sona ermesinden sonra liranın değer kaybının artış gösterdiğini belirtmiştik. Döviz kurlarındaki etkiye benzer olarak savaşın başlangıcı ile altın fiyatlarında bir artışın ortaya çıktığı görülmüştür. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesi ile birlikte savaşın Türkiye sınırlarına gelmesi ve Trakya ve İstanbul'dan Anadolu'ya göçün başlaması ve devletin buna öncülük etmesiyle ortaya çıkan risk durumu altın fiyatlarında artışa neden olmuştur. 1941 yılının sonlarında ABD'nin savaşa girmesi ile savaş geniş bir coğrafyaya yayılmış ve risk artmıştır, bunun sonucunda altın fiyatları tekrar yükselmiştir. 1943 yılının sonları ve 1944 yılının başlarında ise risk daha çok müttefiklerle olan ilişkilerde kendini göstermiştir. Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa sokma çabaları sonuç vermeyince uygulanan yaptırımlar ve Almanya ile ilişkilerin kesilmesine dair baskılar politik bağlamda riski arttırmış ve altın fiyatları da bu duruma olumsuz tepki vermiştir.

Smith ve Smith (1997) çalışmasında askeri ve finansal haberlerin altın/dolar fiyatını belirli ölçüde etkilediğini fakat bunun doların değerindeki tüm değişmeyi açıklamadığını vurgulamıştır. Çalışma çerçevesinde elde ettiğimiz bulgular benzer bir biçimde altın fiyatlarının belirli ölçüde politik risklere tepki verdiğini göstermiştir.

Döviz kuru ile ilgili çalışmamızda elde edilen toplam sekiz adet kırılma noktasından üç tanesi, Kanago ve McCormick (2013) çalışması ile tutarlılık göstermektedir. Savaşın başlangıcı, İngiltere'nin aldığı ekonomik önlemler ve Britanya Muharebesi kurlar üzerinde paralel etki yaratmıştır. Diğer beş kırılma tarihi ise Kanago ve McCormick (2013) çalışmasında baz alınan hem zaman aralığının dışında olduğu

hem de farkı para birimlerini de içerdiği için karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Südet Krizi ve Çekoslavakya'nın işgali, kronun revalüe edilmesi ve devalüasyon çalışmamızın zaman aralığı geniş olduğu diğer çalışmadan farklı olarak kurlar için elde ettiğimiz temel bulgulardır. Literatürde döviz kuru ve altın üzerine yapılan çalışmaların genel olarak savaşın tarafı olan ülkelerin para birimlerinin değeri üzerinden yapıldığı görülmektedir. Bu bağlamda savaşa taraf olan ülkelere olumlu haberler ile ulusal paranın değerinde artış, olumsuz haberler ile de ulusal paranın değerinde azalış olduğu gözlemlenmektedir. Çalışma tarafsız bir ülke olan Türkiye'nin para birimi olan liranın bu gelişmelerden etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca altın fiyatları üzerinden görülebileceği gibi savaşın sınırlara yaklaşması, savaşın dünya ölçeğinde genişlemesi ve ülkeler ile olan ilişkilerdeki bozulma ve iyileşmelerin ulusal paranın değerinde değişime neden olduğu söylenebilir.

Tahvil ile ilgili elde edilen bulgular çerçevesinde Milli Savunma Tahvili ve Sivas-Erzurum Demiryolu tahvillerinde herhangi bir kırılma noktasına rastlanmamasının nedenlerinden biri ekonomide korumacılık eğilimin yüksek olması ve liranın değerinin korunması kapsamında borsada çeşitli düzenlemelerin yapılması ile birlikte hem finans piyasasındaki derinleşmenin yeterli düzeyde gerçekleşmemesi hem de işlem hacimlerinin düşük düzeyde olmasıdır. Ayrıca bunda savunma tahvillerinin risklerin önemli ölçüde azalmasından sonra çıkmasının da etkisi vardır. Son olarak devlet tahvili olmaları nedeniyle verdiği güvencenin ciddi bir dalgalanma oluşturmadığı söylenebilir. Özel sektör tahvili olan Anadolu Demiryolu tahvilinin ise ortaya çıkan gelişmeler sonucu genel olarak bir artış eğiliminde olduğu söylenebilir. Türk-Alman Saldırmazlık Paktı sonrasında, Almanya ile ticari ilişkilerin gelişmesi ve piyasada oluşan olumlu hava ve sonrasında Müttefikler ile olan ilişkilerin gerilimden iyileşme dönemine geçişi ile tahvil fiyatlarından artış gözlenmiştir. Türk-Alman saldırmazlık Paktı benzer etkiyi Merkez Bankası Hisse senedi üzerinde de yapmıştır. Bu bağlamda Türkiye'de tahvil ve hisse senedi piyasasının yeterince gelişmemiş olmasına rağmen literatürdeki çalışmalara paralel olarak olumlu gelişmelerin varlık fiyatlarında artışa neden olduğu tespit edilmiştir.

Aydın (2018) olağan dönemlerde iç düzenin dış politikayı belirlediğini, fakat savaş ve kriz gibi olayların meydana geldiği olağanüstü dönemlerde ise uluslararası gelişmelerin iç düzeni belirlediğini vurgulamaktadır. Bu değerlendirme politik alan ile ilgili yapılmış olsa da benzer bir durumun iktisadi boyutta da ortaya çıktığı görülmektedir. Çalışma bu bağlamda savaş gibi olağanüstü bir durumda uluslararası alanda meydana gelen gelişmelerin ekonomik yapıyı da etkilediği görülmektedir. Savaş ile ilgili ortaya çıkan gelişmelerin Türkiye'deki döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senedi üzerinde etki yarattığı görülmektedir. Bu etki hükümetin sabit kur politikası, altına belli dönemlerde müdahale, borsanın taşınması ve iktidarın borsayı denetim altına almak istemesi ve finansal piyasaların derinleşmemesi gibi faktörlerin getirdiği kısıtlılıklara rağmen önemli fiyat hareketlerinin varlığı yapılan analizler sonucu tespit edilmiştir.

Bu bağlamda çalışma sonucunda elde edilen bulgular, ekonomik ve politik alana dair tarihsel anlatının dışında farklı dönüm noktalarının ön plana çıktığını göstermektedir. Örneğin İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye Ekonomisine dair tarihsel anlatıda genel olarak Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Yasası önemli olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa finansal piyasalarda varlık alım satımı yapan yatırımcılar ve altın alım satımı yapan aktörler açısından önemli olarak değerlendirilen olaylar daha çok politik gelişmelere işaret etmektedir. Örneğin döviz kurlarında meydana gelen oynaklığın genellikle Almanya ve Çekoslavakya arasında ortaya çıkan Südet meselesi, Çekoslavakya'nın işgali, savaşın başlangıcı, Britanya muharebesi gibi uluslararası alanda çatışma temelli politik olaylardan kaynaklandığı görülmektedir. Özellikle sterlin ve doların lira karşısındaki değerleri üzerinden hegemonik dönüşümün öncül sinyalleri görülmektedir. Savaş döneminde sterlin önemli ölçüde değer kaybederken dolar değer kazanmıştır. Bu durum İngiltere'nin hegemonik gücünün önemli ölçüde kaybolduğunu ve ABD'nin hegemon bir aktör olarak ortaya çıktığına dair öncü bulgular sergilemektedir.

Ayrıca borsa dışında işlem gören ve halkın hem güvenli liman olarak hem de yatırım aracı olarak kullandığı altında da savaş ile ilgili politik gelişmelerin ciddi dalgalanmalara neden olduğu görülmektedir. Bu çerçevede savaşın başlangıcının, Almanya'nın Yunanistan'ı işgalinin ve müttefikler ile olan ilişkilerin bozulmasının altın fiyatlarını önemli ölçüde artırdığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda devlet merkezli tarih anlatısından farklı olarak finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcılar açısından önemli dönüm noktalarının farklılaştığı sonucuna ulaşılabilir. Bu noktada Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı dış politikasına dair tarih yazımı ise çalışma kapsamında elde edilen önemli dönüm noktalarına dair bilgilerin önemli bir kısmını içermektedir. Ancak bu anlatı da ekonomik bağlamdaki yansımaları önemli ölçüde yer vermemektedir. Örneğin döviz kurunda dalgalanmaya sebep olan Südet Kriziorçe ve altında dalgalanmaya neden olan ABD'nin savaşa girmesi önemli ölçüde yer bulmamaktadır. Dolayısıyla çalışmanın sonuçları devlet merkezli bir aktör açısından değil de finansal piyasalarda işlem yapan yatırımcılar açısından savaş boyunca önemli olarak değerlendiren dönüm noktalarını göstermektedir. Bu çerçevede çalışma finansal piyasadaki yatırımcılar açısından önemli olayların belirlenmesi ve devlet merkezli tarih anlatısının dışında bir perspektif ile inceleme yapması nedeniyle özgün bir nitelik taşımaktadır.

Ayrıca İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'de işlem gören varlıkların günlük fiyatları ile oluşturulan veri seti özgün olmakla birlikte daha önce kullanılmamıştır. Literatürdeki çalışmalar genellikle finans piyasaları derinleşmiş ve savaşa taraf olan ülkelerin varlık fiyatları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu nedenle hem savaş boyunca aktif tarafsızlık politikası uygulayan bir ülke olması hem de finans piyasasının yeterince derinleşmemiş olması açısından Türkiye özgün bir nitelik taşımaktadır. Literatürde tarafsız ülke çerçevesinde sınırlı olan literatüre katkı sağlamaktadır.

Çalışmada benimsenen yöntem güncel veriler üzerinden günümüzde meydana gelen piyasa dalgalanmalarının ardındaki politik faktörleri araştırmak için kullanılabilir. Örneğin Türkiye'nin 2017'den günümüze kadar yaşadığı kur krizinin ardındaki temel politik olaylar belirlenebilir. Bu çerçevede iç ve dış politik krizlerin varlık fiyatlarındaki dalgalanma üzerindeki etkileri, günlük verilerin kırılma testleri ile analizi ve gazetelerdeki haberlerin içerik analizi ile birlikte incelenebilir. Bu doğrultuda batı ile ilişkilerin gerilmesi, faiz politikasına yönelik politik söylemler ön plana çıkmaktadır. Buna ek olarak küresel bağlamda meydana gelen Rusya-Ukrayna savaşının piyasalar üzerine etkileri de benzer yöntem ve verilerle incelenebilir. Örneğin bu savaşın başlamasını takiben, enerji ve emtia fiyatlarının artışı, Rus borsasının çöküşü ve rublenin önce değer kaybetmesi sonrasında eski düzeyine gelmesi vb. olayların politik gelişmeler ile olan ilişkisi, çalışma kapsamında kullanılan yöntem ve verilere benzer bir yaklaşımla incelenebilir.

6. SONUÇ

Savaş, çatışma veya ülkeler arasında ortaya çıkan politik bağlamdaki gerginlikler ekonomiyi de önemli ölçüde etkilemektedir. Bu bağlamda ortaya çıkan politik olayların iktisadi değişkenler üzerinde yansımaları mevcuttur. Genel olarak savaş nedeniyle ortaya çıkan savunma tedbirleri kapsamında üretim alanında faaliyet gösteren yetişkin nüfus silah altına alınmaktadır. Tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren iş gücünün bu sektörlerden çekilmesi ile birlikte çıktı hacminde önemli oranda düşüşler meydana gelmektedir. Üretimde meydana gelen azalış, fiyatlar genel seviyesinde önemli oranda artışa neden olmaktadır. Yüksek oranlı fiyat artışlarının bir diğer nedeni de savaş döneminde ülkeler arasında meydana gelen çatışmalar sonucunda ticaret yollarının güvenliğinin önemli ölçüde zarar görmesine bağlı olarak ithalatın azalmasıdır. Hem yerli arzın hem de ithalat arzının daralmasına bağlı olarak ortaya çıkan kıtlık dolayısıyla mal fiyatlarında yüksek artışlar gözlemlenmiştir. Bu durum karaborsa ve ihtikar gibi faaliyetlerin önemli ölçüde artmasına bağlı olarak, toplumsal alanda önemli sorunlar doğurmaktadır.

Savaş dönemlerinde yukarıda belirtilenlere ek olarak para arzında artırıma gidilmesi sonucu da enflasyon gözlemlenmektedir. Para arzı artırımının en temel nedeni artan savunma harcamalarını finanse edilmesidir. Ancak savunma harcamalarının finansmanı sadece para arzı artışı ile sağlanmamaktadır. Çeşitli alanlarda vergilerin artırılması ya da yeni vergilerin yürürlüğe konması, hükümetler tarafından finansman aracı olarak kullanılmaktadır. Bu çerçevede savaşların ekonomik bağlamda ciddi etkileri olduğu görülmektedir.

Savaşın ekonomik alanda yarattığı etkiler, farklı iktisadi değişkenler üzerinden okunabilmektedir. Bu çerçevede savaş ile ilgili ortaya çıkan dönüm noktalarının varlık fiyatları üzerindeki etkisine dair de literatürde çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalar genel olarak varlık fiyatlarında meydana gelen yüksek oranlı değişimlerin veya kırılmaların hangi askeri, politik ya da ekonomik olaylar neticesinde meydana geldiğini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bununla birlikte genel olarak savaşa aktif olarak katılan ve taraf olan ülkelerin varlık fiyatları baz alınarak çalışmaların yapıldığı görülmektedir. Tarafsız ülkeler üzerinde yapılan çalışmalar olmakla birlikte sınırlı sayıdadır. Schaltegger ve Scmhid (2019) ve Frey ve Kucher (2000, 2001) ile Waldenström ve Frey (2004, 2008) sırasıyla Birinci Dünya Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı dönemlerinde, savaşın İskandinav ülkeleri ve İsviçre borsası üzerine etkilerini araştırmışlardır.

Bu çalışma da tarafsız ülkelerin dikkate alındığı literatüre katkı sağlamaktadır. Bu çerçevede İkinci Dünya Savaşı sırasında savaşa aktif olarak katılım göstermeyen ve tarafsızlığını koruyan bir ülke olan Türkiye üzerinden inceleme yapılmıştır. Bu doğrultuda bu tezin amacı savaşa tarafsız kalan Türkiye'de

işlem gören varlık fiyatlarının, savaş sırasında meydana gelen olaylar karşısında nasıl ve ne ölçüde etkilendiği analiz etmektir. Bu amaçla temel olarak odaklanılan iktisadi değişkenler, İstanbul ve Ankara Borsası'nda işlem gören döviz kuru, tahvil ve hisse senedi fiyatlarıdır. Bu çalışmayı yukarıda belirtilen tarafsız ülke çalışmalarından ayıran en önemli unsur ise ele alınan ülkenin para ve sermaye piyasaları açısından onlardan farklılık göstermesidir. Söz konusu dönemde Türkiye'nin para ve sermaye piyasalarının görece olarak derinleşmemiş olması, savaşta olaylara varlık fiyatlarının nasıl tepki verdiğinin analiz edilmesi açısından önem arz etmektedir. Buna ek olarak, yukarıda belirtilen tarafsız ülke örneklerine görece olarak derinleşmemiş para ve sermaye piyasasına sahip olan bir ülke olarak Türkiye'de işlem gören varlık fiyatlarının savaşta olaylara hangi ölçüde tepki verdiği analiz edilmiştir. Ayrıca gazetelerden elde edilen döviz kuru, altın, tahvil ve hisse senetlerine ait günlük fiyat verileri toplanarak oluşturulan veri seti özgün olmakla birlikte daha önce kullanılmamıştır. Çalışma bu yönüyle, veri kısıtı nedeniyle yeterince araştırma yapılmayan bu dönem ile ilgili olarak tez kapsamında toplanan veri seti ve analizler ile literatüre katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte Türkiye için İkinci Dünya Savaşı dönemi Türkiye ekonomisi için yapılan çalışmaların belirli olayları önemli olarak tanımladığı ve bunlar üzerinden değerlendirme yaptığı görülmektedir. Bu bağlamda odaklanılan konuların genelde Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi, Toprak Mahsulleri Vergisi ve Çiftçiyi topraklandırma kanunu gibi düzenlemelerin üzerinden bir değerlendirme yapıldığı görülmektedir. Çalışma bu bağlamda finansal piyasalarda varlık alım satımı yapan yatırımcıların politik risklere nasıl tepki verdiğini gözlemlememize olanak sağlamaktadır. Savaş nedeniyle hükümetin yapmış olduğu kanuni düzenlemelerden daha çok savaşın genel seyri ve ikili diplomatik ilişkilerin ve gerginliklerin yatırımcıların davranışını etkilediği görülmektedir. Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndaki durumuna ilişkin politik ve ekonomik alanda yapılan çalışmalar ve tarih anlatısında dönüm noktası olarak değerlendirilen olayların varlık fiyatları üzerindeki etkisi olduğunu söylemek pek mümkün gözükmemektedir. Çünkü genellikle Milli korunma kanunu, Varlık vergisi, Toprak mahsulleri vergisi ve çiftçiyi topraklandırma kanunu üzerine odaklanan çalışmalar üzerinden yapılan tarih anlatısı mevcuttur. Bunu ile birlikte savaş ile ilgili ortaya çıkan gelişmelerin iktisadi alandaki etkisine dair sınırlı bir bilgi mevcuttur. Oysa çalışma varlık fiyatlarını etkileyen olayların genel olarak ülkeler arasında ortaya çıkan politik gerginliklerin, çatışmaların ülke sınırına gelmesi ve savaş ile ilgili makro düzeydeki olaylara tepki verdiğini göstermektedir. Bu çerçevede gazeteler üzerinden gerçekleştirdiğimiz çalışma genel tarih anlatısının dışındaki olayların da finansal piyasalar açısından oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Çalışma çerçevesinde elde edilen dönüm noktaları ile ekonomi politik ile ilgili tarihsel anlatıda vurgulanan dönüm noktaları arasındaki farklılık, Howell ve Zhao'nun (2019) vurguladığı değerlendirmeler ile açıklanabilir. Öncelikle günümüzden geçmişe bakmak ve olayları önemli olarak değerlendirmek tarihin o anı için yapılan değerlendirmelerle örtüşmeyebilir. İkincisi tarihçilerin

benimsediği metodolojinin farklılığı olaylara farklı biçimlerde önem verme durumunu ortaya çıkarabilir. Son olarak ise kullanılan veri setinin çalışmamızdaki gibi yüksek frekanslı olması, kısa bir zaman aralığında varlık fiyatındaki günlük dalgalanmalar hakkında sınırlı açıklama sunabilir.

Varlık fiyatlarında meydana gelen dalgalanmaların hem boyutunu tespit etmek hem de oluşan büyük ölçekli değişime neden olan olayların varlığını belirlemek için çalışma kapsamında kırılma testleri ve içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, belirlenen değişkenlerdeki büyük oranlı değişimlerin genel olarak savaş ile ilgili olan çatışma haberlerinden, diplomatik ilişkilerden veya gerginliklerden kaynaklandığı görülmektedir.

Bu bağlamda ilk olarak döviz kuru ve altın fiyatlarının İkinci Dünya Savaşı esnasında hangi olaylara tepki verdiği incelenmiş ve belirli dönüm noktalarının ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Genel olarak değişkenlerde yaşanan bu değişimlerin ekonomi-politik bağlamında ortaya çıkacak dönüşümlerin öncüsü niteliğinde olduğu söylenebilir. Savaş sırasında Türk lirasının İngiliz poundu karşısındaki değerinin etkileyen ilk olay Almanya ve Çekoslavakya arasında ortaya çıkan Südet krizidir. Bu kriz birlikte poundun lira karşısında değer kaybetmesine yol açmıştır. 1939 yılında Çekoslavakya'nın Almanya tarafından işgali ile birlikte poundun değerinde tekrar bir düşüş meydana gelmiştir. 1 Eylül 1939 tarihinde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle birlikte pound lira karşısında bir kez daha değer kaybetmiştir. Savaş döneminde liranın karşısında değer kazandığı tek para birimi pound olmuştur. Ayrıca bu dönemde diğer para birimleri de poundu takip etmeyi bırakmışlardır.

Ortaya çıkan bu gelişmenin İngiliz hegemonyasının zayıfladığını gösteren öncül bir gösterge olduğu söylenebilir. 1870'lerden başlayarak Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam eden İngiliz hegemonyası Birinci Dünya Savaşı ile önemli ölçüde zayıflamıştır. 1929 yılında meydana gelen Büyük Buhran ile korumacılığın ön plana çıktığı ve serbest ticaret sisteminin ise zayıfladığı görülmüştür. İki Dünya savaşı arasında ortaya çıkan güç boşluğu, yerini, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminde Amerika Birleşik Devletleri'nin bir aktör olarak ortaya çıktığı yeni bir uluslararası düzene bırakmıştır. Çalışmada kapsamında elde edilen bulgularda bu hegemonik dönüşümün öncü sinyallerinin poundun lira karşısında değer kaybı üzerinden okunabileceğini göstermektedir.

Savaş sonunda hegemon bir aktör olarak ortaya çıkan Amerika Birleşik Devletleri'nin para birimi olan dolar ise savaş sırasında liraya karşı değer kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı başladığında tarafsız olan Amerika Birleşik Devletleri 7 Aralık 1941 tarihinde Japonya tarafından gerçekleştirilen Pearl Harbour saldırısı sonucunda, 8 Aralık 1941 tarihinde Japonya'ya savaş ilan ederek savaşa katılmıştır. ABD savaşa katılana kadar, Avrupa'da ortaya çıkan politik istikrarsızlık ve çatışma nedeniyle sermaye Avrupa'dan Amerika'ya doğru hareket etmiştir. Bu hareketlilik sonucunda sterlin dolara karşı değer kaybetmiştir. Savaşın başladığı 1 Eylül 1939 tarihinde dolar hem liraya hem de sterline karşı değer

kazanmıştır. Sonrasında ise İngiltere'nin savaş nedeniyle aldığı ekonomik tedbirler ve Britanya savaşı dolayısıyla sterlin dolar karşısında önemli ölçüde değer kaybetmeye devam etmiştir. Benzer bir biçimde bu tarihlerde dolar liraya karşı da değer kazanmıştır. Elde edilen sonuçlar Kanago ve McCormick (2013)'un sterlin-dolar paritesi üzerine yaptığı çalışma ile örtüşmektedir. Buradan elde edilen bulgular, hegemonyanın bir aktörden diğer bir aktöre geçiş döneminde yaşadığı dönüşümün ülkelerin paralarının değeri üzerinden değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Çalışmada sterlin ve dolara ek olarak liranın İsveç kronu ve İsviçre frangı karşısındaki değeri analiz edilmiştir. Südet krizinin yaşandığı dönemde İsveç kronunun lira karşısında değer kazandığı görülmektedir. Aynı tarihte, sterlinin değer kaybetmesinden endişelenen İsviçre Ulusal Bankası bu değer kaybının büyük ölçekte gerçekleşmesi halinde Frank'ı devalüe etmeyi planlamışlardır. Ancak bu değer kaybı %6 düzeyinde kalınca, ulusal banka federal konseyin Eylül 1936'da belirlediği düzeye sabitlenmiştir (Crettol ve Halbeisen, 1999: 14-15). Bu politika sonucu frangın liraya karşı değer kazandığı görülmektedir. Savaşın başladığı tarihte ise frangın sterlin yerine doları takip etmesiyle birlikte frank tekrar liraya karşı değer kazanmıştır. Bu tarihlerde İsviçre frangı serbestçe dönüştürülebilir ve altına bağlı olan bir para birimi olması sebebiyle liraya karşı değer kazanmıştır. İsviçre frangının liraya karşı değer kazanması, İsviçre'nin tarafsız bir ülke olması ve frangın doları takip etmesi ile açıklanabilir.

Bir diğer tarafsız ülke olan İsveç'in para birimi olan kron da benzer biçimde Südet krizi ve savaşın başlangıcı ile beraber liraya karşı değer kazanmıştır. Savaş öncesi Avrupa'da oluşan politik istikrarsızlık sebebiyle bu dönemde sterlin değer kaybederken, altınların Avrupa'dan Amerika'ya gitmesiyle dolar değer kazanmıştır. Fakat olası bir çatışma durumunda Amerika'nın tarafsız kalmasının pek muhtemel olmadığı düşüncesi ile dolar hakkında tereddüt yaşayan bazı sermayeler İskandinavya ülkelerine gitmiştir. İngiliz mali gazetesinin ifade ettiğine göre bu sermaye transferleri ile İsveç devlet ve özel bankalarında altın stoku artış göstermiştir (Akşam, 19 Eylül 1938:4). Savaşın başladığı tarihte ise kron doları takip etmeye başlamıştır. Bu iki gelişme sonucu lira krona karşı değer kaybetmiştir. 1946 yılında İsveç'in parasını revalüe, Türkiye'nin ise lirayı devalüe etmesiyle kromdaki değer artışı devam etmiştir.

Elde edilen bulgular çerçevesinde döviz kurlarında ortaya çıkan oynaklığın ve büyük oranlı değişimlerin genel olarak uluslararası düzeyde savaş ile ilgili meydana gelen çatışma ve gerginlikler sonucu meydana geldiği görülmektedir. Hegemonik bağlamda ortaya çıkan dönüşümün kurlardaki hareketler üzerinden öncü sinyaller verdiği ve İngiltere'nin para birimi olan sterlin değer kaybederken ABD'nin para birimi olan doların değer kazandığı görülmektedir. Ayrıca savaşa katılmayan bağımsız ülkeler olarak İsviçre ve İsveç'in para birimleri olan frank ve kronun da doları takip etmeye başlaması ile değer kazandıkları

görülmektedir. Liranın ise bu dönemde sterlin dışında diğer para birimleri karşısında değer kaybettiği görülmektedir.

1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletçilik ilkesi çerçevesinde kalkınma hamleleri gerçekleştirirken, büyük buhrandan sonra liranın değerini korumayı hedeflemiştir. Müdahaleci bir anlayış çerçevesinde liranın altın ve döviz kuru karşısındaki değerini korumaya yönelik politikalar uygulanmıştır. Bu yüzden döviz kurundaki dalgalanmalar 1938, 1939 ve 1940 yıllarında gerçekleşmiştir. Sonrasında resmi döviz kurları sabit bir biçimde fiyatlandırıldığı için bu dönemdeki tepkiler ölçülememiştir. Fakat bu dönemde belirlenen takaslı prim kurları ve karaborsa kur düzeylerinin sabit olarak belirlenen kur değerinin oldukça üzerinde olduğu görülmektedir. 1940 yılından sonraki dalgalanmalar altın üzerinden analiz edilmiştir. Ancak savaş nedeniyle artan savunma harcamaları, azalan ithalat ve üretim ve para arzındaki artış vb. dolayısıyla enflasyon artış göstermiştir. Savaşın getirdiği koşullar nedeniyle lira büyük ölçüde değer kaybetmiştir ve 1946 yılında lira devalüe edilmiştir. Döviz kurlarında meydana gelen büyük oranlı değişimler hem uluslararası sistemdeki dönüşümü hem de ülkelerin para birimlerinin değerlerinin çatışma, gerginlik vb. politik risklere verdiği tepkilerin görülmesine olanak sağlamaktadır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde yaşanan olayların altın fiyatları üzerine etkisi incelediğinde ise altın fiyatlarını döviz kuru gibi uluslararası sistemde meydana gelen olaylardan ziyade Türkiye'nin içinde aktör olarak bulunduğu ilişkiler çerçevesinde meydana gelen olaylardan etkilenerek dalgalandığı görülmektedir. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi 1938 ve 1939 yılında yapılan müdahale ile altın fiyatlarının sabitlenmesi ve alım satım işleminin sadece tanımlı bankalar tarafından yapılması nedeniyle bu dönemdeki tepkileri ölçmek sınırlı düzeyde kalmıştır. Altın piyasasına müdahalenin olduğu bu dönemde fiyat verileri de haftalık olarak elde edilmiştir. Bu dönemde altın fiyatları altın alım satımının serbestleştirilmesi ve savaşın başlangıcına tepki vererek artış göstermiştir.

1940-1946 yılları arasında, altının günlük fiyatları üzerinden yapılan analizde ise Türkiye için politik riskin önemli ölçüde arttığı dönemlerde, altın fiyatlarının yüksek oranlı artış gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda ilk kırılma noktası Türkiye'nin olası bir işgal riski ile karşı karşıya geldiği bir olaya denk gelmektedir. 1941 yılında, Almanya'nın Yunanistan'ı işgal etmesi ile birlikte ortaya çıkan işgal edilme endişesi sonucunda altın fiyatları önemli düzeyde artış göstermiştir. Bu dönemde güvenlik nedeniyle, Trakya'dan Anadolu'ya göç teşvik edilmiştir. Bu olaylar sonucunda, altına talebin artmasına bağlı olarak fiyatının önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Altın fiyatlarının tepki verdiği bir diğer önemli olay ise Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesidir. Uluslararası düzeyde savaşın geniş bir alana yayılması ile ortaya çıkan belirsizlik nedeniyle lira altına karşı değer kaybetmiştir. Bu dönemde artış hükümet tarafından spekülasyon olarak değerlendirilse de ortaya çıkan politik riskler sonucunda bu

dalgalanmanın gerçekleştiği söylenebilir. Altında fiyatlarında meydana gelen diğer dönüm noktalarına baktığımızda ise müttefikler ile olan ilişkilerin ön plana çıktığı görülmektedir. Müttefiklerin 1943 yılının sonunda ve 1944 yılının başında Türkiye'yi savaşa sokmak için çeşitli girişimlerde bulunmaları ve Türkiye'nin kararlı bir biçimde savaşa girmek istememesi ilişkileri önemli ölçüde germiştir. Ayrıca Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı krom satışının ve ticari ilişkilerin kesilmesi için müttefik kuvvetler çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Bu gelişmeler, Türkiye ile müttefik devletleri arasında tansiyon yükselmiştir. Bu gerginlikler sonucunda İngiltere Türkiye'ye malzeme sevkiyatını durdurmuştur. Bu dönem de altın fiyatları önemli düzeyde artış göstermiştir. Bu artış Almanya ile ticari ilişkilerimizi kesmemiz ile birlikte daha yatay bir seyir izlemeye başlamıştır.

Altın fiyatları için tespit edilen 8 farklı dönüm noktası genel olarak incelendiğinde, iki uluslararası ölçekte olay, beş Türkiye'nin aktör olarak içinde bulunduğu olay ön plana çıkmaktadır. Bir kırılma noktasına denk gelen herhangi bir olay tespit edilememiştir. Genel anlamda Türkiye ile ilgili olarak risk algısının yükseldiği dönemlerde altına talep artmış ve fiyat yükselişleri gözlemlenmiştir. Bu durumda politik risklerin altın fiyatlarını önemli ölçüde etkilediğini göstermektedir.

Tahvil ve hisse senedi piyasası üzerinden yapılan analizde ise etkilerin genel anlamda sınırlı olduğunu ve bu piyasaların yeterince derinleşmediği söylenebilir. Fakat buna rağmen belirli tahvil ve hisse senetlerinde tepkilerin varlığı gözlemlenmiştir. Fiyat verilerinin sürekliliği bağlamında analize tabi tutulan üç tahvil ve bir hisse senedi bulunmaktadır. Sivas-Erzurum Demiryolu tahvili ve Milli Savunma tahvillerinin fiyatlarında savaş ile ilgili gelişmelerin bir etkisinin olmadığı söylenebilir. Bunun temel nedeni bu tahvillerin devlet güvencesinde çıkarılan tahviller olması ve tahvil piyasasının yeterince derinli olmamasıdır. Ayrıca 1942 yılında çıkarılan Milli savunma tahvillerinin çıkarıldığı tarih itibariyle risklerin azalmış olması bu tahvil fiyatında önemli bir dalgalanma olmamasının nedeni olarak gösterilebilir.

Anadolu Demiryolu şirketinin çıkarmış olduğu tahviller ve Merkez Bankasının çıkarmış olduğu hisse senetlerinin ise savaştaki gelişmelere daha fazla tepki verdiği gözlemlenmektedir. 1941 yılında Türkiye ve Almanya arasında imzalanan saldırmazlık paktı ve sonrasında gelişen ticari ilişkiler ile birlikte tahvil ve hisse senedi fiyatında artışlar meydana gelmiştir. Almanya'nın Yunanistan'ı işgalinden sonra ortaya çıkan işgal riskinin ortadan kalkması ve Almanya'nın Sovyetlere saldırması ile birlikte Türkiye açısından azalan risk, tahvil fiyatlarında artışa neden olmuştur. İkili diplomatik ilişkilerin ekonomik alana yansımalarının fiyatlar üzerinde olumlu etki yarattığı söylenebilir. Bir diğer kırılma noktası ise müttefiklerle olan ilişkilerin iyileşmesi ile çakışmaktadır. Bu durum Anadolu Demiryolu Tahvilinin fiyatında tekrar artışa neden olmuştur. Bu noktada İngiltere ile gerilen diplomatik ilişkiler sonucunda Almanya'ya krom sevkiyatının durdurulması ve ticari ilişkilerin kesilmesi ve sonrasında müttefiklerle

gelişen diplomatik ilişkilerin ekonomik alana yansıdığı görülebilir. Almanya'nın savaşta mağlup olması ve Müttefik kuvvetlerin galip gelmesi ile birlikte müttefikler ile ticareti arttırmak piyasalar açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirildiği söylenebilir. Bu gelişmeler sonucunda ise tahvil fiyatına artış meydana gelmiştir. Anadolu Demiryolu ile ilgili son kırılma noktası ise 1946 yılındaki devalüasyon ile çakışmaktadır. Tahvil fiyat artışının devalüasyon ile olan ilişkisi kesin olmamakla birlikte, fiyat artışını gösteren faktörün ne olduğu tam olarak belirlenememiştir.

Döviz kurları, altın, tahvil ve hisse senedi fiyatlarındaki büyük ölçekli değişimlerin nedenlerinin ekonomik faktörlerden ziyade politik faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Savaş ile ortaya çıkan çatışma ve politik gerginlikler ile birlikte fiyat düzeylerinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Fiyat hareketliliğine neden olan başlangıçtaki faktörün politik riskler olduğu ve risklerin ekonomik alana yayılarak önemli etkiler doğurduğu söylenebilir. Fakat burada meydana gelen doğrudan etkinin simetrik olarak ortaya çıkmaktan ziyade asimetrik olarak ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Literatürde yapılan çalışmalar da benzer bir biçimde etkinin simetrik olmaktan ziyade asimetrik olduğunu göstermektedir. Bu durum, Türkiye'de finans piyasasının yeterince gelişmemiş olmasıyla ve müdahaleci bir ekonomik anlayışın hakim olmasına bağlı olarak fiyatları sabit tutmaya yönelik bir tutumun olmasıyla açıklanabilir. Resmi olarak ilan edilen fiyatların çalışmada kullanılması ve karaborsa fiyatlarının elde edilmesinin mümkün olmaması nedeniyle bazı değişkenlerin politik olaylara verdiği tepki sınırlı olarak gözlemlenebilmiştir. Fakat buna rağmen varlık fiyatlarının önemli ölçüde politik olaylara tepki verdiği gözlemlenmektedir.

Savaş gibi küresel ölçekte ortaya çıkan ve dış dinamiklerin oluşturduğu politik risklerin döviz kuru, altın, hisse senedi ve tahvil fiyatlarını etkilediği gibi iç dinamiklerinde varlık fiyatlarını etkileyebileceği söylenebilir. Bu bağlamda Türkiye'de yaşanan askeri müdahalelerin varlık piyasasındaki etkileri incelenebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu tarihten günümüze kadar liranın diğer para birimleri ve altına karşı sürekli olarak değer kaybetmesi ve enflasyonun kronik bir sorun haline gelerek çözüm bulunamaması önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda ortaya çıkan dalgalanma ve değişimin ardındaki nedenlere yönelik araştırma yapılırken iktisadi faktörler ile birlikte politik faktörlerinde göz önüne alınması sorunların çözümünde katkı sağlayabilir. Son dönemde Türkiye'de liranın diğer para birimlerine karşı önemli ölçüde değer kaybettiği görülmektedir. 9 Haziran 2018 tarihinde dolar 4.79 lira düzeyinde iken Euro ise 5.56 lira düzeyindedir. Fakat 2022 yılının haziran ayında dolar 17.33 euro ise 18.33 düzeyine gelerek ciddi bir dalgalanmaya neden olmuştur. Son dönemde döviz kurlarında altın, tahvil ve hisse senedinde meydana gelen bu fiyat dalgalanmaları ekonomik faktörlerle birlikte iç ve dış politik faktörlerle de açıklanabilir. Batı ile ikili ilişkilerin gerilmesi ve merkez bankasının faiz politikası, son dönemde artan döviz kurlarını belirleyen politik gelişmelere örnek olarak verilebilir. Varlık fiyatlarında oluşan dalgalanmaların iç politik risklerle olan ilişkisinin araştırılması ve nedenlerin tespit

edilmesi, bunlardaki volatilitenin azaltılmasına yönelik politikaların geliştirilmesinde önem arz etmektedir.

Küresel anlamda yaşanan çatışmaların ve politik istikrarsızlıkların varlık fiyatlarını etkilediğine dair son somut örnek 2022 yılının şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması ile gözlemlenmiştir. Bunun sonucunda petrol fiyatları ve kıymetli maden fiyatları yükseliş gösterirken, Rusya borsası ve rublesi değer kaybetmiştir. Bu anlamda çalışma tarihsel bir nitelik taşımasına rağmen günümüzde ortaya çıkan iç ve dış politik istikrarsızlık, çatışma vb. siyasi nitelikteki olayların iktisadi değişkenler üzerindeki etkisinin önemli bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu nedenle fiyatlarda meydana gelen ani değişmelerin nedenleri tespit edilirken politik boyutunda ihmal edilmemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1942 yılı hububat mahsulünün borçlandırılmasına ve satın alınmasına dair Talimatname (1942, 1 Ağustos). *Resmi Gazete* (sayı: 5173). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5173.pdf>

20/2/1930 tarih ve 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma hakkında Kanunun yürürlük süresinin uzatılmasına dair Kanun (1970, 11 Şubat). *Resmi Gazete* (sayı: 13423).

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/13423.pdf>

Adams, David S (2015). “Contemporary perceptions of the First World War reflected in the capital markets”, *Scandinavian Economic History Review*, 63:1, 1-23.

<https://doi.org/10.1080/03585522.2014.948046>

Akşam 19 Eylül 1938.

Akşam Gazetesi, 1 Aralık 1941.

Akşam Gazetesi, 10 Nisan 1941.

Akşam Gazetesi, 15 Mayıs 1941.

Akşam Gazetesi, 16 Ocak 1938.

Akşam Gazetesi, 17 Haziran 1939.

Akşam Gazetesi, 17 Haziran 1939.

Akşam Gazetesi, 19 Haziran 1941.

Akşam Gazetesi, 19 Mart 1941.

Akşam Gazetesi, 20 Aralık 1941.

Akşam Gazetesi, 20 Haziran 1941.

Akşam Gazetesi, 21 Haziran 1941.

Akşam Gazetesi, 21 Kasım 1938.

Akşam Gazetesi, 25 Haziran 1941.

Akşam Gazetesi, 25 Nisan 1944.

Akşam Gazetesi, 26 Haziran 1941.

Akşam Gazetesi, 28 Kasım 1938.

Akşam Gazetesi, 28 Mayıs 1944.

Akşam Gazetesi, 4 Eylül 1939.

Akşam Gazetesi, 5 Eylül 1938.

Akşam Gazetesi, 7 Haziran 1944.

Akşam Gazetesi, 3 Mart 1941.

Akşin, S. (2017), *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Aktar, A. (2018), *Varlık Vergisi ve 'Türkleştirme' Politikaları*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyıldız, Ali. (2001), *Osmanlı Dönemi Tahvil ve Hisse Senetleri. "Ottoman Securities" Türkçe -İngilizce*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı ve Türk Ekonomi Bankası.

Al, H., Akar, ŞK. (2014), *Osmanlıdan günümüze borsa: Dersaadet tahvilat borsası, 1874–1928*. İstanbul: Borsa İstanbul.

Alpay, Y. & Alkin, E. (2020), *Olaylarla Türkiye Ekonomisi: Yirminci Yüzyıl Türkiye Ekonomi Tarihi*, İstanbul: Humanist.

Amihud, Y. and Wohl, A. (2004), "Political news and stock prices: The case of Saddam Hussein contracts", *Journal of Banking and Finance*, 28, (5), 1185-1200. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2003.08.001>

Anadolu Demiryolu ve Haydarpaşa Limanı Şirketleri esham, tahvil ve mümessil senedlerinin Sivas - Erzurum veya Ergani tahvilleri ile mübadelesine ve amortisman sandığı hakkındaki 2794 numaralı kanuna bazı hükümler ilâvesine dair kanun (1937, 26 Şubat). *Resmi Gazete* (sayı: 3540). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3540.pdf>

Aral, N. Z. (1941), *Dünya Paraları ve Bizim Paramız*, Ankara: Türk İktisat Cemiyeti Konferanslar Serisi: 14.

Aral, N. Z. (1945). "Dünyada ve Memleketimizde Altın", *İktisadi Yürüyüş*, 139, 4-23.

Aral, N. Z. (1945), *Döviz Hukuku*, (Türk Hukuk Kurumu Telif ve Terceme Serisi no.18), Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası

Armaoğlu, F. (2010), *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, İstanbul: Alkım Yayınevi

Armaoğlu, F. H. (1958), İkinci Dünya Harbinde Türkiye. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 13 (02), 139-179. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000000365

Arsan, H. Ü. (1961), *Türkiye'de Cumhuriyet Devrinde İç Devlet Borçları*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları. Maliye Enstitüsü Yayınları.

- Aslantepe, C. (1993), *Eski Tahviller ve Hisse Senetleri: Osmanlı İmparatorluğu'nun İlk Yılları*, “Old Bonds and Share Certificates: From Ottoman Empire and First Years of Republic”, Türkçe-İngilizce, Ankara : Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş.
- Avni, H. (1941, 17 Mayıs), *İktisadi Meseleler*, Akşam Gazetesi.
- Avni, H. (1941, 21 Haziran), *İktisadi Meseleler*, Akşam Gazetesi.
- Avni, H. (1941, 24 Mayıs), *İktisadi Meseleler*, Akşam Gazetesi.
- Avni, H. (1941, 3 Mayıs), *İktisadi Meseleler*, Akşam Gazetesi.
- Aydemir, Ş. S. (2018), *İkinci Adam 1938-1950*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, M. (2018), “1939-1945: Savaş Kaosunda Türkiye, Görelî Özerklik-2”, Oran, B. (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar Cilt-I:1919-1980*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bai, J., Perron, P. (1998), “Estimating and testing linear models with multiple structural changes”, *Econometrica*, 66 (1), 47–78. <https://doi.org/2998540>
- Bai, J., Perron, P. (2003), “Computation and analysis of multiple structural change models”, *Journal of Applied Econometrics*, 18 (1), 1–12. <https://doi.org/10.1002/jae.659>
- Bai, J., Perron, P. (2003), “Critical values for multiple structural change tests”, *The Econometrics Journal*, 6(1), 72–78. <https://doi.org/10.1111/1368-423X.00102>
- Bakar, B. (2012), “İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul Ve Trakya'dan Anadolu'ya Göç Ve Paniğe Karşı Propaganda”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0 (12) , 1-35.
- Başar, Suat.(1946), “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*.2/1-4, 88-107.
- Başarır M. ve Başarır M. (2017), “İkinci Dünya Savaşı'nın Başlangıç ve Bitiş Evrelerinde Gazete Manşetleri: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 52, 202-214. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12624>
- Berelson, B. (1952), *Content Analysis in Communication Research*, Michigan: Free Press.
- Bohlin, J. (2010). *From appreciation to depreciation - the exchange rate of the Swedish krona, 1913-2008*. in Edvinsson, R, T Jacobsson, and D Waldenström (eds.), *Historical Monetary and Financial Statistics for Sweden :Exchange rates and, prices, and wages 1277 – 2008*, Ekerlids förlag and Sveriges Riksbank, Stockholm.
- Boratav, K. (2006), *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2018), *Türkiye İktisat Tarihi*, Ankara: İmge Kitabevi.

Borsa Gazetesi, 3 Haziran 1938.

Brown, W. O., & Richard C. K. Burdekin. (2002), “ German Debt Traded in London during the Second World War: A British Perspective on Hitler” *Economica*, 69(276), 655–669.

<https://doi.org/10.1111/1468-0335.00305>

Brown, W. O., R. C. K. Burdekin. (2000), “Turning points in the U.S. Civil War: A British perspective”, *The Journal of Economic History*, 6, 216–231. <https://doi.org/10.1017/S0022050700024712>

Brune, A., Hens, T., Rieger, M.O., Wang, M., (2015), “The war puzzle: contradictory effects of international conflicts on stock markets”, *International Review of Economics* 62, 1–21.

<https://doi.org/10.1007/s12232-014-0215-7>

Bryman, A. (2016), *Social research methods*, Oxford: Oxford university press.

Burdekin, R.C.K., Laney, L.O. (2008). “Financial market reactions to the overthrow and annexation of the Hawaiian Kingdom: evidence from London, Honolulu and New York”, *Cliometrica* 2, 119 -141.

<https://doi.org/10.1007/s11698-007-0015-3>

Calomiris, C. W. (1988). “Price and Exchange Rate Determination during the Greenback Suspension” *Oxford Economic Papers*, 40(4), 719–750. <http://www.jstor.org/stable/2663038>

Chadefaux, T. (2017). “Market anticipations of conflict onsets”, *Journal of Peace Research*, 54(2), 313–327.

<https://doi.org/10.1177%2F0022343316687615>

Charles, A. & Darné, O., (2014), “Large shocks in the volatility of the Dow Jones Industrial Average index: 1928–2013,” *Journal of Banking & Finance*, 43(C), 188-199. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2014.03.022>

Choudhry, T. (2010), “ World War II events and the Dow Jones industrial index”, *Journal of Banking & Finance*, 34(5), 1022-1031. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2009.11.004>

Coşar, N. (2004), *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Crettol V. & Halbeisen, P. (1999) *Monetary policy background to the gold transactions of the Swiss National Bank in the Second World War*, Zurich: Swiss National Bank.

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Aralık 1943.

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mart 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Aralık 1943.

Cumhuriyet Gazetesi, 17 Mayıs 1944.

Cumhuriyet Gazetesi, 18 Kasım 1943.

Cumhuriyet Gazetesi, 19 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 20 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 21 Haziran 1941

Cumhuriyet Gazetesi, 22 Aralık 1943.

Cumhuriyet Gazetesi, 22 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Eylül 1931.

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart 1940.

Cumhuriyet Gazetesi, 23 Mart 1944.

Cumhuriyet Gazetesi, 24 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 25 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 26 Mart 1944.

Cumhuriyet Gazetesi, 27 Haziran 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 28 Aralık 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 28 Eylül 1937.

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Aralık 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 29 Mart 1940.

Cumhuriyet Gazetesi, 5 Aralık 1943)

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Mayıs 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 7 Aralık 1943.

Cumhuriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mayıs 1941.

Cumhuriyet Gazetesi, 9 Mayıs 1941.

Cumhuriyet Merkez Bankasınca Hazineye İki Yüz Elli Milyon Liralık Fevkaledede Avans İtasına Dair kanun (1940, 3 Haziran). Resmi Gazete (sayı:4525). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4525.pdf>

Çavdar, T. (2003), *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, Ankara: İmge Kitabevi.

Çavdar, T. (1983), *Yüz yıllık Pahalılık*, Ankara: Ülke Yayınları.

- Çelik, A. (2018), “İkinci Dünya Savaşı’nda Hükümet-Basin İlişkileri ve Gazeteci Mebuslar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28 (2), 315-33. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.460963>
- Deringil, S. (1982). “The Preservation of Turkey’s Neutrality during the Second World War: 1940” *Middle Eastern Studies*, 18(1), 30–52. <https://doi.org/10.1080/00263208208700494>
- Deringil, S. (2007), *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Doğreul, F., Doğruel, A.S. (2005), *Türkiye’de Enflasyonun Tarihi*, Ankara;İstanbul, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Duman, M. (2019), *II. Dünya Savaşı Yıllarında Karagöz Gazetesi ve Propaganda*, Konya: Literatürk academia
- Duarte, P., Freidinger, M., Hoffmann, A. (2019), “Military casualties and exchange rates during the First World War: did the Eastern Front matter?”, *The Economic History Review*, 72(4), 1312–1334. <https://doi.org/10.1111/ehr.12774>
- Edwards, A. C. (1946), “The Impact of the War on Turkey”, *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 22(3), 389–400. <https://doi.org/10.2307/3017044>
- Elmendorf, D. W., M. L. Hirschfeld, D. N. Weil. (1996), “The effect of news on bond prices: Evidence from the United Kingdom, 1900–1920”, *Review of Economics and Statistics*, 78, 341–344. <https://doi.org/2109937>
- Ergin, F. (1943). “Türkiye Harp Maliyesi (1939-1942)”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 4(2), 148-170.
- Esmer, A. Ş., ve Sander, O. (1996), “İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası”, Gönlübol, M. (Ed.), *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Ete, M. (1938), *Cumhuriyetten Sonra Para Sistemimiz ve Para Siyasetimiz*, Ankara Halkevi: Cumhuriyet Halk Partisi Yayını, (Konferanslar Seri:1, kitap:3).
- Ferguson, N. (2006), “Political risk and the international bond market between the 1848 revolution and the outbreak of the First World War”, *The Economic History Review*, 59, 70–112. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0289.2005.00335.x>
- Fertekligil, A., (2000), *Türkiye’de Borsa’nın Tarihçesi*, İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- Frey, B. S., & Kucher, M. (2001), “Wars and Markets: How Bond Values Reflect the Second World War”, *Economica*, 68(271), 317–333. <https://doi.org/10.1111/1468-0335.00249>

- Frey, B. S., Kucher, M. (2000), “ History as Reflected in Capital Markets: The Case of World War II”, *The Journal of Economic History*, 60(2), 468–496. <https://doi.org/10.1017/s0022050700025183>
- Frey, B., & Waldenström, D. (2004), “Markets work in war: World War II reflected in the Zurich and Stockholm bond markets”, *Financial History Review*, 11(1), 51-67. <https://doi.org/10.1017/S0968565004000046>
- Goloğlu, M. (2017), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- III 1939-1945: Milli Şef Dönemi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gökay, B. (2021), “Turkish Neutrality in the Second World War and Relations with the Soviet Union”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23:6, 845-853. <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1935082>
- Guidolin, M., & La Ferrara, E. (2010), “The economic effects of violent conflict: Evidence from asset market reactions”, *Journal of Peace Research*, 47(6), 671–684. <https://doi.org/10.1177%2F0022343310381853>
- Gürsakal, D. S. (2011), “Garch Modelleri ve Varyans Kirilmesi: İMKB Örneği”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* , 20 (3) , 161-178.
- Hale, W. M. (2003), *Türk Dış Politikası 1774-2000*, (Çev. N. Uslu ve H. Özdemir) İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hall, G.J. (2004), “Exchange Rates and Causalities During First World War”, *Journal of Monetary Economics*, 51, 1711-1742. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2004.02.001>
- Hanedar, A. Ö., Hanedar, E. Y., Torun, E. (2016), “The end of the Ottoman Empire as reflected in the İstanbul bourse”, *Historical Methods*, 49 (3), 145–156. <https://doi.org/10.1080/01615440.2015.1118365>
- Hanedar, A. Ö., Hanedar, E. Y., Torun, E., Ertuğrul, M. (2016), “Dissolution of an Empire: Insights from the İstanbul Bourse and the Ottoman War Bond”, *Defence and Peace Economics*, 29(5) , 557-575. <https://doi.org/10.1080/10242694.2016.1239319>
- Hanedar, A. Ö., Torun, E., Hanedar, E. Y. (2015), “War-related risks and the İstanbul bourse on the eve of the First World War”, *Borsa Istanbul Review*, 15 (3), 205–212. <https://doi.org/10.1016/j.bir.2015.05.001>
- Hanedar, A.Ö., Gencer, H.G., Demiralay, S., Altay, I. (2019), “The Ottoman dissolution and the Istanbul Bourse between war and peace: a foreign Exchange market perspective on the Great War”, *Scandinavian Economic History Review*, 67(2), 154-170. <https://doi.org/10.1080/03585522.2018.1546615>
- Heywood, A. (2016), *Küresel Siyaset*, (Çev. P. Demir) Ankara: Adres Yayınları.
- Ho, C., Li, D. (2014), “A mirror of history: China's bond market, 1921-42”, *Economic History Review*, 67(2), 409-434. <https://doi.org/10.1111/1468-0289.12026>
- Holsti, O.R. (1969), *Content Analysis for the Social Sciences and Humanities*, Reading, MA: Addison-Wesley.

- Howell, A. and Zhao, L. (2019). "Turning Points in the Chinese Civil War: A Financial Market Perspective", *Australian Economic History Review*, 59, 263-288. <https://doi.org/10.1111/aehr.12168>
- Hudson, R., Urquhart, A. (2015), "War and stock markets: The effect of World War Two on the British stock market", *International Review of Financial Analysis*, 40, (C), 166-177. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2015.05.015>
- Inclan, C., Tiao, G. (1994), "Use of the cumulative sums of squares for retrospective detection of changes of variance", *Journal of the American Statistical Association*, 89, 913-23. <https://doi.org/10.1080/01621459.1994.10476824>
- İnanç, G. (2006), "The politics of 'active neutrality' on the eve of a new world order: The case of Turkish chrome sales during the Second World War", *Middle Eastern Studies*, 42:6, 907-915. <https://doi.org/10.1080/00263200600923005>
- İstanbul Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsasının kapatılması ve Ankara'da bir borsa açılması hakkında kararname (1938, 19 Ocak). *Resmi Gazete* (sayı: 3812). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3812.pdf>
- İstanbul Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsasının yeniden açılması ve Ankara Borsasının kapatılması hakkında karar. (1941, 1 Nisan). *Resmi Gazete* (sayı: 4773). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4773.pdf>
- Jopp, T.A. (2014), "How did the Capital Market Evaluate Germany's Prospects for Winning World War I? Evidence from the Amsterdam Market for Government Bonds" *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte / Economic History Yearbook*, 55, 159 - 184. <https://doi.org/10.1515/jbwg-2014-0017>
- Jopp, Tobias A (2016). "Contemporaries' opinions of the Allied and Central Powers' performance during the First World War: measuring turning points in perception with sovereign debt prices", *European Review of Economic History*, 20(2), 242-273. <https://doi.org/10.1093/ereh/hew001>
- Kanago, B., McCormick, K. (2013), "The Dollar-Pound Exchange Rate During the First Nine Months of World War II", *Atlantic Economic Journal*, 41, 385-404. <https://doi.org/10.1007/s11293-013-9380-4>
- Kaplan, A. (1943), "Content analysis and the theory of signs", *Philosophy of Science* 10 (4):230-247.
- Karakaş, N. (2010). "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'nin Krom Satışı ve Müttefik Politikaları", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 25 (2), 447-482.
- Karataş, B. (2019), "II. Dünya Savaşı Sırasında Franz Von Papen Suikastı Çerçevesinde Türkiye, Sovyetler Birliği ve Almanya İlişkileri", *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 127-137. <https://doi.org/10.31454/usb.583000>
- Kazgan, G. (2017), *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

- Kazgan, H. (1995), *Tarih Boyunca İstanbul Borsası*. İstanbul: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası.
- Kepenek, Y. (2012), *Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: Remzi kitabevi.
- Kennedy, P. (2017), *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, (Çev. B. Karanakçı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kissinger, H. (2014), *Diplomasi*, (Çev. İ.H. Kurt), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Koçak, A. & Arun, Ö. (2013), “İçerik Analizi Çalışmalarında Örneklem Sorunu”, *Selçuk İletişim*, 4 (3), 21-28.
- Koçak, C. (2017), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 2*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koçak, C. (2018), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945) Cilt 1*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Korkmazcan, S. (2018), *İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Diplomasisi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kotar, E. (1984). “Cumhuriyet Döneminde sermaye piyasasının gelişimi”. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), 103-114.
- Köklü, A. (1947), *Türkiye’de Para Meseleleri*: Ankara, Milli Eğitim Basımevi.
- Krippendorff, K. (2004), *Content analysis an introduction to its Methodology*, London: Sage.
- Le Bris, D., (2012), “Wars, Inflation and Stock Market Returns in France, 1870-1945” *Financial History Review*, 19(3), 337-361. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1324224>
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2003), “Minimum Lagrange Multiplier Unit Root Test with Two Structural Breaks” *The Review of Economics and Statistics*, 85(4), 1082–1089. <http://dx.doi.org/10.1162/003465303772815961>
- Lee, J., & Strazicich, M. C. (2013), “Minimum LM Unit Root test with One Structural Break” *Economics Bulletin*, 33(4), 2483-2492.
- MacFie, A. L. (1989). “The Turkish Straits in the Second World War, 1939-45”, *Middle Eastern Studies*, 25(2), 238–248. <https://doi.org/10.1080/00263208908700778>
- Malik, F., Hassan, S.A. (2004), “Modeling volatility in sector index returns with GARCH models using an iterated algorithm”. *Journal Economic and Finance*, 28, 211–225. <https://doi.org/10.1007/BF02761612>
- Mauro, P., Sussman, N. and Yafeh, Y., (2007). *Emerging Markets and Financial Globalization: Sovereign Bond Spreads in 1870-1913 and Today*, Oxford University Press.
- McCandless, G. T. (1996). “Money, Expectations, and the U.S. Civil War” *The American Economic Review*, 86(3), 661–671. <http://www.jstor.org/stable/2118219>

- Menkul kıymetler ve kambiyo borsaları kanunu. (1929, 30 Mayıs). *Resmi Gazete* (sayı: 1203).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1203.pdf>
- Mert, M., Çağlar, A.E. (2019), *Eviews ve Gauss Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Milli Korunma Kanunu. (1940, 26 Ocak). *Resmi Gazete* (sayı: 4417).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4417.pdf>
- Milli Müdafaa İstikrazı Hakkında Kanun. (1942, 25 Haziran). *Resmi Gazete* (sayı: 5141).
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5141.pdf>
- Mitchell, W. (1903). *A History of the Greenbacks*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mitchener, K.J., Oosterlinck K., Weidenmier, M.D., Haber, S. (2015), “Victory or repudiation? Predicting winners in civil wars using international financial markets”, *Journal of Banking & Finance*, 60, 310-319. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2015.07.009>
- Mustafa Aydın (2021). “Turkish Foreign Policy in the Chaos of War, 1939-1945”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23:6, 854-871. <https://doi.org/10.1080/19448953.2021.1981687>
- Narayan, P. K. & Popp S. (2010), “A new unit root test with two structural breaks in level and slope at unknown time”, *Journal of Applied Statistics*, 37(9), 1425-1438. <https://doi.org/10.1080/02664760903039883>
- Neuman, W. L. (2020), *Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar Cilt-2*, (Çev. Ö. Akkaya), Ankara:Siyasal Kitabevi.
- Onaran, M. H. (1945), *Teoride ve Pratikte Paramızın İç ve Dış değeri*, İstanbul: Universum Matbaası.
- Oosterlinck, K. & Landon-Lane, J. S. (2006), “Hope Springs Eternal – French Bondholders and the Soviet Repudiation (1915–1919)”, *Review of Finance*,10(4), 507–535.
<https://doi.org/10.1007/s10679-006-9005-8>
- Oosterlinck, K. (2003), “The bond market and the legitimacy of Vichy France”, *Explorations in Economic History* 40, 326–344. [https://doi.org/10.1016/S0014-4983\(03\)00031-7](https://doi.org/10.1016/S0014-4983(03)00031-7)
- Oosterlinck, K., & Ureche-Rangau, L. (2012). “Interwar Romanian sovereign bonds: The impact of diplomacy, politics and the economy”, *Financial History Review*, 19(2), 219-244.
<https://doi.org/10.1017/S096856501200011X>
- Önder, İ. (1974), *Türkiye’de Kamu Harcamalarının Seyri: 1927-1967*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınlarından İktisat Fakültesi.
- Önder, Z. (2010), *İkinci Dünya Savaşı’nda Türk Dış Politikası*, (Çev. L. Uslu), İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Önsoy, M. (2012), “1939-1944 İngiliz-Alman İktisadi Harbi: Türk Kromu Üzerine Pazarlıklar”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30 (1) , 93-120.
- Özçin, E.D. (2020), *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye’de Karikatürler: Yeni Sabah ve Cumhuriyet Gazeteleri*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Özkardeş, L. (2015), “Cumhuriyetin İlk Yılları ve 1929 Ekonomik Buhranında Dış Ticaretin Yönetimi”, *Gümrük ve Ticaret Dergisi* , (6) , 25-34.
- Pamuk, Ş. (2017), *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme Seçme Eserler - II*, (Çev. G. Aksay), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Pamuk, Ş. (2018), *Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Perron, P. (1989), “The Great Crash, the Oil Price Shock, and the Unit Root Hypothesis”, *Econometrica*, 57(6), 1361–1401. <https://doi.org/1913712>
- Phillips, Ronnie, (1988), “War news and black market exchange rate deviations from purchasing power parity: Wartime South Vietnam”, *Journal of International Economics*, 25(3-4), 373-378.
- Pollard, E. A. (1866). *The Lost Cause*. New York: E.B. Treat & Co.
- Rigobon, B. & Sack, B. (2005), “The effects of war risk on US financial markets”, *Journal of Banking & Finance*, 29(7), 1769-1789. <https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2004.06.040>
- Riksbank, From The First to The Second World War, https://www.riksbank.se/globalassets/media/riksbanken-350-ar/tidslinjen/fran-varldskrig-till-varldskrig/255-321-from-the-first-war-to-the-second_eng.pdf
- Sander, O. (2011), *Siyasi Tarih 1918-1994*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Schaltegger, C.A., Schmid, L.A. (2019), “Public perceptions and bond markets during the Great War: the case of a neutral country” *Public Choice* 186, 537–561. <https://doi.org/10.1007/s11127-019-00709-0>
- Schneider G, Troeger V. (2006), “War and the World Economy: Stock Market Reactions to International Conflicts”, *Journal of Conflict Resolution*, 50(5):623-645. <https://doi.org/10.1177%2F0022002706290430>
- Smith, G. W., & Smith, R. T. (1997), “Greenback-Gold Returns and Expectations of Resumption, 1862-1879”, *The Journal of Economic History*, 57(3), 697–717. <https://doi.org/10.1017/S0022050700019100>
- Soysal, İ. (1982), 1939 Türk- İngiliz -Fransız İttifakı, *Bellekten*, 46, 367-414.
- Sönmezoğlu, F. (2015), *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, İstanbul: Der Yayınları.
- Tekeli, İ. ve İlkin, S. (2016) *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiyesi Birinci Cilt*, İstanbul: İletişim Yayınları.

- Tekeli, İ. Ve İlkin, S. (2018) *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si Birinci Cilt*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tezel, Y.S. (2015), *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu. (1943, 7 Haziran). *Resmi Gazete* (sayı: 5423). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5423.pdf>
- Toprak Mahsulleri Vergisi Kanununun kaldırılması hakkında kanun. (1946, 26 Ocak). *Resmi Gazete* (sayı: 6216). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/6216.pdf>
- Türk parası kıymetini koruma hakkındaki (12) numaralı kararnameye ek kararname. (1938, 19 Ocak). *Resmi Gazete* (sayı: 3812). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3812.pdf>
- Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun (1930, 25 Şubat). *Resmi Gazete* (sayı: 1433). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1433.pdf>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (1940), Yıllık rapor 1939, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (1941), Yıllık rapor 1940, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanunu (1930, 30 Haziran). *Resmi Gazete* (sayı: 1533). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1533.pdf>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Kanununun bazı hükümlerini değiştiren kanun. (1938, 13 Temmuz). *Resmi Gazete* (sayı: 3958). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3958.pdf>
- Türkiye İstatistik Kurumu (2010), *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- VanderLippe, J. M. (2001). "A Cautious Balance: The Question of Turkey in World War II", *The Historian*, 64(1), 63–80. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6563.2001.tb01477.x>
- Varlık Vergisi Bakayasının Terkinine Dair Kanun. (1944, 17 Mart). *Resmi Gazete* (sayı: 5657). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5657.pdf>
- Varlık Vergisi Hakkında Kanun (1942, 12 Kasım). *Resmi Gazete* (sayı: 5255). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5255.pdf>
- Verdickt, G. (2020), "The Effect of War Risk on Managerial and Investor Behavior: Evidence from the Brussels Stock Exchange in the Pre-1914 Era", *The Journal of Economic History*, 80(3), 629-669. <https://doi.org/10.1017/S0022050720000303>

- Waldenström, D., and B. S. Frey. (2008), “Did Nordic countries recognize the gathering storm of World War II? Evidence from the bond markets” *Explorations in Economic History*, 45, 107–126. <https://doi.org/10.1016/j.eeh.2007.09.004>
- Warburton, Christopher E.S. (2009), “War and exchange rate valuation”, *The Economics of Peace and Security Journal*, 4(1), 62-69. <http://dx.doi.org/10.15355/epsj.4.1.62>
- Weber, R. (1990). *Basic content analysis*, SAGE Publications, Inc. <https://dx.doi.org/10.4135/978141298348>.
- Weidenmier, M.D. (2002), “Turning Points in the U.S. Civil War: Views from the Grayback Market”, *Southern Economic Journal* 68 (4), 875-890. <https://doi.org/10.2307/1061497>
- Weidenmier, Marc. (2000). “The Market for Confederate Cotton Bonds”, *Explorations in Economic History*. 37, 76-97. <https://doi.org/10.1006/exeh.2000.0732>
- Weisband, E. (1974), *İkinci Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası*, (Çev. M.A. Kayabal), İstanbul: Milliyet Yayınları Tarih Dizisi: 32.
- Willard, K. L., T. W. Guinnane, H. S. Rosen. (1996), “Turning points in the civil War: Views from the greenback market”, *American Economic Review*, 86(4), 1001–1018. <https://doi.org/1061497>
- Wolfers, J., & Zitzewitz, E. (2009), “Using Markets to Inform Policy: The Case of the Iraq War”, *Economica*, 76(302), 225–250. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0335.2008.00750.x>
- Yenal, O. (2017), *Cumhuriyetin İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yıldırım, B. (2010), *Yapısal Kırılma Durumunda Birim Kök Testleri ve Gelir Yakınsaması Analizi: Avrupa Birliği'ne Üye ve Aday Ülkeler İçin*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, C. (2015), *Osmanlıdan Günümüze Borsa: İstanbul Esham ve Tahvilat Borsası 1929-1985*, İstanbul: Borsa İstanbul.
- Zivot, E., & Donald W. K. Andrews. (1992), “Further Evidence on the Great Crash, the Oil-Price Shock, and the Unit-Root Hypothesis” *Journal of Business & Economic Statistics*, 10(3), 251–270. <https://doi.org/1391541>
- Zussman, A., Zussman, N., & Nielsen, M. Ø. (2008), “Asset Market Perspectives on the Israeli-Palestinian Conflict”, *Economica*, 75(297), 84–115. <https://dx.doi.org/10.1111/j.1468-0335.2007.00607.x>